

3 1761 07350106 6

A MAGYAR NÉP MŰÉSZETE

I.
KÖTET

FRANKLINTÁRSULAT KIADVÁNYA
- BUDAPEST -

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

A
MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

ELSŐ KÖTET

A KALOTASZEGI MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

IRTA

MALONYAY DEZSŐ

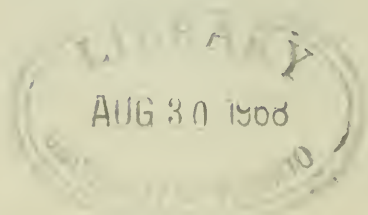

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1907

NK
943
M3
V.1

Minden jog fenntartva

BEVEZETÉS

BÁNYFŐ-HUNYAD
(nagyközség.)

A magyar politikai életben, társadalmi, irodalmi és művészeti téren oly hatalmasan, olyan tudatosan s reméljük, annyira termékenyítően talán még soha sem létketett a nemzeti érzés, mint manapság. Politikai és művelődési törekvéseink mindinkább gazdagodnak nemzeti tartalommal s kultúrmunkánkat egyre erősebben jellemzi a nemzeti büszkeség, amelyhez

jogot az a meggyőződésünk ad, hogy a magyar az ő erkölcsi és szellemi gazdagságával — miután a múltban már tanúbizonyságot tett történelmi jelentőségéről — nagy jövőre hivatott.

E hivatást betölteni: ez a mi nemzeti törekvéseink célja, ez vezet bennünket, amikor a magyar népben szunnyadó erőt ébresztgetjük, szorgalmazva annak fokozatos fejlesztését is.

A természettudományi gondolkozás — állítólag az emberi haladás e nagy diadala — eleinte féltékenyen tiltakozott a nemzeti ezme ellen, még pedig az úgynevezett egyetemes emberi boldogság érdekében; apránként azonban, az elméletek gyakorlati csődje után, megértettük, hogy az emberiség magasabb céljai mégis csak leghamarább és legbiztosabban valósíthatók meg az egyes nemzetek keretein belül. Ma már általánosan valljuk, hogy amint a természet különböző tehetséggel látta el az egyes embert s e tehetségek a különböző viszonyokhoz mértén különbözően fejlődnek, úgy az egyes népek, az egyes nemzetek is különböző tehetségekkel vannak felruházva s e tehetségek, különböző viszonyaik szerint, különbözően fejlődnek. Valamint egyenlő joga van minden egyes embernek, hogy erejét s tehetségét szabadon fejlessze mindaddig, amíg embertársai erejének és tehetségének szabad fejlődését nem akadályozza, úgy hasonló jog illet meg minden egyes nemzetet. Ennyi, és ez a nemzet jogosultsága. Az az ezersféle sajátosság ugyanis, — amelyeknek végtelen és végtelenül jellemző sorozata a fajok kiválása folytán, az éghajlat s az állami berendezkedések különfélesége révén, minden népnél más és más módon fejlődve ki, más és másféleképp is érvényesül, — sokkal határozottabb és önállóbb egyéniséget ad az egyes nemzeteknek, semhogy az egyetemes emberi boldogságért közösen küzdő haladás nélkülözhetné azt az erőt, amelyet a nemzeti ezme rejt magában. Hogyan nélkülözhetné tehát azt az erőt, — mely részint a biztató múlt emlékeiből, részint az ígértkező jövő reménységéből táplálkozva, legfőképpen s legtermékenyítőbben tagadja meg a néplelek alkotó kedvét, — hogyan nélkülözhetné maga a nemzet? Hiszen a nemzet csupán a népben

szunnyadó erkölcsi és szellemi gazdagsággal, csakis e gazdagság fejlejtésével és értékesítésével szolgálhatja a haladást, — elismerést biztosítva ezáltal úgy az ő nemzeti léte jogosultságának, valamint jövődökre szóló történelmi hivatásának is.

Nem elfogult, nem önös, vagy fenhéjazó sovénység, ha így okoskodik a magyar. Élni akarunk, igazi életet, a magunk magyar életét akarjuk élni, természet szerint, jog szerint.

Nem mintha áltatnók magunkat, hogy csak egy pillanatra is kiléphetnénk a kor s az emberiség haladásának közösségéből, — de az emberi fejlődés általános törvényeinek való meghódolás mellett minket a mi államjogi és politikai helyzetünk parancsoló erővel kényserít, hogy mennél teljesebben megkeressük és megtaláljuk önmagunkat. Mert másra kire számíthatunk? Testvéreink nincsenek s hol vannak barátaink? Szorongattatásaink s élethalál-harcaink közepette ki törődött valaha a mi megmentésünkkel? Ki hozta fzióén érvényesülésünket, boldogulásunkat? És itt vagyunk mégis. A magunk erejéből, a magunk böcsületéből, — ami csalhatatlan záloga annak is, hogy itt is lefzünk, — annál erősebbek, életteljesebbek, a nagy műveltségnek, az egyetemes emberi boldogságnak annál fegyvezettebb harcosai és annál méltóbb ofztályosai, mennél inkább magyarok tudunk lenni, igaz, öntudatos, kemény magyarok.

Kis tüzet elolt minden szellő, a nagy tüzet a vihar is csak élelfti. Az izzó, a lobogó nemzeti érzést szítja a veszedelem, de ha gyatrán pislákol csak, elhamvad a szellőtől is. Pedig, ma aligha van még Európában nép, amelynek nemzeti életét sajátóságos államjogi helyzete oly veszedelmesen fenyegetné, mint fenyegeti a magyart. Fenyeget ez a veszedelem állandóan. Szerencsénkre: a nemzeti hevület nálunk elemi erővel tüzelte a lelkeket akkor is, amikor az, látzólag, egész Európában szinte kihamvadt a népek érzéséből. A fokozatos népesedéssel karöltve járó vándormozgalmak s a törvényes házasság lehetősége valamennyi keresztény nép között, csaknem végkép nivelláltak Európában a fajkülönbséget; a kereszténység, mint vallás, nem támogatta a nemzeti különállást, mert — eltekintve az «egy akol, egy páfzor» egyenesen nemzetköziességet hirdető parancsától — a kereszténység sehol sem vehette föl azokat a nemzeti sajátosságokat, amelyeket az ókori vallások mindenütt megőriztek s amelyek azokat a pogány vallásokat szinte az állami intézmény alkotó részévé avatták. Megszűnt az egyes népek elfzigeteltsége is; a vasút, a kereskedelem, a sajtó mind közelebb hordták egymáshoz a népeket, a folytonos és egyre közvetlenebb érintkezés még inkább megnehezítette a nemzeti sajátosságok megőrzését. A jellemző nemzeti erkölcsök és szokások tohamosan tűnnek el, mindinkább hasonlítunk egymáshoz, a nyelkülönbségen kívül hova-tovább alig marad a nemzeti jellegnek egyéb dokumentuma, mint a mult emlékei s a művészeti alkotások, illetőleg ez alkotásokon a művészeti sajátosság.

Ne feledjük: a mi önálló nemzeti egyéniségünket veszélyezteteti még az is, hogy itt több fajta nép szorult össze egy államba. Már pedig az ilyen össze-

zárttság nem igen válik a nemzeti jelleg erősödésének javára: a közös éghajlat, a közös intézmények s a társadalmi élet és érintkezés ezer befolyása révén a nemzetiségek közelebb jutnak ugyan egymáshoz és közelebb mihozzánk, de vízfönt mi is ugyanily mértékben vagyunk kitéve a kölcsönös hatásnak s a nemzeti jelleg tisztasága megsínyli ezt. Az ezimék és nézetek sajátos és egyéni alakulásának egyik alapoka már ott van magában a nyelvkülönbségben,— nemzeti tulajdonságaink megőrzése és fejlejtése tehát már csak annál inkább szükséges. Külön jogot nyilván csak külön egyéniség követelhet és teremthet magának. A nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati megvalósítására tehát elengedhetetlen, hogy az, aminek számára nemzet név alatt jogosultságot követelünk, az mindenekelőtt határozott, sajátos egyéniség legyen és ilyenül meg is maradjon.

Nemzeti egyéniségünket, a mi helyzetünkben, a multak emléke — ha ez a mult még oly dicső volt is — a kegyelet mélabús emlékezetével meg nem védelmezi. Nem ment meg bennünket, bármint óvjuk, maga a nyelvbéli különbözőség sem, jóllehet a nyelo hatalmas bástyája a nemzeti különállásnak s huzamosan megbír a legádázabb pufztító szándékkal is. Történelmünk szolgál erre példákkal. De a nemzet nyelve se győzhetetlen. Nemzeti jellegünkben meg nem véd, magyar voltunkban meg nem tart, csak maga az alkotásokban nyilvánuló eleven élet, csak a saját erős kultúránk, csak a haladó és fejlődő magyar műveltség.

A nemzeti kultúrák remekei közül való a művészet, s azt meznők állítani: igazán művézi remekkel csak a nemzeti erejök teljességében lévő kultúrák szolgálta. És milyen hálás nemzetének a művészet! . . . Főstő József házó, aki pedig államszféru is volt, nemcsak művéz, meggyőződéssel hirdette, hogy egy-egy népdal olykor nagyobb befolyással volt az állam sorsára, mint a legpompásabb államtudományi elméletek.

A művészet gyakorlati értékének bizonyítására józ vesztegetni ma már talán fölösleges. — de minthogy mi a magyar nép művészetét és kizárólag a képzőművészet keretei közt megnyilatkozó művészetét óhajtjuk e munka folyamán bemutatni: eleve hangsúlyozni kívánjuk, mi értéke van nemzeti szempontból ennek a népi művészetnek.

Meg kell állapítanunk, hogy mint minden művészetnek, a képzőművészetnek nemzeti értéke is kizárólag csak attól függ, hogy a művéz mily gazdagon és milyen tökéletességgel tudja jóhoz juttatni alkotó temperamentumát, mely része ama nép alkotó temperamentumának, amelyből ő származik.

E megállapításra szükség van, nemcsak azért, mert hatásában a képzőművészet, természeténél fogva, sokkal kevésbé közvetetlen, mint az irodalom, vagy a zene, hanem azért is, mert éppen a magyar képzőművészet még fiatalabb, semhogy nemzeti formái idáig egységes stílussá tömörülhettek volna, semhogy a nemzetinek minősíthető művészeti éselemek tudományosan megállapítva, vagy csak összegyűjtve is volnának.

Ez a bizonytalanság, vagyis inkább ez a tájékozatlanság adott módot s

ád módot még ma is arra a sok visszaélésre, amit főleg a magyar képzőművészet terén a nemzeti művészet oly népszerű lobogója alatt elkövetnek azok a könnyelműek és szélhámosok, akik minden reformkorokban pazarul butjánzanak. A művészet valódi céljával homlokegyenest ellenkező és a művészet értékét csökkentő ama megalkuvást, mely a hazai témáknak még kontár kézzel való érintését is magyar érzésnek és egyben művészi erénynek tudja be, saját üzleti céljaikra kihafználták nálunk is az élelmes félművészek, felcifrázva munkájukat magyaros sallanggal. Pedig éppen a magyarság művészi tartalmának és művészi értékének megőrzése szempontjából, éppen mert fajtánknak, a magyar életnek és viseletnek, a hazai vidéknek eleddig jóformán parlagon hevert festőiségét is ki kell aknáznunk nemzeti művészetünk érdekében, — utasítsuk vissza zidegen ezt a szélhámoságot. Nem esik sem a jogos nemzeti önérték, sem a komoly néprajzi tudomány rovására, ha kimondjuk, hogy a magyar paraszt holmija, háza, temploma, a magyar parasztlelet környezete és jelenetei lehetnek igen érdekes és becses dokumentumok tudományos néprajzi szempontból, de művészi értéke csak annak a népi alkotásnak van, amelyben festői, plasztikai, szerkesztésbeli, vagy díszítési szépségekben nyilvánul meg a nép alkotó temperamentuma; művészi hasznát csak annak a népi holminak vesszük, amelyet ösztönyszerű, naiv, de annál egészségesebb szépítéssel alkot és díszít a mi csudálatosan művész parasztunk. Kissé erőszakosan ugyan, de éppen ennek folytán és erre a célra kérjük ki e munka során a népművészetet az etnografiától.

Különbég egyes művészek között csak a művészi értékben lehet s ez az érték afzerint emelkedik, amint a művész saját kora művészi áramlatainak az élén halad, vagy ha éppen korát is megelőzi; — nemzeti érzésben, ezt akarjuk hinni, egyenlők mindannyian. Hiszen a művészből, aki magyar, úgy-e, nem is lehet más hit, más érzés, csak magyar? Nem is lehet. Nem, ha ugyan időközben el nem idegenedik utánczolt idegen külsőségek révén. Mert ez a veszedelem, éppen mint magát a nemzetet, megnyomozíthatja a művészt is. Ezért szükséges, hogy a művész mindaddig itthon maradjon, amíg művészi egyénisége fejletlen, ezért szorgalmazzuk, hogy a magyar művész, mielőtt megismerkednék az idegen művészetekkel, megtanulja saját nemzetének jellemző kifejezéseit.

De ha — amint magunk is bevalljuk — a magyar képzőművészet nemzeti formái nemcsak hogy egységes stílussá tömörítve, de tudományosan megállapítva, sőt még csak összegyűjtve sincsenek, hol veszi a magyar művész a kifejezési módokat, amelyek nemzeti jellemünknek a jegyei? Hogyan kezessük ki az eddig oly sok öfztrák, német, bajor, olasz, francia és angol hatás alatt fejlődött hazai képzőművészetből, az idegen utánczás folytán annyira meghamisított és elkorcsosított formák közül azokat az elemeket, amelyek eredeti mivoltukban nem fejezhettek volna ki egyebet, mint a magyar művészi alkotó hevületnek egyéni megnyilatkozásait? Mert ha van nemzeti jelleme a magyar-nak — mint ahogyan van minden nemzetnek — benne kell annak lennie, látnunk, éreznünk kell azt a vonalak lendületében, a színek harmóniái-

ban, a plasztikai formák változatában csakúgy, mint ahogyan kicsendül az a magyar népdal ritmusából; benne kell annak lennie a kompozícióban, a szerkesztésben, a fölépítésben csakúgy, mint ahogyan benne van a magyar prózodiában, a magyar nótá belső ritmusában, dallamának jellemző felépítésében.

És benne is van.

Ott kell keresni, ahol még megtalálhatjuk: a nép művészetében. Ott, ahol költészetünk is rátalált zamatos és eredeti magyarságára.

Keressük a magyar paraszt építkezésében, házának berendezésében, templomának díszítésében, viseletének színösszetételeiben, faragsalásában, szövésében, fonásában, varrogatásaiban, üde, dévaj, mindig arányos és anyaghoz alkalmazkodó díszítő kedvének, szín- és formaéztésének megnyilvánulásában, — bizoást kereshetjük s megtaláljuk ezersféle művészi kezemunkájában. Művészet, — mert hiszen egészséges alkotó kedvének, ösztönzerű szépítésének eredménye. — művészet mindaz, ami ily módon a magyar paraszt keze alól kikerül, kezdve kezítésének fonásától magasfaragta sírkövéig; művészet, s annál becsesebb, mert aránylag fűk közté szorulva, életének oly kicsinyke kezetei között, háza, földje, temploma és temetője köztében adja ki mindazt, ami alkotó kedvétől és tehetségétől telik s e kicsiny kezetek közt művészetének tartalmassága az idők, nagy idők folyamán úgy meggyazapodott, egyszerűsége annyira áttisztult, hogy a maga nemességében helyenkint megközelíti a klasszikus kultúrák alkotásait. Olyan a művészete, mint ő maga, ahol még éntetlenül maga tudott maradni a magyar paraszt. Nem ismerünk egyszerűségében nemesebb, egységesebb, arányosabb életet. Tiszteletet gerjesztő békés egységben telik le az egész, egy hivatása van és azt betölti a végső célig arkaikus méltósággal; egész lényében, egyetlen mozdulatában sincs egy párányi hazugság s a legteljesebb harmóniában van önmagával és környezetével, bölcsőtől a sírig.

Ezt az egyszerű, fűzi tisztaságában megbecsülhetetlen, mert nemzeti természetünkre és mivoltunkra egyedül jellemző művészetet gyűjtögetjük össze s mutatjuk be e munka folyamán.

Az eredet és a kialakulások kérdésének ezetösvényű útoeftőjét kezöljük; nem avatkozunk a fajok keveredése, az idegen szomszédtság és egyéb kölcsönhatások folytán támadható vitákba sem, — sőt óvakodunk akármilyen tudományos rendszernek eleve való föllállításától is, nehogy a mi igénytelen anyaggyűjtő munkánk elé magunk vessünk gátakat.

Ha úgy tetszik, csak egyszerű képeskönyv ez, a magyar nép művészkedéséről beszámoló képeskönyv.

Ahogy Kriza János a «Vadtózsák»-at fzedegette ötök-üde bokztába, amint népköltészetünk gyűjtői böngézik a rég lefzedett, már-már ugarba vesző tőkéken. — mi is úgy cselekszünk, csak annyit akarunk s bár annyira vihetnők. Kutaljuk azt, ami már kallódik, ösfekeresgéljük ami még van, mentjük a pusztulástól, hogy megőrizhessük, hogy bemutassuk, megismertessük és meg is fzeretessük minél több magyar emberrel: népünk művészetének azokat a termékeit, amelyek, hitünk fzerint, a magyar művészetben, iparban, minden munkánkban hasznosíthatók lennének s amit össze kell fzedni, föl kell dolgozni, mielőtt pótolhatatlanul és végleg el nem pusztulnak a pótolhatatlan magyar paraszttal együtt.

Amit itt nyújtunk, az még nem a magyar stílus. Lelkesít azonban bennünket az a tudat, hogy néhány fzekér hasznavehető matériát mi is hozunk. A magyar művészek föladata, hogy kikeressék az így gyűjtött anyagból az értékes és fejlettségre alkalmas részt, azt fölhafználva s nyomukon ök maguk is átkutatva a népi művészet kincstárát, végre is biztosabban szolgálják és segítsék elő azt a természetes evolúciót, amelynek során — s csakis így — eljuthatunk a sovátogva várt nemzeti stílushoz, a nemzeti kifejeződés módjaihoz.

Vállalkozásunk tehát a következő: kezölünk hazánkban, a nép körében, lehetőleg mennél többet abból, amiben fajunk szépéztéke — a meséiben, dalokban, szokásaiban, sőt babonájában is kifejeződő költői éztését kiegészítőleg — a legjellemzőbben nyiloánul. Célunk: fölkutatni a magyar művészi alkotókedv öftönfzerű éztényesülésének kezdetleges próbálkozásaitól kezdve, el a már fejlettebb motívumokig lehetőleg mennél többet; menteni az elkallódástól azt, amink van és így a nemzeti jelleg megőrzésében éztősíteni, irányítani, fejletteni fajunk alkotókedvét; megmutatni, bizonyítani és igazolni fajunk művészeti éztékének, zártettségének és kézfiségének sajátosságát, erejét, becsét s ezzel közvetve és közvetetlenül segíteni a nemzeti elem éztényesülését izlésünkben, művészetünkben és iparunkban; gyarapítani a nemzeti önbizalmat, tanítani a magunk többtebecsülését, valamint megbecsülését annak, ami a miénk, gátat vetni az idegenből öztönlő művészeti és iparművészeti nivelláció elé, — ez vállalkozásunknak erkölcsi tartalma és ez a célunk.

Sorza veszfük hazánk magyarlakta részeit, annál tüzetesebben, mennél exponáltabb az illető vidék, s töviden ismertetve, jellemezve az ott lakó népet: leíztjuk és képekben bemutatjuk templomát, temetőjét, házát, otthonát, kertjét, őt magát, ruhaviséletét, házi és munkaeszközzeit, megkeresve mindezeket az, amivel öftönfzerűleg és tudva szépéztékét elégti ki. Megkeressük, legalább is

nyomozzuk népünk ízlésének eredetét; kutatjuk szín- és formaérzésének természetét s irányát; sorrafejdjük a magyar építés mintáit és a magyar díszítési elemeket. Különösen foglalkozunk a művészkedő népi ipar magyar termékeivel, vizsgálva kitűzött célunkhoz mértén a fűvést, az agyag-, a fa-, csont-, bőr- és fémművességet, ahogy azt a nép még műveli. És tőle magától, a néptől kérjük magyarázatát annak, hogy amit csinál, miért csinálja úgy, ahogy csinálja, s e közvetlen forrásból szerzett, de minden naivságuk mellett is jellemző adatokat egészítjük ki a saját magyarázatainkkal. Törekvésünk, hogy e munkát túlságos elmélet ne terhelje, de minden részében személyesen megkeresett és ellenőrzött, szigorúan hű, pontos, a tudós számára is föltétlenül megbízható, becsületes adatok felhasználásával készüljön az egész. Olyan könyvet akarunk csinálni, hogy építőink, képzőművészeink, festőink, műiparosaink közvetlenül is hasznát vehessék, egyben pedig szolgálja, közvetve, iparunkat és kereskedelmünket; segítsen a megismerés által magán a népen, segítsen azzal is, hogy ismertetően az egyes vidékek háziipari tevékenységét, amiben művészetük leginkább nyer kifejezést, érdeklődésünk révén fokozzuk az ő öntudatos működésüket, hogy nemzeti alapon megindult közgazdasági törekvéseinkbe kapcsolhassuk népfajunk különböző sajátos tehetségeit.

Az a törekvésünk, hogy vigye ez a mű is, minden betűjével, a magyar szamatot, a magyar szellemet, a magyar lelket kultúránkba. Nincs olyan porciója a magyar eredetiségnek, aminek elveszése, aminek parlagon hagyása és meg nem őrzése pótolhatatlan vesztesége ne lenne művelődésünk nemzeti jellegének, így tehát egész kultúránknak. Mennyi veszett már el! . . . Mentünk, a mi még megmenthető.

KALOTASZEGI VARRÓ LEÁNYOK.

Vállalt munkánkat öt év alatt óhajtanók befejezni, adván az öt év folyamán öt ilyen kötetet, mint ez az első.

Ennek az első kötetnek az anyagát Erdélyben, a kalotaszegi falvakban gyűjtöttük; az erdélyi székelység és Tóroczkó művészetével foglalkozunk a második kötetben; harmadik kötetünkben a dunántúli magyarság művészetéről lesz szó, a negyedik és ötödik kötetben kerül sor a nagy Alföldre, a felvidékre s az északkeleti Hegyaljára.

Nemzeti közérdeket óhajtván szolgálni a magunk kis cselekvésével is, kötelességünk ismételten számon adni, mely ideák irányítottak bennünket, e dolog elvégzésére vállalkozván.

A művészetek történetében világosan kifejeződésre jut az a jelenség, hogy a művészetek megújítása és föllendülése mindig akkor vette kezdetét, amikor a nemzeti sajátosságok fölismerése, azoknak megbecsülése és érvényesítése révén a fajnéli elemek ősf ormái, illetve, érintetlenül megőrzött népi elemei vegyültek a magukat túlélt iskolai hagyományok közé. A nemzeti nyelv, poézis, egész irodalomunk, zenénk, ott kezdi új és nagy jövőre hivatott életét, amikor a néphez fordult fölf rissülésért, meggazdagodásért. Képzőművészetünk és ipari művészetünk a külföldi nemzetek versenyre buzdító hatása alatt sokáig a külföldről vette ihletét és formanyelvét, ebben pedig már eleve ott volt az a biztos veszedelem, hogy mi a versenyben csak vesztesek lehetünk: művészetünkben hijsa lesz az éltető eredetiségnek. Ma már maga a külföld követeli tőlünk, hogy fellelmi termelésünkben ne csak azt adogassuk szüntelen, amit tőle vettünk a kezdéshez kölcsön, de bizonyítsuk életképességünket, ha van, a magunk teremtő őf tönének, saját tudásunknak érvényesítésével. Az egészséges fejlettség alapja adva vagyon. Népünk, sok viszontagsága között és a gyorsan nivelláló modern kor sodrában sem vesztette még el művészeti őseréjét, ha a viszonyok súlya alatt vergődve is, de alkot folyton; kincsei, a nemzeti művészet alap-elemei és művészetünk nagy jövőjének forrásai megvannak, csak meg kell kezdeni, csak sürgősen kell megkezdeni (mert veszté már a nép boldog jó kedvét, kénytelen szükségleteit és naiv fényűzését a gyár ipar olcsóbb termékeivel kielégíteni) és be kell vinni minden művészi magyar holmit a nemzet közismeretébe és oda kell adni valamennyit a művészeteknek még idejekorán, hogy vegyék hasznát. És ha arról van szó, hogy idegen hatásokat hogyan kell a mi magyarságunkban felolvasztani, hát azt is jó lesz a mi népművészetünktől megtanulni.

Ebből iparunk és kereskedelmünk húz közvetett hasznot: termelésünk lesz eredetibb, tehát keresettebb, tehát jövedelmezőbb.

Öszekapcsolódik ez a nép erkölcsi és anyagi jólétének gyarapításával; mert ha a nép tudatára ébred a háziiparában kifejeződő művészet elismert szépségének és hasznosságának, korcsmai züllés helyett csakhamar f rívesebben fordul a kedvét is szolgáló munkához, ami, jól tudhatjuk, természetében van. Bizzunk talán abban is, hogy a magyar föld népe a saját kisgazdaságát a kifejlődő háziiparhoz szükséges nyerstermékek művelése révén intenzívebbé tehetné, sok elkallódó munkaerőt hasznosíthatna; a munkája révén feléje irányuló figyelem és érdeklődés folytán pedig önértékében, a vagyonos elem iránt való bizalmában erősödik, nemesbedik és boldogabbá lesz.

Nem hihet s nem hisz boldogulásunkban, aki erre, lemosolyogván, azt mondja: ábrándozás!

Nem ábrándozás ez.

Aminthogy az sem ábrándozás, hogy hasonló munkákkal, közvetetve, nemzetetősítő politikánkat is szolgálhatjuk. Szolgáljuk már azzal is, ami

hasznát a magyar kultúrának, a magyar faj munkaképességének, faji öntudatára ébredésünknek hajtunk vele. Szolgálhatjuk az államalkotó magyar faj közé ékelődött nemzetiségek előtt kialakuló kulturális tekintély szerezésével; szolgálhatjuk a faji ellentálló erő jelentékeny fokozása által; végül – hogy egyebekre ki ne terjedjünk, bár igen közvetlenül érdekelheti a nemzetiségi politika különböző irányú vonatkozásait – hasonló munkák segíthetik megőrizni, védeni, erősíteni éppen azt, ami magyarságunknak minden mástól különböző sajátossága lévén, vejtével éppen magyarságunk gyöngyül meg és vezhet el. Itt az első kötet.

Erdélylyel, a legexponáltabb hazarészfel kezdünk, lévén az eredeti sajátosság pufutlásának veszedelme ott a legfenyegetőbb.

Munkám elején kedves kötelességem közönetet mondani nagyrabecsült érdemes barátomnak, Bercezik Árpádnak; ő buzdított, hogy munkához lássak, katonfogott s ő kopogtatott velem a minden nemzeti ügy feloldatásában áldozatképz Franklin-Társulatnál.

A programot, a munkatervet K. Lippich Elekkel együtt készítettük; a vezető eféméket együtt állapítottuk meg; nincs egy lépésünk, amelyet nélküle tettünk, kezdve a legelső től s ha Isten éltet bennünket, velünk marad az utolsóig. A magyar kultusz-kormány gondosan megmérve vállalkozásunk fajsúlyát, kiemelendő áldozatképzéssel fordult ügyünk felé, s hogy a munka erkölcsi biztosítékait fokozza, a minisztérium művészeti szakreferensét, Kozonghi Lippich Elek dr. tanácsost, megbízta dolgunk ellenőrzésével.

A kereskedelemügyi m. kir. minisztérium is gondjaiba vette ügyünket, mit hálással kiemelve, közönetünket nem hallgathatjuk el Szterényi József kereskedelemügyi államtitkár úrral szemben; a földművelésügyi minisztérium körében Bartóky József miniszteri tanácsos úr volt ügyünk pártfogója.

Ehez az első kötethez javamunkájjal járultak dolgozó társaim: Edvi-Ilés Aladár, Juhász Árpád, Krész Aladár festőművész, Medgyaszay István építőművész, Telegdy Árpád bánffyhunyadi tanztanár, Groó István, az Orsz. Iparművészeti iskola tanára, és Rózsa Miklós dr. író; főstöttek, tanzoltak, velünk együtt fényképeztek és gyűjtöttek, segítettek a megírásban és a szerkesztésben.

Együtt hiszünk a dolgunkban.

Budapest, 1906 január 1.

JK

ВАСИЛЬКО ДИЛІТАС, КОРОСТЕНЬ. (Л. 116)

A NÉPMŰVÉSZETRŐL

KALOTASZEGI BOGLYÁK.

A művészetek eredetének rejtelmét máig se oldatták meg, bár a tudomány sokat foglalkozik fessegetésükkel. Több okoskodás áll előtérben. Igen érdekes a Darwiné. Ő a szépérzést s e révén a művészetek fogamzását nem alapon magyarázza: a nőstény hajlandóságáért küzdvén, az állatvilágban is rendszeren a legszebb, a legformásabb, a fűgőbb és ügyesebb hím a győztes. Ebből az alapfelfogásból indult ki Grant Allen is, az ember esztétikai érzésének fejlődéséről írott munkájában, — szerinte is, a nemek vonzalmán és viszonyán alapul az eredendő, az ősi szépérzés. Ez az elmélet azonban sokszorosan adósunk marad a művészetek keletkezésének megmagyarázásával: nem tudja, például, okát adni annak sem, hogy mi az összefüggés a nem-kiválás és ama nem vitatható tény között, hogy a magánosan élő ősember is rajzolgat már, amikor alakokat karcol kőbe, fába, a rénszarvas agancsának lapjára. Hogy a magánosan élő ősember is ismerte a szerelmet? ... Iromba állatalakjaival aligha gondolhatott szerelmi hódításra.

A német Lazarus a pihenési és a szórakozási elemet minősíti alapvetőnek a művészetek keletkezésében. Ugyanezt az elméletet szőtték tovább, változatosan tarkítva. Spencer is, meg Groos is, — de azt az esetet, például, hogy eme úgynevezett játékok, a művészetet, nem egyszer végkimerülésig űzi a pihenésében szórakozó ember, nemcsak hogy a játékelmélet meg nem magyarázza, de még Spencer «erőfölöslege» sem. Schiller foltevese szerint is, a gyermek játékból fejlődött az ember művészkedése; Conrad Lange az illúzió szükségletéből, Ribot a képzelet alkotni vágyó és erejéből, Taine a környezetsugallta utánzási szükségletből magyarázza a fejlődést.

A legújabb elmélet — amelyet talán biológiai, vagy hasznosságai elméletnek nevezhetnénk — a színérzékét és formaérzékét, legelemibb ténykedésében, valamely ősrégi hasznosság folytán legteljesebben kifejlett idegpálya üzemének tekinti, mely eredeti hasznosságát a fejlődés folyamán elveszítvén, egyre szélesebbkorú és mind újabb örömekkel társult s ezek az örömrzések már esztétikai gyönyörűségek voltak. Ennek az elméletnek meg van legalább is az az érdeme, hogy megmagyarázza azt az örömet, amelyet bizonyos geometriai formák és a részarányosság keltenek az emberben; merthogy ezek csakugyan «szépség hatások», az nyilvánvaló, hiszen díszítéseiben ezeket az elemi motívumokat a legkezdetlegesebb nép is alkalmazza.

A népművészet tanulmányozása közben, mind elfogadhatóbbnak találjuk azt a foltevést, hogy a geometriai díszítéseken nyilvánuló örömrzék bizonyos olyan ősrégi jelek és ábrázolások megszokásában leli magyarázatát, amelyek valaha hasznossági okokból keletkezve és évezredekten át alkalmazva, annyira befészkeltek magukat az emberek lelkébe, hogy látásuk, ismerős voltuk örömet szerezett akkor is, amikor hasznossági rendeltetések már régen megszűnt; a kezdetleges házieszközök eredeti formáit s vonaldíszítéseit ma is alkalmazza a nép, a primitív izlésű ember égetendő agyagedényeire is rákarcolja, rányomkodja azokat a mintákat, amelyeket fonott kosárba s kasha helyezett agyagedényein évezredekten át megszokott. E kérdéssel behatóan és érdekesen foglalkozik Jászi

Oszkár. «Művészet és Erkölc» című munkájában. Idézzük, nem azért, hogy véle a fejlődési folyamat messzire elvezető útjára térjünk, de mert szükségünk van annak a megállapítására, hogy a kezdetleges ember, tehát a kezdetleges díszítő művészet is, legszívesebben azokat a formákat alkalmazza, amelyek legeredendőbb szükségleteivel vannak összefüggésben s amelyekben, ennélfogva, legősibb örömét is lelte. A falusi ember, az öntudatlanul s ösztönszerűen művészkedő nép elsősorban azokat a díszítési elemeket alkalmazza, amelyek valamelyes vonatkozásban vannak az ő foglalkozásával és az őt körülvevő természettel. E kezdetleges szépézésbe — amely már nemesebb, mint az, mely csak a táplálkozás és a nemi vonzódás örömeiből fakad — a fejlődés folyamán egyre szövényesebb elemek vegyülnek: szóhoz jut a fajszeretet, érvényesül a vallás szentsége, a hazafiúi érzéssel együtt nyilvánul meg, s talán ez a legerősebben, a kenyéradó föld szeretete.

A fejlődés folyamán azonban, marad minden nép művészetében mégis valami sajátosan közös vonás, ami bizonyos egységes jelleget ad minden egyes nép művészetének. Ez az egységesség az illető nép nemzeti jellegében gyökeredzik; hogy ez a nemzeti jelleg micsoda és miként kerül a művészetbe, arról már szólottunk, — a kérdés most az: hogy az egységes nemzeti jelleg keretében mint jut önálló és külön jelleghez egy-egy vidék művészete?

Az egyéni alkotó szabadság, a föltaláló, képzelő és teremtő erő, vagy akár a csapongó szeszély, nemcsak hogy egyebünnen nem fakadhat, mint az illető egyén környezetéből és a környezethez fűződő, a környezet költötte eszmetársulásokból, — de ami mindezt irányítván, egyszersmind korlátozza is, az szintén csak a környezet. A falu pedig, — annak az egyszerű művésznek, a népművésznek környezete, — már elszigetelt helyzete folytán is, sokkal maradibb, lassabban haladó, régihez ragaszkodóbb, semhogy az egyéni szabadságot korlátok közé ne fogná, korlátok közé fogván így a közös termelést is. Ez ad olyan önálló és külön jelleget egyes falvak s az egymásra utaltabb vidékek munkájára, de viszont, ez akadályozza meg olyan szerencsésen, hogy egyesek hitbuzgósága, vagy korlátozottsága eredeti jellegétől végképp megfoszthassa a népművészetet. A célszerűségi elem is tetemesen hozzájárult, hogy a népművészeti alkotások, bizonyos kedvezően elszigetelt területeken, eredeti és közös jellegükben mind máig megmaradhattak; a művészileg tökéletlenebb munkát se löki sutlba a falu, ha valamelyes hasznát veheti. Megóvja a parasztot a művészi kiesapongásoktól a szokás is, a falu könnyörtelen közizlése. Hiszen művészetről, művészkedésről, műalkotásról szó sincs a faluban, mesterségről van szó s az első kérdés, az első föltétel: érti-e mesterségét az atyafi? A többi, ami nekünk

SÁRVÁSÁR, FALU.

művészet, az nekik már csak a ráadás, az a hasznavehető, a jó, a célszerű holminak csak a cífrája. A fő, hogy az iga föl ne törje a bivaly nyakát, azután következik, hogy milyen színes, mennyire hímes az az iga: a fő, hogy a sulyok helyesen marokra álljon a mosó-asszony kezében. — hogy milyen díszes, az már a szerelmes legény sziveskedése, téli időtöltés, amikor a földmives embernek nincs egyéb okosabb dolga, hát őli az időt, faricskál.

A falu egységes jellegű művészetét a közös munkálkodás teremtette s így formálódtak azok a helyi különlegességek, amelyek azután falunkint önállóan, szinte függetlenül fejlődtek tovább. Egy-egy házban, egy-egy udvaron találkozunk egyénibb ízléssel, találunk változásokat, eltéréseket, de összentkozásbe ez sem kerül soha a közös helyi felfogással. A falvak festői voltát nyilván abban leljük, hogy jóformán mindenik falu más- és más-milyen, ha van is rajtuk helyi jelleg: annak a falusi embernek eszeágában sincs, hogy szépiteni akarja a természetet, viszont, szabad fejlődésében sem akadályozza s csak azt irtja, ami valamely gazdasági szempontból akadálylá válik. Soha paraszt ember, például, fát nem ültet esztétikai célból, — de fát, szabad, természetes kifejlődésükben nem is zavarja, nem idomítja.

Meg kell értenünk a nép alkotási osztónének indító erőit, ha művészetét meg akarjuk érteni. Érzéseinek a paraszt, kivált a szükszavú, a nyugodt természetű, a nemesen zárkózott magyar paraszt nehezen ad kifejezést, nem is igen tud hozzá, de meg, mintha a férfiaság rovására menne, ugyancsak módjával árulja el azt, ami a szívében van. Ez a bájosan naiv esetlenség nyilatkozik meg művészi, soha ne fedjük, öntudatlanul művészi munkájában is. Nincs meghatóbb, mint amikor a szerelmes parasztlegény egy-egy magafaragta hímes sulykon, egy-egy díszes kapatisztitón, egy-egy cífrázott gereblyenyélen vallja kezdetleges művészkedésével a választott hajadonnak, hogy «szeretlek»... És éppen az ilyen szeretettel, az ilyen érzéssel készült holmi a legbecsesebb művészi szempontból is.

Az idők folyamán sokat és nagyot változik a falu s a falu művészete is. A templom, a kastély, a szomszédos város, fejleszt a nép művészetén, de aztán annál többet árt is neki. Vegyük Kalotaszegét. Elszomorító, siralmas az, hogy amint a falvak során közeledünk Jegenyén, Egeresen át Kolozsvár felé, mennyire szürkül s minden részében, házaiban, utcaajtóiban, holnijában, viseletében, mennyire eltucatosodik a szép színes, az a művészi világ. Őli a város, őli a nép művészetét az olesó, a rikitó, a kőfic gyáripár: szokásait, erkölcsét, gyönyörűséges viseletét eszi a város: a kolozsvári határban már halottjait is csak olyan tucatomódra temeti s nyoma sincs a bokrétás, lobogó pántlikás fejfának a temetőben.

A városi művészet ugyan eredetileg a falutól tanul formanyelvet, technikát, de esakhamar a saját szükségletei, saját ízlése szerint módosítja s vezet a város, — a falu a városba jár tanulni. Szerenese, hogy számos anyagi, hasznossági külső ok mellett, a paraszt már természeténél, életmódjánál fogva is, oly konzervatív hajlandóságú, hogy mégsem veszett ki teljesen a nép művészetéből minden jellegzetes sajátosság. A paraszt nem szívesen válik meg kipróbált holmijától, házi s gazdasági eszközeit nem szívesen cseréli. A város egyre új és újabb formákat vesz át s eszel ki, — a falu hű az egyszer már elfogadotthoz, a megszokotthoz, és legföljebb csak azt módosítja, ha ferdítve is. Érdekes példák vannak erre az épületdíszítésben; Brassó vidékéről ágazva, a Székelyföldön, Lovétén, Homoród-Almáson, Karácsonyfalván, Oklándon, Újfalun, Zomboron, Mirkvásaron át, a vasúti állomásig, Homoród-Kőhalomig, valóságos parasztbarokk fejlődött ki. Befolyással voltak a politikai és vallási ellentétek; egy-egy szabadabb, önállóbb szellemű faluban feltűnik valami erősebb tehetség s elárasztja virágzásával az egész környéket; általában, ahol teljesebb a politikai szabadság, ahol gazdasági függetlenség, vallási béke van s a falu elég távol esik a várostól, ott onéreztes a paraszt, ott megbecsüli, szereti otthonát, földjét és ott bizonyosan találunk önálló, eredeti, ma is virágzó népművészetre. Hogy az eléggé független, olykor dúsgazdag alföldi falvakban miért oly keves a művészet, — erre a kellő helyen keressük meg a választ.

SÁRVÁSÁRI UTCAAJTÓ.

Végzetesen nagyot változtatott a falvak jellegén és jellemén, tehát művészetükön is, a vasút. A XIX. század közepe óta rohamosan satnyul a nép művészete, veszíti eredetiségét, üdeségét, bájos közvetlenségét, annyira, hogy ma már jóformán csak a vasúttól messzire eső helyeken lehet szó egészséges népművészetről, de teljesen érintetlenül talán sehosem maradt minálunk. Az összehasonlító, mívelt ízlés híjján, de meg a kínálkozó olcsóbbság révén is, a paraszt nem a szépet, nem a jobbat, tehát nem a drágábbat választja a városi holmiból, hanem az olcsóbbat, a cifrát, a feltűnőt, a mutatósat, tehát a mindenféleképp hitványabbat. Az is baj volt, hogy a mult században akkor, amikor a falu annyira közelebb jutott a városhoz, a városi iparművészet is satnya, cifra s hazug külsőség volt, kopott

hagyomány, minden eredetiség nélkül. A városi módihajzászat, az idegen portéka után való mohó kapkodás, a parvenü ízlés állhatatlansága méltelyezte meg a falu tiszta levegőjét is. — az igazi paraszt, művészetével együtt, szinte elpusztult tőle.

Ami aránylag épen maradt, vagy megmaradt belőle: a népművészet fejlődése különböző vidékek szerint különböző. Vannak vidékek, ahol a falvakban ugyanazt a stílusfejlődést találjuk, mint az illető vidék városaiban; viszont, vannak olyan vidékek, ahol máinapig is egészen kezdetleges, valósággal ősrégi az építkezés, régi minden szerszám, minden holmi, sőt találunk minden ismert stílustól különböző, eredeti formákat. Az egyéni találekonyosság az újabb és újabb tapasztalatokkal karöltve, hol gyorsabban, hol lassabban, de változtatnak a népművészet jellegén mindenütt. Bizonyos azonban, — s ez általános törvény a népművészetben — hogy a falu művészete mérhetetlenül konzervatívabb a városénál. Jellemző erre az a századosan lassú, az a tempós átalakulás, amelynek folytán a hajdan egyetlen helyiségű parasztház több helyiségűvé gyarapszik, — vannak viszont díszítési elemek, amelyek, mint a burján, olyan pazarul lepnek el egyes vidékeket. A renaissanceot, például, nálunk egyes helyeken megkedvelték s helyesen is alkalmazták, másutt viszont a felismerhetetlenségig eltorzították; jellemző azonban a nép teremtő kedvének egészséges voltára, hogy a parasztművészet renaissanceában mindenütt valami sajátos vidámság nyilatkozik meg, ahol színeket alkalmaz, ott valósággal tobzódik a meleg színekben s formáinak ötletes, merész, friss fordulataival túlesz a hamar sablonosodó polgári renaissanceon. De hiszen a tiszta, naivul romlatlan néplélek, lehetetlen is, hogy menten ki ne érezte volna a renaissanceból éppen a derűs karaktert; tudjuk, különben, hogy Európa összes államai között, elsőnek mi fogadtuk magunkévá az olasz renaissance-művészetet s az, a kastélyokból, diadalmasan vonult le a magyar nép művészetébe, a pogány és keresztény, az ősrégi és középkori elemek békésen keveredett, egymással pittoreszken megférő társaságába. Ha nem családunk, éppen a renaissance elemek jelentkezésével egyidejűleg kezdődik a paraszt-otthon átalakulása, akkor lesz világosabb, kényelmesebb az otthon, akkor kezdenek a külső díszítéssel is többlet törődni; cifrábbra faragják a gerendákat, csipkézik, formásítják a zsindelet, szépítik a ház homlokát, a kezdetlegesen pontozott és mereven vonalozott rajzok tökéletesebb ornamentummá képződnek; a nyers és merev régi színek között halovány és tört színek jelentkeznek; díszítenek bévül a házban is, festik a falat, rajzosabb lesz a bútor, formásabb a háziesszköz, szabad tere nyílik a paraszt ösztönszerű díszítő kedvének. A változatosságot tetézi a művészkedési kedvvel együtt járó versengési hajlam, mely a közvetlen szomszédságban élő, a maga szűk kis világára utalt parasztban természetesen még erősebben jelentkezik, mint a városi emberben; egy-egy vidék népművészetét tanulmányozva, azt hihetnők, hogy egyes családok, szomszédos telkek, sőt egyes testvérfalvak szinte vetekednek a művészi feladatok legbonyolultabb, legkülönfélébb

megoldásában, garmadával eszelik ki a díszítőelemek új meg új csoportosítását, kifogyhatatlanok a formaujtásban s a színpazarlásban, a virtuskodásban, néha egészen a lehetetlen túlzásokig. Ezért, de még amiatt is, mert a parasztművészet minden látható következetesség és megokolható sorrend nélkül változtatta formanyelvét, meglehetősen bajos a régibb emlékek korát megállapítani: a tizenyolecadik s tizenkilencedik század még, néhol, oly tisztán alkalmazza a román és gót elemeket, hogy az illető korra esküdnék az ember. Különböztet, épp ebben is meglátszik az a különbség, amely a nép érzés- és gondolatvilágát annyira megkülönbözteti a városiak érzés- és gondolatvilágától. A városban gyorsan múlik, hamar hal a szokás, a hazai hagyomány — s a divat pedig nem kiméli a nemzeti érzést sem; város és város között esekély a különbség a falvak között lévő roppant ellentétekhez képest, s mindez megérzik a városi művészetben és meg a falu művészkedésén. A városban, úgyszólván, az ellentétek összeolvadása jellemzi az iparművészetet, a falu művészetében az ellentétek fentartására fejtenek ki szívós erőmegfeszítést.

De meg a faluban nincs is akkora hatalma a korszellemnek. Szinte észrevétlenül suhan el fölöttük az idő, legkülönböztetőbb áramlataival. — viszont, annál erősebben kötök őket a faji s a hazai sajátságok. Megesik, hogy két falu közvetlenül egymás mellett, mint például Daróc és Bogártelke, két egészen külön világ, erkölcsben, szokásban, művészetében — és viszont, egymástól távol eső falvakban meglepően sok hasonlatosságra bukkanunk, ugyancsak Kalotaszegben. Falun, a művészi kedv, a szépérzék kielégítésében nincs akkora szerepe az anyagi helyzetnek, mint a városban, sőt inkább azt tapasztaljuk, hogy a szegény ember több gondot fordít háza és holmija díszítésére, mint a gazdagabb. Talán mert inkább megbeesüli, inkább dédelgeti azt, ami az övé. Egy-egy vidéknek, mondhatnók, meg van a maga művészi stílusa s mégis akadunk, közben-közben, olyan helységekre, ahol vagy semmi művészet nincsen, vagy pedig merőben eltérő; vannak vidékek, ahol csupa zagyalék, valóságos zsibvásár a ház és a berendezés; egyes helyeken a legtürelmetlenebb kegyelettel őrzik a régít, holott a szomszédban a legmodernebb kőfic holmit szerették meg.

Az építkezést, mondanunk is főlölesges, erősen irányítják s módosítják a topografiai viszonyok, a hegyes, dombos vagy lapályos talaj, völgy, mocsár, folyam, patak mind változtat nemcsak az elhelyezkedésen, de természetesen a stíluson is. Ház s udvar kényelmesen terjeszkedik szét az Alföldön; a szűk völgyben be kell érni kicsinyke telekkel s egy-egy

NYÁRSZÓN, VÁROSI TÉR.

kalotaszegi «trunkus telek» (például Nyárszón) telistele épül, mert szepapa, nagyapa, fín, unoka, négy nemzedék akár megférni rajta, lehetőleg valamennyi külön, a saját födele alatt; aztán mily furfanggal kucorog a ház a sziklás hegyoldalon! Alkalmazkodni kell az éghajlati viszonyokhoz. Nedves vidéken, például Lovétén, szint' az egész utcasor lábasház; ahol erős szelek garázdálkodnak, ott alacsonyabbra kell építeni a házat; hegyoldalon a gördülő kővek, az olvadás árja ellen kell védekezni s aszerint húzzák a tetőt; a havas Erdélyben magas süvegű kell, hogy könnyebben esűszszék le róla a hó; a zord klíma ellen vastag fal, kis ablak, viszont nyitott, szellős az építkezés, ahol szelid s enyhébb az éghajlat.

A falu foglalkozását is a vidék jellege irányítja s eszerint alakult a nép művészete. Más képe van a szántóvetető emberek falvának, más, ahol inkább állattenyésztéssel, erdőműveléssel foglalkoznak; más a halászfalu, más a bányatelep kepe s karaktere. A fás vidéken a fát dolgozzák föl, ahol inkább nád terem, ott a fonott holmival művészkednek. Az építőanyag is, természetesen, a vidék minősége szerint fa, kő, agyag, sár s az illető anyag más-más megművelést, más-más művészi kitalálást követel.

A paraszt nagy gyakorlati érzéke is meglátszik művészetén. Az élet sok apró-cseprő nyomorúsága tanítja hasznos ügyeskedésre, nem is igen akad művészetében olyasmi, aminek gyakorlati hasznos volta hiányoznék. Innen van sokszor a népi dolgokon az a példás nagy harmónia a szerkezet és az ornamentális kiképzés között. Hajlékot építvén, gondja van családjára, jószágaira, termésére s miután minden hasznossági célnak eleget tett, akkor s eszerint díszít csak; a kontyvető díszé elsősorban füstlyuk, csak azután tetődísz, — az útszélre állított Krisztuskép elsősorban a vallási szükséglet kielégítése s csak ezután kedvtelése a művészi ösztönnek, illetve együtt a kettő: a hasznosságra és a szépségre törekvés. A paraszt erősen konzervatív természetét is ezzel a gyakorlati hajlandósággal magyaráznók; gyakorlati tapasztalatai alapján ragaszkodik a kipróbált, alkalmasnak bizonyult holmihoz, — tévedéseit, ízléstelenségét is ez okozza, amikor a városi holmin a saját gyakorlati szüksége szerint olykor ferdít, ormóttanul változtat. De viszont, van eset rá, hogy a városi tucatholmit úgy átformálja a saját ízlése szerint, hogy csupa gyönyörűség, — mint például a városi köntöst a kalotaszegi fehérnép, egy-egy butodarabot, például a faliorát, a kalotaszegi festő-ember.

A gyakorlatiasság, a hasznosság ily arányú érvényesülése mellett, mi hát a népművészet bája? Szépsége, igazán művésziessége volt és becse miben rejlik?

Abban, hogy a nép művészete hű kifejeződése a nép legbensőbb érzésének, igaz tükröződése jellemének, kedvének, egész életfelfogásának s amíg érintetlen, addig föltétlenül uralkodik minden egyes alkotásán a nemzeti jelleg és megőriz e jellegből igen sokat a legkülönbözőbb hatások ellenében is. De mennyi báj rejlik naiv őszinteségében, közvetlenségében, keresetlenségében, abban, hogy nincs semmi mesterkéelt sem a kitalálásban, sem a szerkezetben, sem a kivitelben; abban, hogy az az ösztönszerűleg, öntudatlanul művészkedő paraszt önmagához hű, egyénien eredeti tud lenni még akkor is, amikor már utánoz és bámulatos egyszerűséggel, szinte játszva, mert természetesen oldja meg a nehéz, a bonyolult föladatokat is. E mesterkéletlenség mellett csudálatos egyes magyar vidék népében a dús formaérzék s a szín tobzódó, kielégíthetetlen szeretete, — és mindez a romlatlan, teljes egészség jegyében. Nem riad vissza a rikítóan színes, nem a túldíszített holmitól; ezt megokolja az az erős nagy világítás, ami színes holmijára, köntösére, láza falára, gazdasági eszközeire a szabadban, a napsütéses mezőn, a napfényben fürdő faluban árad — s megokolja otthonában, többnyire kis ablakos házában, a félhomály; künt a nagy világosság enyhít az erős színeken, bent a félhomály követeli meg a színek gazdagságát. Lám, a parasztszobában oly harmonikus föstött butor mennyire rikító a városi házban! A népművészet túlzásaiban is ritkán lesz bántóvá, — valami kacagó vidámság, együgyűségében is üde kedvesség árad belőlük. Változatossága is megnyerő, a párosat kedveli, de három egyformát már nem szívesen csinál.

Talán mégis, legjellemzőbb: színeken tobzódó öröme, az a túláradó gyönyörűség, amit az őszinte, tiszta, határozott és vidám színeken lel. Valamennyi színük világít, harsad s oly élesen elűtnék egymástól, mint kedves virágjaik a kis kertben, mint a mák, a liliom, a tulipán, a muskátli. De a szűz, a határozottan tiszta színek illő megválasztásában és szomszédosításában mester a parasztművész; példa erre viselete, a vasárnapi, köznap, a lakodalmi vagy temetési köntös. A kalotaszegi nép például, színes fejkendőkkel teríti le a ravatalt, virágot szór a halottra, csupa szín, szín és szín... és mégis, ki tudja fejezni a gyászt, még szomorúbban, mintha minden fekete volna. Színes a temetői fejfa, olyik helyt színes pántlika, színes keszkenő lobog a sír fölött — és mennyivel hangulatosabb, mennyivel temetőbb ez a temető a mi városi sírkertjeinknél!

Kedve, mondjuk hangulata, teljes mértékben érvényesül munkáján, a vallásos érzés révén nyilvánuló erkölcsi tartalmával együtt. A ház homlokára, a kapu fölé, a ladarára, a cserépedényekre került jámbor mondás szívből, hitből s meggyőződésből fakad; templomát nem a parádé kedvéért díszesíti, Teremtőjének hálálkodik, hitet vall véle, nem pusztán imádkozó hely az, igazán Isten házának tekinti. Lelkének nemes egyszerűsége azon-

NAGYANYÓ VARRÁSA (NYARÁSZÓ). (II. II.)

HÉGI «MÉZES-POGÁCSA» MINTÁK H.-HUNYADRÓL. 11

(Négyzetesek kisseltetők.)

ban semmi botránkoztatót sem talál abban, hogy keresztény vallási szimbólumokkal keverjen régi pogány jelvényeket, meg hazafias és historiai jelvényeket. — hisz a milyen gyakran s kedvtelve alkalmazza a nemzeti címert, ép úgy megtűri kanesóin, varrottas kendőin a kétfejű sast. Nyilván valami régi susztertálléron, a négykrajcároson látta. — hiszen az forgott parasztkézen legtöbbet, — s megtetszett néki a kétfejű madár, mert formásnak, alkalmas díszítési motívumnak találta. Mennyi kölesönzött elem van a régi «mézes pogácsa» mintákon, — de lám azt is a magáévá teszi, megtoldja valami magyarossal, ha ugyan az egész nem maga eszeli ki, mint a régi bánffy-huayadi pogácsások (1).

Az életből, közvetlen környezetéből legszívesebben azt válogatja, ami eleven, friss és derüs. Kedvtelve foglalkozik önmagával, hétköznapi dolgát végezvén, vagy ünneplőben. Az asszonyt magyarosan megbecsüli művészetében is. Ősi nagy témái: a születés, a szerelem, a házasság és a halál, — képzeletét legkivált a szerelem foglalkoztatja s leleményesége kifogyhatatlan az erre vonatkozó díszítési motívumok kitalálásában. Díszítési elemekkel szolgálnak néki meséi, mondái, sőt babonája is, de a legtöbbet mégis magától a természettől kapja. A tájkép iránt semmi érzeke nincsen, vagy legalább is igen kevés, akár csak a régi klasszikus művészetnek, de szereti a növényzetet, az állatot, ezeket jól megértve, ügyesen, a legnemesebb egyszerűsítésig, stilizálja is. Szereti az írást, a bötűt, az ötvenes években még falapocskára vésett, úgynevezett ábécés tábláról tanult bötűt a gyerek nép s e táblákat egy-egy értelmes földműves faragta (2). A kivitelben nyers, durva, de ez, nem ritkán, hozzájárul alkotása monumentális voltához s erő van munkájában akkor is, amikor meglepően finom és könnyű.

Különbben, aki szeretettel keresi a nép művészetét s igazán meg is akarja érteni, az ne méregessen az ismert művészi mértékekkel és ne akarjon művészet historiai szabályok szerint eligazodni. A népművészetben hasztalan keresgélünk olyan műemlékek után, amelyekből rendszeresen korszakokat állapíthatnánk meg, hasztalan nyomozunk olyan műalkotásokat, amelyek paragrafusozható széptani törvényekkel szolgálnának: itt, esetleg, a legkezdetlegesebb technikával alkotott valaki igazán művészt s viszont, éppen az a haszontalan, ami képzett eljárással és tudatos műgonddal készült. Példa erre akárhány fadaragó iskolában elrontott, kaptára szoktatott parasztteltség.

Tehát, hogyan keressük a népművészetet, hol és mit keressünk?

Nem képet, nem szobrot s nem díszépületeket keressünk, — aki így fogja föl a dolgot

ÁBÉCÉS TÁBLA, KIS-PETRIBŐL. (2)

(Kétszeres klasszifikáció.)

NYÁRSZÓ FALURÓL.

akár elindulna az erdőbe, hogy valamelyik faágon például egy Velasquez-képet leljen. Nem így. Először is, ez a szó, művészet, ismeretlen a faluban; ahol már művészetet emlegetnek, oda be se menjünk, ott már a városi hatás garázdálkodik. A lassan őrlő sárvásári öreg molnár, például, igazán istenadta művész, ládát, díszesebbet, senki sem pingált, ő iskolát alapított, tanítványai vannak a vidéken, — de azért ő csak az öreg molnár, aki csupán akkor szedi elé a füstéket, akkor babrál efélével, amikor nincs víz a malom kerekére. Megbántaná, aki művésznek nevezné, mert neki még van a maga böcsületes mestersége.

Típus az öreg s bizonyosra vehetjük, ahány igazi magyar parasztművész, szakasztott ilyen az, valamennyi.

A bánffy-hunyadi országúton, ket-három nyíllovesnyire onnét, ahol a nyárszói forduló a sárvásári alszegbe torkollik, a szelíd zöld tehénhajtó aljában a vén malom, a lassan őrlő öreg molnár, Barta bácsi malma, Szemkozt véle, ott messze, a zordományos Vlegyaszán, amelyen a kis harmat már nagy hó még akkor is, amikor a völgyben halhatos az aszály: a malom mögött hullamos, nagy kopasz hát húzódik, itt-ott néhány begyógyult apróbb malom, pázsitos szőnyeg a horpácsos oldalakon s a malom előtt sejmikes, rogyinas kis lapály, csak akkora, hogy elnyújtózhassék egy csopet a malom gátja mögé az a kis víz, amelyik minden langyosabb szellőeske elől a rögök alá búvik — és olyankor áll a malom. Sokszor áll a malom. A malom szegelleténél, a tájt, ahonnét a víz csordul a kerekre: néhány köris, néhány fűz es egész berek kokénybokor, meg sok acesalapu, sok keserűlapu, mindenféle terebelyes lapu és sás és hanga, meg sujom, meg részegvirág — egy maroknyi paradicsom az ott, olyan vad és olyan szép és úgy el lehet bűjni benne, hogy szinte keresi az ember a fát, amelyről olyan kívánatos gránátpómával kinalta Ádámot az aszszony, Éva. Soha művésznek valóbb környezet!

Amikor odakerültünk, hetek óta jártunk már akkor messzeföldön, ismeretlen világban, annál messzebb lévőben, annál ismeretlenebb földön, mert hisz' ideháza van, — nempművészetet kerestünk. És találtunk, uton-
tffelen: taposnak rajta. Alig győztük összeszedni, kivált azon a vidéken. És amint szedegettük: mindenfele, mind-

BARTA SAMUEL AZ ÖREG MOLNÁRI MALMA, SÁRVASÁRI.

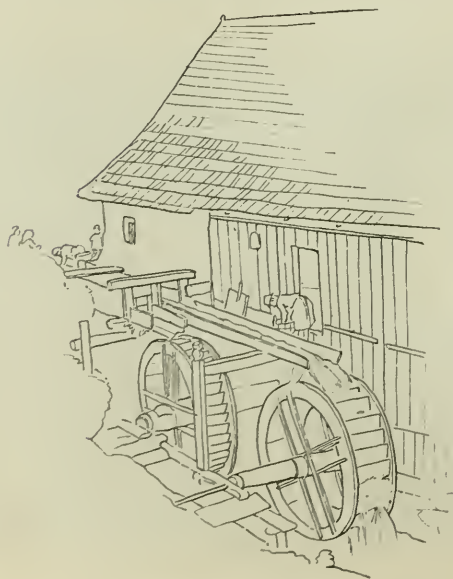

KALOTASZEGI MALOMRÉSZLET.

— Azt a', a kéket! A páváskéket. De egy szív is légyen a sulykon, mónár bácsi, drágám!

— Lesz. Madár is lesz. Páros galamb. Szombat estére idenézhetsz. Ha addig meg nem indul a malom.

— Adhatna már a jó Atya egy kicsiny esőt, — sóhajt a legény s halad, dolgára.

KALOTASZEGI MALOMRÉSZLET.

untalan az öreg molnárt emlegette a nép nekünk. Már vagy öt-hat szomszédos faluban, ami legszebbet találtunk, azt az öreg molnár «tsinálta». Az apró fatemplomokba a «sótárkírákó»-ra, katédra koszorújára, a pap székére, kórus elejére, az úrasztalára, a «menyegzet»-re bokrétát az öreg molnár füstött — «amikor még pápaszemre nem szorult». A leghelyesebb menyasszonyládákat ő pingálta «gyöngyszín földre sárga meg piros gyorgyinával», padszéket, szegellet-tékát, cifra szuszinkot tőle vitt új fészkebe az új pár, tulipántos rengő bölcsőt is ő tselekedett az újszülött kis kalotai tatárnak.

Ahány szerelmes legény a vidéken, félszázad óta a malomba ballag le:

— Mónár bácsi, a jó Atya is megáldja kigyelmedet, sulyok kéne nekem, erősen hímes! Úgyis áll a malom.

— Ki a szeretőd, te? — kérdezte az öreg molnár, mert aszondják, örökké olyan élemedett volt.

— Péntek Gyugyi György lánya, a Kisó, — vallotta a legény.

— No, az!... Járt ü is már errefele. Tudom, a kéket kedveli.

Szombat estére, — mert hogy mindig az égen volt az «áldott» (így hívják a kalotaszegiek a napot) s eső nem hullván, a malom se indult meg, — kész a sulyok, gyönyörű hímes, szív is van rajta, páros galamb is. Őrzi is majd Kisó, a Péntek Gyugyi György leánya, csak husvétli gúnyát sulykol véle; és őrzi majdan a leánya is, ha egyszer odaig segítte őket a jó Atya.

Így készül a hímes vetelő, így a cifra vászonfeszítő, a csillagos csüllő, a példás orsófogó, a díszes karikó és így a szépséges kapacisztító, aminél nem gyönyörűbb a fecskefarkú pillangó se. Valamennyi az öreg molnár kitalálása és ő tselekvé mindet, mialatt állott a malom. Jó félszázad óta, nem fakadt szerelem azon a környéken, hogy ne az ő munkája révén történt volna a szerelmi vallomás. Kezenyomát hány leány csókolgatta titokban! Hánynak a könnyűje perdült a mónár bácsi páros galambjára!

Csak ő neki nem akadt, egy jó fél-századon át, párja. Néki nem vallotta be soha egyetlen hajadon se, hogy milyen szint szeret. Óreg lett, pápaszemre szorult. Akkor történt, — most négy esztendeje — hogy valahonnan a Vlegyásza aljából egy formás fehérnép került a malomba, egy oláh leány; az mosolt az öreg művészre, az almás húst, az egreses levelet az főzte néki és amikor egy kis leánykájuk lett, feleségül vette őt az öreg molnár.

Nyárszón mesélték nekünk:

— Lassan örölt az öreg, de már most esordultig a boldogsága. Az országutra kiállana a gyereket mutogatni! A falat kenyeret is megmészeli annak a kis eselédnek... Mán pingálja a menyasszonyi ládát is néki. Még nincs három esztendő, mán szedegeti össze néki a négynyüstös lepedőket, varrottas hajtással. Az asszonynak is patyolat sora van nála...

Mindezt tudtuk már az öregről, amikor beállítottunk hozzá a malomba.

Görnyedt, ősz ember, gatyaszárban: lisztes „abújbélés” a hátán, az is csupa kopott, foltozatlan ahol rongyos. Ott üldögélt a malom kőpadszemöldökén, nezte, hogy matat előtte a földön egy tömzsi kis leány. Mint a nagyidős vén fűz, amelyet megviselt száz tél, száz nyár s csak a háncsa maradt a törzséből, úgy görnyedt az öreg művész a föld felé. A berekből behallatszott a menyeecke kacagása.

Semmi, de egy esorba kaneső se volt a malombházban, ami művészi lett volna. Egy faszilánk se hímes, a rúd meztelenül nyújtózott a mennyezet alatt, „cúgyfűtül-való” nem lógott a nyoszolya végén, „rúdra-való” kendők nem vidámitották a füstös falat. Az asztalon kiunt hentergett a megszegett kenyér s egy tányér tűró körül tenger légy gazdalkodott.

Hát ez annak a művésznek az otthona, akit hat falu minden szép holmija embeget?

— Nincs énnékem semmim, — mondotta az öreg — csak ez a kis eselédem! Ez az énnyim! — és a kis leány fejét simogatta.

— De valami hímes holmi csak akad? Valami füstött? Kigyelmed, a ki annyi szepet csinált?!

Vállat vont. — Nincs semmim.

— No öreg, álljon ki a malom elé, itt a fotografáló masina, levesszük.

— Képet is kapok? — kérdezte egészen nekifiatalodva.

— Hogyne!

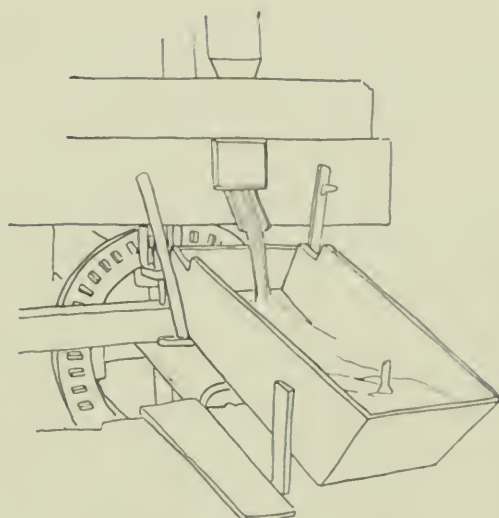
Sietett a szuszinkhoz s nyomban öltöztetni kezdte a kis leányt. Magával nem törődött.

— Úgy vegyenek le, konyorgom, hogy ez a gyerek az olemben legyen.

— Hát az asszonyt, a feleségit?

— Ne bántsuk, más dolga van annak. Talán nincs is itthon.

Kiült a malom ele. Mintha az ózónvizből mentené, úgy olette azt a gyereket.

KALOTASZEGI MALOMRÉSLET.

A SÁRVÁSI MALOM.

— Aztán, könyörgöm, lássék azon a képen jól, hogy az enyém ez az apróság.

— A kendé biz' az. mónár bácsi, a kendé! — szólt egy legény, mert hírünkre oda-szállingóztak a malom elé többen s esudálták a fényes masinát, akiben egy picurka plajbász van és az egyszeribe lerajzolja azt, aki a masina szeme elé áll.

Egy tempós szavú öregebb gazda is biztatta a mónár bácsit:

— A kigyelmedé!... Há'szen a nagy tűz után is, a cinteremben, szinte karácsony-tájt hányt virágot a kurátor barackfája. Csuda vót, de hát kigyelmeddel szintűgy eshete esuda, amilyen jó vén fa kigyelmed, mónár bácsi.

Az öreg molnár bólintott, s nekem mondta, még egyre ölelve a gyereket:

— Hej, uram! Gyönyörű mesterség is ez a magiké. Képet csinálnak, rajzolnak, meg írnak. Meg az is ilyen csudálatos szép, aki épít... De jó is volt régen, a mikor én is ilyenformát próbálgattam. A jó Atya bocsássza meg, szint' örültem, amikor álla a malom, hogy akkor a füstékkal, meg a nyiszoróval foglalatatoskodhattam. Elmult... Hej, csak én még egy csöppet megifjodhatnék, uram!

— Pingálni szeretne, öregem, ugy-e?

Csöndesen csóválta fejét: nem a'! dehogy pingálna!

— Csak addig szeretnék még itt lenni, amíg ez a gyerek konty alá kerül...

Ismét hallatszott a berekből a menyecske kacagása. És az öreg molnár kézenfogta a kis leányt, mintha attól tartott volna, hogy elszalad mellőle.

A malom előtt, a tornácon lógott a laskanyújtó, meg egy kis dagasztóteknő. A teknő kampóján lógott egy pápaszem. Mosolyogva kérdeztem:

— No bizony, öregem, nem igen szorul még kigyelmed pápaszemre, ha így künt szárogatja a tornácon?

— Jó helyt van az ott, mert nem jó mindent meglátni nekem. De képet azért küldjön majd a tekintetes úrfi!

Kisért bennünket az országútig, kézen vezetve a leánykát. Aztán így búcsúzott:

— Szerencsés találkozást adjon a jó Atya!

Ölbe vette a gyereket s úgy ballagott vissza a malomba, az öreg művész. Mi pedig haladtunk tovább, népművészetet keresni.

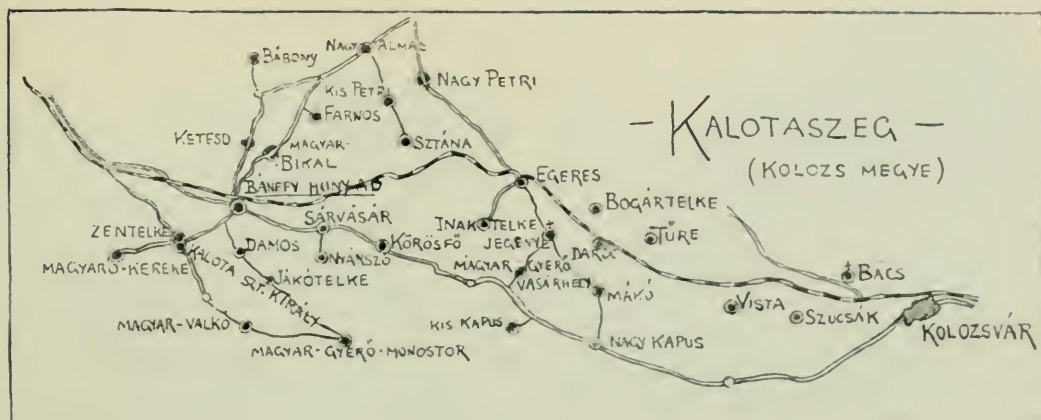
Úgy, ahogy együtt haladunk olvasóinkkal ezután.

Szemügyre vesszük a falu fekvését, kazlat, boglyát, a kalangyákat a falu határában, a külső kertelést: szóba állunk itt-ott egy-egy tipikus alakkal, megismerkedünk természetével, eszejárásával, kikérdezzetjük a dolga felől, aztán sorra járunk a faluban templomot, házat, temetőt, megnézünk minden apróságot, ami mind arravaló, hogy szeretetét, szépérzését, ösztönszerű díszítő és alkotó kedvét töltsse rajtuk a magyar ember, anélkül, hogy a művészet eszeágában is volna.

KALOTASZEGI HEREKALANGVÁK,

KALOTASZEG

A FÖLKUTATOTT TERÜLET TÉRRÉPE.

A Kalota és a Körös völgyében, a gyalui havasok, a Vlegyásza és a Meszes hegység között fekszik: Bánffy-Hunyad (nagyközség, de a nép városnak hívja), Sárvasár, Nyárszó, Kalota Szent Király, Zentelke, Magyar Kereke, Kettesd, Magyar Bikal, Körösfő, Damos, Jákótelke, Zsobok, Daróc, Bogártelke, Magyar Valkó, Sztána (Esztána), Kis Petri, Nagy Petri, Kis Kapus, Nagy Kapus, Magyar Gyerő Vásárhely, Farnos, Nagy Almás, Bábony, Magyar Gyerő Monostor, Inaktelke, Türe, Vista, Méra, Szucsák, Mákó, Bács, Magyar Nadas (ahol már egy szem magyar sincsen), Egeres, Jegenyé, — harmincnégy falu, a melyeket a végzett kutatás sorrendjében soroltunk elé, s ezt hívják Kalotaszegnek. Itt él sok hajjal, sok күндөссел, dolgozik ernyedetlenül s magyarságához hű vagy tizenkilenc-huszezer magyar.

A falvak, festői szép kis falvak, többnyire patak mellett, hegy lábánál, a mélyebb völgykatlanok lapályán fekszenek. Mert a magyarság nem vonul föl állatjaival a hegyi legelőkre, de kikeresi a völgyben a legmélyebb, legtermőbb lapályt s ott él, földművelésből. A falvak nincsenek távol egymástól s a nép egységes magyar sziget a környező oláh tengerben: a tenger erős, fenyegető hullámverése szüntelen ostromolja a szigetet, eddig nem birt véle, de ha nem gondoskodunk kalotaszegi véreinkről, ha anyagi szorongattatásukban segítségükre nem sietünk, majd segít rajtuk, mert rászornulnak, a szorgalmasan szervezkedő oláh tőke — és annak mi adjuk meg az árát, keservesen. Bár nemzeti érzésük épségében kételkedni egyelőre nincs okunk, de azt mernők állítani, hogy magyar voltukban, ilyen épen, főleg csak külön, jellemző, őket minden mástól megkülönböztető művészetük segítségével maradhattak meg, s bizony már satnyul, romlik, vesz a nép művészete kínéses Kalotaszegben is.

Hogy honnan s mint került ide ez a maroknyi magyar, ez az istenáldott, tehetséges, kedves, gyönyörű nép, kik voltak az első telepedők, s helyükbe, vagy hozzájuk, kik kerültek azután, — írás, okmány, történelmi bizonyosság híján nem tudjuk. Beszelik, szóhadomány hogy előbb román, majd szász telepek voltak itt s maradt is nyoma ilyesminek, miutt amott; a magyar ajkú lakosság eredetéről hármás a vélemény: magyar, székely és tatar származást emlegetnek. Néhaj Jankó János dr., — a magyar néprajzi tudomány egyik első mestere, akinek alapvető becses munkája (Kalotaszeg Magyar Nép) nyomán igazodtunk e vidéken, — egyet bizonyosan megállapított, azt, hogy újabb érkezésű tatar elem csak ugyan keverődött a törzslakosságba, de hogy az a törzslakosság mi volt, magyar vagy székely, az bizonytalan. A népéletben, szokásokban, hagyományokban s a nép művészetében is erős székely és magyar nyomokra bukkanhatunk.

A kalotaszegi magyarság földműveléssel foglalkozik; amikor a munka dandárja vagyon ember, asszony, күнт serénykedik a földön. A magasabb fekvés, a zordabb éghajlat miatt

KALOTA-SZENT-KIRÁLY FALUBÓL.

a gabona itt később érik, mint az Alföldön, a nép hát kimegyen a Királyhágón túli Magyarországra is, nyári munkára, ahogy ők mondják, «takarni». A földművelés mellett a férfinép javarésze mesterséghez is ért; Inaktelkén a fél falu varga s van sok darócvarró is, Jákótelkén sok jó szalma-kalap készül, a magyar-gyerőmonostori gyontáros ládáknak nagy a híre, Magyar-Valkón a díszített cserépedényhez értenek, a bánffyhungyadi szücsök s fazekasok ma is ügyesen dolgoznak, de harminc-negyven évvel ezelőtt még nagyon híresek voltak Erdélyben. Ritka az olyan kalotaszegi gazda, aki ne maga készítené gazdasági eszközeit, a díszítő faragáshoz meg a legtöbb ember tud. Antal István János, Magyar-Bikalon, mint hallám, majd meg láttam is, maga eszelt ki egy ekét. (8., 9.)

— Sokat küzködtem, — beszélte, — az ódalos földemen, mindegyre eltaszigált a rendes eke, nem birtam fölívágni. Tusakodtam, hogy találjak ki valami helyeset. Ehun e'! Ennek kormányja, kődöke, szarva, gerendéje fából vagy, de azér' azóta, amióta evvel járom a földet, négyszer annyit terem. Egy barázdán jár, két kormányja van s három szarva, nem kettő, mint a kerülő ekének. Lapis vas is kettő benne, hosszú vas is kettő. Egyik fele mindig hever. De bezzeg a hangadülőn, a berekai dülőn, meg a csügeti dülőben, nincs ennek párja!

Antal István János csüllöt is talált ki, kerekeset, olyat, hogy a fonalat maga viszi föl a vetőkaróra. Csinált kicsi hordót is, olyat, hogy háromféle ital megyen beléje. Butorát, asztalát, székeit, fali tékáját maga csinálja, — «amikor ráérő ideje van» —, házán a díszes oromfal, a szép kisajtó az ő munkája s mivel hogy a kék színt kedveli, ajtaját, ablakát kékre főtötte s a szokásos minium piros helyett késsel vannak szegélyezve kályha csempéi is.

— Nagy mester kigyelmed!

— Nem is nyugszom addig, amíg egy dúdoló masinát nem csinállok! — fogadkozott az öreg magyar, mosolyogva. Mert hogy fonograffal is jártak már a faluban az urak, nótát szedtek s az a masina nem hágy néki nyugtot azóta.

Ugyancsak magyar-bikali földműves ember Kozma Kis György (10, 11). Ő faragja, ő főtö a temetőbe a fejfákat, tud, ha kell, száz fajtát is, csak ráérjen; himes széket is tud.

— Hát a templomot meg tudná csinálni, kigyelmed, kicsiben? Úgy, hogy magamnak elvihessem?

— Csak ráérjek.

— Hát egy bikali házat, esúrral, óllal?

— Kerítés, meg leveles kapu, meg ucc'ajtó is lesz hozzá, csak ráérjek.

Meg is csinálta.

Hát a ketesdi cermester (12), Kis Lőrinc Ferkő! Házukat apja, Kis István Ferkő építette, ő pedig tud mindenhez. Fiatal legénykorában becsukták, mert féktelen ügyességében hamis pénzt is próbált csinálni, de amióta kiszabadult s hazakerült, nincs a faluban

ANTAL ISTVÁN JÁNOS MAGAKITALÁLÁSÚ «ÓDALOS ERÉJE» MAGYAR-BIKALRÓL. (8, 9)

munkásabb, böcsületesebb ember. (A liszteletes úrtól tudom, Elek Lajostól, akinél neme-
sebb, áldottabb népaját képzelni sem lehet.) Ásmunkát még apjától tanult s aztán a
többit : asztalosságot, esztergályosságot, lakatos mesterségét, gépkovácsságot, órás mester-
séget. Csupa ügyesség, ötlet és furfang ; kezdve a magakieszelte körfűrészelő masinától,
kezdve a hátultöltő puskától a muzsikáló óráig, esinál ő mindent ; a télen kerekes mester-
séget tanult hat hétig. Hunyadon, ott egy vándorszínésztől eserélt egy szopós malacért
egy rozoga vén eisensstatti Weltz-féle órát, esinált rá mutatót marhaacsontból, a szerkezetét
is úgy kigyógyította, hogy vígan jár és muzsikál a régi óra. Most egy fotografáló masinát
szerkeszt magának. Házán is díszít, javít szüntelen ; verset a kapu félfájára. («Édes rózsám
Ha it jársz Engem tám Szivedbe zársz. Én is mikor Ara járok Veled szívből Diskurállok»),
hónapmutatót a falra (Ezen Hónap mutatót Építette Kis Lőrinc, Ketesden), okos kilineset ;
haragudott, hogy a tornácajtót mindegyre nyitva hagyogattják, hát két óeska kaszavából
olyan rugót cselekedett hozzá, hogy már most nem marad nyitva, becsukódik magától ;
butorát ő készíti, kályhát is maga rak magának, — műhelye a házvégében, valóságos
csudakamra. Hogy izlésén ront a tudakosság, a sok imitt-amott ellesett s összekevert forma
sem válik hasznára annak, amit még szebbnek akar, az bizonyos, de jellemző példája ő a
kalotaszegi magyar iparművészi készségének, sokszerű genialitásának.

ROZMA KIS GYÖRGY FABAGTA FEJFÁK, MAGYAR-BIKALRÓL. (10)

(Huszonötötörök készítés)

Vagy Körösfőn (13), mennyi művészi készség Péntek Gyugyi Györgyben! Faragó földmíves, ő is, amikor ráér. Ez a család példája a kalotaszegi fajmagyarnak, a böcsületességnek, józanságnak, szorgalomnak. Anyja, (a bonya, a nagymama) 78 éves, de ma nincs itt-hon, oda van aratni, apja, Péntek Ferenc Gyugyi (a bopa, a nagyapa) 85 éves, — mialatt fiát várjuk haza a mezőről, ő beszéli, a napon üldögélve:

KOZMA KIS GYÖRGY FARAGÓ FÖLDMÍVES
M. BIKALON. (11)

— Nem nékem, tekintetes úrfi lelkem, soha se pipa, se szivar nem volt a számban, részeg se voltam én soha. Szegény fiú voltam, de nem aféle torha. Ami kaszáló, szántó, magam szereztem. Hát úgy, hogy húsz-harminc ökröt hajtottam Váradra, Gyulára, Debrecenbe, hála a jó Atyának, jól ment a kereset. Negyvennyolekban vettem az asszonyt, jól jártam véle is. Egyik szemével mindig pislantott rám az Isten. Elég a! A templom menyegzeten is csukva van a nap fél-szeme, mert ha mind a kettőt kinyitná, elperzselné a világot. Napszámra, istállom, so' se voltam... Ilyen deckapádimentumos ház nincs is több a faluban. Volt egy pap testvérünk, attól is maradt egy szekrény, de a fősték lekopott róla nyolevan esztendő alatt. Az asszony ládája, szép körtés. Negyvennyolekban készült az is... Nagy baj e' nékem, tekintetes úrfi lelkem, hogy nem hallok. A nyolevanöt esztendő sok lármája maradt csak meg a fülemben. Meg az is nagy baj, hogy nem mehetek már én kévekötni. Megyen a fiam. Hanem azér' erősen jó kut ez itt ni, ebből nem fogy el a víz. Az ember nem ilyen.

A fia, hazakerülvén, megmutogatta, mivel foglalatatoskodik télen, amikor ráér. Csinál díszes osztovátát bükkfából, hímes guzsalyszéket s fonókereket; gereblyét, kaszanyelet, kaszakötököt iharfából, karosszéket, zsámolyt, ostornyelet, sulykot, vetélőt, gyertyatartót, pakulár poharat, mind hímeset s mind másmilyet; tud a járomhoz, amin a rúdfő, a bélfák, még a járomszög is gazdagon hímes és főstve is van.

Híres nagy faragó volt Kis-Petriben a biró apja: Tulogdi István Tasnádi, ábécés táblát (2) is ő faragott az oskolás gyerekeknek a negyvenes években, mert akkor még nem könyvből tanulták a bötút, — zsótárszorítót (285) is ő csinált a templomnak.

— Bíz ő kifaragott volna akár egy embert is, — magyarázza a fia, — de azt nem merte.

— Miért?

— Azér', — mondja a csizmadia, Simon János Tódás, — mer' akit leképelnek, meghal az abban a

esztendőben. Lám a magyaró-kereki országúton a kovács, Bőndi Andris Kormos házára, a ház homlokára odacsellekedte a kovács képit a sógora, Ijjefalvi János az ács, amint a vasat veri. De nem is adok egy esztendőt a Kormosnak!

A magyar-gyerővásárhelyi faragó földmíves, Kaló Pisti Fogadós, nevezetes kaszanyeletet tud, csak éppen hogy a két kaszamankó jó kézbeillően sima rajta, a többi, bámulatos, szinte monumentális összhangban, hímes.

Dicsérjük, hogy szép!

KIS LŐRINC FERKŐ EZERMESTER.
(KETESD.) (12)

— Hogy szép-e?... Az, uram, hogy példásabb vágású kasza nincs a világon. Erre áldomást lehet inni!

Egy formás karosszékot is láttunk nála.

— Pendelyes gyerekkoromban, a mikor marha után jártam (legeltetni), akkor hajlítottam hozzá egy ágat az erdő aljában; úgy nőtt az az ág tizenhat esztendeig. Most négy esztendeje vágtam le, görbe székhátának.

Batisz Bandi Feri, szintén Vásárhelyt, mestere a kalántartóknak s ha nagyon kérik, fejfát is farag a temetőbe, — a jó embereinek ingyen, Isten megáldjéért. Az apja jeles építő volt, régen, amikor még fűrész nem volt a faluban s csak úgy fejszével készült az egész ház.

Szebb is volt az! Nem olyan egyenes, mint ma. A gerenda formásabb, itt is görbe, ott is, ahogy az Isten cifrázta.

Akad a hímes uc'ajtónak is mestere, rendszeren minden faluban, vagy jön a sógor, koma, segíteni, kalákába, akár a tizedik faluból.

Darócon gyönyörűen farag a legénység, de Bogártelkén mégis legtöbb a hímes orsó-nehezítő karikó, a gyönyörű kapatisztító, a példás sulyok; mester az ilyen munkában Nagy Marci István, meg Albert János Marci, aki a Kovács János kapuzábéjára kifaragott egy legényt, meg egy leányt is. Ezermester, Nagy-Almásan, Varga Márton Mihók is, még pedig a javából.

Sárvásárt ház alig akad, hogy valami művészt ne lelnék benne; a hímes uc'ajtók, a hímes vetélők és vászonfeszítők hazája ez. Van ilyen kincse minden fehérnépnek, vagy legalább is volt, «míg el nem másolta valaki». A kurátor, Balázs Ferenc Mátyás, esős időben, amikor légszorul a házba a földműves, szeret füstögetni s takaros vetélőket, meg vászonfeszítőket farag bükkfából; gyűrűtartót, kincses szuszékot (265), meg tükörrámát is csinált a lányoknak, amikor fiatal volt; a tornácláb fagombját — s ez talán az ősi hályványfának visszajáró emléke (182). — kifaragta emberfejnek, «ki is füstöttem fájnul, piros volt az orcája, bajsza, szeme fekete, a haja szőke, de eceer szénát csinálni voltunk, a gyerekek nekiálltak itthon biesokkal, lefaragták.» Formás a házában minden; a tornáckarfa ki van csipkézve, a butora hímes, díszes a villatartó, a kanáltartó, a kis pad szélire tornácot húzott, hogy le ne kívánozzék a vizes kanesó. Nem is titkolja: «Nincs a házban semmi, amit ne magam csináltam vón'!»

PÉNTEK FERENC GYUGYI, ŐREG FARAGÓ, KÖRÖSFÖN. (13)

KAPUNÁLvány, VISTÁN (HAZÓRZO KUTYA.)

Így járhatunk faluról falura, majd mindenütt találunk művészkedő földmivest; a kézvonópad s valami kis faragóműhely-féle künt a csűrben és a gazda télvízidején, vagy amikor sokat pityereg az ég, nyiszoróval foglalatoskodik, kicifrázza még a faragó szerszámjai nyelét is, a kantahordó rúdat is, mint például Lukács János Pese, Hunyadon (296).

Szerelmesek a színbe, férfi s asszony egyaránt. Vasárnap: templomozás idején, mintha tulipános virágerdő vonulna ki a templomajtón. Amilyen színtelen, szinte komor viseletében például a székelynép, olyan friss, üde, színes a kalotaszegi és ilyen a karaktere is. A kék, a piros, a sárga, a zöld csak úgy virít a falukban, az első háztól a temetőig, de maga a temető is. A városból került, tucatmódra, csúf piszkossárga színre mázolt butort meg nem tűri, mihelyt hazavitte, élénkít rajta, ha egyébként nem, besávozza feketével, hogy «tigrises» legyen. Például Kelemen István, a hunyadi földműves, a bikali erdőn járt a minap, lábát csúnyán feltörte a csizma; a sebre mokányszurkot (fenyőgyantát) rakott s most, amíg a lába gyógyul, idehaza pingálgat tulipánt, meg nemzeti címert a tornáckarfára.

A virágos tornácon a leány alig látszik, olyan színes, olyan virág ő is, a virágok közt. Piros a csizmája is, de még arra is tulipán van varrva, zöld selyemmel. Színes, vidám a házban bévül is, minden; piros vagy zöld a kis ablak függönye, miniumos a zöld kályha minden eresztéke, színes díszítésű kancsók a fogason, piros és kék varrású kendők a rúdon, piros és kék varrású a párnahajtás. Hogy a viselet mily szépségesen színes, azt leírni nem lehet, azt csak a füstölt kép sejteti. Ahány forduló, megannyi színes kép a vidék is; távolban a hegyek tengerkéék párázatába olvadnak a meleg zöldek, közelben a kalászossárga táblák, a ház ablakokban, a kis kertekben a száz színváltozatban virító janistor (borsóvirág, szagos bükköny), fekete, lila, piros, sárga mályva, patkonca-virág, szalmarózsa, bazsarózsa, székfű, viola, liliom, engemnefelejt, gyorgyina, rezed, isziók, kabós, német székfű, nevendula, bécsi cifra, csikos fű, felfujó... Gere György Csepe, a köszvényes magyarókereki csizmadia tanított a virágnevekre.

— Mer' elkeresztel ez a nép, uram, mindent. Lám magam is, hogy jutottam a Csepe névhez? Apósom, Tamás János, künt vala a mezőn. Egy kótya, afajta féleszű, elkajátja: «Siessenek haza kigyelmetek, mer' csepe az esső!» Jót kacagtak a csepe szón s rajtunk maradt, nem a kótyán, de Tamás Jánosékon. Hogy aztán én, Gere György, elvevém Tamás János Csepe leányát, véle kaptam a Csepe nevet.

A fakult színt nem szeretik. Például az ingvállon, amikor a téglapiros fejtő a mosások után színt vált s lilásba játszva, a nyakon lévő gránáttal modernül szép harmóniába jut, azt ők már nem kedvelik, bár nem vetik el, mert ragaszkodnak a sérült, használt holmihoz, megbecsülik, mint a kiszolgált állatot.

Damoson füst Vince János Ferkó, butort, jármot, nagy szeretettel magyar címet, mert azt kívánja a falu teljesen átmagyarosodott oláhsága is.

ZENTELKE FALUBÓL.

A KIMENCE TADKÁN, MAGYARORSZÁGON,
KENDER TIBOR, NYARASZÓN, (III. 16.)

— Itt születünk, itt halunk Magyarországon, magyarok vagyunk! — vallja Vurkovits Leontin s magyar címer van a kályha csempéin is.

A porig égett, szegény s eladósodott jákótelki új templom olyan szomorúan dísztelen, de koszorúban valami narancssárga díszítés mégis lóg le a menyezetről. Megnézzük közelebbről, mi az? Néhány száz hídvámcedula. Biharvármegyéből («Apró lábas jószág, 1 fillér») — valaki arrajárt, hazahozta a templomba, mert hogy olyan szép narancssárga...

Híres butorföstő s ládadiszító-mester a mákói kántor, Csákány Károly; a mákói színes holmit különben dicséri egész Kalotaszeg. Ötletes a nyárszói Viskán Laci is, az öreg sárvásári molnár, Barta János tanítványa.

Nem hallgathatjuk el, hogy a föstött butoron van itt-ott oláhos szín és díszítés, habár hogy a magyartól mit vett át a román s a romántól, szásztól mit a magyar, olyan kérdés, amelyre határozott választ sohasem fogunk adhatni. Egy-egy bogártelki föstött holmi romános volának tudjuk a magyarázatát: Oláh-Köblösön lakik egy román ezermester, Tyivoram Máté, annak a műhelyéből hírnemű kerül erre a vidékre. De a képekkel teliföstött kis román templomokból is kerül a falu ízlésébe oláhos elem, viszont, jóeszkán van magyar munka a kis oláh bezerikákban is (84). Nevezetes a magyar-valkói kis román fatemplom; akadunk e templomocskában magyar fölírásokra, magyar karosszékekre, de két jellemző kép is van benne. Az egyik: Ábrahám föláldozza fiát és sarkantyús eszima, zsinóros kuruc dalmány van Ábrahámmon. A másik: Jézust ostorozzák a zsidók és ahány zsidó, bajszos kuruc hajdunak van föstve valamennyi. A régi nyugtalanabb világból maradtak e képek, — csittit bennünket a valkói érdemes tiszteletes, Mihály Elek, aki maga is művészkedik, szereti, megböcsüli, mert megértette népe művészetének erkölcsi és nemzeti jelentőségét. Sok oláhos mintájú föstött butor maradt Valkón a néhány év előtt elhunyt András Pista Gabora után. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy azon nyersen azt sem alkalmazza a magyar, ami esetleg oláh, vagy szász holmin tetszett meg neki, ad hozzá a magáéból bőven, mielőtt felhasználná.

A dekoratív föstésnek becses maradványait szedtük össze Kis-Petriben (76), meg a ketesdi és a magyar-gyerő-monostori templomban s a daróci templomban a XVII., XVIII. századból. Egyáltalában, ahol a régi templom még le nem égett, agyon nem korhadt, össze nem dült, vagy le nem hordták, hogy helyébe valami ormótlan tucatépületet emeljenek, ott még találunk a kolozsvári mesterek, Umlingék nyomán fogant falusi dekoratív művészkedést.

Hanem a város és a város művészetgyilkoló gyáriparának hatása talán sehol sem siralmasabb, mint ezen a kieneses vidéken, mert itt látjuk naponta, nyomon kísérhetjük a pusztulást. Elég egy országos vásárt végigjárjunk, például Bántly-Hunyadon. Végig a nagy utcán s a templom környékén, hol áll, hol megyen a kirakó vásár; ott vannak hagyományos sorrendben, a páncél-csehi, zilahi és hidalmási tímárok, — a zilahi és kolozsvári eszima-diák, — a helyi, zilahi, vármezei és tordai fazekasok s az apátfalvi, hollóházi és murányi ízléstelen gyári edények, — a nagyváradi és kolozsvári takácsok s ruhakereskedők, — a kalotaszegi gyapjúárusok, — a helyi szücsök, — a kolozsvári fésűsök, — pántlikások és rőfösök Kolozsvárról, — a tordai pecsenyesütők, — a helyi kenyérsütők, — zilahi és helyi szíjgyártók, — nagyváradi kötélverők, — a havasokról, a Maguráról s az Albákról az oláh tekenősök és esebresek, — a nagyváradi s helyi kalaposok, — Kolozsvárról a kefekötők, — Magyar-Fenesről s Kalota-Szent-Királyról a zöldséges szászok. —

VÁSÁR B.-HUNYADON.

Gyaluból s tudj' Isten honnan, a tót rőfösök és bicskóárulók, meg a bosnyák kések, — Tordáról a szitakötők, — Kolozsvárról s Nagyváradról a vas- és cserépkonyhaedényesek, — Bedecsről a román szuszéngosok és hombárosok, — a helyi szappanyosok és kaszaárusok, — az alsó-, felső- és középföldi román favellások, lapátosok, — a vidék gabonakínálói. — a bécsi zsidók, fejkeszkenővel s ilyet árul helyben Kubászek, Pálfi és Páskuj, ilyet a gyalui örmény, — Hódosról, járommal, oláhok, — a deszkapiacon albáki, magurai s mariseli oláhok, meg mokányok, — hunyadi, kolozsvári s tordai mézeskalácsosok és pogácsások, — szalonnások helyből s Kolozsvárról, — óeska vasat kínálnak a helybéli s kolozsvári cigányok.

MAGYARÓ-KEREKE FALU.

Semmit se hagyunk ki s hasztalan keressük azt a helyi ipart, amiben a mi kalotaszegi népünk művészetére lelhetnénk. Valaha volt, ma már nincsen. Az egyetlen fodorvászonból kínál még egy-egy keveset néhány arraszorult kalotaszegi, bogártelki, inaktelki, daróci s mákói néni; szépet hasztalan keresünk, nincs, semmi sincs az országos sokadalom piacán, csak még a nép, a maga gyönyörű, de már-már pusztuló viseletében. Varrottast nem árulnak, nem kell az itt senkinek, akinek még van s még be nem hordta, az viszi be a kolozsvári hetivásárookra a művészi írásután való varrottast s maholnap nyoma se marad Kalotaszögében; ősi butor, vagy valami szép főtött, nincsen, mert aki be nem éri a gyárilag tákolt holmival, az manapság már csak «mondva csináltathatja», alkura, Nyárszón, Sárvasárt, Magyar-Valkón vagy Mákón, piacra nem hozzák, mert nem érdemes, nemsokára már majd olyan se lesz, aki alkura bár, csinálja... Nemsokára olyan se akad már, aki vággyék utána, hanem lesz minden házban egyforma asztal, egyforma szék s a világ legnemesebb munkása, a földműves helyett, lesz földüzemmel foglalkozó falusi proletár. Amióta a faeke «kiméne divatból», bótban vesznek vasekét; rokkát s guzsalyt (vajjon meddig lesz még rá szükség) szép himeset tudnak még csinálni, s csinálnak alkura, Kőrösfőn és Inaktelkén, de a vásárra minek, — elegendő ami az «ősökről marad», maholnap rájő a nép, hogy szaporátlan munka az is; harisnyaposztó kerül még, ha éppen kell, Magyar-Gyerő-Monostorról s Nagy-Kalotáról is, de azt se érdemes vásárra cepelni, a bótosé olcsóbb, ki venné? Amióta a

páncélesei timár «Tótországából» kerített szekeret — jó erős és kékre van pingálva és csak száz pengő — kapós a tót szekér. Ami cifrázkodáshoz való apróság, a gyöngyös, pillangós pártá, a kontyoló kendő, a «dulandlé» (tulle-anglaise), a kaláris, mind tartja már a zsidó, aki olyan sebesen árul, miközben árad belőle a szó. A viselet!... «Kezd hagyni már a piros eszma színe is», — az ingváll helyett városi rékli, a muszuj, bagazia helyett bolti szoknya. Egy-egy régi öreg sajnálja az ősit, de a mai nép tágit a fenyegető szegénység elől. Kudor Marci Huszár, a cucilista, vasárnap, a templom előtt elégedetlenkedett:

— Hej, tekintetes úrfi, ne esudálja őket! Ezek, felöltöznek ezek cifrába, selyembe, otthon meg nincs mit egyék. Ha maga fáradna véle, mint az anyja!... De bótbúl veszi a fonalat, a vásznat is, verje meg az áldott Isten! Majd oszt húzzák ráuk a cifrátok során az adót... Még képet csinálnak róluk az urak!... De nincs egyéb bajuk!... Azt vegye le a tekintetes úrfi avval a masinával, amikor ilyen pántlikás bársonyban koplálnak odahaza!

Van azonban a népművészet s ezzel a nemzeti jelleg veszedelmének egyéb oka is ezen a vidéken.

Nem jár senki a nép kezére s aki irgalmaskodik velük valamely titulus alatt, az is inkább csak ront a nép ízlésén, mert művészetét meg nem erti. Az úri osztály, mondjuk az intelligens osztály, egyáltalában nem törődik a népművészettel. Mintha nem látná, vagy talán nem is látja, mert úgy megszokta maga körül, mert annyira nem erti, se fejlesztésére, se megmentésére, csekély kivétellel, nem cselekszik semmit. Aki esetleg óvja, az is inkább ront rajta, mert lényegében félreismeri, eredetiségét gyöngíti s istápoló munkájában csak azzal törődik, hogy e révén is jusson egy-két garassal több a szűkölködő népek. Általában, a polgári osztály lekicsinyli, lenézi a «parasztosab» s így, közvetve azt a szépet, amit sablonos polgári ízlése annyira föl sem ér, hogy esztétikai, erkölcsi s nemzeti tartalmában meg sem sejdíthet. Jellemző a sivárság az egyszer-egyszer leégett falvakban, ahol a régi szép holmi elpusztult s ahol az úri osztály könyörület segedelmével szedte össze magát a lakosság.

A kapzsi kereskedői szellem, sajnos, szintén elég fogékony talajra talált, e különben is szívesen piacos természetű népnél, bár menti őket a szükség, a megélhetés nehézsége. Kivált az asszony-nép — ha leánya nincsen, akire tes-

KERTESD FALU.

EGY KALOTASZEGI PARASZTLÉNY KEZE (IL-HUNYADI)

KETESD FALU.

egy bánffyhungyadi kereskedő közvetítésével, Budapesten át, évekig rendes exportja volt e pótolhatatlan holminak. Eladták a régit, holott amit oly szorgalmasan varrnak manapság, amivel országszerte házalnak, az kézimunkának kézimunka, de művészi szempontból nyomába sem léphet a régi, írás után való varrottasnak. Amit maga a nép nem hord piacra, viszi a szemfüles zsidó, ha egy kis haszna kerülhet rajta. Amikor Bogártelkén a szép hímes orsónchezítő-karikókat és kapatisztítókat gyűjtöttük, a zsidó boltos ferde szemmel nézte munkánkat, végre is kitört belőle a méltatlankodás, németül panaszkodta, hogy mit rontjuk mi az ő üzletét. «Ha én azt tudom, — mondá — hogy az ilyen parasztszemétnek is van valami keletje Pesten!... Egyezzünk meg. Az urakat meghúzzák érte, én, felhaszonra, néhány krajcárért összeszedek tavaszkor mindent, ami a faluban van. Tavaszkor lehet ezekkel beszélni. Olyankor nincs ötven krajcár az egész faluban!...»

CUCSA SZŰCS ISTVÁNNÉ, IRÓASSZONY (B.-HUNYAD). (15)

tálja — könnyen válik meg ősi szép holmijától, néhány garas haszonért, alkuszik ügyesen, de a ládafenekéről is elékeresi a régi varrottast, mihelyt vevő jelentkezik; van olyan «kereskedőasszony», kivált Körösfőn, aki a Balaton vidékére, sőt Pozsonyig, sőt német földre is eljár házalni kalotaszegi varrottással, nem is szólva azokról, akik esztendőnkint kétszer megfordulnak a falu fehér népének modernebb munkájával Budapesten. Van akárhány földműves, akinek a felesége többet megkeres tüvel, mint amennyit a kis földből elő tud teremteni. Megdöbbenve értesültünk, hogy a legszebb régi varrottas külföldre vándorolt;

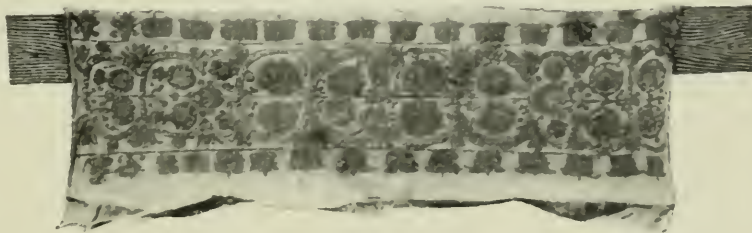
Általában jellemezve a kalotaszegi nép művészetét, már többször emlegettük a varrottast, mint legérdekesebbet, legtípusosabbat. Ez pedig — bár akad a férfiak között is egy-egy «ihere», aki tud a tüvel bánni — a fehér nép művészete. Csudálatos, bár ismeri s tapasztalja hasznát, mennyire lenézi ezt a munkát a férfi! A kenderhez, például, hozzá se nyúlna, — a vékás vagy félvékás földet csak megugorolja, megforgatja a kender alá, de egyebet semmit, legföljebb, hogy még a szekérrel behordja a termést. A többi az asszony munkája, végig, míg csak a szép fodorváson léssen belőle, amire olyan gyönyörűen tudtak «írni» a régi asszonyok, lúdtollal meg varjútollal, koromlével, szebbnél szebb hagyományos mintákat, amiknek ma már a nevét is alig ismeri az új nemzedék. (352—361).

Mondják, él még két-három öregasszony, aki tud az ilyesmihez, — mi csak egyet találunk Bánffy-Hunyadon. Czuczai Istvánné Szőcsöt (15). A hetven fele jár a néni, beteges («Gyün a baj rám, mint az árvíz»), nem igen ír már («Tiszta fej kell az íráshoz, úrfi drágám, nem lehet azt már, ilyen ingóban»), de azért apránként mégis írt nekünk néhány ősi mintát. Csudálva néztük, hogy kezd a munkához, minden előzetes beosztás, minden méregetés nélkül; kezd a nagy árkus elején, mintha levelet írna és a seregő penna alól csakúgy ömlik a kalandosnál kalandosabb fordulatú díszítő vonal, a csuszamlásokból, az eltérésekből, a véletlenségekből is összhangzatosan egyéni és eredeti díszítés lesz, bár az egész alapjában az anyától, a nagyanyától valaha eltanult hagyomány medrében készül. Mintha nem is ő írna, mintha valami láthatatlan kéz vezetné reszkető öreg kezét.

— Tudott hozzá. — magyarázza az ura, aki valaha szücs volt, de «hogy bójott a vasút, elhagyta a mesterséget». — volt is sok cifra rúdraláló a házban. Éppen hogy két párnahéjj maradt. A' kell, amikor meghalunk. Eladnók, de a pénz elmegyén s aztán majd az se lesz, amire fektessenek.

Szeliden megveregette öreg párja hátát s mókás mosolylyal mondta: «Külső országban az ilyen vén asszonyt már viszi piacra az ura s adja el. Fátyolt az orcájára, valami bolond talán megveszi. Én már nem adom, ha ennyi időt együtt valánk! Ne félj öreg, az enyim maradsz.»

Bólint az öreg néni s ő is szeliden feleli: «Fátyolt bizony, azt tesz kigyelmed az orcámra s viszen a piacra... Szent Mihály lován.»

KALOTASZEGI VARROTTAS (ÉSZAKI KÁROLY TULAJDONA). (SZTÁNA).

VI SELET

KALOTASZÉGI MENYASSZONY (IV. tábl.)

MAGYAR-BIKAL FALUBÓL.

Élmes, barátságos, kedves nép. — külső megjelenésében, mozgásában, gesztusaiban nemes a férfi, az asszony pedig előkelően kecses. Ruházatuk, viseletük, teljes összeállításában a legszínesebb, legművészebb magyar viseletek közül való; keveri a régít az újabb módival, de a szép összhangot megtalálja mindig s ízléssel alkalmazkodik viseletében, annak komorabb vagy derűsebb jellegével az évszakokhoz, a dolognaphoz, a gyászhoz és ünnepléshez. Egy-egy ruhadarabjuk párját hasztalan keresnök egyebütt, de amelyik meg

VASÁRNAP, A TEMPLOM ELŐTT, BOGÁRTÉRKÉS. (6)

is van másutt, itt hatásosabb, merész színösszetételei, izleses alkalmazása folytan eredetibb és festőibb. Színekben pompázó, feledhetetlen kép, amikor vasárnap, ünnepi díszben, istentisztelet után, eláesorognak egy kiesít a templom előtt, a fák alatt s a ragyogó nap szórja le rájuk arany tallérait a fák lombja között. — ahány asszony, ahány leány, egy-egy mosolygás és kacag, boldogan, derűsen, színekben kaprazva az egész kép: virít a zöld selyemmel kivarrótt piros csizma, ragyog a gyöngyös parta, az arany pillangós fejkötő csillog, suhog a villogó toresű rojtos selyemkendő, libbennek a száz színn selyem hajfonó pánthikák, tarkan pompázik a „musszuj” (felhajtott elejű szoknya), a rózsás sarkú köteny, a himzett szögletű fatyol, a dulanldő) — bokreta a legények kalapján s himes mejjrevaló rajtuk: a meglett ember szép komoly szüre, méltóságosan nyugodt megállása rendezi, tagolja a hasonlíthatatlan kepet.

(17)

K

(18)

K

(19)

NŐI VISELET, KÖRÖSFŐN.

Lássuk elébb a férfiviseletet. (V. tb.)

Az ing ma rövid, köldökig ér, — egy emberöltő előtt, mondják az öregek, még lobogós újju inget hordtak. A régi lobogós ingűjjon, a kézelőn, vagdalásos fehér varrással, gazdagon változatos volt a dísz; a mai ing kézelője csupasz. Az ing behasított nyakát a nyakravaló tartja össze, ami hajdan egyszerű, széles fekete kendő volt, aféle «fátyol kravátlí», újabban, kivált Mákón s Vistán, színes, piros, kék, zöld zsinórvarrásos nyakkendő hordanak a legények; Vistán (VI. tb.) arasznyi széles, szép darázsolt díszítésű kendők is akadnak. Nyári viselet a rövid gatyá,

(20)

K.

KÖRÖSFŐI FÉRFI, SZÜRBEŒ.

(21)

EGY B.-HUNYADI UDVARRÓL.

MAGYARORSZÁGI ÉN ÉS NŐI VISELET (KÖRÖSFŐ, B.-HUNYAD, MAGYARÓKEREKE, MÁKÓ). (V. Ld. 3.)

KALOTASZEGI NŐI ÉS FÉRFI VISELET (KÖRÖSD, KÖRÖSI NYÁR, MAGYARÓKHELY, MÁKÓ) (V. H. 16)

B.-HUNYADI JEGYESEK.

téli a zsebetlen fehér daróc harisnya (combhoz feszülő, székelyes eszma-nadrág), amelynek szélén piros posztó a díszítés.

A férfi legdíszesebb ruhaneműje a «mejjrevaló», (IX. 1b.) mely falvak szerint változik. A régi világban egyszerűbb volt a mejjrevaló, kevesebb rajta a selyem kivarrás, ma már, — kivált Bánffy-Hunyadon — olyan sűrűn telicifrázzák selyemmel, hogy semmi parasztja, semmi díszítetlen része sem marad, eredeti anyagjából, a báránybőrből semmi sem látszik. Az ilyen agyoncifrázottnál bezzeg szebbek azok a módjával varrottak, amilyeneket például még Monostoron, Valkón, Mákón s Vistán viselnek. A mejjrevaló téli ruhadarab, de nyáron is fölveszik templomozásra, temetésre. Télen s hűvos időben, a mejjrevaló alatt kék flanel bujkát, mint ők mondják, bujbelét hordanak. A mejjrevaló (IX. 1b.) díszítésének java, a selyemhímzés a hátra kerül. — eleje, a gomblyukak s gombok tájéka vörös, zöld s fekete lakk bőrrel van szegélyezve, ez az «almásolás», amely ismétlődő ívekből s pántokból áll; hasonló bőrszegély veszi körül a «háticifrát» is, de már gazdagabb kékézésű, tulipán-szívalakú, sőt olykor az egész háticifra bőrből van, némi selyemvarrású level- és indadíszszel. A díszítendő mező, a mejjrevaló szabásának megfelelően, alul szélesebb, mint felül, mert a két hónalj kivágás íve keskenyebb széli felső részét. A hát középvonala két arányos részre osztja az egész dísz s felező vonala az alsó és a felső cifrának. Az egyszerű vagy többszörös alsó bőrszegély középből, amelyen szintén lehet folyó leveles, rózsás hímzés, indul ki az alsó hímzett ornamentika, többnyire egy egyenesen felszökő, leveles ágon ülő, két oldalra hajló tulipán s ezek alatt két georgína, ahogy ők mondják, «gyorgyina». A levelek felváltva pirosak és zöldek; a középső s két oldalsó tulipánok közéit kisebb rózsák töltik ki; ugyanily

B.-HUNYADI CSALÁD. 725

B.-HUNYADI FIATAL PÁR. (23)

disz jó a gyorgyina fölé is. Ez egyike az egyszerűbb alakításoknak; rendesen egész egymás mellé simuló. minden tért betöltő a disz, vagy legföljebb annyi üres hely marad, hogy még a felső rész az alsó résztől valamelyest megkülönböztethető. Rendszeren felismerhető a középső tulipán, rózsza vagy pávaszem, a két oldalsó ág, különféle rózsákkal, levelekkel és a jobbról meg balról eső georgina. A szár a tulipánból indul ki, a georginák fölött rózsák vannak, a hosszukás középtulipán két oldalán újra két nagyobb rózsza, fölöttük madáralak, melynek fejéből indul ki lehajlólag a leveles ág, végén négy pávaszemes virággal; ilyen virágféle van a középtulipán fölött is; a megmaradt közöket kisebb pontokkal, rózsákkal, szívidomokkal töltik ki. E diszítés különben nagyon változatos; néha a gyorgyina és rózsza közül több ág indul, levelekkel s rózsákkal. Néha oldalvást indul el alulról az ág, körülveszi a gyorgyinat és a tulipán bimbaját s a középben tulipánnal, egy kisebb tulipánnal végződik. Egyszerűbbek a bőrral diszítettek: három egymás mellett álló piros virág, mindenik egy közép rózsával, kétoldalt mellé simuló

levéllel és alattuk a georginának megfelelően egy-egy virággal. Van minta, mely két-két oldalt georginából, s közülök kiinduló leveles rózsából áll; a két oldalsó virág itt is feltalálható a nagy tulipán alatt, amelyből újra ágak s rajta rózsák nőnek ki. Más változatban mutatja be ezt az ötös tagozást egy mejjrevalónk: a bőrből vágott közép-tulipán (már alig hasonlít tulipánhoz) négy georgina közé esik, a tulipánból két oldalt nőnek ki a száruk, nagyobb, piros bőrből vágott és kisebb, selyemből himzett levelekkel. A mejjrevalók hátának felső dísze néha hasonló az alsóhoz, de meg van fordítva, virágai lefelé csüngenek, vagy egymás mellett van tulipán, rózsza, pávaszem, vagy a közép-tulipánból két oldalra nyuló ágon fent is, lent is virágok; vagy csak két rózsza közt a tulipán. Néha fönt sincs ilyen bokréta s csak bőrből készül a hátcifra és alatta kis bimbó füzér, közepén nagy körmös bimbóval.

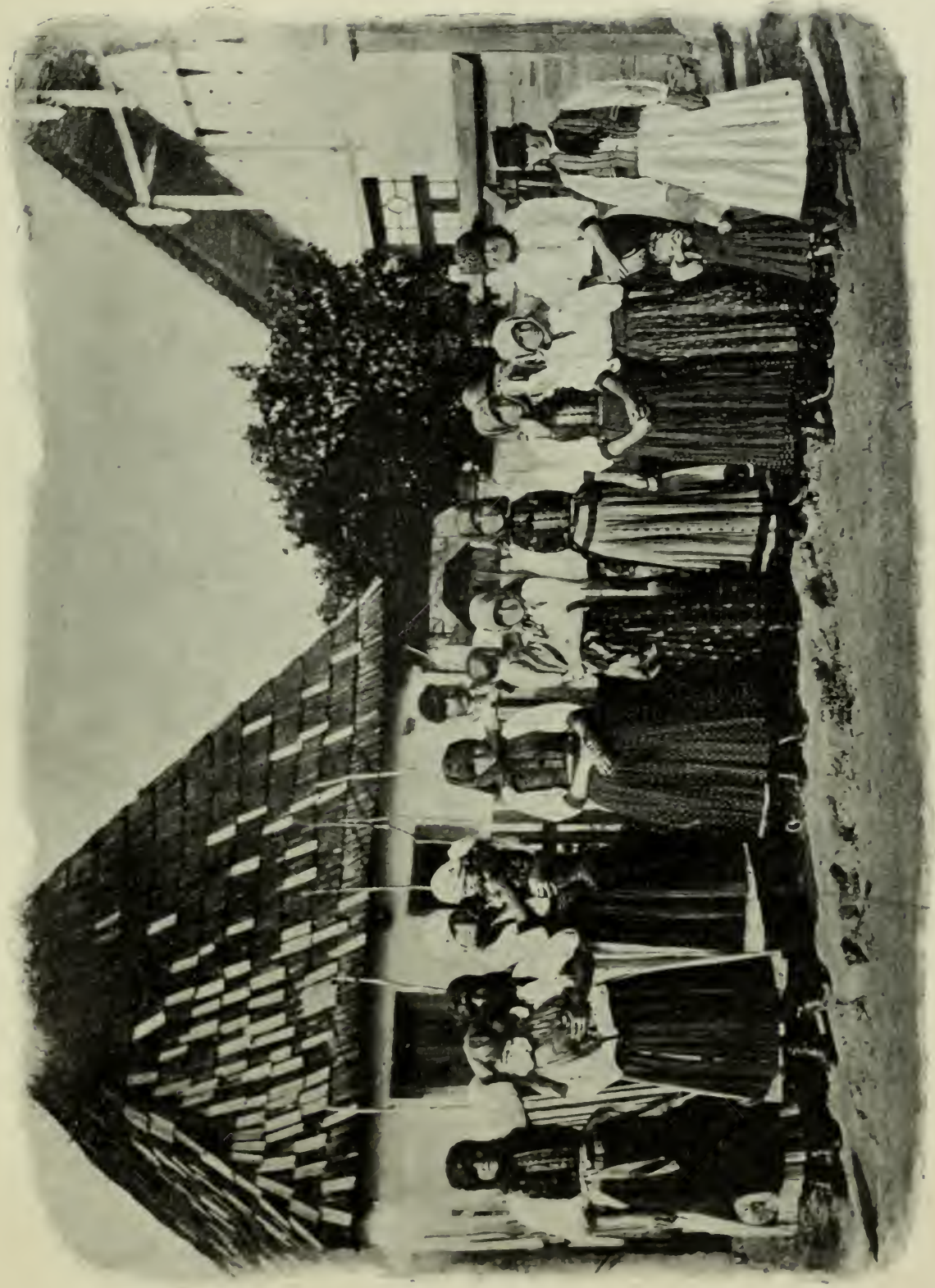
Téli bunda helyett hordják a festett kozsókat, így hívják ugyanis azt a mejjrevalót, amelynek újja is van (IX. tb.); festettnek azért nevezik, mert a fehér birkabőr.

KALÓTASZEGI SZŰRGALLÉR. (24)

DISZÍTÉS A SZŰRÖN. (25)

H.-HONYADI NŐI VISELET. (26)

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

elül, a két alsó csücskén, oldalt az újjak alatt s szegélyezve van a két újja. (25.) A gallér szegése egyszerű széles sáv; a négyszögletes mező közepén, felülről, a tarkó alól indultan, levél formába foglalható díszítés van: vastag szár, két oldalán rózsák s levelek; az egész tömötten tartva és úgy, hogy a külső végződés mintegy körvonalát adják egy hegyes levélnek. A gallér két alsó sarkában, ferdén befelé, ugyanilyen alakú, de nagyobb díszek foglalnak helyet alul egy-egy hozzájuk simuló levélfüzérrel. Elül szintén két fekete, összefutó, széles sáv közt van a szür szélének dísz, épúgy lefelé keskenyedve. Helyes ízlésre vall ez a megoldás, amennyiben nem kisebbiti véges-végig az adott motívumot, hanem előbb egyszerűsíti, azután egy kisebb, egyszerűbb alakba megy át, hogy a végén ékben végződjen. Néhol, így Vistán, látni olyan szűröket, amelyek különböző piros színnel vannak díszítve, de csak a két oldalon, a zseb táján.

Általában csizmát viselnek. Hetyke legények — Mákón látni gyakorta — a csizma szárának felső részét kifordítják, úgy, hogy a csizma fülei is kilógnak. (V. tb.)

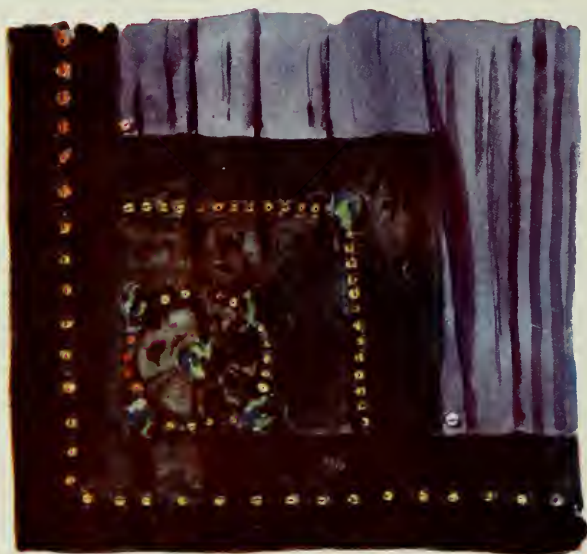
A kalap nyáron karimás, fekete pörge, jobb oldalán bokrétával. Munkában csurgóra gyűrt karimájú szalmakalapot hordanak; a szalmakalapon tarka selyempántlika van, Mákón tenyérnyi széles. Télen fekete báránybőr sípkát viselnek.

Nézzük a női viseletet. (V. VIII. tb.)

Bánffy-Hunyadot kivéve, egész Kalotaszegen úgynevezett vállfűs, a vállon kivarrott inget hord a fehérnép; Kolozsvár környékén kötéses inget viselnek. Bogártelkén szép pókos kötéssel, Monostoron finom recekötéssel. Ki van varrva az ing gallérja s kézelői. — legdiszesebben a vállfű, két újjnyitól tenyérnyi szélességig; legszélesebb a mákói. A vállfű varrása írás után való s ennek szép példányait a varrottasról szóló fejezetben mutatjuk be. A hónalj alatt két betoldás van: felül a pálba, alul a csók. A varrás az ingen piros vagy fekete fejtő. A gallért s a kézelőket két-két hosszán lecsüngő hárász bojtval kötik össze; Mákón s a környékbeli falvakban

B.-HUNYADI MENYELSKÉ. (27)

négy, sőt hat bojt is kerül a nyakra. Az ingre, leg-
alul — különösen Hunyadon — a kurtá szoknya követ-
kezik s erre kötik a fehér fodorvászonból készült alsó-
szoknyát, a pengyelt. A pengyelre jön a muszuj. —
Kolozsvár környékén bagazia a neve, — a kalotaszegi
viselet e legjellemzőbb darabja, amelyet a leány, pár-
tával együtt, a konfirmációtól kezdve visel. (27., 28.)

A muszuj vagy muszuly, fél szoknya (ez
úgy értendő, hogy elejéből egy kötényre való
hiányzik; eredetileg egész szoknya volt, csak
utóbb hagyhattak el belőle, mintán az a rész, a
fölibe kötött köténytől úgy sem látszik), amelynek alsó
szegélyére belül arasznyi széles színes (piros, sárga, zöld)
posztót varruak, azután a szoknyát elől felhajtják, úgy,
hogy a szoknya belső oldalán a színes posztó és a pen-
gyel egy része is látható: elől köténnyel takarják el a
pengyelt. A muszuj színe sötét, fekete vagy kék (Hunya-
don), az övnél sűrű ráncba van szedve s a ráncok a mu-
szuj övkötőjében egyesülnek; az övkötő Bánffy-Hunya-
don zöld, vidékén piros. A kötő alatt, körülbelül két
ujjnyira, a ráncokat kockázás, szedés vagy darázsolás
fogja össze. Leányok, menyecskék muszujszegő posztója
piros vagy sárga, az idősebb asszonyoké zöld, az öreg
asszonyoké fekete. Újabban, Bánffy-Hunyadon, divatos a
mintás plüs (bársony) muszujszegély, de ez nem olyan
szép, mint a posztó. A posztó szélessége változó, néhol
keskenyebb, másutt husz centiméternél is szélesebb.

PENGYELEN A MUSZUJ. (B.-HUNYAD).

A posztót ki is szokták himezni;

PENGYELEN A MUSZUJ. (B.-HUNYAD). (28)

TOROCKÓI KÖTÉNY. (ZENTELKE). (29)

dalán van, de néha csipkéből (torockói csipke), néha gyöngyökkel díszítve s közepén hársz bojtjal. A rózsát néha még két szalaggal varrják körül, úgy, hogy a rózsza mintegy keretben van; Mákón e keret fölé, néha kisebb keretben egy másik rózsát is tesznek.

Ünnepló a gyócsfersing, a sűrű ráncba szedett, a vizelt (mert nedvesen redőzik) fehér szoknya. (30. 31.)

Ma már ritka a váll vagy füzös váll, a piros posztóból készült kis mellény fekete csipkedíszszel, mely elül piros szalaggal volt összefűzve; ennek a mellébe és hátába fa vagy vas volt bevarrva, halesont helyett. (32.)

GYÓCSFERSING. (B.-HUNYAD). (30)

leggyakoribb hogy rávarrják a tulajdos nevét és a készítés évszámát. Mákón a kis tíz-tizenkét év. s leányok is hordanak muszujt, ami nagyon kedves.

A kőtény vagy kötő (VI. tb.) rendszeren olyan színű és olyan anyagú, mint a muszuj, de voltak ezelőtt nagyon szép zöld posztókötények, piros torockói esipkével díszítve. (29.) Ma már, sajnos, ilyeneket nem csinálnak. A kőtény is sűrű ráncba van szedve s ezeket a ráncokat is darázsolás, szedés vagy kötés tartja össze. A kőtény szélét színes pántlika futja körül három oldalt; vagy egyszínű (piros, sárga, kék vagy zöld) vagy virágokkal díszes. A kőtény két alsó sarkába egy-egy nagy rózsza kerül, rendszeren ugyanolyan a pántlikából, mint amilyen az ol-

dalán van, de néha csipkéből (torockói csipke), néha gyöngyökkel díszítve s közepén hársz bojtjal. A rózsát néha még két szalaggal varrják körül, úgy, hogy a rózsza mintegy keretben van; Mákón e keret fölé, néha kisebb keretben egy másik rózsát is tesznek.

Ünnepló a gyócsfersing, a sűrű ráncba szedett, a vizelt (mert nedvesen redőzik) fehér szoknya. (30. 31.)

Ma már ritka a váll vagy füzös váll, a piros posztóból készült kis mellény fekete csipkedíszszel, mely elül piros szalaggal volt összefűzve; ennek a mellébe és hátába fa vagy vas volt bevarrva, halesont helyett. (32.)

A kalotaszegi viseletről írja munkatársunk, *Kriesch* Aladár: «A kalotaszegi viselet, különösen a női viselet, nemcsak a közönséges értelemben vett festői, — hanem, hogy úgy mondjam: architektikus. Az ország sok egyéb táján van még népviselet, mely úgy rajzbeli karakterénél, valamint színeinek eleven akkordjainál fogva erőteljes, ép stílust mutat. De a kalotaszegin kívül egy sínesen (s ebben a tekintetben még az oláh is messze mögötte marad), amelynek alaprincipiumát az képezné, hogy vonalaiban, szabásában az emberi test tagolásához, annak vonalaihoz alkalmazkodjék! Ezt a costume-öt még az antik görög senki találta volna barbárnak. Figyeljük meg, mint simúl az ing a törzs idomaihoz, s miképpen vannak az újjak beillesztve, jelezve a karok különállását a testtől! Mily gyönyörű lesz ennek következtében a karnak minden mozdulata. Az elül felhajtott szoknya, a «muszuj», lendületes vonalában miképpen adja meg a medence rajzát, a szoknyák sokasága

KALOTASZEGI NŐI VISLELET S A PÁRTA (KÖRÖSŐ, M.-GY.-MONOSTOR, B.-HUNYAD), (VII. 14. 1.)

nem csinál feltordított tölesért a nőből, hanem a lábak mentén leomolva, harmonikusan zárja be a silhouette-t, míg a piros eszima megadja a keleties nuance-ot az egész viseletnek.»

A fehérsépnék is van mejjrevalója, (34 és VII. tb.) még pedig hosszú és kurta. A hosszút manapság már nem is készítik, a még meglévőket hordják, de csak öreg asszonyok, vasárnapi templomozáskor. A kurta mejjrevaló csaknem olyan, mint a férfiaké, díszítésében sincs különbség. Sajnos, a szép formás, csipkés mejjrevaló (35. 36.) már kiment divatból; ez zöld vagy fekete posztóból készült, piros vagy sárga csipkedíszszel, körülprémezve feketén. Darócot vagy condrát is használnak a nők. A leányok karácsonykor fehér daróccal, pártásan mennek a templomba. Ugy az asszonyok, mint a leányok eszímája piros, csak Hunyadon kezdenek újabban a városi szolgálatból kazakerült leányok fekete eszimat viselni. A eszima zöld selyemmel van kivarrva. (37).

Templomozáskor leányok és fiatal menyecskék szélesen kibontott tarka virágos kesz-

B.-HUNYADI HAJADONOK. TEMPLMOZÁS UTÁN, GYÓCS-FERSINGBEN, PÁRTÁVAL. (31)

GYÓCSFERSING (BOGÁRTELKE ÉS B.-HUNYAD.) (30)

FŰZŐS VÁLL. (32)
(KALOTA SZT.-KIRÁLY).

kenőt viselnek jobb kezükben, legjobban szeretik a rojtos szelű kendőket. Bal hónuk alá is szorítanak egy rojtos selymekendőt, amit nem szabad lehullatni, — így őrzik mozdulataik illedelmes voltát.

Fejükre szintén színes, virágos kendőt kötnek; templomozáskor elül kötik meg, máskülönben hátra-kötve viselik s ez sokkal szebb, mert szabadon hagyja a nyakat. Leányok, a konfirmációtól kezdve a lakodalomig, pártát tesznek vasárnaponkint. (38 és VII. tb.) A pártá két-négy ujjnyi széles vasabroncs, sűrűn kirakva arany pillangós üvegyönggyel, gyöngyház csi-

gával; a pártá hátulsó részéről különböző színű sallangok, pántlikák, gyöngyöskötők s bojtok («boszintó») lógnak le. A pártát Hunyadon vízszintes állásban viselik, egészen a homlokon; a falvakban hátradülő rézsutosan helyezik a fejre.

A mennyasszony (IV. VIII. tb.) dulandlét visel s ezt viseli mindaddig, míg keresztelőre nem viszik első magzatát; finom fehér patyolat fátjol, két sarkában (az egymással átellenben lévő sarokban) kivarrott díszítéssel. A dulandlé («tulle anglaise») díszítő szegését színes pamutból az úgynevezett «berliner»-ből vagy mint ők mondják hárászból varrják; köröskörül többnyire egyszerű, ritka kockás vagy háromszöges dísz fut végig a fátylon s a sarkokat a mejjrevaló hátsó részének középső díszéhez sok tekintetben hasonló himzés tölti ki. Itt is van egy nagyobb rózsá- vagy tulipánalakú középdísz, mely a sarokból indul s leveles száron ül két oldalt rózsákkal és georginával; a rózsából levélfüzerek nőnek ki, két oldalt lecsüngve s fent egy másik kisebb rózsá. A díszítés uralkodó színe a vörös; rajza széles nagy formájú, többnyire tulipán, amelybe sokszor országcimer van varrva. Egyéb virágdísz is előfordul; például a két alsó tulipán csak az ágak kiindulási helyét jelöli s az ág felett is, alatta is, van egy-egy rózsá; vagy csupán egy rózsá felső részéből indul ki az ág, amelyen különböző színű kis rózsák váltakoznak. A gömbölyű vonalas minták mellett előfordul a szögletes forma is; ez a «szál után varrott» varrottásokra emlékeztet egyenes vonalú tört konturjaival, meg van ezen is az egy főágon és a két mellékágon ülő öt virág, mellékágakkal; színe

majdnem egészen vörös, csak a szárak zöldek. A színösszetétel s a feltelosztás általában ügyes; egy világos és egy sötétebb szín egymás mellett, ez a jellemző. Majd a tengely emelkedik ki sötét foltjával, majd a sötétzöld kelyhű nagy rózsá, világosvörös külső része, két oldalt ugyanolyan világosszínű rózsával, ad világos foltot az alatta s fölötte lévő levelek sötét tömegétől körítve. Egy kendőn a nagy középrózsá az alatta lévő két tulipánnal és két rózsával simul össze egységes színfolttá, körülveve levelek sötét foltjával s az egész körül ismét világos foltot képeznek a virágok és lent ismét sötét folt van a tulipánok alatt. Mindez fejlett izlésre vall.

A dulandlé alá jó a gyöngyös csipkével lekötött, színes staniol-lemezekkel és piros hárászdíszszel ellátott főkötő, amely alighogy keresztül tetszik a fátylon. A fátyollal, a dulandléval körül kötik a fejet, a nyakon egyszer körülcavarják s hátul úgy omlik le sarokig (VII. tb.)

Nincs a világon nép, akinek festőibb lenne a viselete.

NYÁRSZÓN. (33)

KALÓTASZEGI DULANDLÉK. (VIII. lb. a.)

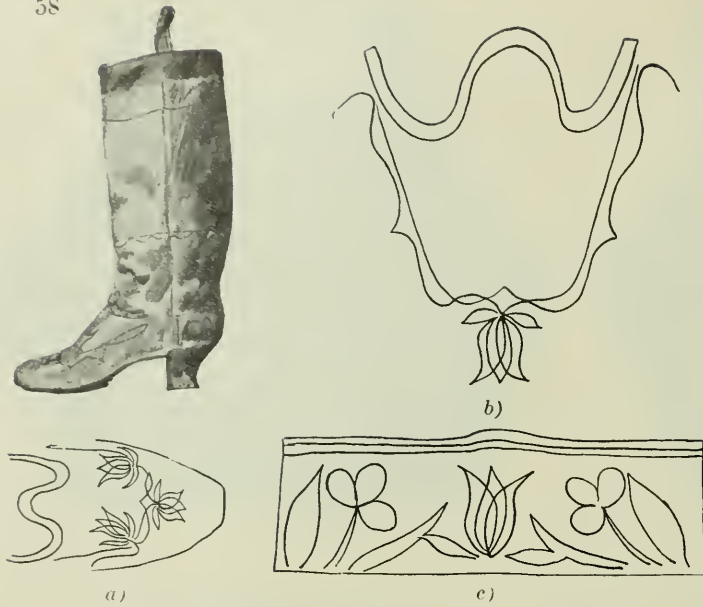
B.-HUNYADI SELYEMVARRÁSÚ MEJJREVALÓ. (34)

(35).

CSIPKÉS MEJJREVALÓK, B.-HUNYADRÓL ÉS ZENTELKERŐL. (36)

B.-HUNYADI ZÖLDSELYEI VARRÁSÚ PIROS CSIZMA. (37)

a) b) díszítés a lábfejen; — c) díszítés a csizma kérgén.

A «mejjrevalók» kapcsán emlékezzünk meg egy tipikusan magyar, a gyáripar elül szintén lágitó, rohamosan pusztuló mesterségről, a szücsmesterségről. Hat-hét régi szücsessel találkoztunk Kalotaszegen, abbahagyták mesterségüket, «nem győzzük, amióta begyűtt a vasút!» Akinek még aránylag jól menne, akinek meg volna a kellő kis anyagi tehetsége, mint ők mondják, a «kitartása» hozzá, gondolkozik már az is, — mint például Kati Márton, az értelmes, ügyes bánffy-hunyadi szücs, — hogy holmi egyéb, jövedelmezőbb, versenyképesebb kenyérkereset után nézzen. Lám, Kati Márton azon tanakodik, hogy valami kis szatócsüszletet nyisson, mert

a gyáriparral nem győzi a versenyt a «mesterség». Milyen is hát az a mesterség?

Ugyancsak Kati Márton oktatót ki bennünket, mint lesz a herbécs bőrből a mejjrevaló.

B.-HUNYADI, PÁRTÁS HAJADON. (38)

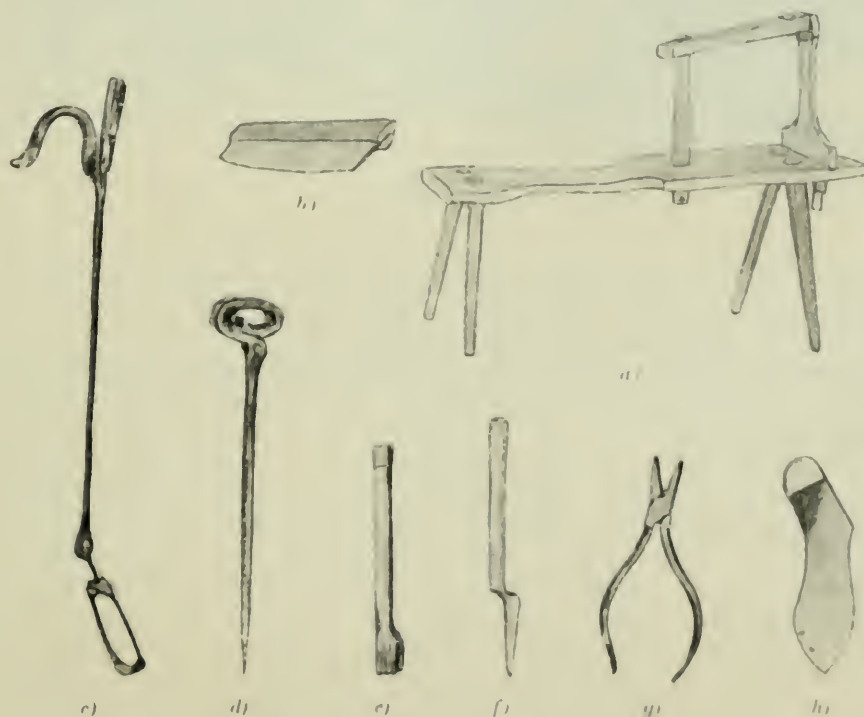

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

A szűcsmesterség egyszerű szerszámai a következők: rámaláb s rajta a felkézvas; kaszaszék (kaszapad, láb, járom, kés); olló, csipkéző kalapacs, csipőfogó, szabókés, torók vagy tőrkövas, lyukasztó, csipkéző, horgosvas (kákó, bőrtörő vas); a hamvas (hamvas) kád, áztató kád, korpatartó. (39)

Már most halljuk magát a mestert.

A herbécsről lehúzza a mézárós — tömlőre nyúzva (amikor kifordítja bőrhől az állatot) vagy hasítva — a bőrt s azon nyersen átvesszük tőle. Első sorban lefejtjük (kifejjük) róla a zsírt, kaszával, a rámán, aztán árnyekos helyen, a szűben, kiterítjük rúdra; amit tömlőre nyúztak, azt pálcikókkal peckeljük ki s úgy kerül rúdra (pálcikát dugunk a fejbe, mellbe, farba s a két lábba). A szárítás négy-öt napig tart, aszerint, milyen zsíros a bőr. Kiszáritás után, amikor a bőr meg van tömegesedve, a mester szakmányokba osztja a földolgozandó anyagot s kikészítés végett átadja a segédnek. (Egy szakmány huszonöt darab bőr s emyivel egy nap végez egy ügyes ember).

A SZŰCS MESTER SZERSZÁMAI B.-III. NYADON. (39)

a) Kaszaszék — b) Kaszakés — c) Horgos vas — d) Tőrkö vas — e) Csipkéző — f) Lyukasztó — g) Csipő-fogó — h) Szabókés.

A segéd az áztató-kádban, tizenkét óra hosszat áztatja a bőrt, — azután kimossa először ugyanabban a vízben, majd újított vízben áztatja ismét, másnap reggelig. Másnap reggel kihányja a kádból, csorogni, a bakra ; miután kicsorgott, tajigába dobja s elhúzza a «húsoló helyre», a színbe. Egyes darabonként, — mintha ostort pattintana, — kicsapja belőle a vizet, ráára szorítja, keresztbe s hosszába «behúsolja» és amelyikkel végez, azt, ismét árnyékos helyen, rúdra veti.

A napi szakmány, a huszonöt darab behúsolása után, a mester vizet melegít, sót, timsót, vitriololajat, hamuzsirt s dercét előkészítvén, csávat (pác) kever és evvel a csávéval, az áztató-kád borítódesházjában, a segéd, az inas segítségével, bedörzsöli a bőroket keresztbe hosszába s meghintvén dercével, összehajtogatván, egy üres kádba veti. (Egy szakmány csávéjához kell: tizenöt kupa víz, vagy tíz krajcár ára só, háromfertyály kiló timsó, három borivópohár vitriololaj, öt krajcárra hamuzsír s jó négy kiló derce.) Bekészítés után, a megmaradt csávat ráöntjük a kádba helyezett bőrokre.

KÖRÖSFŐ FALUBÓL.

Másnap, ha jó idő van, a bőroket, szőrire, kitergetjük sorjába az udvaron a földre, hogy a «föld zsírján száradjon»; amikor «tetet fog a bőr», amikor nem ugrik már össze, az inas megforgatja s már most szőrivel vannak fölül.

Rendes iparos, «akinek kitarása van», pihenteti az így bekészült bőroket, mert jobb, tartósabb s kidolgozásra alkalmasabb a pihent bőr. A hiuban, száraz helyen pihen, csomóba rakva, ötvenivel, százával.

Már most, ha szükség van bőrre, megyek a hiúba, kiválasztom s ledobom, «bekenésre». Ez is a segéd dolga; szakmányonként (egy szakmány: berbécsbőr tíz darab, báránybőr tizenégy) bekeni tiszta vízzel. — a kenést csepüvel vagy a rongyból kötött «mosóval» végzi. — s elteszi pihenni negyvennyolc órára, hogy megpuhuljon. Amikor puha, «kisarkalja» (sarkával ráhág s úgy húzza, nyújtja, kézzel); sarkalás után darabonként felhurkolja kötélre s horgos vassal kihorgolja. — azután kikaszálja, hogy egyenlő puha legyen se «acintos», se «doblott» ne maradjon. (A kérges bőr az «acintos»; amelyik hámlik, az a «doblott».) Kikaszálás után egyenként nyújtjuk ki a ránán s kipattogtatjuk a széleket kézi kaszával. Kinyújtás után tiszta buzakorpával vegyített fehérkövel (alabástrom) bedörzsöljük s egyenként kiszíneljük a ránán, először hosszában, azután keresztben s harmadszor is, hogy szép szabályos legyen, hosszában. Végül kiporoljuk s kész. Számbaveszi a mester.

KALOTASZEGI KOZSÓROK ÉS MEJJREVALÓK. (IX. 1b. a.)

KALOTASZEGI KOZSOKOK ÉS MEJJEVALÓK. (IX. 1b, 1c)

Szakmányonkint, a segéd fizetése egy forint húsz krajcár, ehez húsz krajcár borpénz és két-három pohár szilvapálinka.

Már most megyen a bőr szabás alá. A mester, «belátás szerint», szín után válogat a bőrok közül. Kozsóknak, paraszt (üres, nem kivarrott) munkának valót piros bőrrrel, egyszerű szíronyozással; jobb bőrt butorbőrrrel — s a legjobb, a legszebb színű bőrből készül a «luffa elejű mejjrevaló» karmazsinttal s lakkal díszítve «hunyadi-paraszt»-nak, — mert ezek nincsenek «selymezve». Selymezettett csak leánynép s legényember visel. Gyöngébb juh- és báránybőrből készül a «selymes»: a bimbós, a körmösbimbós, az egy rend csillagos, két rend csillagos, gyorgyinas, meg a koszorús. Legparádésabb az «egészcifra», azon még «paradiesommadár» is van. (34).

Irhának, zöld szíronyúnak, zsebrevalónak a döglött juh bőrét használjuk, mert a zöld szíronyt s az irhát, azt magunk készítettük régente. Ma már... azt se érdemes.

Hogy az irha mint készül?

A bőr béáztatódik, aztán nyolc napra a «hammasba» tesszük («hammas» egy földbe ásott hordó s benne víz, oltott mész és szitált eser-, gyertyán-, tölgy- vagy bükk-hamu; egyszer megtöltve, elszolgál egy esztendeig) s naponta kétszer a kanálrúddal megforgatjuk. A hammasból rúdrahányjuk, úgy, hogy leve a kádba visszacsuroghasson; aztán ráhátra feszítjük, egyik oldaláról, félkézvassal, lehúzzuk a szőrt, másik oldalát meghúsoljuk, — tiszta vízben kimossuk, detto behúsoljuk, aztán, hogy tisztuljon, tyúkkanés vízben (ami a mésztartalmat választja ki a bőrből) áztatjuk egy félórát, detto behúsoljuk, — mert az irha három húsolást kíván, — s huszonnégy órára begyúrjuk a rendes csávéba. Ha ez megvan, kiteretjük s beszárad. Aztán nyirkos helyen, teszem a pincében, «megnyirkol» s «hajjalosan a harmat is megnyirkítja». Aztán, csak mint a többivel. De ennek fehérítés nem kell, mert színének a volt gyapjas részét hagyjuk.

Hogy mire kell az irha? Óreg emberek bundáját s mejjrevalóját irhával ékftjük, a bunda varrásait véle földjük bé az újjasbundán, meg a juhászbundán.

A szírony pedig? Az a szép zöld?

Éppen mint az irha: koppad a hammasban nyolc napig s az első behúsolásnál mogyorófából hasított abroncsra húzzuk spárgával, «málészem köré kötve hurokra», — a vizet kifejjük belőle félkézvassal. Kifejés után béöntjük tiszta vízzel és sebesen bedörzsöljük szalámiasóval, aztán «tiszta eredeti rézről reszelt porral behintjük, amit Váradról, a harangöntőtől hoztak»; letesszük, úgy az abroncsra, a pincébe, egy kád víz fölé, mint a földöt. Másnap reggel kitesszük a napra, száradni vagy egy órahosszára. Amikor az óra letelt, félkézvassal lekotorjuk róla a rézport, — kész a szírony.

Igy volt régen. Ma már megcsinálja külföldön a német, gyárban, firnájszos zöld füstökkel. De olyan is az!... Hanem hát olcsóbb, annyi szent.

DAMOS FALURÓL.

TEMPLOM

A MAGYAR VÁROSI TEMPLOM. (X. II.)

DAMOS FALU.

Kalotaszeg népe, csekély kivétellel, «magyar» hiten van; a reformáció hódító győzelmei után a katolikus templomot tették meg magyar templomnak s utóbb épült templomaikon is részben megmaradt a régi katolikus építkezés stílusa.

Kalotaszeg reformja, — írja Jankó János, akinek már idézett néprajzi munkáját citáljuk s egészítjük ki a következőkben, — Szilágyi Sándor szerint, végre volt hajtva már 1541—42-ben; már 1561-ben Bánffy-Hunyadnak is református papja volt. A tűzként terjedő reformációnak a kis Jegénye és Bács tudtak csak ellentállani és katolikus voltukban megmaradni. A reformáció szelleme, természetesen, a templomokban elpusztította mindazt, ami katolikus volt. Magyar-Valkón, például, a klostrot lerombolták, a templomból a festett és faragott szentképeket a templom mellé ásott gödörbe hányták és betemették. Ami szentet ábrázoló faragványt a templom falából ki nem vehettek, lefaragták a felismerhetetlenségig. És ezt megtették nemesak Magyar-Valkón, de az egész Kalotaszegen mindenütt. A reformáció első viharos, csaknem erőszakos bevonulása után azonban a megnyugvás kora következett, amikor az egyházaknak a nép ízlése szerinti való díszítését látjuk kivirágozni. A katolikus templom falai megmaradtak; a gót szabású ablakokon nem változtattak, legföljebb egy ajtót befalaztak, egy másik újat vágtak, mely többé nem csücsívben végződött, hanem kerekívben borult össze; az ajtó elé cintermet s bejárót építettek, amelyet neha fatornác kötött össze a templomot körülvevő kőkerítés ajtajával. A külsőn aztán egyebet alig változtattak, legföljebb a felégetett régi fődél helyett raktak újat s díszítésül minden egyes zsindey alsó szélét kicsipkézték. A legtöbb templomnál a tornyot harangláb helyettesítette, fából, de ennek sajátos építési módja volt: a favázon fölül, ahol a harangok lógtak, a harangkamarát deszkaparkány vette körül, a deszkák hosszukban állottak s alsó végük szintén ki volt csipkézve; a legalább is meter magas parkány négy szegletéből egy-egy oszlop nyúlik ki s a négy oszlopon nyugszik a harangláb kúpja, mely szélesen indulva, elkeskenyedik; a kúp zsindeyeit szintén kicsipkézte a nép. Ezt az építési módot követték ott is, ahol a haranglábát lebontották s kőtornyot ragasztottak a templomhoz; a toronygula négy szegletébe négy tornyocskát emeltek, mint a nép mondja, a négy evangélista, Máté, Márkus, Lukács és János tiszteletére.* A torony csücsáról s a templom tetejéről eltűnt a kereszt, helyébe gomb, kakas vagy egy kis zászló került, a zászlón az építés kivágott évszámával. A torony e helyes régi formája is vész már az ormóttan újabb építkezések során, de annál szívesebben díszítették a tem-

* Nálunk a képzőművészetek közt csakis az építészet bír nemzeti iskolával, mely a XII. század végén és a XIII. elején külön sajátoságot mutatott, az először született Szent István tejervári bazilikájában és elég hosszú álmom után felelelt azon nagyobb négytornyú erődfele templomokban, melyek egyik példája a pécsi székesegyházban ránk maradt. A királyhágón túl az erődfele templomoknak más kifejlését látjuk a templomokhoz képest aránytalanul kifejlett tornyokban, mikhez meg magának az egyháznak védsikátorai, «Mordlängle» is ide s tova járultak. *Heuzmann Imre*: A Képzőművészetek Fejlődése.

plom belsejét. A szószék párkányát kifaragták, oldallapjait kifőstötték, koronáján pedig remekelt a falusi művész, élére állítván az önkebléből táplálkozó főnixmadarat s körülvéve az egészet síkfaragásos párkánnyal, amelyen a magyar díszítés főformáit: a tulipánt, a rozmarinlevelet, rózsát, szekfűt és a szőlőfürtöt kapcsolta egybe. A templommenyezet közepéről függő lámpát galyakkal, virágfüzerekkel díszítették; a buza elsőtermésű kalászaiból koszorút fontak s a lámpára akasztván, a gabnaáldás elmondása után, ott hagyták a következő év első terméséig. A szószék alatt áll az Urasztala, mely rendszeren kerek s négy lába egy közös szárban fut össze; az asztallapon egy belső és egy külső kör van, amaz csak csekély távolságban az asztal közepétől az ajándékozó nevével s az ajándékozás dátumával, a másik az asztal pereméhez közel, valamely zsoltári vagy bibliai mondással.

A templom kincsei közé tartoznak a régi varrottasok, arannyal, ezüsttel s az akkoriban még csakolyan drága selyemmel varva; gyönyörű ősi formák maradtak reánk így. A díszítések között legérdekesebbek a festmények. A menyezet kockákra van osztva s ahány kocka, megannyi önálló kép. E képeket négy csoportba oszthatjuk: mértani díszítések; növény-motivumok, a szokásos virágokból; állatábrázolások, többször az illető állat megnevezésével; kezdetleges ábrázolású bibliai jelenetek. Az első két csoportból kerül ki a menyezetdíszítések java, például a bikali. A daróci templom öt padjának festése (1687—1701) a legsikerültebbek közé tartozik, a tulipán, a rózsza és a szekfű színeinek összeválogatása szelíd, csoportosításuk ízléses, a munka nemes és tiszta. (40) Egyáltalában, azt

A DARÓCI TEMPLOM PADJAIRÓL. (40)

mondhatnók, a népies templomi festés nálunk a XVII. században virágzott s a következő században korecsosul el, túlzásokba esvén. A kalotaszegi templommenyezetek javarészét a XVII. században renoválták s festegették újra a szász származású Umlingok — apa és

AZ UMLINGOK JEGYE
(1690 tájáról.) (41)

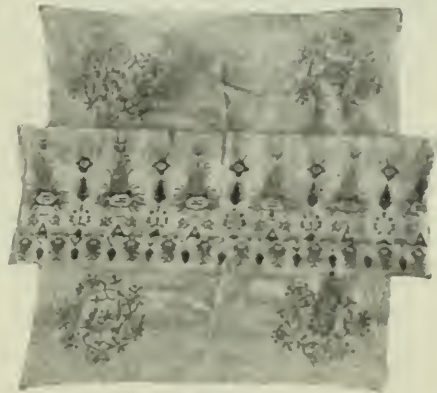
fia, — de ők már csak inkább utánozták, művészi érzékük a magyar formák iránt nem volt, azokat nyilván egyhangúaknak találták s azoknak kimeríthetlen formagazdagságából ők meríteni nem tudván, otromba bizarságokkal mételyezték meg a tiszta magyar ízlést. Az apa, Kolozsvári Asztalos Umling Lőrinc (41) eleinte beérte az egyszerű utánzással s első művein csakis mértani díszítéseket és virágmotivumokat alkalmazott, — később állatokat is főstött s megpróbálkozott bibliai jelenetekkel is; a tizennyolcadik század negy-

venes éveiben a régi tiszta tulipános motívumokat utánozta, az ötvenes években füstötte gyatra állatképeit s azok a torzított bibliai jelenetek a hatvanas évekből valók. A két Umling dolgozott Bánffy-Hunyadon, Magyaró-Kerekén, Damoson, Jákótelkén, Magyar-Győrő-Vásárhelyen, Kis-Kapuson, Darócon, Magyar-Bikalon, Farnoson (42), Nagy-Petriben, Kis-Petriben (75, 76) s

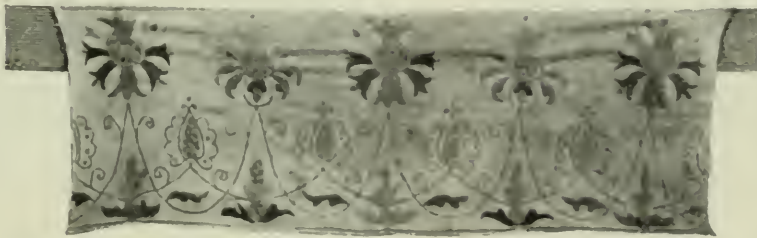
Sztánán; kortársaik közül egyet sem találunk. — egyetlen elődjük nevét, aki a XVII. század végén dolgozott, nem ismerjük; követőjük Simon György, aki 1794-ben a bogártelki templomban füstölt. A tizen-nyoleadik század végén, mintha divatja múlték a templommenyezet díszítésének.

A FARNOSI TEMPLOM KARZATÁIÓL. (42)
(A díszítő ízles romlása)

RÉGI TEMPLOMI KENDŐ (DARÓC). (43)

RÉGI TEMPLOMI KENDŐ (DARÓC). (44)

Hogy kalotaszegen melyik a legelső, a legrégebb, talán eredetében is református templom típusa, azt bajos megállapítani. Mi a magyaró-kerekéi régi református templomot vesszük típusnak lebontása előtt lerajzolta Telegdy Árpád: (45).

Négyszögletes helyiség, közepén, a templomterem piacán, az úrasztalával; szoszék s a padok az úrasztala fele fordulnak. Szegletein az épület meg van erősítve egy-egy támasztópillérrel s egyszerű tető fedi az egészet. A tető kotógerendái alatt volt a kockás-füstölt fémnyezet, amely 1903-ban a Nemzeti Múzeumba került. E típusnál jellemző, hogy falazott tornya nincsen, csak fából acsolt harangláb állott mellette, szabadon; ilyen a magyar-bikali templom és harangláb. Hogy milyen formatlan tucatépületet húzott a helyébe egy kolozsvári építő, 1897-ben! (1)

(1) Magyaró-kerekének temploma — írja Jankó János a régi templomról — a régiak közül való Temploma, abban lévő felszerelése, papi háza, az eklezsia ládjában lévő klenódiuma. — kivéve az egyik

A MAGYARÓ-KEREKEI RÉGI EV. REF. TEMPLOM. (45)

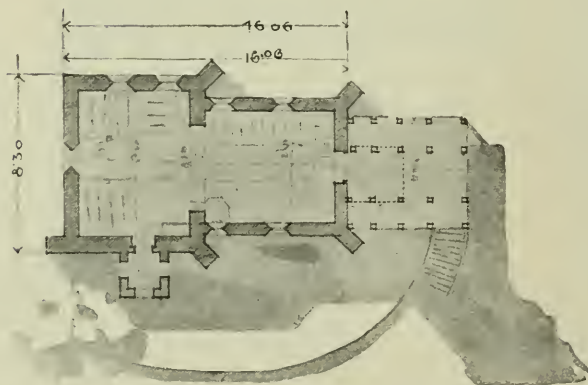
(Telegdy Árpád festménye után; az eredeti menyezet 1904-ben került a Nemzeti Múzeumba.)

A KETESDI TEMPLOM. (46)

A MAGYARÓ-KEREKEI ÚJ EV. REF. TEMPLOM. (45)

A KETESDI TEMPLOM ALAPRAJZA. (47)

Valamivel összetettebb a fatornyos ketesdi templom. Keskenyebb része, — a templom hajója, — az a régebbi s utóbb, hogy a hívek megsokasodtak, bővítették ki, nemcsak hosszában, de az új hajó szélességében is (46). E bővítés már a református korban történt; elhagyják a támasztó pillért a templom végében, nem is a szegletre teszik, hanem

óntányért 1670-ből, mely csudálatosan megmaradt, — Mária Terézia idejében porrá égtek. Legrégibb keletű a torony, melyen 1690 az évszám. A templom egyik fele 1728-ban már megvolt, de a másikat csak 1746-ban építették ki, s ekkor renoválták a régi részt is. Ez időből származik a menyezet is, amelynek kockafestményeit Kolozsvári Asztalos Umling Lőrinc készítette; kizárólag magyar tulipános formák, állat- és bibliai képek nélkül. A padok mind fehérre vannak festve, tulipános díszítéssel. A szószék körül álló középpadokon 1786-ból való allegorikus képek láthatók; az asszonyok padján az ártatlanságot szimbolizálja egy asszony, jobb oldalán egy fán esőkolózó galambpárral, baloldalán kiterjesztett szárnyú pávával; a pap padján a kép az élet fáját ábrázolja, a fán a kígyó, balra Éva, jobbra az oroszlán, amint a sárkány

a hosszabbik oldal irányába, ami arra vall, hogy beboltozni nem is volt szándékuk. Feloldalt egy kis portikust is építettek a templomhoz, alacsony, zömök pillérekre, széles ereszszel. A templomban elfér vagy százhusz hívő. Tornya talán a legnagyobb a vidéken az ilyenemű fatornyok között, van akkora, mint egy városi négyemeletes ház a főpárkányáig. Szétágazó, hatalmas gerendákra van alapozva, amelyek erősen közrefogják s ducolják minden oldalról a torony oszlopait. Közöttük vezet föl a kis rozoga falépeső a harangházba; a harangházon kereken menő kicsi tornác van s négy szegletén a jellemző kalotaszegi kis tornyok, amelyek közül karsún, magasra szökik fel a torony sisakja, szélforgóval és csillaggal tetejében. Úgyes a templom bejárója — az úgynevezett «kendőigazító», mert hogy templomalépés előtt fejkendőjén ott igazít a fehérmép. — a torony alatt. A tető szélesen benyúlik a dűngerendák fölött s az utcán álló kis oszlopokra könyököl. Alája kölépeső vezet föl. ebből a tornácból lépiünk a torony alá s azután be a templomba. A templomkertje, a cinterem, takarosán be van kerítve kőfallyal és léces rácsossal.

Hogy a régi katolikus templomból mint lett református templom, azt jól szemügyre vehetjük Magyar-Valkón. (2) A templom (X. tb. és 51.) hátsó része a reformáció előtti időből való; a gótikus szentély nyomai, keskeny magas ablakaival, csúcsíves boltozásával, meg-

A KETESDI TEMPLOM BEJÁRÁSA
(A «KENDŐIGAZÍTÓ»). (48)

A KETESDI TEMPLOM. (49)

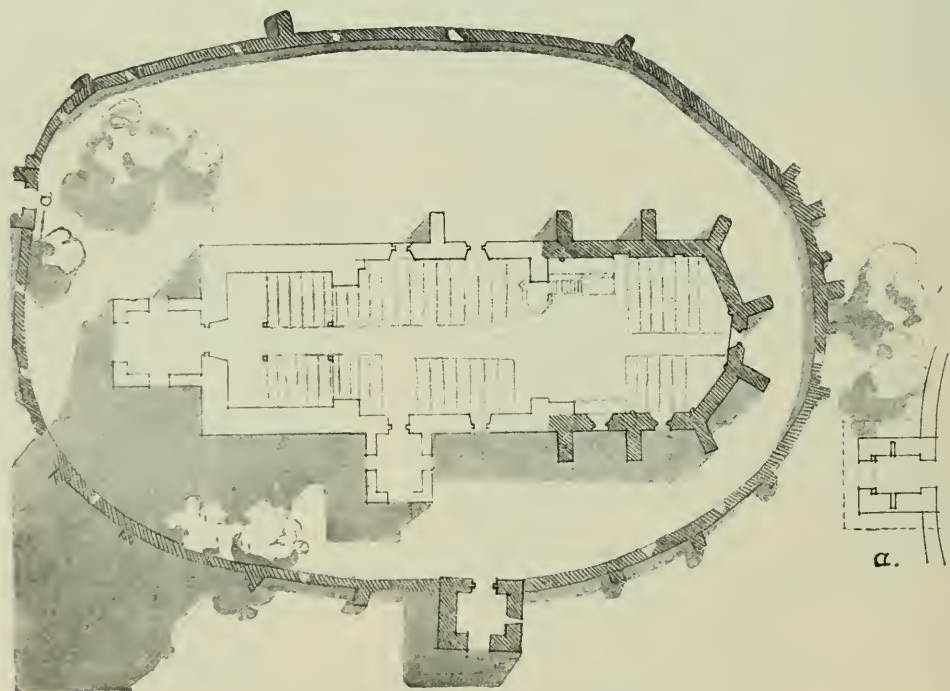
A KETESDI TEMPLOM ÚRASZTALÁNAK
RÉGI TERÍTŐJÉHŐL. (50)

fejére hág. A kerek magyarstílusú úrasztalának négyágú lába van; lapjában a csináltató neve, K. B. Benedek és a csináltatás éve, 1791. körirata a zsolttárok 23-ik verse. A legénykórus 1786-ból való. A hátsó kórus alatt, mindjárt a bejárattól balra, foglal helyet Zámbo Borbála külön szeke, leterítve egy valódi perzsa szőnyeg szélével, amely szakadozott ugyan és százados benne a por, de színe még most is oly üde, mintha csak az mént terítették volna oda. Harangjai 1759-ből valók. Tornya ugyan egészen kalotaszegi formájú, de a négy melléktornyocska elmaradt. A szöszök koronáján a főmex.

(2) «A magyar-valkói levéltár legrégibb okmánya 1427-ből való s ebből tudjuk, hogy a felkelő kereszt-tesek itt is garázdálkodtak, a valkói várat, amelynek ma semmi nyoma sincs, telegettek, majd kolozs-

A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOM. (51)

A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOM ALAPRAJZA. (53)

RÉSZLETEK A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOMRÓL. (54)

SZÓSZÉK A MAGYAR-VALKÓI TEMPLOMBAN. (52)

A MAGYAR-VALKŐI CINTEREM. (55)

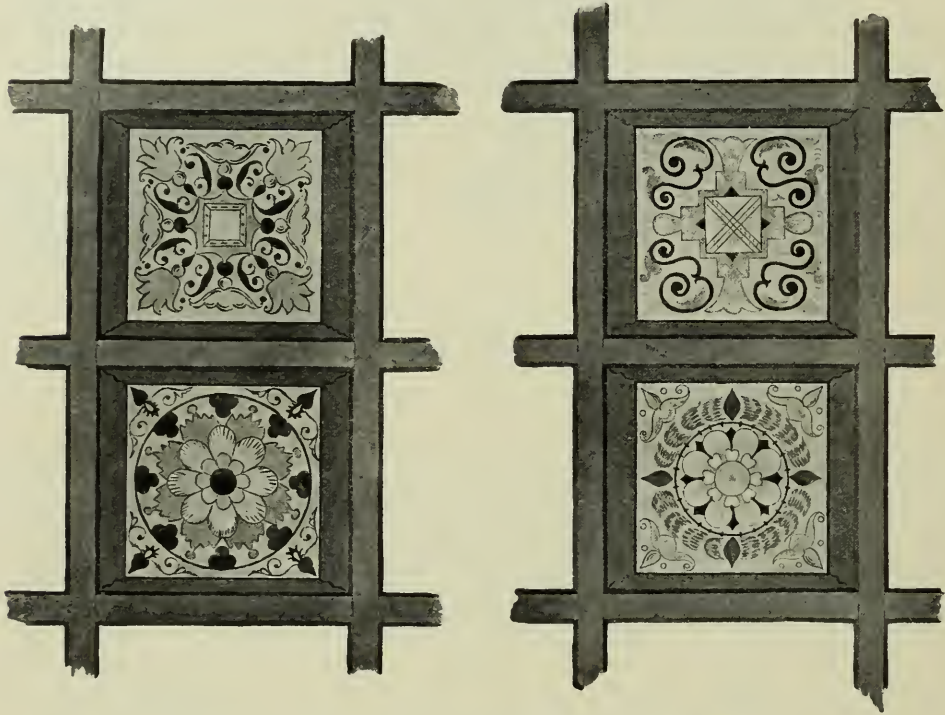
A MAGYAR-BIKALI HARANGLÁB. (56)

maradtak. A boltozat bordái durván faragott vállrőzsákból indulnak ki s csücsben metsződének az egymásmellé vakolt «melt keresztboltozatok» közepén; az egyik kis falfülke kerete (nyilván valami ereklye helye), az ablakokban a hallólyag kőből faragott motívumai, mind erre a korra vallanak. E gótikus szentélyt később kibővítették hosszában és valószínű, hogy akkor rakták a széles, erős toronyfalat is. Boltozni már vagy nem tudtak, vagy nem érkeztek a református kor kőművesei, mert látszik, hogy szándékuk sem volt: elhagytak minden támasztó pillért. A középen álló egyetlen pillért 1903-ban falazták föl — a régi szentély gót mintájára — a süppedő alapok miatt. A templom belseje igen egyszerű, jó világos, levegős, mert van elegendő ablak s a fal fehérre van meszelve. Az első portikusból, a torony alatt, egyenest a templom piacára lépünk be s ott kétoldalt vannak elhelyezve a padosorok. Ahol a régi szentély egy erősebb pillérben végződik, ott vezet föl a kis lépcső a szőszékbe (52). Régi építmény a szőszék is, vakolt kőből. A szőszék fölött a cifrán főtölt, aranyozott «koszorú», a barokkstilusú, baldahinszerű menyezet. Lent, a szőszék mögött, a papiszék s mellette a presbiterek helye. Énekes karzat kettő van a templomban: tágasabb a torony alatt, keskenyebb — az orgonával — a szentély végében, ahová ugyancsak 1903-ban vágtak egy kis ablakot is, mivelhogy a kántor meg a diákjai nem látták jól az énekes könyvet. A szentély gótikus boltozata erős boltívben végződik: ezen túl csak deszkázott a templom menyezete, mint a vidék legtöbb református templomáé; ilyen a bikali, ilyen a sztánai s a daróci (56, 57, 58, 59). (3. 4. 5.)

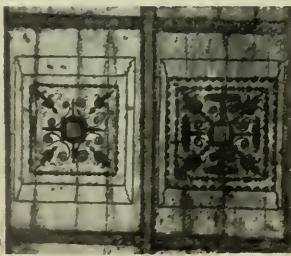
várra mentek, ahol Tordai János szétverte őket. 1548-ban, Báthory Zsigmond alatt, az ország rendemek határozata értelmében a jezsuiták pusztulván innét, a hatalmas Valkai család befolyása alatt, a falu népe is felvette a reformált hitet. A jezsuiták ugyan a nemel császárok alatt az egyház földjeit még egyszer visszakapták, de amikor végkép kivonultak az országból, azok a cath. stud. fundushoz csatoltattak. A jobbágyok felszabadulása után a birtok csak az antiqua sessiókhoz mért közös havas jövedelmé osztalékából áll. A templomot azonban még vagy háromszor égették föl: Bástia idejében a németek, 1661-ben a törökök, az utolsó Rákóczy-felkelés alatt a labancok. Az egyház klenodumai újabb keletűek. Tornya négy kis tornyocskával. A menyezet Umlug műve volt. J. J.

(3. 4. 5.) «A magyar-bikali négytornyos-kás templom már szentén egyike az érdekesekeknek. Menyezetén kétféle munka látható: a régibb 1697-ből, tiszta nemes ornamentika, azonban minden növény-, állat- és bibliai motívum nélkül, XI (b) — az újabb rész, 1794-ből, Umlug műve, a vegyes típusból. A magyarorszáli 1697-ből való; a szőszék 1797-ben készült, de koronája 1790-ből maradt, két 1790-ből való padon címer

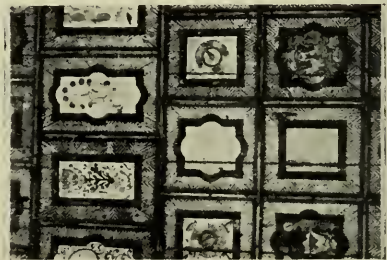
A valkói templom külső képe, fekvése is, talán a legfestőibb, egész Kalotaszegen, bár szépen van elhelyezve a körösfői templom is. A régi szentély gótikus támasztó pilérei elaprózzák, könnyűvé teszik a hajótestét s így a torony széles, tagozatlan síma fala csak annál erősebbnek és monumentálisabbnak látszik. Könnyű faalkotmány üli meg a hatalmas falakat: a harangház, meg a sisak. A harangház íves tornáca, leeresztett karfadeszkái, alatta a gyámok a szegleteken, meg a négy kis torony, amint közre fogják a

FESTETT MENYEZETTÁBLÁK A MAGYAR-BIKALI TEMPLOMBÓL. (57)

FESTETT MENYEZETTÁBLA A SZTÁNAI TEMPLOMBÓL. (58)

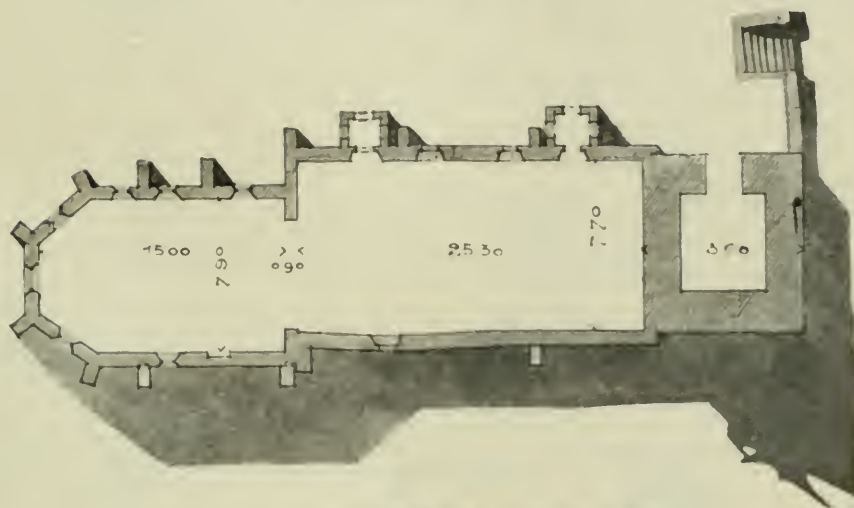

FESTETT MENYEZETTÁBLÁK
A DARÓCI TEMPLOMBÓL. (59)

van, egyik a Biró-, másik a Gyarmathy-család címere.» «Sztána templomának menyezete Umling 1742-ki műve; 1836-ban renoválták. Harangja 1541-ből. Tornyočskák nélkül.» «A daróci, toronytalan templom egyike a legérdekesebbeknek; a templom szintén katolikus volt. Menyezete Umling műve, 1750-ből, de ennél sokkal érdekesebb az az öt pad, mely 1678-ból és 1701-ből való. A legisztább, a legnemesebb magyar ornamentika maradványai ezek. Umlingék soha meg sem közelítették ezt a művészetet, párja az egész Kalotaszegen nincs; a díszítő kizárólag virágokat használt föl: rózsát, szegfüvet, nefelejcsét és tulipánt. A menyezet festményei a vegyes típusokból valók. A szószék 1680-ban készült.» J. J.

A B.-HUNYADI TEMPLOM. (61)

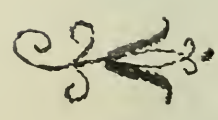
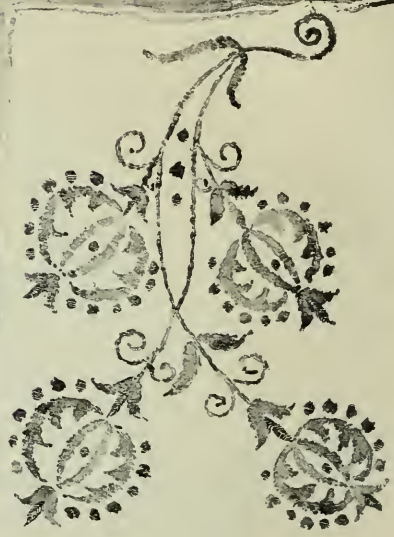

A B.-HUNYADI TEMPLOM ALAPRAJZA. (62)

ABLAKOK A B.-HUNYADI TEMPLOM BÉGI
RÉSZÉN. (63)

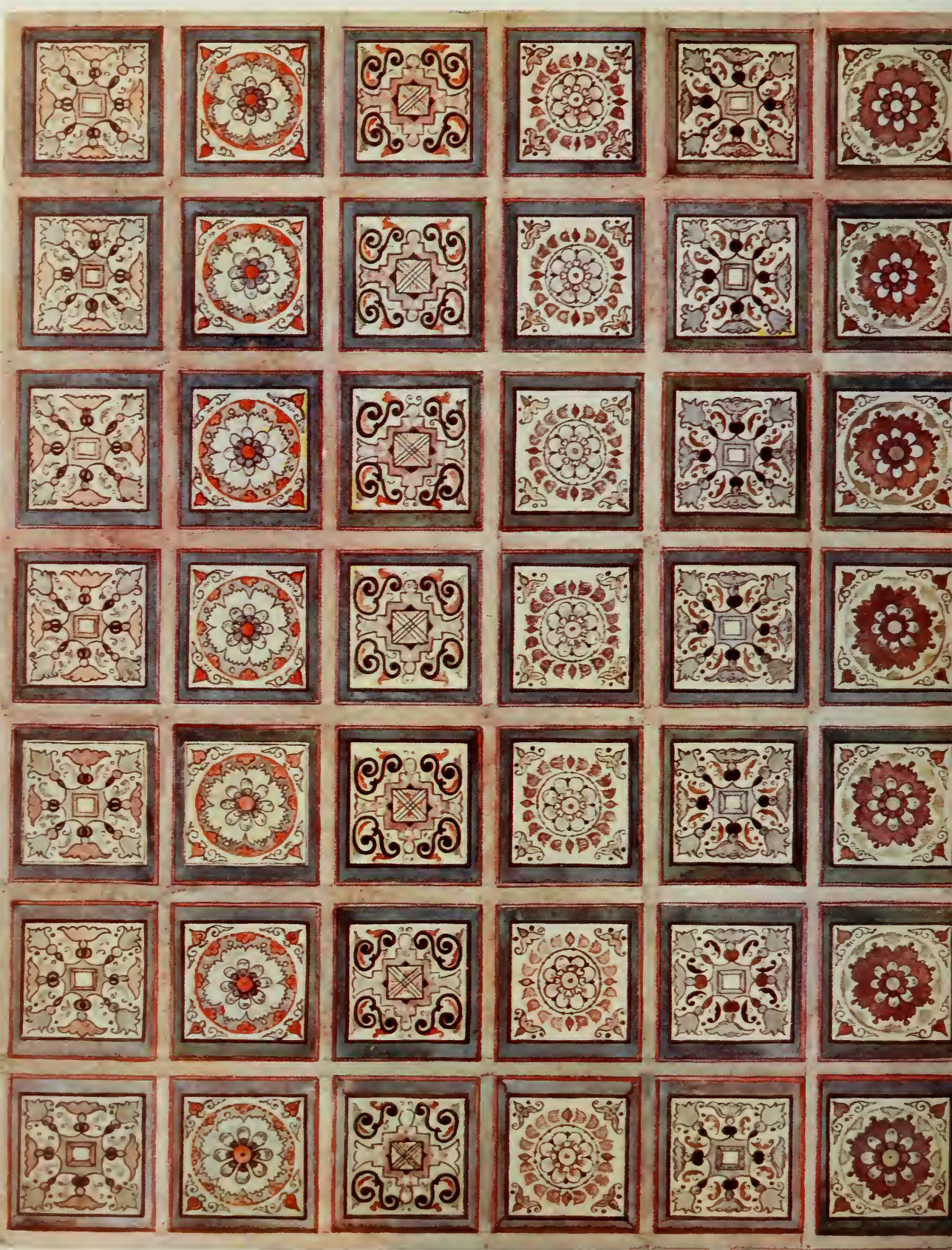
A BÉGI HARANGTÖKE; A KAZAI AJTÁJANAK TAGOZÁSA;
AZ ABLAKOK IVEINEK ARÁNYA. (64)

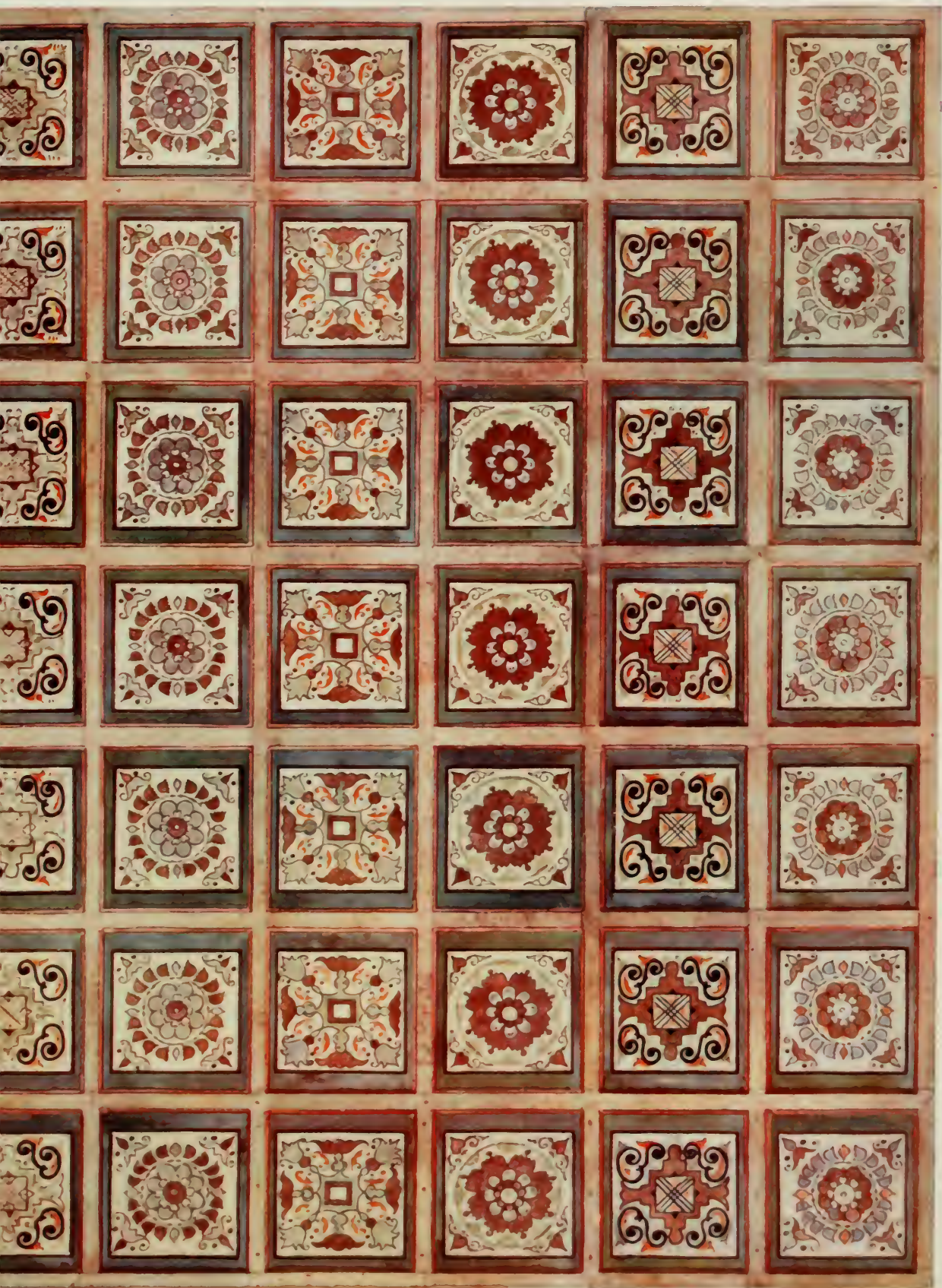

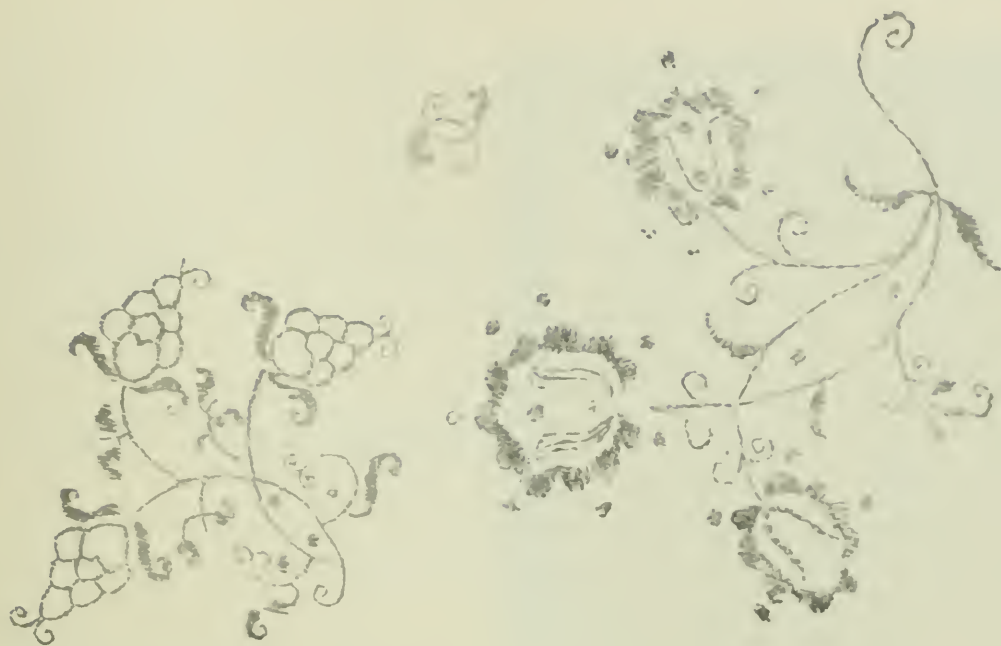
ANNO MDC-LXXXI.

RÉGI VAJRÁSOK. (90)
Templomai klenódiáimok a b-hunyadi templomból.

A B.-HUNYADI TEMPLOM BEJÁRÁSA. (65)

dik az újabb keletű hosszú templomhajó fölé s fedele is egészen külön áll. — a református ács nem is akarta tagadni, hogy csak toldás; az újabb rész arányai különben nem szerencsések; lomha, igen széles a tornya is. Meglehet, hogy a torony egykorú a hátsó szentélylyel; a karzatfölgjárás és az ablakok kőkeretei erre vallanak. — nyilván külön álló kampanile volt s csak később kötötték össze a szentélylyel, közbülépitvén a hosszhajót. A sunyi, alacsony, tornácos harangház és a zömökebb sisak illik a nagy tömegekhez. Elmés szerkezete van a templom toronyórájának s még csak Magyar-Valkón van ilyen: óraütés előtti esőngyet; látszik is a sisakon, a két kis szeglettorony között, a csengetyű teteje. Oldalról vagy hátulról nézve tetsző képet mutat a templom; a lombos cintermet takaros léckerítés veszi körül.

Egészében réginek maradt meg a templom Magyar-Győrő-Monostoron (67); megvan a románkori katolikus szentély, a tágas hajó s a templom egyik felén a torony. Különös

magas sisakot: ez dicséri a kalotaszegi magyar népművészetet. A lombos cinterem hatalmas fái némely oldalról elfedik, annál érdekesebbé teszik a templomot. A cintermet sűrűn állított pillérekkel alaposan megtámasztott vaskos, lóréses kőfal övezi, oldalt s elül, a toronynál, várkapuszerű kis bejárás van: ennek is erős, méteres falai vannak, kettőskapuja s a kapu mögött még ott a lyuk, ahová az eltorlaszoló gerendát erősítették, hogy megvédjék az ellenség elől ide menekült lakosságot: a kapu fölé is nyilván a puskás védelmezők számára emelték a tornácot.

A kalotaszegi templomok harmadik típusát jellemzi a bánffy-hunyadi (61).

«Bánffy-Hunyadon a református templom hajója, a hátsó karon lévő felirat szerint, 1698-ban, a déli rész 1772-ben épült: a régebbi rész menyezete 1705-ben, az újabbé 1780-ban készült, még pedig az utóbbinak mestere Kolozsvári Asztalos Lőrinc, amint ezekről a menyezetek közepén levő feliratos kockák tanuszkodnak. Tornyának négy kis tornyocskája van. A cinterem felüli bejárót a mostani pap készíttette. A torony harangjai a múlt század második feléből valók, az orgona és a toronyóra a XIX. századból. Úrasztali edényei közül egy ezüstkehely (Hunyadi Mathias Mártontól) és egy ezüstitányér 1684-ből, két ónkanna és két óntányér 1705- és 1745-ből valók. Különböző ez a templom is a katolikus templom helyén, sőt alapja annak köveiből épült. A csonttemető a cinterem mellett van a mai bejárónál. A menyezet képei mindhárom fajtából valók.» J. J.

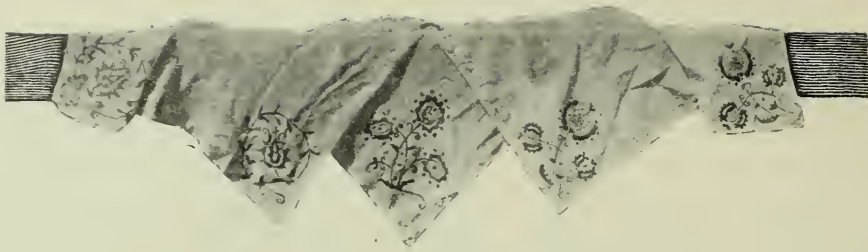
A régi katolikus átmeneti stílusban épült szentély magasán emelke-

A H.-HUNYADI TEMPLOM HÁTSÓ RÉSZE. (66)

A MAGYAR GYŐRMONOSTORI TEMPLOM (67)

A DAMOSI TEMPLOM PATYOLATKENDŐI (XVII. SZÁZAD).

érdekesség van abban, s nagyon festői, hogy erre az időmegviselt, sokszáz éves romra fölépítették a magyaros új toronytőt, zöldre füstött harangházzal, piros cserepes sisakkal.

«Magyar-Gyerő-Monostoron a katolikus egyháznak volt egy apátsága; ennek klastromát 1241-ben dúlták szét. Templomát Mihály Elek, a valkói pap, így írja le: «Mai temploma bihetőleg az apátság régi templomából alakítottatott át Bollivezete ugyan le van szedve, de annak egykori létezését a külső oldal-lámok és a konzolok felismerhető helyei határozottan bizonyítják. A szentély jobb oldalán megvan ma is a sekrestye, megvan a fekirányos vak fülke is, hol a katolikus korban a szent olajokat és krizmát tartalmazó szekrények állottak. A déli oldalon teljes épségben állanak a csücsíves ablakok. A templom délnyugati végén, a régi időkben, két torony állott, amelyek közül azonban ma csak egyik áll fenn. Figyelmelem érdemelnek ezen toronynak két rendbéli ablakai, melyek a csücsíves gót építésnek megannyi remekei. Díszművészetük a csücsívesbe helyezett körídomok kombinációjából alakult, alul korintusi oszlopcskákkal osztályozott két köríves nyilattal, amelyek fölött szívidomú, előbb csak kajácsosan, vak alakítással jelölt, de közepén egészen áttört ablakrése fordul elő, mely körül a támadó hézagokat fölül csücsív záródásába helyezett négyszögű, képoldalán pedig háromszögű bemetszés vagy áttörés tölti ki. A templom falának magasságáig leszedett egyik torony délfelé néző oldalát egy a falba illesztett szobor-csoportozat ékíti: a halfeloldli részen egy női alak szoptat két kigyót, a jobbfeloldli részen csakugyan egy női alak lándzsával megöli a kigyót; mindkét szobor fekvő helyzetben levő oroszlánon áll. A templom belseje, úgy látszik, több rendbéli alakításon ment keresztül. Így pl. a hátulsó kőkar egészen leszedetett és helyébe fából új építették. Az első kar 1758-ban, az urak széke 1753-ban, a faragott kőből való szószék 1752-ben csináltattak. Orgonája az egész egyházmegyében a legrégibb, 1787-ben csináltatott. A nagy harang 1778-ból,

A NYÁRSZÓI TEMPLOM. (68)

A SZTÁNAI TEMPLOM. (69)

kisebb harangja 1784-ből való. Volt még ezeken kívül két harang, melyek közül egyik 1849-ben ágyúnak adatott, a másik a jelen század elején alakult ó-fenesi eklézsiának ajándékozott. A toronyban jó szerkezelű óra is van. Clenodiumai között az innen származott Kabos, Kemény és Gerőfy családok semmimemű ajándékaival sem találkozunk. Az úrasztali kehely 1765-ben készült; ezüst kannáját 1797-ben Sombori Fruzianna, kis ezüst tányérját egy közember, Ignác Ferencz, 1806-ban, ónkannáját 1776-ban Rétlegi Anna, egy óntányért 1710-ben Németi Márta ajándékozta. A menyezeti kockái nincsenek kifestve.

Részben alapjuktól fogva reformátusnak épültek az idevázolt templomok (68, 69, 70, 71, 73). Nyárszón, Sztanán, Kis-Petriben, Jákótelkén, Bogártelkén s Jegényén, s ezeken már keservesen meglátszik a városi hatás. Kedvetlenítő példái ezek a meg nem értett s már a városban elrontott olasz-, barokk- vagy német renaissance formáinak. Szerencsére, tud még a kalotaszegi nép a magyaros ízlésű templom-építéshez, mint azt a damosi (74) templom bizonyítja, de még inkább a körösfői, amelyet méltán nevezhetünk Kalotaszeg gyöngyének.

«Nyárszón a templom teljesen új és nincsenek képei. A sárvári szünet új: 1834-ben égett le és azután 1835-ben építették újra; mondják, hogy amikor a leégett templomot újraképzették, a régi vakolat alatt főtöltött szenteket találtak s a festmények alatt görög-cyrrill írások voltak, tehát hihetőleg görög templom volt. Mindkét egyházban haranglábon függő, két-két 1847-en innen öntött harang hívja imára a híveket. A klenodiumok a XVIII. századból valók.» «Jákótelkén a templom nyugati része igen régi lehet, mert először, amint a szószek mögötti fáról kitűnik, 1685-ben, másodszer 1747-ben renoválták. A keleti rész újra épült 1804-ben. A két részt nagy gótiv választja el egymástól. A régi menyezeti kockákban festve van, a festő megint L. m. b. és fia, akik ezt, a legénykarral együtt, 1768-ban festették; a képek tulipánosok és állatokat ábrázolók, bibliaiak nélkül. A szószek koronáját 1842-ben festették újra.

Orgonát 1853-ban kapott és került 948 ezüst huszamba. Egyik harangját 1813-ban, a másikat 1768-ban öntötték. A templom tornya csipkés zsindellyel van fedve és négy tornyoskapi van. A hort az Úrasztalához egy nagy fakücsben viszik. Az egyházi láda 1781-ből való, a kehely 1746-ból, az egyik óntányér 1710-ből, a másik 1735-ből, a nagy kehely 1845-ből, nem értékesek és nem érdekesekek.» L. J.

KERESZT TÍPUS
A KYDOLIKUS
JEGÉNYÉN. (72.)

AZ ÚJ TEMPLOM KIS-PETRIBEN. (70)

AZ ÚJ TEMPLOM JÁKÓ-TELKÉN. (71)

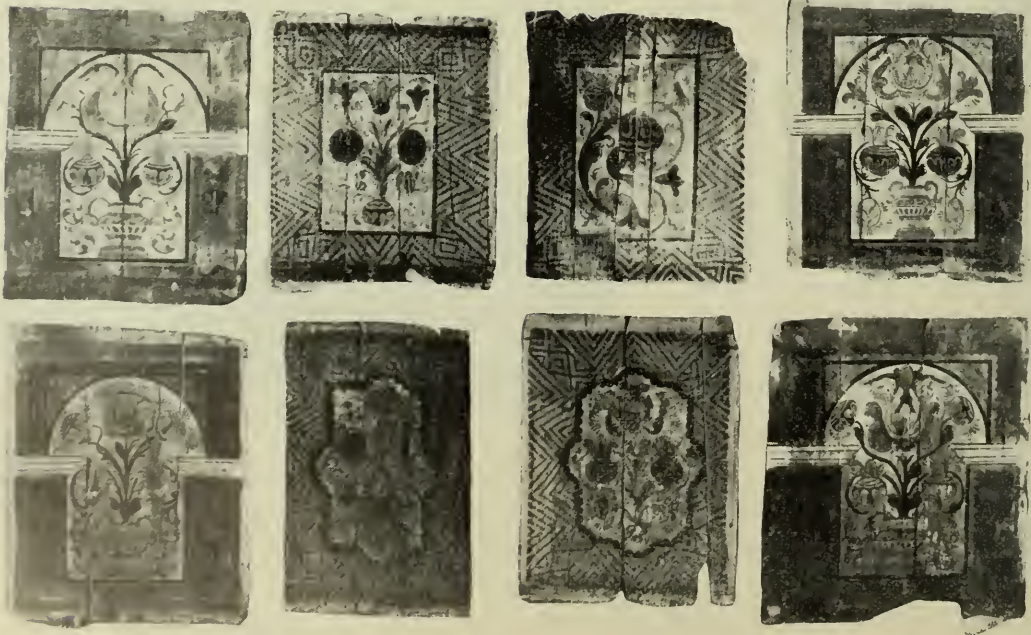
«Damosi templomáról a legregibb adat 1701. (a szószek mögött) amikor L. J. renoválták. Festményei nem egy időből, de egy mestertől, L. m. b. L. m. b. től és fiától származnak; a képek mindhárom típusból valók. A szószek és a kálvínista fenyő-madar

A JEGENYEI KATOLIKUS TEMPLOM. (73)

A DAMOSI TEMPLOM. (74)

FESTETT KAR- ÉS MENYEZETTÁBLÁK A KIS-PETRI RÉGI TEMPLOMBÓL. (75)

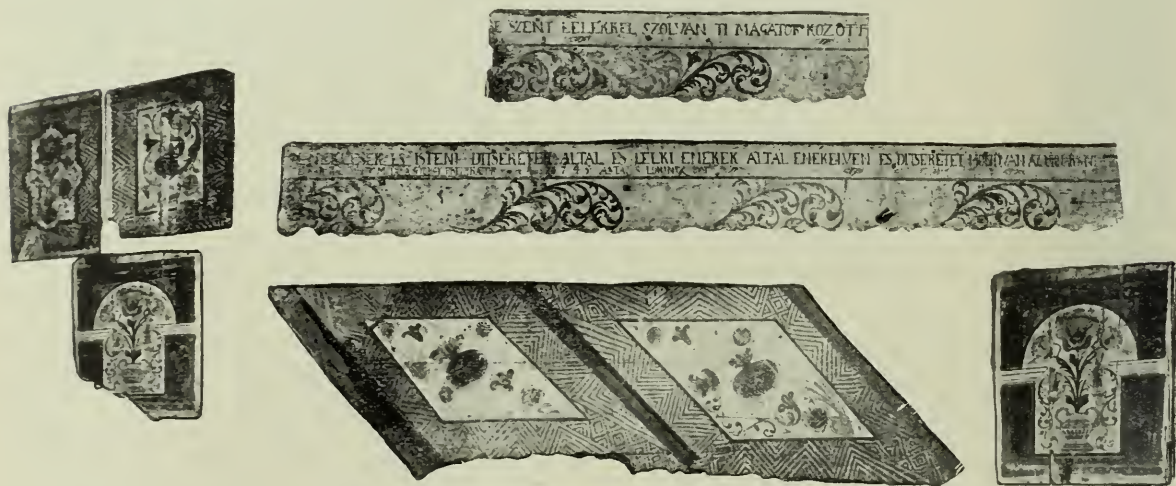

TEMPLOMZÁS KÖRÜSTŐN. (VII. Kb.)

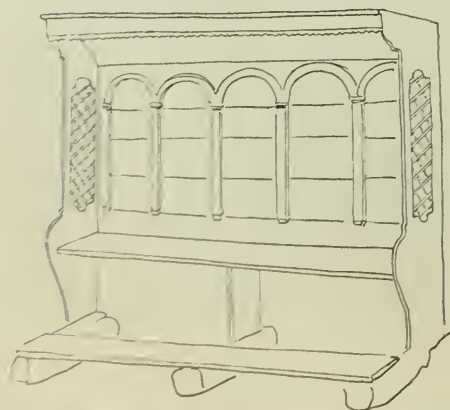
A KIS-PETRI RÉGI TEMPLOM FŐLSZERELÉSÉNEK MARADVÁNYAI. (76)

1746-ból való; egyidejű vele a négyágú lábbal bíró Úrasztala, mely motívumai szerint már Umling műve; a legénykarfa a rajta levő felírás szerint 1752-ből való és ezt már biztonsággal állíthatjuk Umling művének. A menyezet kockaképei 1774-ből valók. Az orgonát és a hozzá tartozó kart a templom 1813-ban kapta. Harangjai közül a nagyobbik 1803-ban, a kisebbik 1795-ben csináltatott. A persely itt nem áll külön, hanem az első padba illesztett fiók alakjában van meg. A toronynak négy kis tornyocskája van. A tornyot fedő zsindelemek alsó széle csipkés. Az Úrasztalán, a Koltsár Erzsébet Sebe Jánosné által 1826-ban ajándékozott varrottas alatt, valóságos keleti szőnyeget találtunk, amelyet a margó-hímzés szerint M. N. Flóris Mártonné, Gáspár Kata ajándékozott a damosi ekléziának 1800-ban.» «Kis Kapus temploma a késő gót kornak csinos emléke; szentélye nyolc szegű, három oldallal záródik, diadalív és boltívezete csuesos; paizsalakú zárköveinek egyikére a Geróffy család címere van domborúan kifaragva. A szentély-külsőrész körül lévő gyámoszlopok egyikén az 1441-es évszám árulja el a templom korát. A templomban van két régi sírkő: az egyiket Bornemissza Anna emelte Gyeróffy Jánosnak 1691-ben, a másik alatt

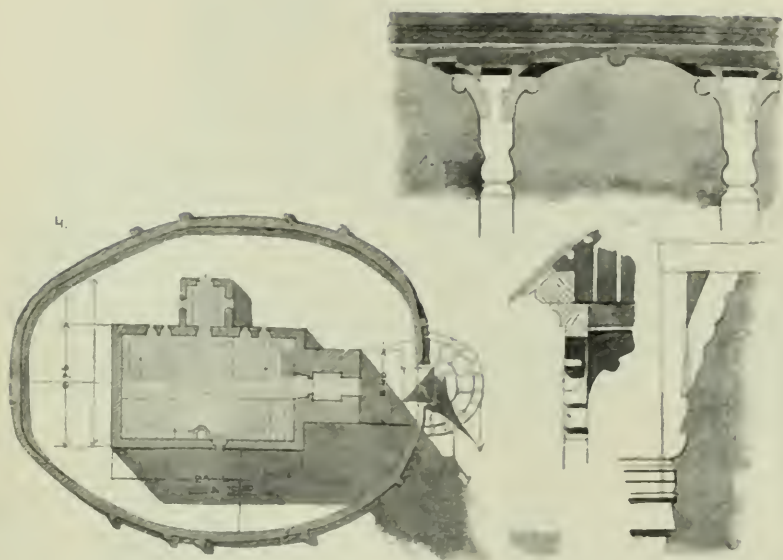
A KIS-PETRI RÉGI TEMPLOM MARADVÁNYAI. (77)

Gyeróffy János és Zsigmond tetemei nyugsznak, 1613 óta. Tornya nincs; benn a faluban azonban, egy fatoronyban, két harang van: az egyik 1527-ből, a másik 1651-ből. A templommenyezet Umling műve 1743-ból, tiszta tulipános motívum valamennyi. A templom régi perselye 1743-ból való, vasbronzú hordócska. Torony tornyocskák nélkül.» «A farmosi templom régi lehel; tornyának egyik harangja 1419-ből való, a másik 1806-ból. A menyezet tiszta tulipános festményei (egyetlen kétéfű sas van köztük) 1750-ből valók, Umlingtól, der enováta, ugyancsak ő, 1790-ben a cinteremben egy szfinx csonka képét és lábát találtuk meg. Tornyán nincs négy kis tornyocska.» «Nagy-Petri templomának menyezetkockái 1713-ból valók, de régi értékük elveszett, mert 1760–70-ben Umling renoválta.» «Nagy-Kapus régi temploma a közelebbi időkben egészen újra épült és a régiből csak egy szép faragványú portálé, — melyből a templom régiségére bizton következtethetni, — maradt meg a nyugati falba vakolva. Az új templomban a szószék feletti koronát Szóts Lajos és neje Szász Rozália, 1863-ban csináltatták. Torony tornyocskák nélkül.

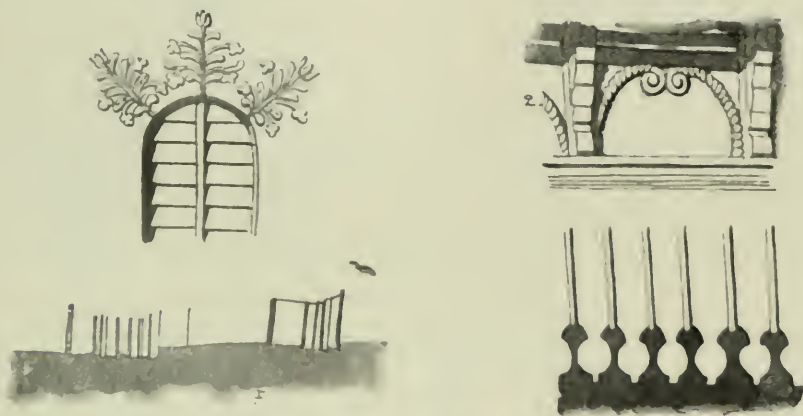

PAD A RÉGI KIS-PETRI TEMPLOMBÓL. (78)

A menyezet régi festményeit egyszínű kékre mázolták be; a régi festett holmiból csak egy 1742-ben készült pad, valószínűleg Umlingtól maradt meg. Egyik harangja 1750-ből, a másik 1806-ból való.» «Mákó temploma új; a régi templom kőfalának egyetlen maradványa egy tábla, mely szerint a kőfalat Magyarai építette 1712-ben. Négy tornyocskája nincs, menyezetfestése sincs. Az új fal 1868-ban készült.» «A bogártelki templom újabb; tornya négy tornyocska nélkül. Menyezete 1794-ből való, bibliai képek nélkül, Umling modorában, Simon György készítette.» «Az inaktelki templom szintén új, 1767-ben épült; a régi templom egyetlen maradványa a szószék koronája, 1783-ból. A pap udvarán álló szenteltvíz-tartó a katolikus idők

A harangház ívei. — Ugyanannak metszete. — Gyám, a harangház könyöklője alatt. — A templom alaprajzának vázlata, a cinterem körítő falával.

A torony ablaka. — A harangház alatt átmenet a vakolt toronyfalból a harangház és a toronysisak fatövésumeiba. — A harangház könyöklője. — Tagozatok vakolatból: gerendázat a harangház alatt, gerendázat és a válaszó párkány.

A KÖRÖSFŐI MAGYAR TEMPLOM RÉSZLETEI. (79—80)

emléke. A klenodium egy óntányérja 1714-ből való. • Magyar Győr-Vásárhely temploma a legújabbak közül való; a régül 1831-ben bontották le és építettek újra, de oly rozogán, hogy összeomlással fenyegette a híveket, míg végre Kerekes Márton kolozsvári építőmester, Isten iránt való kegyelethől, ingyen kijavította 1868-ban s egy évvel azután a torony került bádofedél alá. A régi templom mennyezetét felhasználták. Az is Umling műve 1752-ből. Négy toronyoeskája nincs. • Kalota-Szent-Király és Zentelkének egy temploma van, mely azonban egészen új, mivel az 1848—49-iki forradalom vihára a két falut akkor csaknem teljesen elsöpörte a föld színeről. Tornyának négy toronyoeskája van. • A lürei templom is új, annak nincs négy toronyoeskája, ellenben van a falunak egy kis oláh fatemploma, melyen a négy toronyoeska megvan. • Nagy-Almás temploma teljesen új. J. J.

A KÖRÖSFŐI CINTEREM BEJÁRÁSA. (81)

A KÖRÖSFŐI TEMPLOM. (82)

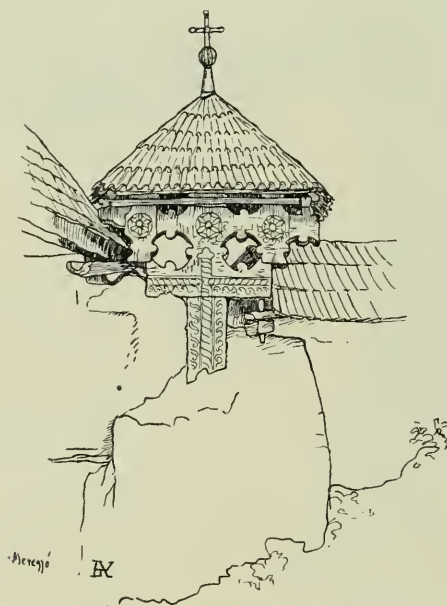
Emlékezetnek okáért jegyezzük föl, hogy Kis-Petriben a XV. század elején épült, dongakupolás, lebontott s nagyrészt tűzre került régi templom füstött menyezet-tábláiból (Umling Lőrinc 1745) megmentettünk néhányat s megtaláltuk a tiszteletes úr, Antal Géza csűrében a füstött szószéket (1715-ből) s a kerek Úrasztalát is (1698), a kórus dátumos peremével együtt; a régi papszéket Bot János földmíves háza előtt, az utcán veri az eső. (75. 76. 77. 78.) De bezzeg a hombárszerű új templom elég ormóttan; Lukács István bánffy-hunyadi építőmester és földmíves cselekedte 1903-ban.

Befejezésül szóljunk a kőrösfői (79. 80. 81. 82. 83.) szépséges kis templomról. A templomot 1833-ban bővítették, a hátsó rész 1764-ben készült. Pompásan van elhelyezve. A dombtetőn gyönyörűen emelkedik ki az ívesen ácsolt, kiugró harangházból a finom, karsú torony s helyes arányban van a sarkokra helyezve a négy melléktornyocska. A könnyű faalkotmány fehérre meszelt síma falon nyugszik, komoly, egyszerű, templomhoz illő síma falon. Csak a szögletein vannak pillérféle sávok s felettük, alattok összefogja, körülövezi a torony falait egy párkány, egy barázdált lap, valami igen sajtáságos, egészen eredeti és teljesen ide illő díszítés. Minden oly könnyed, egy-két újjnyi vastagságú, — csak vakolat, Böcsületes, igaz érzésű művész-ember munkája ez; nem tukmált embereire kölesönszedeggett idegen fornákat, az egyszerű magyar templomon nem hazudott fából s vakolatból követ és kőfaragást, — dolgozott józanul, őszintén, fával és vakolással úgy, ahogy azt a fa és a vakolás anyaga s természete megkívánja. Őszinteségének s egyszerűségének jutalna az épület hájos finomsága, az egésznek szinte meg sem magyarázható harmóniája: befejezett, egész, körvonalaiban természetesen összesimuló; az egyszerű egyenes vonalakban sehhol semmi bántóan meg nem törik, nehézkesség nincs. Csak ha egészen a templom közelébe megyünk, akkor vesszük észre, hogy az a primitív falusi építő ösztönszerűleg tudta a Parthenon építésének egyik titkát s azok az egyszerű egyenesek nem is egyenesek, hanem

A KŐRSZÉKI TEMPLOM TORNYA. (83)

görbék: a torony teste s pillérei, alig észrevehetően, de következetesen, befelé görbülnek, összehajolnak. Szerkezete, beosztása: célszerűen, józanul, nemes egyszerűséggel magyaros. Bévül nagy négyszögletű terem, a két végén karzattal; elül bejárás a papnak s az asszonyépnek, oldalt a férfiaknak s a legényeknek. A toronyfal jó erős, hogy megbirja a harangzúgást. Födése egyezzerű. Fajtánk kedvének s lelkének fiatalsága az a zamatos magyar cifraság, ami módjával jutott a toronyablak, meg az ajtó köré, — egyszerűen csak vakolatból az is.

A MERENYŐI OLÁH TEMPLOM MAGYAR
DISZÍTÉSE. (84)

HÁZ

AVARSZÓI MÁZ. (XIII. Tbl.)

JÁKÓ-TELKE FALUBÓL.

Vasárnap délután, Magyarókeréken, kitelepedtünk a széruskertbe, a vén ács, Szűcs András Öreg széruskertjébe, a szilvafa alá s ő mesélte, mint építettek házat a régi világban, amikor még jobbagy volt a paraszt, amikor még nem tették utcafelül az ablakot, ne lesel-

kedhessék be az ispán, hogy nyomban úrmunkájára zavarja azt, aki odahaza rostokolt.

... Hát csak annyi, hogy biz' urat szolgáltunk mi régen, nem magunkat. A régi ember fakilincshez volt szokva, az ajtóra nem tettünk belést, az ablakra meg csak döglött juh-böndőt, kilyuggattuk s megvolt. Hogy a ház? Megválasztották neki a helyet, nem tették utca felül, hanem bétették egy hajlásznyira az utcától, a kert derekába. Ördögos helytől félték. A Tericáéké ma is úgy van, nem utcasorra. Hozzáfogás előtt szóltunk a jó embereknek, segítsenek; másnak nem. Hatóságnak semmi szava belé. Fát, segítséggel, kalákával, meghoztuk a Havasról; az oláh vágott hatvan fát hat véka buzáért; a kalákának járt egy vacsora s pálinka. A vacsora? Egy kis tészta-leves, borsós tokány, savanyu étel egressel, aféle jó füstölt hús tejfölösen, meg friss sültésű kenyér. Az ételt felszólotta valami rendes tudós ember, mondván, mire gyülekeztek, kinek a segedel mire, ilyenformán:

Isten áld meg életünket,
Bocsásd meg sok bűneinket,
Szenteld meg eledelünket,
Fiadért hallgass meg minket.

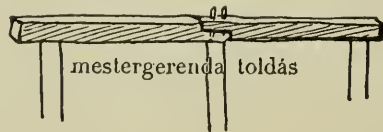
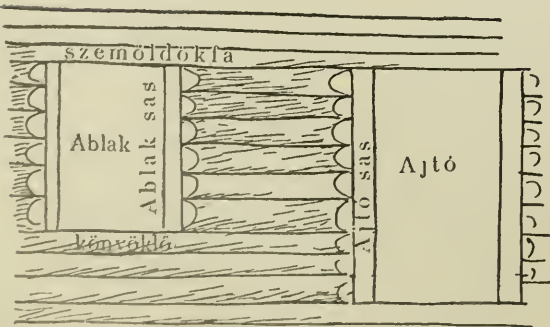
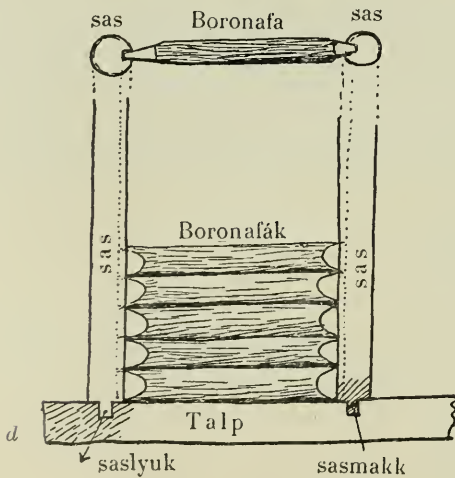
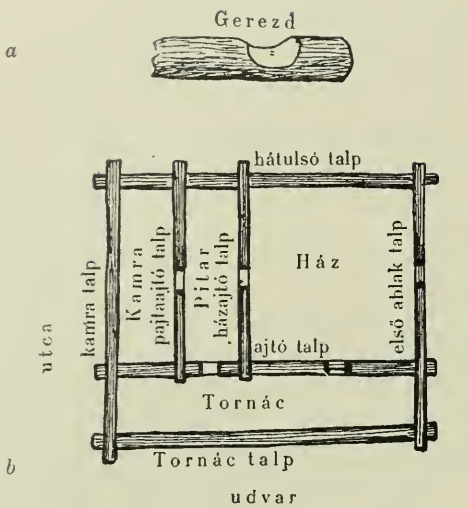
Az emberek fönnállva hallgatták. No, most szabad az étel! Részt vevének minden tálból s a végén a megválasztott szószólló mondta a gazda nevében:

Áldásidért szent Ur Isten,
Melyvel táplálsz az életben.
Neved légyon diésérthen,
Most és mindörökké Amen.
Ki mit vett ezen eledelekből,
Adja Isten kedves jó egészségire
És köszönjük, hogy nem sajnállák
Fáradságukat, eljöttek segítségre.

Aztán, míg a szőlő el nem pusztult, borra mentek a falusi koresmároshoz, aki az uraság borát mérte, mert itt zsidó nem volt akkor még. Nyolc kupa volt egy veder, meg-ittak néhány vedret; két garas járt egy kupáért. Föd iceével, afajta hólyag csuporral ittuk.

Fát, mondám, hatvanat hordtak egy házhoz. Fűrész nem volt, hát fejszével neki s elrötták, ügyesen, gerezdbe. A faluban Peti Palinak vót csak fűrészze, ő hozzá jártak deckát vágni, ő csinált fakó kereket is, meg egy-egy rongyos koporsót.

Küvet se tettek alája s lerakták a talpfákat. Kamara esett utca felül, ablak a kert-

nek, hogy ne lássa az ispán, mit dolgozik a jobbágy. A fákat (gerendákat) mind kieresztettük a szegelleten, nem csaptuk le falmentin. A talpat nem fecskefarakra róttuk, mint ma, hanem gerezdre (a) mindig az alsót. (Fecskefarkot nem is lehet, csak négyszögletes fára). A többi fa gömbölyű maradt, héjját se nyúztuk le. Forgattuk a fát, vékonyt vastagra raktunk és megest, különben felment vón' vagy alatt maradt volna. (A gerenda vékony végére a másik gerenda vastag végét, és viszont). Így lett meg sorra: tornác talp, ajtótalp, hátsó talp, kamaratalp, pitvarajtótalp, házaajtótalp és az első ablak talpa (b). A boronafa adta ki a falat (c); rakták egy öl, vagy egy öl és egy sukk magasságra. A küszöböt kiadták a talpfák. Jó hatalmas tölgyfák kerültek még akkor a Havasról. Ablaknak s ajtónak sásfákat raktak; a talpfába sast csak az ajtónak róttunk. A sas-lyukba bétettük a sas makkját, ami megvolt vagy három coll. A sas vésésibe (csatornaszerűleg a sas egyik oldalán) raktuk a behegeyzett gömbölyű boronákat, tiz tizenkét darabot raktunk egy oldalba (d). Ablakszemöldök már kitelt a hosszú boronából, a könyöklő is kitelt, amibe a behegeyzett kis sasok adták a két ablaksast. A behegeyzett sasokat olyik ember be is fúrta és kőrifa-szeggel szegezte be. A boronákat fenyűfából vagy bikkfából szerettük. Az ajtószemöldök fölött még két rend hosszú boronával megkerültük az egész épületet. Régen volt fa bőven, nem kellett cédula, nem igen tódtak, de ha tódtak, a' vót a boronatódás: két erős faszeggel eresztették össze, úgy, hogy még az alsó hosszú boronába is ment szög, jó egy sukkos (e).

A tornác?... Hát négy-öt lábfa, egyformán elosztva, úgy, hogy lábfa a bejáró ajtó iránt ne legyen. A láb fákra ment, felül, egy lábagerenda, ügyesen megkézvonózza, megszegelletezte.

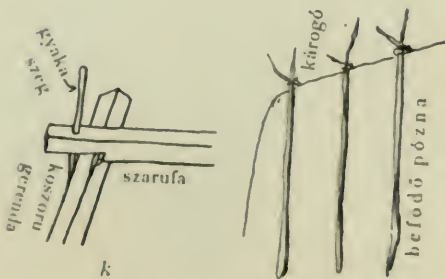
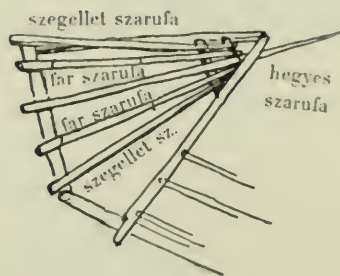
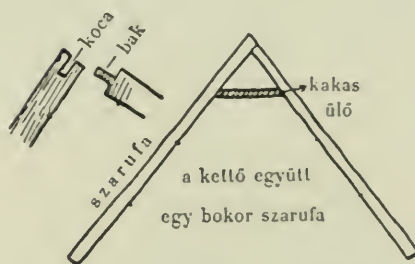
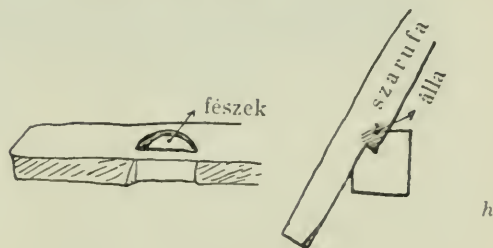
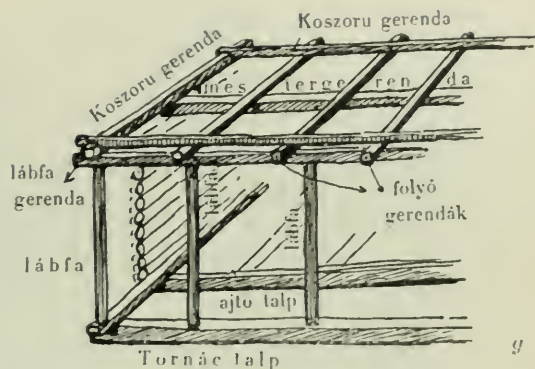
De még a házon munka van. A borona tetejébe jött a mestergerenda, a ház közepin végig, jó öt öles; ha nem vót elegendő hosszú gerendánk, tódtuk, de csak falközön (f).

Mer' e' mán gerenda volt, megfaragva fejszével, négy szegelletre megsimítva kézvonóval. Erre raktuk, keresztbe, a folyógerendákat, szalmás-házon ritkásabban, csak vagy hatot; most fél-ölenként szokás, mer' a decka most két öles. Nem mondtam még: a folyógerendák kimentek a lábfa gerendára (g). A folyógerendák fölébe, az oldalfalakra, meg az első falra, meg a hátsó falra, jött egy sor koszorugerenda, akit megtótni nem volt szabad sohase. Így lett két hosszú koszorúfa, meg két kurta koszorúfa, összeróva négy végén, bészegezve a gerezebe is, négy szöggel. Most fészket csináltunk a koszorújába, úgy, hogy a szarufa álla a fészekbe üljön; a szarufa vége meg van ügyesítve (h). A szarufa három-négy öles, olyan magasra mégyen föl, mint amilyen széles a ház tornáccal együtt. Egy bokor (pár) szarufa két szarufából vagyon, összeköti őket a kakasüllő. Ot öles házra öt bokor jár, minden öltre egy. A két szarufa egybetámasztott felső végét összevessik, egyik a villa, másik a nyelv, erre mifelénk úgy mondják: koca meg bak. A kakasüllő a szarubokor felső fertály részébe van róva (i).

A munka java, amikor a szarufákat húzzuk föl. A ház farától egy öltre, befele állítjuk az első bokor szarufát s ódalkötéssel marasztjuk meg. A ház farára jő a középső hegyes szarufa, a kicsi kakasüllőbe, aki földre kinyúlik a szarufa csúcsa fölött; a ház farának két sarkára húzzunk, nékitámasztva a kis kakasüllőnek, két szegellet-szarufát, — a középső hegyes szarufa és a két szegellet-szarufa közé jő még egy-egy farszarufa, ezek is a kicsi kakasüllőre támaszkodnak (j). Éppég így mégyen a munka a ház másik farán is. Aztán beléceljük, egy-egy lécz közé eltér a lábunk, térdig; legalulra faragott léczet szegezünk, a legtetőre is jut ilyen lécz. Az alsó lécz a gyakorlatartó-lécz, mer' aztán meggyakázzuk kereken a ház körül, két-két hüvelyknyire; a gyakákat a koszorú gerenda alá eresztgetjük (k). Aztán beföldjük. Merekével adogatnak föl jó bodros, összekapaszkodó borsószalmát, az jó alulra, meg is gázoljuk böcsületesen, aztán arra a búzaszalma. Beföldés után póznát teszünk rá, hogy a szél le ne hordja, károgot, mert arra pihennek a varjak (l).

Már most bé is van földve, de se padlásolva ninesen, se tapasztva.

Hát bépaddásoljuk: a folyógerendákra lapftjuk a deckát. Mert régen a deckát is csak fejszével csináltuk, mind csupa fejszével. Hasítottuk.

A régi decka ma megjárja pallónak a patakon, amikor szénát hordunk laza. Erős jószág volt... A padlás tetejét bétapasztják. Sárt, lágy sárt nyomnak, megkeverik szalmával is. A borona-fákba vésővel hasadást csinálnak, abba osztleg pockokat (kis ékek fából) vernek, megpockolják a házat. A sár meg van már tapodva, törekkkel (apró szalmás pelyva), azt csapják a tapasztó emberek, mostanában cigányok. Jól oda kell verni a sarat, kívül kezdve, — bévül a házban csak akkor, amikor kívül megszárad. Aztán simítják, simítózsende (zsendely) élivel; aztán, amikor jól megszáradva meghasadozott a sár, akkor meg-sikárolják lóganéval összetapodott sárgafóddel. Kézzel sikárolják, tenyérrel, az asszonyok. Fehér agyagot, olyan kékesgyöngy színű fehér agyagot oláhnék hordanak le a hegyből, Boesból s adják pityókáér', törökbuzáér, akkorákat, mint egy cipó, — avval fehéritjük a házfalat, söprüvel. Mer' vót fene, meszelő, a régi világba!... A bocsi cipót megtörik, cseberbe, aztán elkeverik, míg olyan lesz, mint a méz, aztán verik, seprüvel, a ház ódalához.

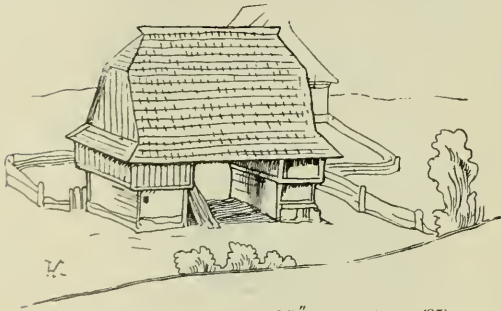
Hogy mibe került?... Manapság, szegény ember négy-öt esztendeig épít egy kétszázötven pengős házat. Nem hogy tempóznék véle, de csak akkor nyúlhat hozzá, amikor elád egy-egy kis malacot, vagy egy kicsi szénát. Hogy régen, miből álltuk?... Kiszámítsuk. Vagy negyven kézinapszám rámegeyen. A földéshez is kell, teszem, husz-huszonöt ember. Tapasztásra rámegeyen nyolc napszám, sikállásra vagy négy; a beverést, körülbelöl egy nap egy asszony maga megteszi. Az ácsnapszám ma egy pöngő, az összerovás megvan hát harminc-negyven pöngő, de akkor egy öt öles házat négy ezüst pengő forintér' vállalt föl egy ács. Igaz, adott mellé egy napszámot is a gazda, meg maga is segített, meg ételt is adott. Tizbül kiállottuk minden bajunkat. Igaz, akkor egy tehén tiz-tizenöt pengő volt, egy véka pityóka négy garas; egy roszt huszas volt egy férfinapszám, mert hogy egy roszt forint (váltó forint, 80 fillér mai értékben) három roszt huszasból állott ki.

Mikor elvégeztük, adtak egy áldomást. Oláhéknál a pap csinál e' kicsi könyörgést, amikor belémennek a házba.

Amint összeróttuk a talpat, egy piculát tett alája József Veszeli, meg hét gerezd fokhagymát, — de el is égett, a háza! Nem vettem észre, hogy magyar ilyet tett vón! Az egy Péter Bandi Pali, 48 után...

A csűr? Az is csak ilyenformán, mindenféle módon. (85).

Talpat leteszik, felrójják gerezdbe a boronákat, olyan magasra, hogy az ember eltérjen alatta, egyenesen állva, a marhája körül. Kereszterendákat is teszünk rája, jó vastagot, hogy a gabonát megbirja a csűrpadláson. Ujra ró tovább, egy ölnyi nincs éppen, de jó öt sukkot, — mikor

A KALOTASZEGI CSŪR TIPUSA. (85)

ezt eléri, akkor állít túl afelül harmadfél öltre vagy egy másik pajtát, s így lesz egész a csűr; vagy csak talpat állít s lábákat rá, olyan magasra, mint az egész pajta, héjjával (hiú, padlás) együtt, e' meg a félesűr. Félesűrön a lábafakötéses lábára jön a vállgerenda. A vállgerendára, úgy, hogy átnyulik az ólhéjja (pajtahéjja, a pajta padlása) fölé, jön négy vastag koszorúgerenda úgy, hogy a két hosszú koszorúgerenda keresztülmegyen a csűr földje (a csűr nyitott része) s az ólhéjja fölött. A pajtaablak, a marhaetető, a csűr földjére nyílik. Egy böcsületes egész csűr megvan, hosszában, hat öles; a félesűr négy-öt öles, ebből a pajta legalább másfél öi a szélességiben. A tető pedig olyan magas, amilyen hosszú a csűr. A pajta kieresztett gerendáin áll a szekérszerszám, a gereblye, villa, meg mi egyéb. A gyaka alatt van az eszterha, (eresz, kieresztés) háznál csöpögőnek mondják.

A szalmatető?... Az a finom, csak! Házon elszolgál száz-százötven esztendeig tartja a füst, fejszével se győzzük szétvagdostni, amikor bontunk. Csűrön is eltart, de csak negyven-ötven esztendőt, mer' hogy a csűrhéjjában nincs füst, aki aszalja.

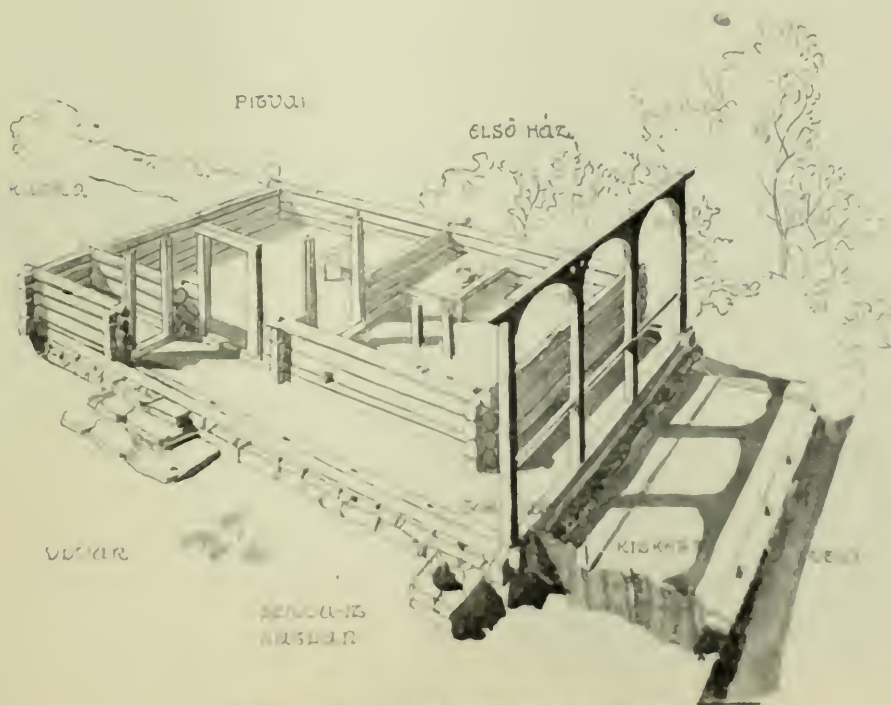
ZSÓBOK FALUBÓL.

Így oktatótt bennünket Magyaró Kerekén a vén ács, Szűcs András Öreg.

Munkatársunk, az építőművész, Medgyaszay Istán kivallatta Mákón a vidék legügyesebb ácsmesterét, Pete Ferkő földmivest. Ez már újabb módi építkezés. (86).

... Hát elsőben is, azon kezdem, akinek kicsi a módja. Az pince nélkül épít: pitart s házat amibe laknak, meg kamrát; a ház elibe tornácot, hogy esőben künn üldögélhesünk, meg nyárba künn hálhassunk.

A munka azzal kezdődik, hogy lerakjuk a talpgerendákat; jó erőset keresünk, tölgyfából, szegletesre ácsoljuk; mindenik fal alá gyűn egy-egy, ahogyan a fal éppeg van.

A BORONÁS FAHÁZ ÉPÍTÉSÉNEK MÓDJA. (86)

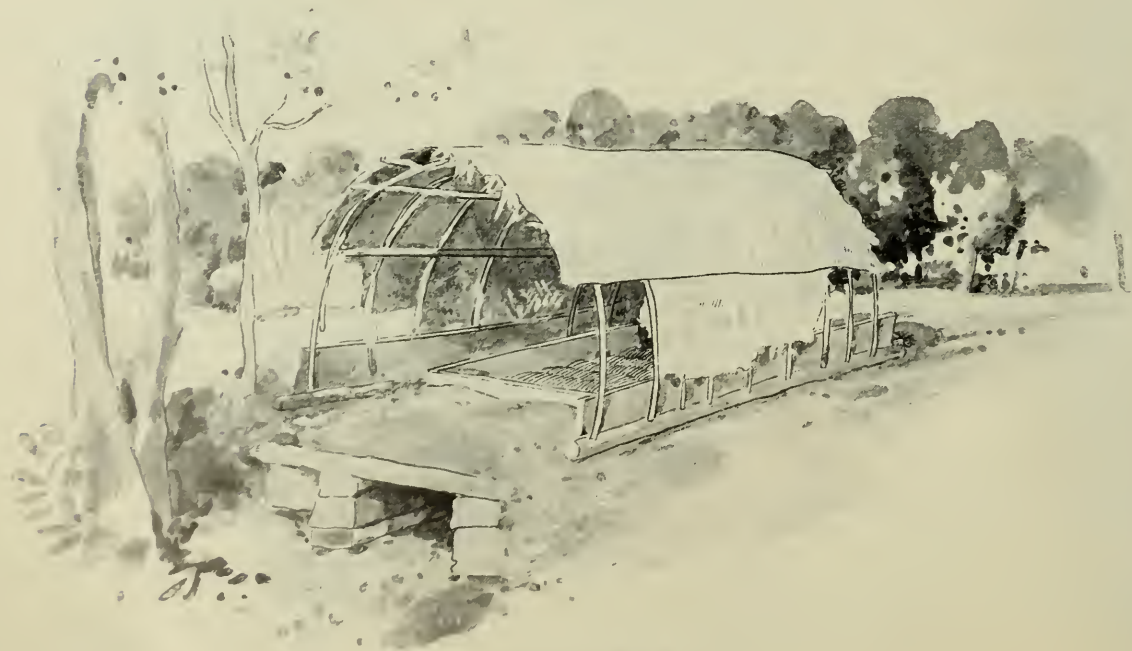

TAMÁS PÉTER BOLHA ÉPÜLŐ HÁZA
MAGYARÓKEREKÉN. (87)

Ezeket már most összevágjuk ott, ahun összetanálkoznak. Akkor már látni, milyen nagy lesz a ház, a pítar, meg a többi. Ezekre a talpfákra rakjuk a falat, boronákból. A boronákat fiatalabb fából válogatják, mer' gyöngébbek is lehetnek; nem is ácsoljuk szegletesre, megmaradnak ahogy vannak, gömbölyűek. Ilyet rakunk a talpfára, egyiket a másikára fel, addig, míg azt nem gondoljuk, hogy, no most már elég is lesz. A felső, utolsó boronafára gyün a padlás.

Igen, de hogy állanak meg az egymásra fektetett boronafák? Ippeg azt akartam mondani, hogy a szegelleten összevágják, de nem úgy nímet módra, hogy csak a szegelletig hagyják, hanem úgy, hogy mindenik fa túl ér a másikán: egyik békapaszzkodik a másik vágásába, annak a vágásába megest a felette való. Úgy mondjuk ezt, instállom, hogy keresztbe rójuk. Ha minden falat így csinálnánk, ugyan megjárónok, mer' nem volna se ablak, se ajtó a házon. Azér' ott,

ahonnan ajtó lesz, kétoldalt ajtófélfát vagy úgy is mondják, hogy sast álligatunk. Ennek a sasnak két végire csapot hagyunk, a talpgerendába meg bevéssük a csaplyukat, oszt abba béültetjük a két ajtófélfát; a két félfára meg ültetjük rá az ajtó szemöldökfáját. Addig van felfele az ajtó. Mámost, hogy a boronafák az ajtófélfátul el ne szabadúljanak, az ajtófélfát hosszában bevéssük, oszt a vésetibe bésasoljuk a boronafákat. Így aztán jól bészorúl a boronafa lecsapott vége és olyan akurátus, hogy meg se mozgathassuk. Az ablakoknál csakis ilyenformán megy, csakhogy az ablakfélfát nem a talpgerendába csapoljuk bé, hanem várunk, amíg annyi boronafát rakunk, hogy már gondoljuk, no ez elég

SZILVAASZALÓ, DAMOSON. (89)

magos is lesz könyöklőnek. Ezt a felső boronafát az ablak helyén oszt megácsoljuk, hogy az ablak bélése jól bétanáljon; vésünk rá két-felül csaplyukat, az ablakfélfát béültetjük, oszt rakjuk tovább a boronafákat. Ahomat ablak van, oda mámost nem kell olyan hosszú boronafa, hanem csak a darabjából veszünk és megest bésasoljuk az ablakfélfá vésetébe; ha meg elértük a félfá felső csapját, bé ültetjük a boronafát. Ez az ablak szemöl dőkfája is. Mikor már elég magasan vagyunk, rátesszük az utolsó gerendát külül, környöskörül a falakra. Ezzel oszt meg is van.

— De bátyó, a leppentyüs lyukat a Kisó macskájának (kis csapóajtós nyílás) mikor vágták ki?

Mikor? Igaz-a, ezt el is feledtem. Hát akkor, amikor fektetjük a boronákat. De a leppentőt utóbb akasztjuk bé.

— Aztán, még egyet. Azokat a gerendákat, ugy-e bár, nem teszik le csak úgy a fűre? Azt mondja el bátyó, amint legislegelőül kezdik, amikor még csak a házhely van meg?

— Elnondom én azt is jó szívvel, csak előbb tömjem meg a pipámat. Jóképű kicsi pipa ez, — forgatja, szemléli — már nem vónék el nélküle. Hát, hogy tovább mondjam a mondókámat, elsőben is azon kezdem... hogy is no?... Hát ahogy mondá, hogy ippeg csak a házhely van meg. Hát ezt má mi úgy szoktuk, hogy körülszemléljük az egész telket. Hol leszen jó helye a csűrnek? A gabonásnak? Hogy ne kellessék kapaszkodni a szekérrel, ha takarodáskor hozzák haza a gabnát, szalmát, szénát s mi egymást. Ha nem nagyon kapaszkodó a telek, legügyesebb mégis az utca felé építeni a házat, de olyanformán, hogy közbül legyen még a kis kert. Mikor már most kiszemeltük a házhelyet: meglepjük, hogy elég tágas legyen a bentájek, a szegelletjire cöveket verünk, oszt kisnorozzuk. Akkor már gyűhetnek az emberek, áshatnak. A kő falnak egy lábnyira kiássuk a földet, oszt rakjuk bé a követ a helyibe, sárral. Akinek nagy a módja, az mészbe, meg porondba (homok) rakatja, egyelesen (keverve). Így falazunk tovább, egészen addig, amíg gondoljuk, hogy no most már elég is lesz. Ha menedékes a házhely többet rakunk, ha igényes, csak úgy derékig. Az egyik szegeletre, úgy könnyű (alkalmas) helyt, oda falazzuk a katlant is

A KEMENCE PADKÁJÁN, B.-HUNYADON, 1901

CSORGÓ A FORRÁS FOLOTT, MAKÓN, 1901

B.-HUNYADON, 1901

szilvaíznek. (A szilva lekvárt hívják Erdélyben szilvaíznek.) Azután rakunk lépcsőt a pitarajtó elé. Mikor már ez mind megvan, szépen elegyengetjük a fal tetejét, külül s bévül bévakoljuk. csak úgy a hézagokat, aztan felületjük rá a talpgerendákat, ezekre meg felületjük a boronafákat, egyiket a másikára fel, addig, míg azt nem gondoljuk, hogy no most már elég is lesz. Így rakjuk a falat.

— Jól van jól, bátyám, ezt elmagyarázta, meg is értettem, hanem másvalamit szeretnék tudni. Azokat a lejtős gerendákat, amire a zsuppot vagy zsendelyt rakják, azt szarufának híjják. Sok iskolát jártam, de azért máig se tudom, mért híjják a szarufát szarufának, mikor az nem szaru, hanem fa?

— Hm, — mosolygott az ács, csak úgy a bajusza alá s megcsóválta tisztos ősz fejét. — Öreg rendű ember vagyok, de illet még nem kértek tőlem se. Mos már látom, hogy csak olyan városi ács a tekintetes úrfi. Hát ügyeljen, mondjam el ezt is. Ott hagytuk el, hogy a kész falra sárgerendát rakunk külül, környöskörül. Ezt meg azér híjják sárgerendának, mert ezt a fedélgerendát még bétapasztjuk sárral, a többit már nem. Hát erre a sárgerendára rójuk a folyógerendát, aki átfeküszik a tulsó falra is, oszt a padlást tartja. Azér' bé is dekázzuk főjül, meg bé is tapasztjuk, de csak utóbb. A ház ezzel meg is van. Most gyün a fedél. Elsőben is, környöskörül, a külülső falak arányában, koszorut rakunk. A koszorúfákat ügyesen befészkeljük a szarufáknak. Zsupp alá meredkebbek a szaruk, zsendely alá lankásabbak, mert télviz idején a hó meg se akad ott. Az olyan pár szarut, aki egyik falról a tulsóra ér és magába is megáll, egy bokor szarunak mondjuk. Ezeknek a vége a tető gerincén túl ki nyulik, úgy állanak ott sorjába, mint a fehérmarha szarva. Hát lássa, úrfi, ezér mondjuk, hogy szarvazzuk a házat, ezér híjjuk a szarufát szarufának!... Azontúl van még falszaru, a szegelleten; meg fattyúszaru, aki csak ehez szegeződik, csak darabja, csak a rövidje. A szarva-

A KEMENCE PADKÁJÁN, BONYA (NAGYANYA) AZ UNOKÁIVAL (B.-HUNYAD). (93)

PIHENÉS (B.-HUNYAD). (94)

kat fejül, ahun keresztbe vannak, összevésik, az alsó végüket pedig lekerékítik, ha nincs ippeg nagy dologidő, a kupás vésűvel vagy a fülesssel ki is cifráljuk, oszt az egészét lécezük meg, oszt ezt zsendelyezük be. Hej, amikor még legény vótam, — és elmerült az öreg tekintete az üszkös parázsba, — akkor vígan ment az ilyes. Akkor kalákába dógoztunk.

— Hát az hogy volt?

Akkor jobbak vótak az emberek. Az élet is könnyebb vót. Ha falubéli legény-

VINCE FERKŐ HÁZA, DAMOSON. (95)

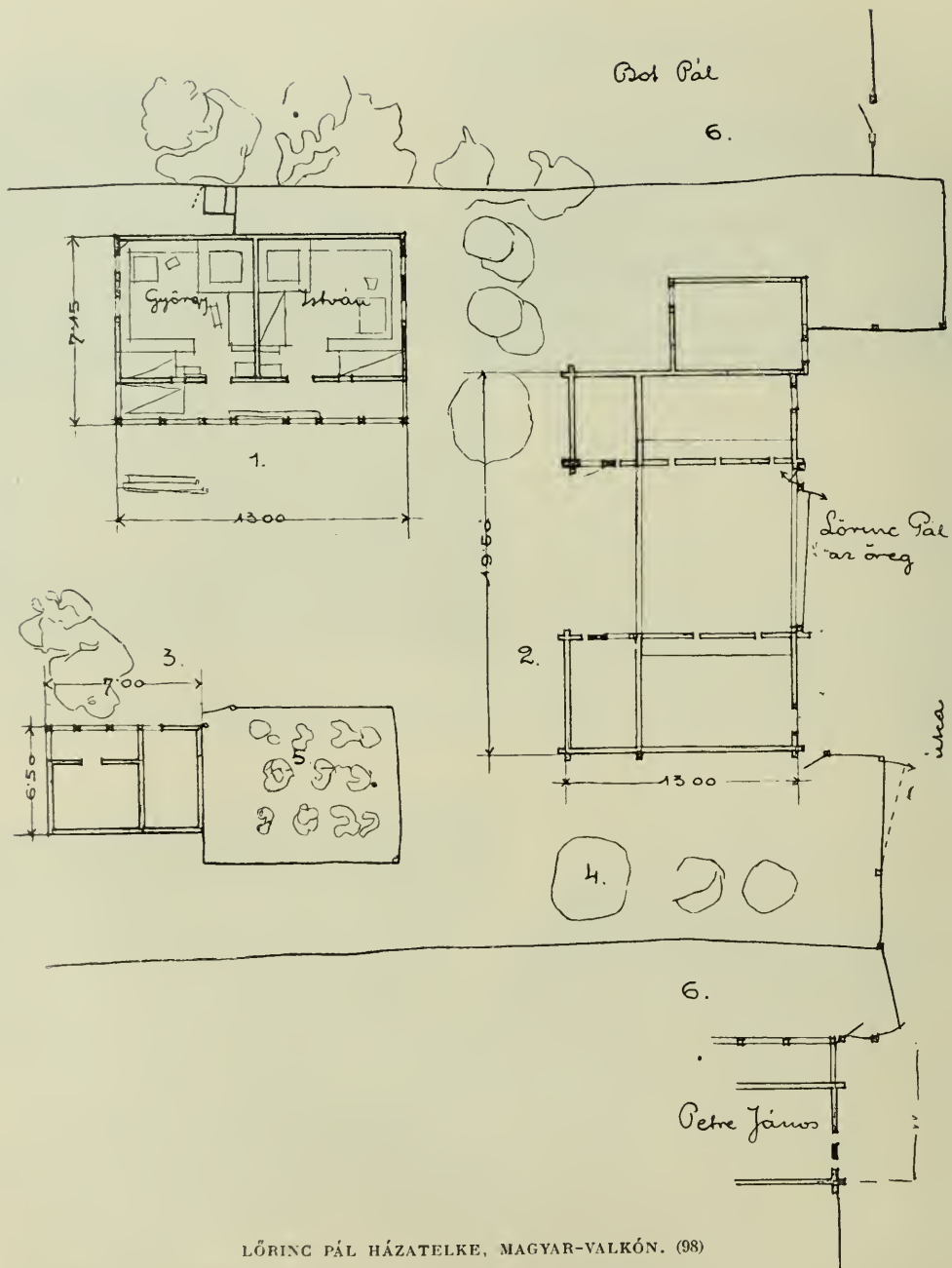

A KETESDI TISZTELETTES CSÜRJE S KÚTJA. (96)

ember menyecskeit hozott a házhoz, oszt hogy jobban megtérjenek, új hajlékot akart építeni: elment a menyecske vagy egyik huga, megjárta a falubéli nyámságot (rokon-ságot), hogy gyűjjenek segíni, házat építeni. Megmondták, hogy szeredán, vagy akkor, amikor, oszt összegyűttek. Hordták a követ, a fát, rakták a falat, ácsoltak, faragtak, oszt hogy esteledett, gyűlöre hívá őket a menyecske az apai házhoz, estebédre. Dalloztunk, táncoltunk, másnap újramezdtük. De más világ is vót az akkor! Fialat házas vótam, azt tartották, ügyes legény vótam, meg a menyecske is szép piros vót, mint a nyiló rózsza. Ügyes fehér nép vót mindig. Olyan szaporán adogatta a merekével a zsuppot, amikor ezt

TORNÁGOS HÁZ, DAMOSON. (97)

LŐRINC PÁL HÁZATELKE, MAGYAR-VALKÓN. (98)

1. A két megkülönböztött fiú háza. 2. A csűr, és pajták. 3. A gabonás, és pajta. 4. Ösztörű. 5. Veteményes.
6. Két félszomszéd, balra van még az öregek háza.

a fészünköt raktuk, hogy alig hogy győztem a tetőre szórni? No lelkem, Katókám, igaz-e vagy se?

— Hogy igaz-e, mán hogy ne vóna igaz, úgy emlékszem, mintha most látnám — eled föl az ángyó. — Nem is vót akkoriba olyan ács, mint kend! Most is látom, hogy villogott a szalu a kezében, akivel azokat a karókat, a gyakákat hegyezte! Hogy verte bé

üket, milyen szaporán haladt a munka a keze alatt, egy szempillantás alatt környül vót verve véle az egész koszorú. Oszt a Bot Kelemen Ferkó, meg a Gyurka kománk felment kenddel a tetőre, igazgatták a zsuppot, a fehérnép meg adogatta, ki merkével, ki hosszú vellával. Csakugyan hogy arra gondoltam, hogy rakjuk a fészünköt. Alig tölt belé egy óra, felhántuk a sok zsuppot. Kendtek meg tapodták, verték, oszt hogy a két póznát is felkötötték a gerincere, hogy a szél meg ne bolygassa a munkánkat — úgy tetszik, mintha most látnám — felült Andris bátyó (a legöregebbik), a tetőre és ott ivott áldomást az új házra, a bennlakókra meg a ki s béménőkre . . . Hej, de nagy idő haladt el azóta!

El a' — sóhajt az öreg. — Hogy vége vót a kalákának, haza ment a nyámság. Akkor kezdődött csak az aprólékos munka, a bentajék (belső része a háznak). Elsőben is bétapasztottuk a házat külül belül. A boronafák nem tartják a sarat, hát léceket szegezünk azok ódalára úgy keresztbe, félen (ferdén) menőt. Bétapasztottuk a padlás deckáit is fejül, hogy fogja a meleget, meg hogy ne zakatoljon, ha jár valaki a hiuban, amikor törökbuzát, fuszujkát, meg más egyebet takarítunk bé. Itt tartjuk a szalonnát, a kolbászt is, hadd füstölödjék. Mer mi felénk ninesenek kémények, csak úgy a hiuba, a fedél alá, száll a füst a kemencekből, megjárja jól a hiú felső részit, oszt a zsupp között, a füstlyukakon kitakarodik. Azután megtapasztottuk a pitart, meg az elsőház földjét is; bészegztük bendővel, marhahólyaggal az ablakokat, csak úgy félfához, alul-fejül meg a boronafához, azontúl még meglyuggattuk árral a bendőt, hogy kiláthassunk. Akkoriba nem vót még mifelénk üveg. Manapság rakják bé a kész ablakokat, csak nyitogatni kell. Azér ha eltörik az ablakszem, nem veszünk újat, mer azért Kolozsvárra kell bémenni, hanem ahány darabba török, annyi új bordát teszünk az ablakszárnyra, oszt azokkal közrefogjuk az üvegeserepeket. Az ajtót úgy csinátuk, hogy a vízfűrészről hoztunk deckákat, faszeggel összeszegeztük, oszt úgy akasztottuk bé. Ide a pítarba dulla ajtót tettünk s ez az inneső deckából van, a külülfelül való csak léces. Úgy híjjuk, hogy eserint, olyik helyt eserény. Ez csak attul jó, hogy ha főznek, oszt erőssen meleg van, ki lehessen nyitítani, de az aprójószág ne gyűhessen bé. Mer akad olyan gúnár, aki olyan kíváncsi az eleség után, hogy kiesipkedi a kenyeret az asztalfiából, ha nem veszik észre. Úgy-a! No mikor ez máu mind megvót, akkor csinálódott a kemence.

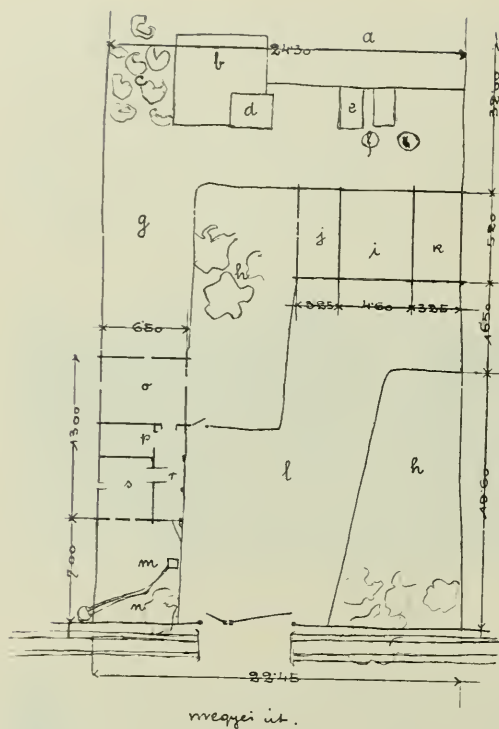
Elsőben is alapítottunk tűszelyt (tűzhelyt) kőből, osztan kisebb tűszelyfát tettünk két oldalt, ahogy itt van e, a szegeletjít összeróttuk, alája meg lábat faragtam. Az ilyen kemence, úgy mint itt is, elfogja a fél pitart, azér az alaptját sem raktuk telistele, hanem a kőzit földdel tömtük meg, erre meg jó fajta kalotai kőből kemence-boltot raktunk. Ez a fal-

A LEGRÉGIBB HÁZ, SÁRVASÁRON. (99)

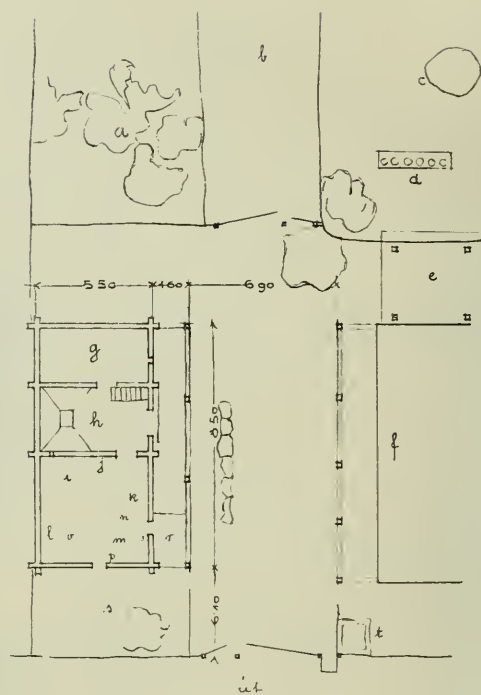
NÉHAI RÁLINT ESTÉN ELHAGYOTT HÁZA S CSÜRE DAMOSON. (100)

A)

KOLOZSI ISTVÁN HÁZATELKE, KETESDEN,
1842-BŐL.

a) Törökbúza föld; b) káposztás, rózsapityókás kert; c) gyümölcsös; d) pityókaverem; e) kalangya; f) ösztörű; g) legelő; h) veteményes és virágos kert; i) csűr; j) kecskepajta; k) disznópajta; l) udvar; m) kút, a szomszédnak is szolgál; n) kis kert; o) hátsó ház; p) fűstház, itt járnak a hiuba; r) tornác; s) első ház.

B)

AZ ÖREG MIKLÓS KATA HÁZA, «PÁR SZÁZ ÉVES,
(101) AMIÓTA A FALU ÁLL», MAGYARÓ-KERÉKÉN.

a) Veteményes; b) út a csűrös kertbe; c) ösztörű; d) méhszin; e) eresz; f) a koma háza; g) kamara; h) pítar «úri módon», nyári konyha «hágóval», a hiuban meg «langfogóval»; i) kemence; j) vízpad; k) bölcső; l) ágy; m) asztal; n) szék, kispad; o) pad; p) padláda; r) ágy, a tornácra; s) kiskert, virágos; t) kút.

rakás ezzel a tűszelyfával, akin most ülök e, színes van, hogy itt bécsusztassuk a cipókat. Ezt a kemencét e — és jól megböködté a boglyaformát, annak bizonyosságául, hogy még erősen áll — ezt én fontam sövénybül. megtapasztottam pejvás sárral külül belül, de száját is hagytam, ahun a kenyeret vetik bé. Itt a szája előttjít, ahun az anyjuk az estebédét főzte, ezt meg szabad kemencének híjjuk. A tűz fölé, erre a vasrámára, plakten (platten) vasat tettem, oszt a süttöt kályhafiókkal (csempével) körül építettem. Ebbe sütik ünnepnapkor, meg ha egyéh vigasság vagon a házba, a fonottas kalácsot, a bélest, a mézeslepényt, meg

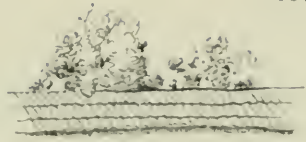
DARÓC FALUBÓL.

tudj' isten mi mindenféle fehérnépnek való eleséget... Hát mit is hagytam el még, no? Hát amint mondám, bétapasztottunk mindent külül belül, alant, meg föjul a hiuba, oszt a menyecske néki kapott, oszt meszetelte ki csinosan, hogy olyan vót az egész ház, mint a palyolat; tul meg a padmalyt, a fal tövit és a tornác földjít vörös agyaggal békente, oszt meg is vót az egész.

Így magyarázta meg a házépítést a két tapasztalt öreg ács, — már most járjuk a falut, mit látunk a magunk szemével?

Látjuk, érezzük, megértjük a magyar nép lelkét, háza külső képén is. Amilyen értelmes, amilyen józan és őszinte, olyan az alkotása: nem hazudik a falusi ház. Harmonikus minden részében, míg idegen elemek betolakodása meg nem rontja összhangzatos voltát. Amit a primitív ember készít, az természetesen, szükségszerűen folyik a szándék sugallta érzésből, keze ügyességéből, a rendelkezésére álló anyagból és eszközökből. Ez magyarázza azt, hogy a parasztmunka szerkezete és díszei között rendesen megvan a szerves összefüggés; ott díszít, ahol díszíteni erőltetés nélkül lehet, ahol díszítésre önként kínálkozik az alkalom. Az idegen elemekkel azonban nem igen bír a tanulatlan művész, míhelyt utánoz, elveszti a talajt lába alól, az idegen elemmel szemben tehetetlen, kritikátlan. Figyeljük meg csak a vidéki városi házakat: mennyi meg nem értett, esetlenül másolt építési forma, milyen otromba, bántó ellenmondásai az anyagnak és díszítésének a célnak, az illető motívum rendeltetésének mily csúnya félreértése! Malterrel, gipszzel, stukkóval hazudnak követ s e kőanyagból termelt díszítést — és hogy ríkit az ilyen hazugság! Így hazudik maga a díszítés is, — mert hisz az olyan dísz, amelynek szerkezeti alapja ninesen, legföljebb csak üres, tehát léha cicoma. És most képzeljük el, hogy ezek a kívárossi hazugságok kikerülnek a még primitívebb falura!... Micsoda rombolás, mily mételey!

Ott van mindjárt a városi mintára szegezett kerítés. Mennyivel szebb akár az egyszerű gyepű-kerítés is! Mennyivel szebb, amit a maga egyszerű eszközeivel készít: faoszlopokra faragott feju faszegekkel erősített deszkákból, amelyen látható, kifejezett, sőt mindjárt díszites az összetartó erő is, holott az eldugott, nem látható drótszeggel tákolt kerítés analihoz képest semmit mondó, művészietlen. Kálotszeggen van mindenféle kerítés. (92. 93. 94. 95.) Fás vidéken fából,

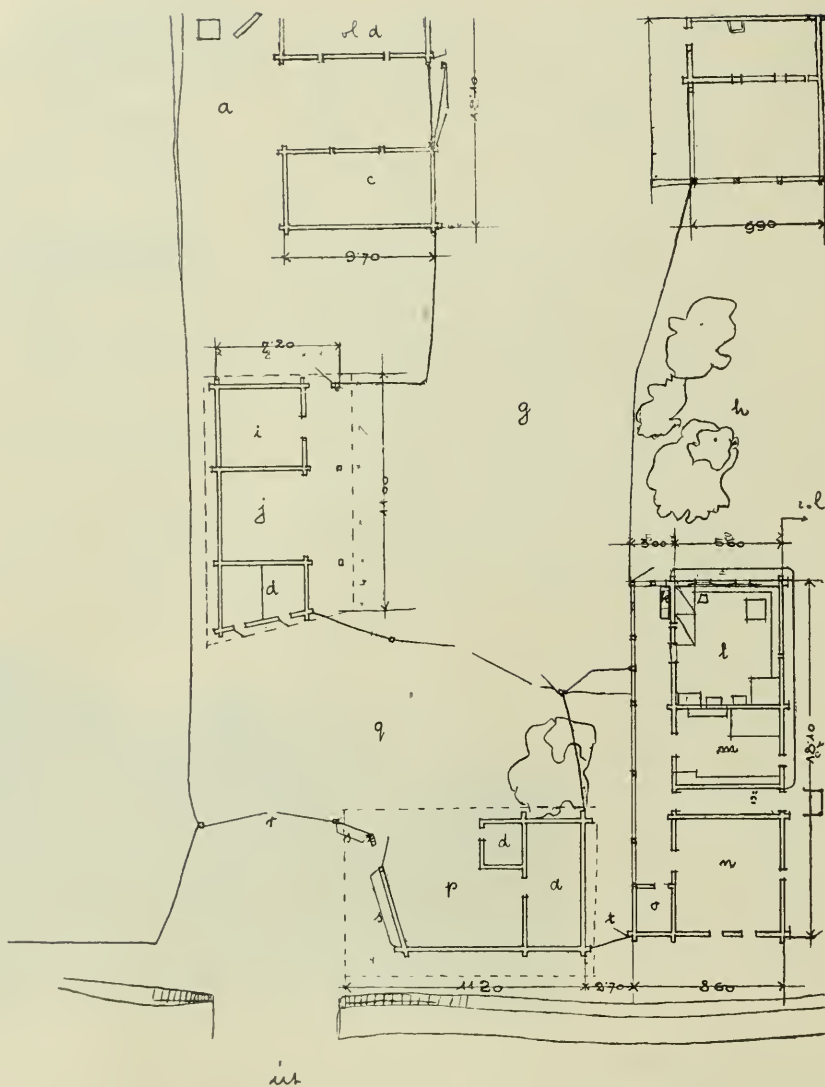
VIZLEVEZETŐ EGY DARÓCI KŐKERÍTÉSEN. (102)

KŐKERÍTÉS ALBERT MÁRTON PATAC HÁZA ELŐTT, KÖRÖSFÖN. (103)

KÖRÖSFÖN MÁRTON BOKA KŐKERÍTÉSE, ZSOLIKON. (104)

BÁLINT KELEMEN HÁZTELKE, MAGYAR-VALKÓN. (105)

- a) Csürös kert; b) öreg csűr; c) sátor, takarmánynak; d) ól; e) pajta; f) új csűr; g) belső udvar; h) veteményes; i) gabonás; j) eresz; k) kis téka, tejfő, meg téjnek; l) öreg ház; m) kamara; n) új ház; o) kamara; ő) síkátor, hágóval a hiúba; p) eresz q) külső udvar; r) galambbúgos kapu; s) pad; t) kis kert.

a kőbányás Zsobok vidékén kőből s vegyesen; jellemző, hogy az eső ellen alkalmazott kerítéstető, e hasznossági elem, mely dekoratív változatokra nyújt módot. Érdekes, bár nem tipikus, a vízlevezető ablak, amelyet egy-egy helyt kőkerítésen alkalmaznak, az oldalos helyen lefutó esővíz levezetésére (96).

A kerítés mögött a telek tágas, jobbra hosszukás. Nem úgy mint régen, ma már közel a kapuhoz, oldalt áll a ház; a ház végiben a gabonás, az ólak s a telek végiben szembe a kapuval, a csűr. Ha a telek kaptatós, meredek, első sorban arra ügyelnek, hogy «takarás»-kor kényelmesen eljuthasson a szeker a csűr alá, így tehát a telek alsó végébe, a völgybe kerül a kapu, meg a csűr (98.) Ez azonban kivételes. Rendesen a csűr választja el az

udvart a kerttől, elsőbben is a csűröskerttől, ahol a széna, meg a szalma áll ösztörübe vagy kalangyába rakva, a gazda módja szerint; a csűröskertben szárad a kender s a törek, a kender hehelést is, amiről lesz még szó, itt végzik. A csűröskert sövénynevel van bekerítve az aprómarha előtt. Ezután következik a gyümölcsös, amely néha egyenesen kivezet az egész háznépet tápláló fer tályföldesekére.

A régi öregeknek más rendjük volt: külső udvaruk is volt, meg belső is. Ilyen régi módi (107) a Bálint Bandikó András házatelke, 1763ból: bőteleknek hívják, meg is van vagy ezerhatszáz öl; kaptatós telek ez is, a csűr tehát a telek lábujába építették, közel a kapuhoz. Az utca felé kőfal tartja a töltést, hogy a ház meg a csűr egyenes helyt legyen. A kőfal előtt víz csurog az árokban, rajta hid: ez vezet a kapuhoz. Így jutunk a külső udvarba. Jobbra a csűr, balra a ház, de csak háttal, egy kis leső ablakkal, hogy az utcaajtón ki s bójárót szemmel tarthassák.

A csűr maga egy tágas üres szin, földlje ki van tapasztva vagy padolva, mert errefelé nem a szérün nyomtatnak, hanem a csűrben (*K*). A valóságos csűrhez számít még két oldalt a pajta, a bivalynak, meg fehér marhának. Van egy-faros, meg két-faros pajta, (fél vagy egész) ahogy állanak benne a marhák, a szerint. Ezen a régi telken ügyes még a külső udvar végében az erősen kiugró eresz a vendégszekereknek, meg egyéb alkalmatosságnak (*n*). A csűr mellett jutunk a tágas belső udvarra. Van itt minden, ami a földműves embernek kell, még a szekér vendégoldalának felkötéséhez való fűzfavesszőt is megnevelik itt az átfutó patakban, hogy azért se kellessék a szomszédba menni. A belső kaputól jobbra eső kerekesszinnel (*m*) szemben áll a kézi gabonás (*o*), mellette a malacól, tovább, a telek felső végében, a nagyobb gabonás, tornácán a sörmény (az örlő, kézimalom, 301.) meg cefrének a hordó, tovább a pince, bornak, pityókának, meg egyéb veteménynek (*e*). Ennek is jól kiugró eresze van, hogy nyárba az ajtó előtt árnyékot fogjon. Itt van a bodon kut is (*d*). Balra a négy szegelletre épített mészszin (*e*), tovább a káposztás kert (*b*), külön bekertelve, azután a gyümölcsös (*a*).

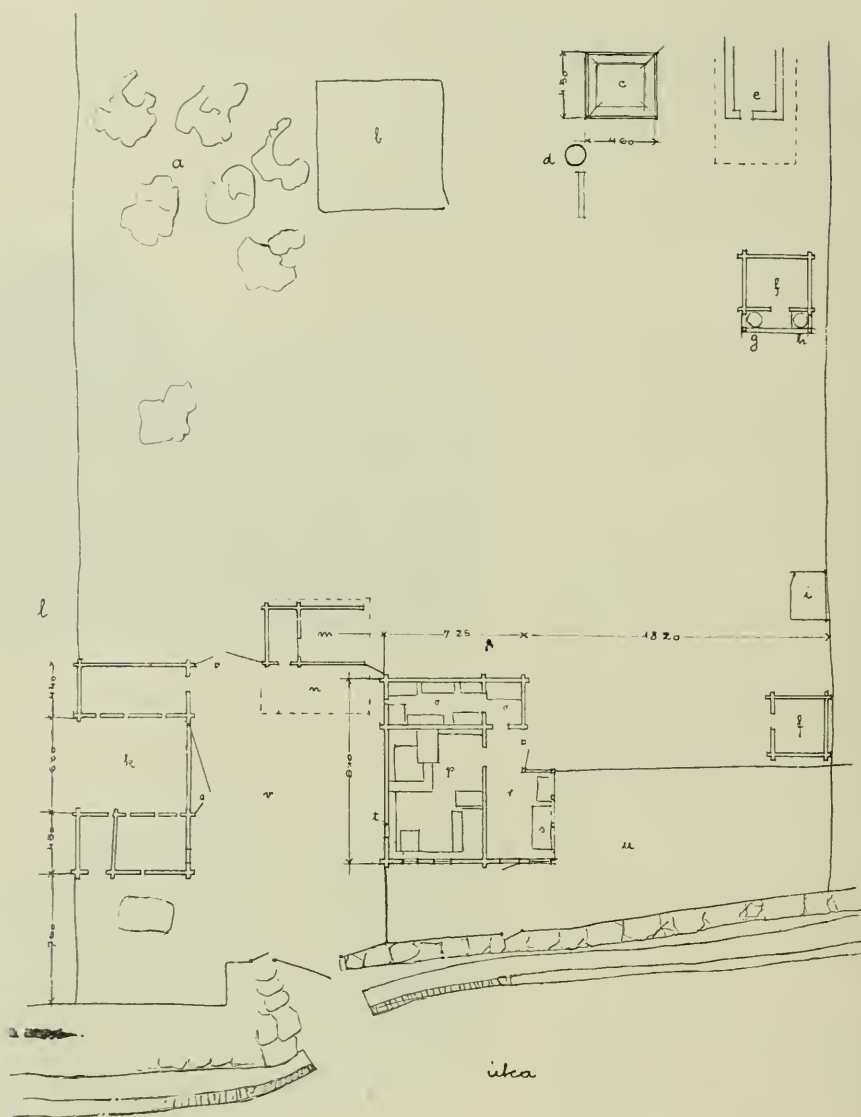
Legügyesebb mégis csak a ház. A szabad oszlopos tornác az egész alkotmány közepe. Innen lépünk a valóságos házba, a lakószobába. Az utca felé eső szögletben a sarokra állított asztal, falmentin a padlákkkal; a szemközti sarokban a cserepos kemence. A kemence elülső része szabad, ha nem sütnek, a tűz is szabadon ég rajta, csak épen hogy áthuzza a kemence a fustot. A szabad tűzhely egyik végében van a «plakten», a

VINCE GYÖRGY EBES KÜPSZEGEZETT UTCAAJTAJA ÉS KERÍTÉSE, DAMOSON. (106)

CSÜPÖS UTCAAJTÓ, LEVELES KAPU ÉS DESZKAKERÍTÉS. MAGYAR-VALKÓN. (108)

BÁLINT BANDIKÓ ANDRÁS HÁZTELKE, MAGYAR-VALKÓN. (107)

Zsellértelek 1763-ból; •bőtelek•, 1600 □ öl; a) gyümölcsös, följebb legelő; b) káposztás kert; c) méhszín; d) bodonkút; e) pince, pityókának, meg bornak; f) gabonás; g) kád, abban áll a cefrének való szilva; h) sörmény; i) malac ól; k) esűr, kétoldalt pajtával a bihalynak; l) esűrös kert, a végiben fűzes; m) kerekes szin; n) eresz a vendégkocsiknak; o) komara; p) Bálint Bandikó András háza; r) tornác; s) hombár; t) töltés pad; u) kis kert, virágos; v) külső udvar.

karikás vaslap; a tüzhely vagy «tüzely», jól előre nyúlik, kiszélesedik a kemence körül, hogy télen odaülhessenek, beszélgetni, a tűz köré (padka). A harmadik szögletben van az inkább paradénak való «vetett ágy», utána a háló ágy; jut néha a kemence mellé is ágy, vagy legalább is egy bölcő. Szék egy-kettő ha van a házban: csak az emberek, (meglett, házas férfi) meg a legények ülnek rajt', a menyecskek nem igen, a leányoknak meg épenséggel nem való. Az ajtó mellett van még a vízpad a «kártyá»-nak, (faedény 250) közbe a falmentén egy pár láda; az asztal fölött, a sarokban a téka.

MARCIKÓ GYURI TELKÉRŐL, MAGYAR-VALKÓN. (109)

1. Tornác. a pítarból tekintve, kis vízpad az ajtó mellett;
2. galambbugos kutágás; 3. deszkából való karfa.

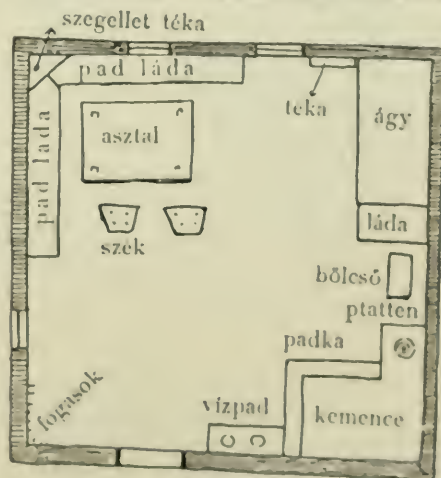
UJ HÁZ, KETESDEN. (110)

A «házból» ritkán nyílik egyéb helyiség, hamarább a tornácról, külön. A leggyeszerűbb házban is van még egy kamra, ha kettő, akkor az egyik szalonnás, a másik «csak amolyan elegyes». Künn a tornácra áll a szuszéng, meg a hombár, gúnyának, gabnának és mi egy s másnak. A ház végében van a «kis kert», az utca fele. A tornác árnyékos iveri alá futnak föl futóka virágok, ott nyílik a piros szegfű, ott virít a mályva, a karfán cserépből az «engem nefelejts». A tornácra látni a galambbugos kutágást is.

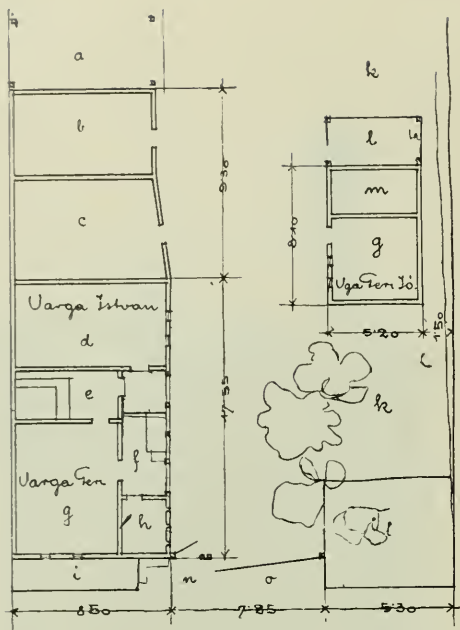
Ha együtt marad három-négy nemzedék — apa, fiak és unokák, nem ritkán velük a széppapa is, — kibővül a ház is. (111) Elsőben is a nagyobbik fiu különködik el, amikor menyecskét hoz a házhoz. Külön «házat» esínálnak a fiataloknak, de csakarra a tornácra, az öregekére. Ilyenkor az öregek az első házat rendezes átadják a fiataloknak, ők meg a tornác végében, a tágas gabonást alakítják át háznak s abban laknak.

A legtöbb ház ilyen elrendezésű; van még a telken nyári konyha is, (129) amiben csak egy sütőkemence, szabad tűzhely van, fölötte «langfogóval», hogy a nyárára való kolbászt, sonkát abban füstöljék meg.

Igen ügyesen kitoldott ház a Vörös Márton és János háza (113). Hogy férjhez ment testvérhugukkal együtt maradhassanak, az új házaspárnak is szorítottak helyet, még pedig az utca felül. Amikor a harmadik nemzedék, az unoka is nőszül már, akkor különködnék el teljesen; a szülők s nagyszülők maradnak az öreg házban, az unoka épít magának ujat a telek másik oldalán,

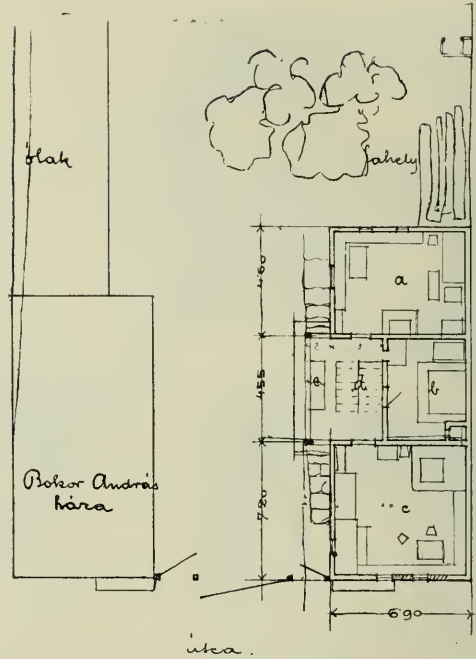

A HÁZ (SZOBA) BERENDEZÉSE KALOTASZÉGEN.

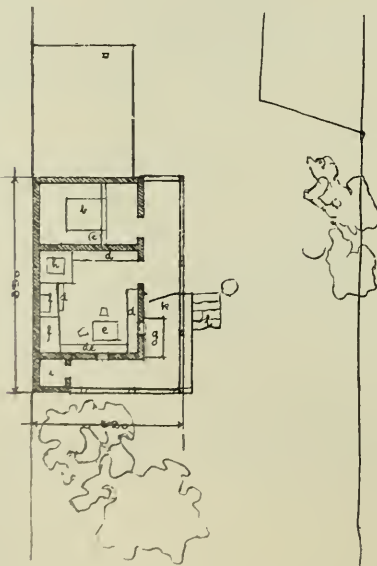

MEGSOKASODOTT «CSALÁRD» (CSALÁD) ÉS BOKOR ISTVÁN HÁZA, B.-HUNYADON. (111)

a) Fás szin; b) az első ház gabonása; c) a hátsó ház gabonása; d) hátsó ház, Varga István háza; e) fűtház; f) tornác, kétféle kerítve; g) első ház, Varga Feri és Varga Feri Jó háza; h) kamora; i) kis kert, virágos; k) fa hely; l) disznó pajta; m) kamora; n) uccajtó; o) kapu.

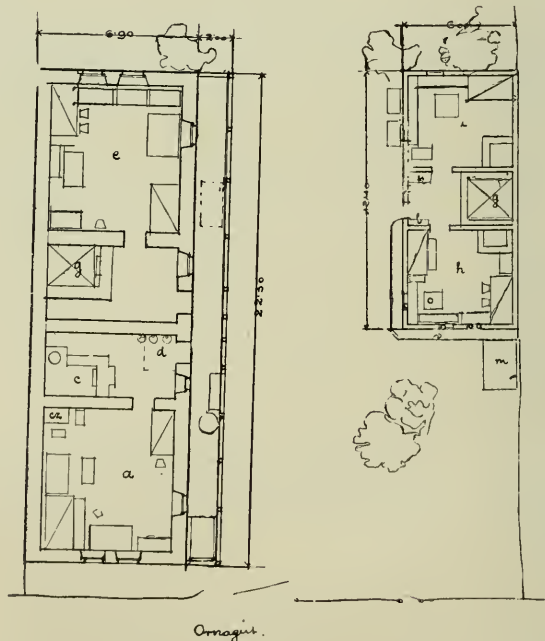

a) Hátulso ház; b) sütőház; c) első ház; d) tornác, alatta pincelejáró; e) hombár.

BÁLINT PALKÓ PÁL HÁZA, ZENTELKÉN.

a) ereszt; b c) sütőkemence és üst a fűtházban; d) pad; e) padláda; e) asztal; f) ág; g) ág a tornáccon; h) kemence; i) szalonnás; k) rácsos tornác; l) lépeső.

BALÁZS GYÁRFÁS «KÜHÁZA» BÁCSOTT. (112)

a) a ház; b) a szuszinkja; c) a sütője; cz) a «spór»-ja (takaréktűzhely); d) hágó a hiuba; e) Balázs Samu háza; f) pincelejáró; g) langfogó; h) Márton Kecel Marci «boronás» háza; i) hátsóház; k) szuszink; l) vizpad; m) ól; n) favágó; o) cserepes virág; p) töltés, («nyárba kiülünk rája gondókonni.»)

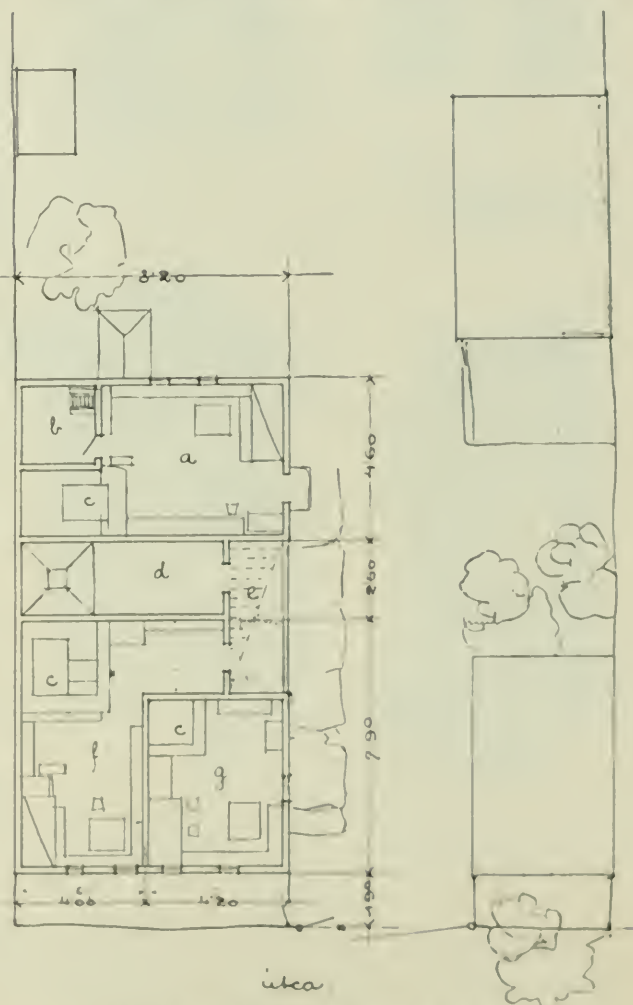
BOGÁRTILKE FALU.

talán szebbet is, mint az öreg ház. Ilyen az öreg Lőrinc Pál háza (114), aki fönt lakik a gyümölcsös mellett, — házas fiai, György meg István, lent vannak, közel a kapuhoz meg a csürlőz, mert ott a dolguk. A Kolozsvárhoz közelebb eső vidéken a boronás házak közé mind sűrűbben vegyül már a kőház is; mint például a Balázs Samu, meg Balázs Gyárfás háza (112); kőből épített nagy ablakkal, városi módra. A két végén egy-egy ház, közbül a nyári tüzelővel, a füstölő kamrával. Hosszu, szép tornácuk van, lejáró is a pincébe, de azért mégis csak szebb a szemben lévő öreg boronás ház, sok apró muskátlis ablakával, előtte a paddal, amire kiülnek az öregek «gondolkodni».

Általában, a kalotaszegi udvar meglehetősen tágas, kivéve Bánffy-Hunyadon, ahol bizony erősen városiasodik már az udvar is. Jellemző a kövezett, mint ők mondják a «kírakott udvar» s tipikus a kőlépcső-főljárás a tornácra. (115)

Az udvaron s összes épületein, legszembeütőbb, — a legrégebbekben is, — a gyakorlatias jelleg: a gazdasági épületek formája hagyományosan régi, a különbség alig egyéb, mint az, hogy a régebbiek zsuppal vannak földve, az újabbak zsendelylyel, eséréppel.

Egy zentelki udvaron (122) sajátosságos beosztású felszert találtunk: a hiú ereszszerűleg ugrik ki az épület végén s vakolva van az istálló. Az aprómarhának a ház végibe ragasztanak ólat, vagy külön cölöpre kerül a tyakól. (123, 124, 125, 126.) Nevezetes része az udvarnak a kút, amely ha ágas, hol galambduc kerül az ágására, hol meg tulipántos, vagy

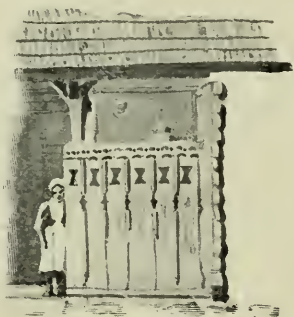
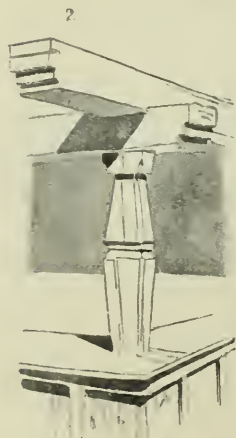

HAIOM CSALÁD HÁZA («TRUNKUS TELEK») B.-HUNYADON. (117)

a) Vörös Márton háza; b) kamarája, lággóval a pincébe; c) kimeneteje; d) fűstház; e) tornác; állata a lépcső a pincébe; f) Vörös János háza; g) Kuruc István sógor háza.

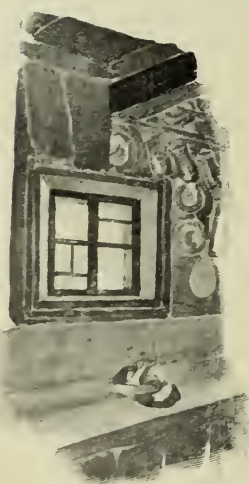
egyéb diszítés: sekélyebb kút fölé ágast nem emelnek, csak úgy, hosszú rudra erősített vederrel merik a vizet. (128)

Amilyen egyszerű s mégis elmés az a merő veder, olyan leleményes, olyan furfangos a nép számtalan kis holmija, ahogy ők mondják «kieszelése». Például a nyári konyha, meg az aszaló, ahol a gyümölcsöt aszalják télire, (89); az elmés szerkezetű szélmutató, az eresz alá dugott kacattartó, az egérfogó, a vályú, a seprű; se szeri, se száma a kilincs készségnek, — rugós a szobaajtóra, egyszerűbb az ólra; elmés az «ajtóbakasztó» — hát az elromlott zár rugóját hogy helyettesítik faabronccsal! (130—140)

A fölületes szemlélő mindezt olyan egyformának látja, éppen mint a falu összes házát. Pedig dehogyan egyforma, — külön karaktere van minden holminak, aminthogy külön-külön jelleget találunk az egyes házakon is, ha figyelmesebben vesszük szemügyre.

A házak külső képe kivált a tornác s a tető különfélesége folytán változik. Legáltalánosabb az az egyszerű házforma, amelyet kéteszesnek nevezhetünk: a tető két vége túlér a ház homlokán, a változatosan diszített oromfalon; a fal szintjében lévő és felnyúló deszkák ki vannak lyuggatva, a kiálló ereszszel színezt meg «rostélyos» vagy pedig erősen ki van cifrázva, a fedél mentén és az alsó eresznél háromszöglet szerint deszkák vannak szögezve. Aki ügyesebb vagy akinek több volt az érkezése, leveles kacsaringókat, galambot, meg virágot fűrészelt ki róka-farkú fűrészzel a deckákból és úgy szegezte azokat föl. Az újabb házak oromfala előtt (145—6) még könnyű karfát is találunk. (Lehet, hogy régebben az eresz alá helyezett galambbug miatt kellett, de valószínűbb, hogy az éretlen városi befolyás hatása már ez). Az oromfal deszkáiról ritkán hiányzik az évszám. Ha nem magyar

LŐRINC PÁL HÁZATELKÉRŐL, MAGYAR-VALKÓN. (114)

1. Az öregek házatornáca a kis unokával; 2. a gabonás tornáca;
3. az új ház tornáca, meg az új ház télen hélielt ablaka; 4. az ablakfél metszete.

valláson vannak a benlakók, azaz, ha nem ev. reformátusok, hanem görög keletiek vagy róm. katolikusok, keresztet vágnak a deszkába. A ház külső diszítéséről szólunk még részletesebben.

Néha, az udvar felé, középen kiszélesedik a tornác s a fölibe eresztett fióktető éppen olyan függőleges oromban végződik, mint a ház teteje — és galambbug (148) is kerül az eresz alá.

A tető tagolás a gazdagabb a bogárhátú tetőnél. A gerinc vége le van csapva (konty

SZTÁNA FALUBÓL.

tető) s lent, az ereszt megkerüli a ház végét is. Ez a régebbi forma. Máskülönb a deszkás oromfal itt is éppen úgy ki van vagdosva cifrára. Hogy a legrégebbi rendű tetőt se hagyjuk el, felvettük Máté János Jánoska házát. Ketesden. Zsuppos a teteje, mind a négy oldalra egyaránt hajlik s kémény sincsen rajta, ott megyen ki a füst, ahol nyílást talál. (150)

Hogy mennyi gyakorlatias találékonysággal eszelik ki építkezésüket: tekintsünk meg egy kis mákói házat (151). A bogárhátú tető elülső kis eresze, meg a házhosszanti fedél, össze ér az utcaajtó fedelével. Hisz közel estek egymáshoz, csak az ereszt szarufáit kell egy keveset meghosszabbítani s mindjárt be is fedhetik véle az utcaajtót is. Ez az a csudálatos valami, az a bájos naivitás, ami nyomban megkapja a városi unott kedvű embert. Természetes, egészséges és mégis eredetien festői. Az erősen hímes utcaajtó kijebb áll a ház végétől. Agyagból rakott pad van a fal mentén, éppen a kapu szintjéig. A fehérre meszelt falon igen jó helyt áll az a két kis ablak is. Szándék-e vagy véletlen, de magasságuk aránya a házpadtól meg a bogárhátú tető eresztől olyan szerencsés, hogy a különben is igen művészi csoportosítást szinte tökéletessé teszi. A ház külső képén, ismételjük, változtat a tető különböző alakulása és a tornác. A régi öreg házak előtt nem is volt tornác. A pitar fala beljebb állott az ereszt alatt, mint a ház fala és a kamra fala, — így

A KALOTASZEGI «KIRAKOTT» UDVAR TÍPUSA / B. - HUNYADI. (115)

RÉGI HÁZ UDVARA, MAGYARÓKERÉKEN. (117)

több hely jutott, hogy esőben állongáljanak alatta, vagy hogy egyet-mást künn tarthassanak, levegősebb helyen. Későbbben építették a ház hosszában a tornácot az udvar felé. Innen be lehet tekinteni az egész udvart, a gazda vagy egyik legény fia künn is hál nyárban a hombár mellett. Itt a gabonás szuszénk, itt tartják rakásba hányva ősszel a törökbúzáat, a répát, meg a pityókát is addig, amíg el nem takaríthatják. A törökbúzáat meghántják, a javát, szépít meg felaggatják a tornác mentén az eresz alá, magnak. A tornác végében van a téjpóc (tejpole) is. Magasan és külön lóg le a folyó gerendáról, hogy a macska ne veszedelmezzen, mert a tejet teszik oda keseredni (megaludni).

Az ilyen egyenes tornác mindhárom oldala szabad, lábfatartói — oszlopai — igen sokféleképpen vannak megfaragva s a karfa kivágásaival sok ötletre szolgáltatnak módot a díszítőnek. (153—5) Van rostélyos karfa (157), van teli deekás, meg cifrázott, van kivágott és van falazott is. olyan, hogy a zsendelylyel lefedett fal fölött éppen hogy kiér még a decka (158).

A lábfatartó vagy négyszegletes, vagy pedig élei le vannak simítva, fölfelé erősebben.

Van egészen gömbölyű, hasas oszlop is. Ez a gömbölyű tagja, a láb, hol hosszú s a karfától elér a lábfaig, mint az előbbeni rostélyos tornácnál, hol meg rövidebb, csak az oszlop alsó feléig ér, sőt még annál is kurtább. Meglepő, hogy Bánffy-Hunyadtól haladva Kolozsvár felé, az oszlopnak ez a gömbölyű része mind rövidebb lesz; már Darócon és környékén csak a feléig ér (161), Bácsott már egészen rövid, de még mindig helyes (162). Igen ügyesek a nyereg-fák is a vízszintes lábfa és az oszlop között; az a rendeltetésük, hogy a lábfa jobban elosztva, hosszabb darabon vegye át az oszlop alátámasztását. És ezt a sze-

UDVAR B.-HUNYADON. (116)

repét, csodálatosan finom érzekkel, bele is vitték a nyeregfa körvonalába. Amint az oszloptól jobbra-balra homorúan ki van vágva, azután megzömök formákban elvégződik: bámulatos szabatosággal fejezi ki azt a rugalmas ellenállást, amelyet a vízszintes lábfatartó gerenda behajlása ellen fejt ki. E formaösszintesség szempontjából legsikerültebb talán a daróci és szucsáki tornác nyeregfája, (161. 164.) kevésbé vallja be rendeltetését az esztétikai. Ahol nincsen nyeregfa, ott «kötéssel» van az oszlop a lábfához erősítve. Ily módon kapjuk meg az átmenetet a függőleges oszlopból a vízszintes lábfához. Az ívek nyomottak, kerülékesek, de mindig finom vonalúak. (164) A kötés rendeltetése különben még az is, hogy az egész faalkotmányt megkösse, esetleges oldalt való elmozdulásban megakadályozza. A karfa fölött szabad a tornác, (156) egy kis rács ha van, hogy a tyúk ne reppenjen föl. Egészen az ereszig zárt a tornác akkor, ha egyik vége az utcára szolgál, mint Petre János házánál, ahol a karfa fölött rostély van. Itt tekintenek ki, ha valaki bekivánczol az utcaajtón. Az utcaajtó a ház hosszanti irányában van a lépeső miatt, a kapu meg keresztbe. Ez által is igen helyes és festői a megoldás. Az ablakokon domborodó farács.

Van szegelletre menő, van kiugró tornác is, sőt a leggazdagabb elrendezés szerint körül tornácos, vagy ahogy ők mondják, kereken tornácos ház is van.

Körültornácos az olyan ház, amelyiknek három oldala is tornácos. Ritkán fordul elő, inkább csak a teljesen szabadon álló háznál, ahol a szomszéd felé eső oldal marad csak tornác nélkül.

Szegelletre menő tornáca van Bálint Palkó Pál házának, Zentelkén (165). A tornác végig halad a ház hosszában és fordul előre. A fa mögött, a végiben van a szalonnás kamara, a ház hosszabbik oldalán meg, a karfától kijebb, áll a póc s bé van lécelve, egészen fel, az ereszig; elül, a bejárónál pedig, ajtaja van: állféle levegős kamra. A tornác tulajdonképpen kettős, alatta is van egy sor, a pince előtt, hogy árnyékot fogjon, meg legyen, hogy hová rakják el a fát. Úgyes az eresz alatt lógó kivesett fátörzs, amely az esővizet gyűjti a lépeső mellé, a cseberbe.

A LEGRÉGIBB CSŪR S UDVAR, MAGYARÓKERÉKEN,
PÉTER PÁL PALKÓ PORTÁJA. (118)

DARÓCI UDVAR. (119)

BOGÁRTELKI UDVAR. (120)

RÉGI UDVAR, B.-HUNYADON. (121)

FÉLSZER (UJABB MÓDI) ZENTELKÉN. (122)

TYUKÓL A HÁZ VÉGIBEN, NAGY-ALMÁSON. (123)

BOGÁRTELKE FALUBÓL.

HÍMES KUTAGÁS ÉS TYUKÓL, NYÁRSZÓN. (120)

EGY GYŐRŐVÁSÁRHELYI UDVARON. (127)

NYÁRI KONYHA, SÁRVÁSÁROTT. (129)

HÍMES ÉS GALAMBDOGOS KUTÁGAS, MAGYAR-VALKÓN. (125)

TULIPÁNOS KUTÁGAS, DARÓCON. (126)

Végül, van még egy módja a tornác elhelyezésének, amelyet Magyar-Győr-Monostoron, egy érdekes régi kúriáján találtunk. Nem egészen népies már, de közelebb áll a falusi építkezéshez. Az udvar felé kiugró épületrész közepén van a pincelejárás, erős tölgyajtóval elzárva; két oldalt vezet föl a pítar lépesője és mindkettő félfedeles tornácban végződik. (166)

E tornácok feltöltött földdel, kőből rakott alapon nyugodnak. Ha menedékes a házhely, jó magasan — kakra — állanak; akad olyan is, hogy éppen csak kiemelkedik egy keveset az udvar földjéből.

Sok mindenre jó a kiugró tornác, mint a vaskői kántor házában, mely különben körül tornácos is. (167) Az alsó sorban van a pince, a kamra, meg a nyári konyha a felsőben a ház, a pítar s ha kell, hát még egy ház. Ha már most a pince falával egyszint állítanák a tornác oszlopaikat, úgy a felső háznak sokkal kisebb volna a belterjessége, pedig éppen fordítva kell annak lennie, — tehát a pince lehetne kisebb.

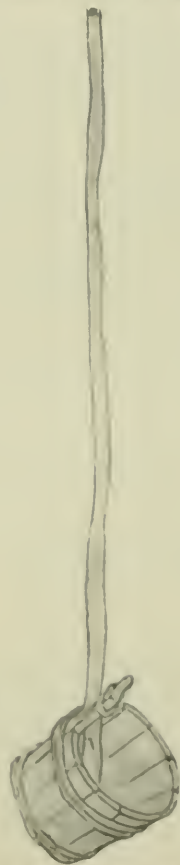
Úgy segítenek ezen, hogy a pince feletti padolás folyó gerendáit kieresztik a falon túl s arra állítják föl a tornác oszlopaikat, lábfatartóit. (168) Bepadolják, karfát szegeznek rá s járhatnak körül a szegelleteken, nézhetik az utcát is. És még másról is jó ez így! Ha a pince fala nem kőből épült, hanem vályogból vagy földből van verve, akkor jó, ha az eső nem veri, ha megvédi az időjárás ellen a kiugró padolás.

A ház külső képéhez tartozik még a telek bekertelése. Ebben is nagy a változatosság, aszerint, amint kőben szegényebb vagy bővebb a vidék. Az egészen nyers, fejszével hasogatott palánktól a teli, a lyuggatott, a cifra decka és lécpalánkig, sok mindenféle fajtája van ennek, aszerint, kinek milyen a módja. A kőben bővebb vidéken egészen teli kőfallal kertelik be a házhelyet, felül kis zsendelytetőt adnak rá, vagy ágas-bogas, tüskés galylyal rakják be. Így Esztánán, meg Vistán. Leghelyesebbek a felemás bekertelések: alul kő, fejul léce vagy decka. Itt ismét megnyilatkozik a nép nemes arányérzéke. A zsoboki nagyobb kövekből összerakott falba beállítgatják a kerítés oszlopfáit s befalazzák félig, felső fele meg kiáll magára s ehez szegezik a léces kerítést. A léces kerítés könnyebb, kisebbszerű, hiszen az anyaga, a fa is gyöngébb. Ez hát sokkal alacsonyabbra, igénytelenebbre van tartva, mint a magas vaskos kőfal. Egypár a tetejébe oda vetett galy megadja a módját is. A kis utcaajtók, meg a velük egybekötött kapuk — a szekereknek — ezek is sok lelemenyességgel ügyességgel vannak a többihez építve vagy odaállítva. Majd mindeniken ott a kis eres, a félkoros vagy laposabb koríves szemöldökfán, ez meg a himes ajtófelán, amiről sok a mondanivalónk még. Itt csak két különös utcaajtóról emlékezzünk meg ezek kivételek.

Egyik a zsoboki (169). A küszöb, az ajtófel, a szemöldök — mind kőből van, simán, egyszerűen, amint illik is a monumentális anyaghoz ha mellette könnyebb anyag is van,

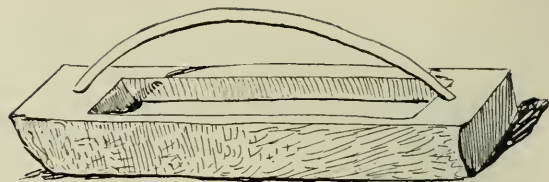
PÉTER HOSSZÚ PISTA SZÉLMUTATÓJA, MAGYARÓRKERÉKEN.
(130)

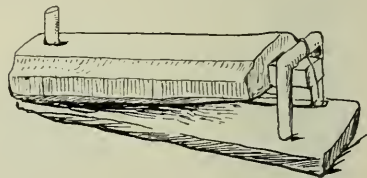
VIZMÉRŐ SAJTAR
(NYÁRSZÓLÓ, 128)

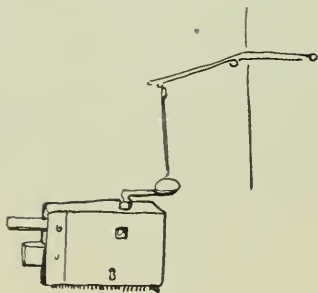
VASKILINCSEK, TAMÁS JÁNOS ZSIDÓ HÁZÁN,
MAGYARÓKEREKÉN. (136)

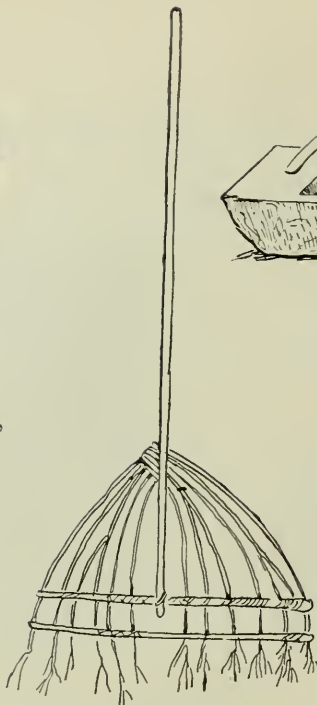
NAGYALMÁSI VÁLYÚ («FOGÓS»). (133)

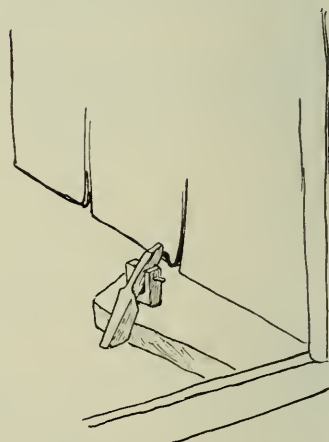
NYÁRSZÓI EGÉRFOGÓ. (132)

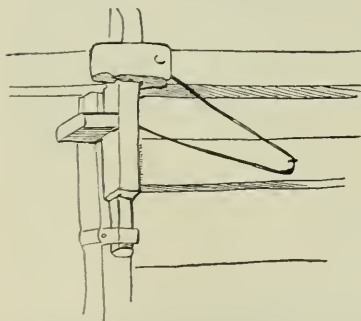
ELROMLOTT ZÁR RUGÓJÁT HELYET-
TESÍTŐ KÉSZSÉG, SZTÁNÁN. (139)

SZÉRŰ SEPRŐ, NYIRFÁBÓL,
KIS-PETRIBEN. (134)

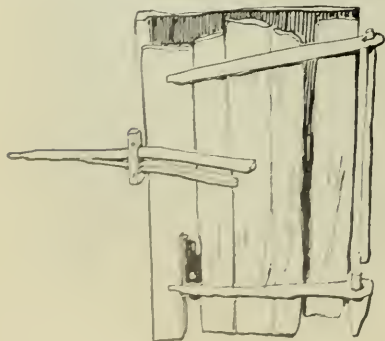
BEREC BANDI MÁRTON ÖNMŰKÖDŐ
AJTÓ «BAKASZTÓ»-JA SZTÁNÁN. (138)
(A kinyitáshoz lábával lenyomja, vissza-
hull s nyitva tartja az ajtót.)

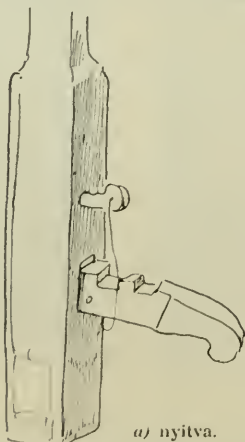
KILINCSEKÉSZSÉG, RUGÓVAL, EGY NAGY-
ALMÁSI SZOBAAJTÓN. (137)

KACATTARTÓ A HÁZVÉGIBEN,
MAGYAR-BIKALON. (131)

NYÁRSZÓI ÓLAJTÓ. (140)

a) nyitva.

b) zárva.

TASNÁDI ISTVÁN TULOGDI KILINCSEKÉSZSÉGE A PINCÉN,
KIS-PETRIBEN. (135)

ALBERT JÁNOS JANKÓ ÚJ HÁZA, BOGÁRTELKÉN.
(141)

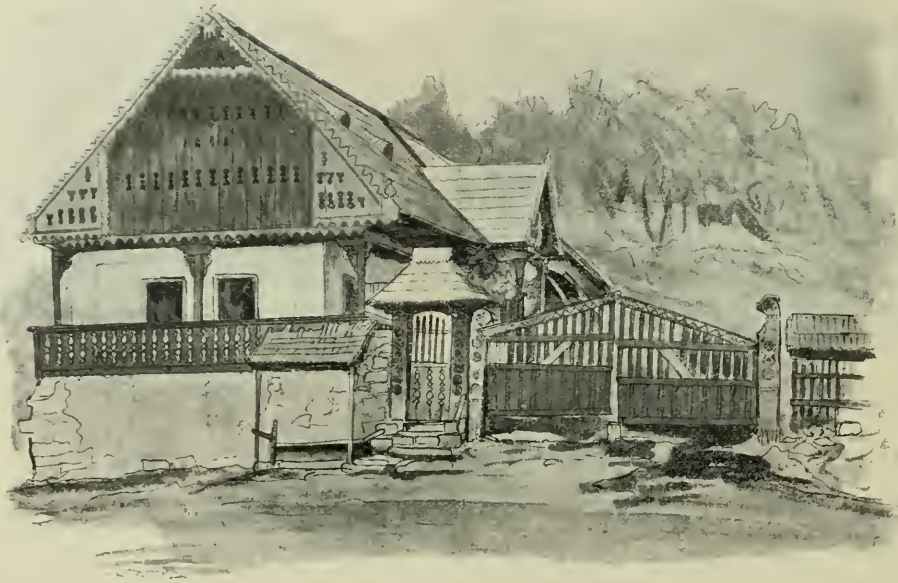

PÉTER ANDRÁS PASZULA, ÉGETT EMBER ÚJ HÁZA.
(JÁKÓTFELKE). (143)

a fából való ajtószárny. Bezzeg ez csupa tagozás, apró, kiesi kockás az eleje, csak éppen hogy a váza, a kerete síma, mert ez a szerkezethez tartozik. Látja az ember azt is, hogy áll a kis eresz a szemöldök kövön, hogy van odaerősítve. Talán csavarokkal? Dehogya is. Az a keresztben álló két kis kötőgerenda, tölgyfából esinosan kifaragva, olyan akku rátosan van a kő szemöldök gerenda horonyába belészabva és beleékelve, hogy nem mozdul se jobbra, se balra, ha még úgy fúj is a szél. Erre a két kis gerendára vannak azután rászegezve a kis szarúfák, szóval az egész eresz. Az ajtószárny forgópántja természetesen csavarral van átkötve a kő ajtófélen. Így a kapuzátnak is. Egyszerű, világos, természetes az egész kis alkotmány és esodálatos, mennyivel előkelőbb, mint a mi városi bérházaink eleséptelt, idegen sallangos kapui. A maga nemében ilyen műregek egy vistai utcaajtó is. (170) Mennyire szépen, tisztán van ez is összeépítve és az összeépítés természetéből s formáiból milyen őszinteséggel alakul ki a díszítése! Egy szempillantás alatt láthatjuk s megértjük, hogy építőnk fel. Elsőben is pár nagyobb kőből alapot rakunk alá; azután a felső köveket megnagyoljuk, összeillesztjük, hogy jól feküdjék fel rája a küszöbfá, meg a két keresztben álló talpfa; emezeket össze is csapoljuk. A talpfa csaplyukaiba beültetjük az egybekötött ajtót. Jó, hogy vastagabb alúl, jobban megáll. Felfelé már ugyetlen, esetlen volna, ha ilyen vastag maradna, hát ott van alúl a cifrázatja, tömött, gazdag, keleties formáival s azon túl karesúbban halad felfelé. Hogy egészen erősen álljon, sást — talpkötőt — teszünk eléje és mögéje, zömök, erős, vaskos darabot és odaszegezzük tölgyfa szegekkel. Oldalt sem dülhet, meg se mozdulhat, mert a szemöldökfa csapja jól bele-nyúl a kétoldalt a félfába, be van szegelve, — de leginkább megfogják a kötők. A két ferde kötő cifra vége épp olyanképpen ki is van vésvé a szemöldök — meg félfából s bele van szoritva, verve. Az ív fele, a közepe, hímes s amint az ív vonalán ott van az a bog rajta, olyan, mintha egy pillangó ülne a szemöldökfa szegelletében s nézne lefele, be az ajtóra. Az ajtószárny, síma deszkából, három hevederre van szegezve, — a három sor, cifrázott fejű faszeg egyszermind a díszítés. A szem megnyugszik a síma felületen s csak annál több figyelem jut a hímes kapufélfának, az ugynevezett kapuzátnak. Semmi fölösleges nincsen és nem hiányzik semmi, — remek a maga nemében.

ÚJ HÁZ, DARÓCS, (142)

KORPOS GYÖRGY PÁL HÁZA, KÖRÖSFÖN. (114)

NAGY-ALMÁSI ÚJ HÁZ. (145)

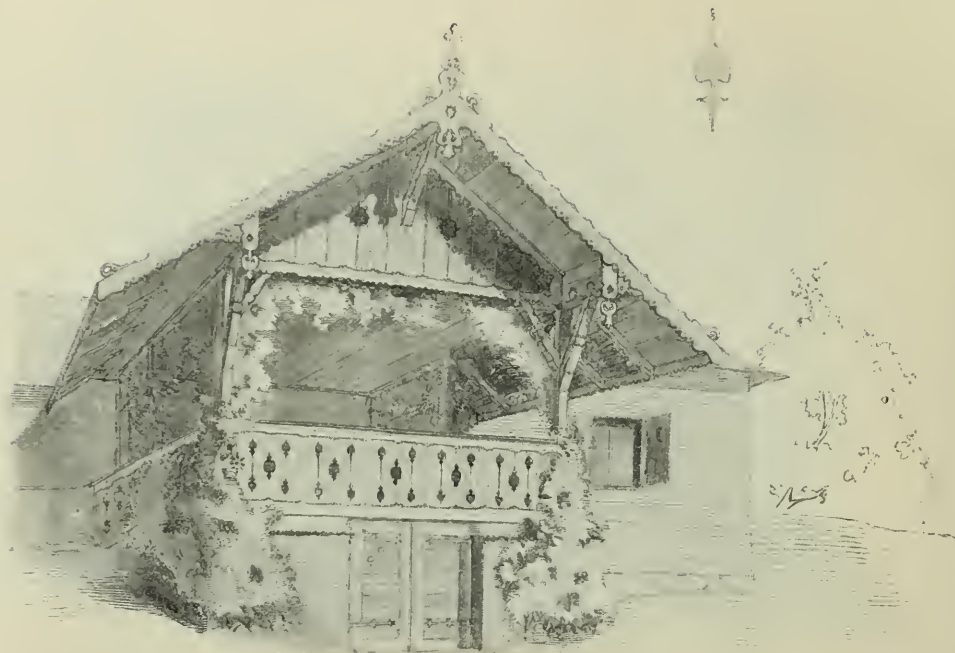
KIS LŐRINC EZERMESTER HÁZA, KETESDEN. (146.)

Általában, a kalotaszegi magyar pazarul díszíti háza külsejét s a legszegényebbnél is ritkán marad parasztja a tetőnek, az oromfalnak, illetve a ház homlokának, az ablaknak, a tornácnak, — de díszítésében leggazdagabb a nagy és a kis kapu, ahogy ők mondják, a leveles kapu és az utcaajtó.

Az alapjában fából épült kalotaszegi ház oromfala, az úgynevezett tűzfal is fából van, deszkából. A deszkázásba formás kivágásokat fűrészelnek, részint, hogy a konyha nyílt tűzhelyéről a hiába tóduló füst ott kijuthasson (mert kémény nincs), részint, hogy világosság szűrődhessen be a padlásra. E kettős szükség révén termelt azután az oromfal díszítés, amiben kétféleképp járnak el: a deszkák fugáit szelesítik ki dekoratív elemmé, a díszítő nyílásnak egyik fele az egyik deszkából, másik a szomszédos másik deszkából kerül ki — ez a helyesebb eljárás, mert így a deszka erősebb marad, — de vannak falvak, ahol a deszka közepéből vágják ki a formákat. Az első esetben szelesebb, nagyobb motívumokat alkalmaznak; az utóbbi esetben — mert ők is gondolnak a deszka tartósságával, — szűkebb, keskenyebb lesz a díszesen vágott nyílás. Jut azonban meg egyéb díszítés is a ház homlokára. A tető csücsv végződésén egy vízszintes, két alsó részen pedig függőleges osztással háromszögi mezőket szerkesztenek (173 d.), ezeket beleszkázzák s a deszkázást formás kifűrészezéssel díszítik. Jellemzi harmónia érzésüket, hogy míg az oromfalon negatív formákat alkalmaznak — e mezőkre rendszeren pozitív formák kerülnek. A csücsknél lévő mezőt a felező vonallal két részre szokták osztani; a tetőt beszegő deszka felső szélét ritmikusan ismétlődő kimetszésekkel díszítik s e csipkes motívumot megismétlik a

GÁSPÁR ISTVÁN, DARÓC FÖLDMIVEL, MAGAÉPÍTETT HÁZA. (147.)

GALAMBOS TORNÁC, JEGENYÉN; ALATTA A PINCE. (148)

belső szélen s az alsón is. Egy bikali ház homlokán a csúcs alatt félkör vonal metszi le a két alsó mezőt s ezek alatt még két kisebb kör van kitöltve figurális diszitással. A háromszögű mezők diszitésének népies jellege nem megbízható, számos idegen, svejcies forma akad közöttük; az elterjedt lombfűrészelési minták, a nép kezén forgó városi képes árjegyzékek sok idegen motívumot csempésznek a faluba. Ilyen idegen formával van kitöltve a 174. ábrán fent a középső háromszög s a felső középső és a tőle jobbra eső is.

Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a háromszög belső csúcsából kiinduló szá-

MÁTYÁS ANDRÁS KURÁTOR HÁZA, DAMOSON.
(149)

MÁTÉ JÁNOS JÁNOSKA HARANGOZÓ RÉGI MÓDI HÁZA,
KETESDEN. (150)

UJABB HÁZ, ERESZ ALÁ ÉPÍTETT UTCAAJTÓVAL, MÁRÓN. (151)

racon ülő levelek és virágok képezik a leggyakrabban ismétlődő ornamentumot; a házhomlok díszítés egyszerűbb és ismétlődő formái közé tartozik: a szívalakú kimetszés, a rózsácska, a csillag, a körkimetszés, a hullámvonal. Akad számos igazán művészi csoportosítás és beosztás: üde, csipkészerűen könnyed annak a bikali háznak a homloka (173) amelyen a fűgákat kifürészelték, de jut kivágás a deszkák közepére is, úgy hogy egyben igenleges és nemleges formák képződnek.

A ház peremszegő deszkáit egyenes és görbe vonalak összetételeiből szerkesztett formákkal díszítik; a 176. 177. ábrákon láthatjuk e különféle, fogrovásszerű díszítéseket; a 178. ábrán van egy sikerült esücsdíszítés is.

Sajátos díszítésre találunk a zsindeyes háztetőn is: a tetőgerinc két végén – néhol csak az utcára tekintő végén – ott kapjuk a (református cserepeb), a bádogkakast, vagy a fából faragott, gombon ülő tulipánt, ami a legmagyarosabb s a legelterjedtebb. (179).

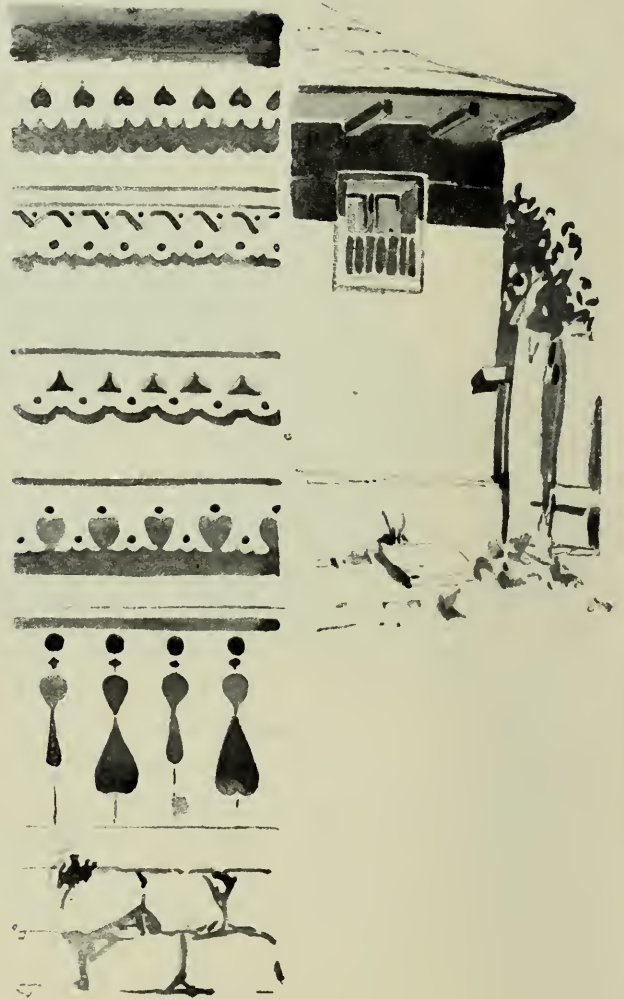
A tornác kerítésének díszítése hasonlít a házhomlokának díszítéséhez. A függőyesen elhelyezett deszkalapokat s a lapok között fűrészelik ki egyszerű szív és más, rendszeren elgyesedő formákban, leginkább tulipánosan (181). Említettük már azt a sárvásári tornácajtót, amelynek oszlopát emberfővel díszítették; megjegyezzük, hogy az efajta díszítés csak elvétve fordul elő s mindig nagyon kez-

KOVACS JÁNOS HÁZA, HOGAITELKEN, FÖSTÖTT ÉS FIGURÁLISAN HIMES UTCAAJTÓVAL ÉS KAPUVAL. (152)

TORNÁC SZEGELLET, FÖLFALAZOTT KARFÁVAL,
VISTÁN. (158)

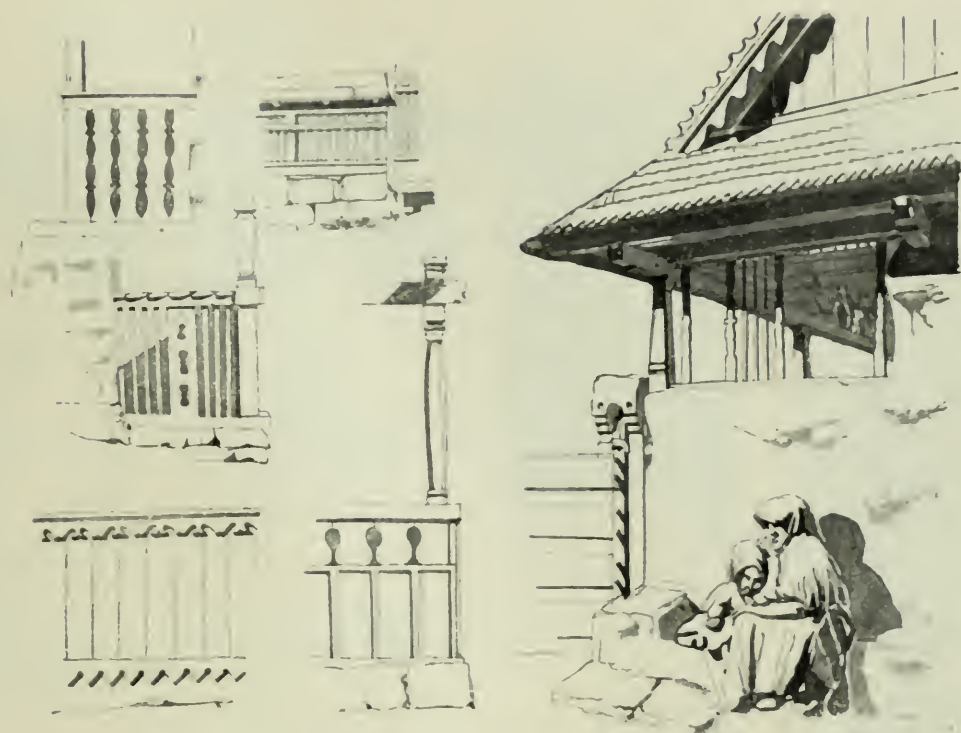

ERESZ- ÉS KARFA RÉSZLETEK, BÁCSOTT;
RÁCSOS ABLAK JÁKÓTELKÉN. (153)

detleges. (182). Diszítik a tornácról a konyhába nyíló ajtót is, amely elé eserényt, illetve verőcél alkalmaznak. (183–4). Az ajtóra, a világítás végett, inkább nemleges formákat alkalmaznak. Ha a tornáckerítés deszkái nincsenek mintásan fűrészelve, úgy sárgásbarnára szokták bemázolni s fekete füstéssel «tigriselik».

Különösebb kiképzésű ablakra nem igen akadunk; rendszeren a ház utcára tekintő oldalán van s falait ugyan kifestik kígyózó vonalra rakott, gyorgyinat, rózsát, szegfűt ábrázoló diszitással, vagy pedig egyszerűen bemázolják miniummal pirosra, vagy kékre, zöldre, téglavörösre, — de nagyobb változatosságra az ablakdiszítésben nem lelünk. Akad, elvéve egy oromdíszt az ablak fölött vagy némi diszítés a keresztfán.

Érdekesebbek az ablakrácsok (185). Meleg nyári időben leszedik az üveges, (hajdan bendő hólyagos, lantornás) ablakszárnyat s finom léchlől, vesszöböl csinnal és szeszélylyel font rácsot alkalmaznak az ablaknyílásra, hogy a baromfi a szobába ne toladokdjék. Ezt

GYURKA JÁNOS HÁZAELEJE ZSÓBORON; KÜLÖNBÖZŐ KARBÁK, MAGA A FÖLDMÍVES GAZDA CSINÁLTA. (154)

a rácsot egy-egy helyt cinoberpirosra vagy kékre mázolják. A második ábrán logikus főre vall, hogy a rács legutolsó pálcikája, mint nem szerkezeti, hanem tisztán díszítő rész, esztergálva van.

A kalotaszegi magyarságot jellemző díszítő kedv és képesség valósággal tobzódik az utcaajtókon. Itt nyilatkozik meg művészetük, olykor monumentálisan. Az utcaajtóról bizvást következtethetünk a belső berendezés csinosabb voltára is. Ahol díszes, ahol hímes a kapu, ott rendszeren helyes a szoba is: ott a fogason s a tálasokon lesz bőven györi kanesó s györi tál, díszesen ki van pingálva a téka, a láda, a padlada, meg a akomaráis

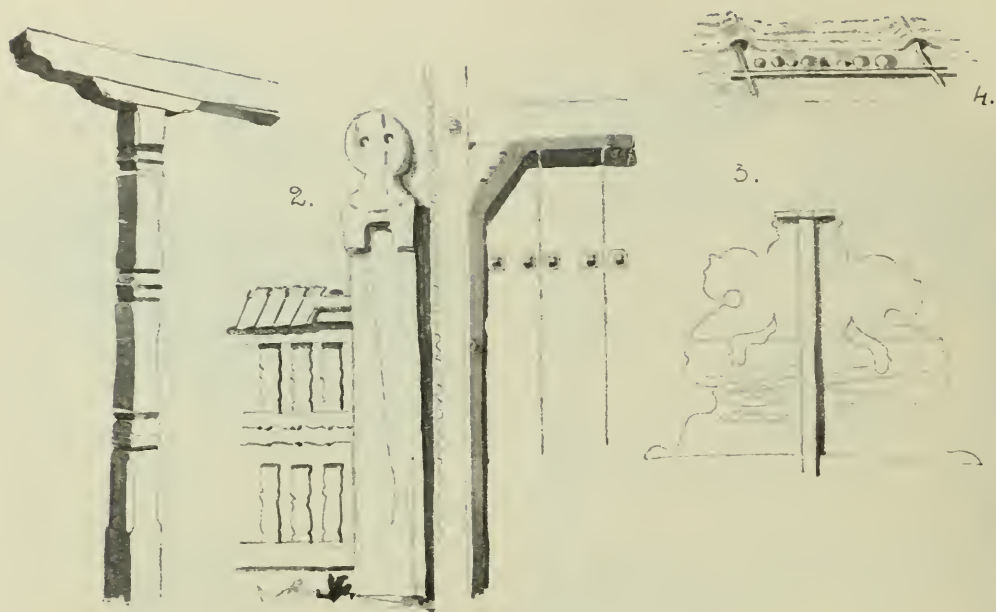
PETRE JÁNOS HÁZA, MAGYAR-VALKÓN,
CSINOSAN ÁLLÍTOTT UTCAAJTÓVAL. (156)

KALLO BANDIÉK
TORNÁG OSZLOPA,
TULIPÁNOS
VAGÁSSAL, MAGYAR-
GÁVERŐVÁSÁRHÉLYT. (155)

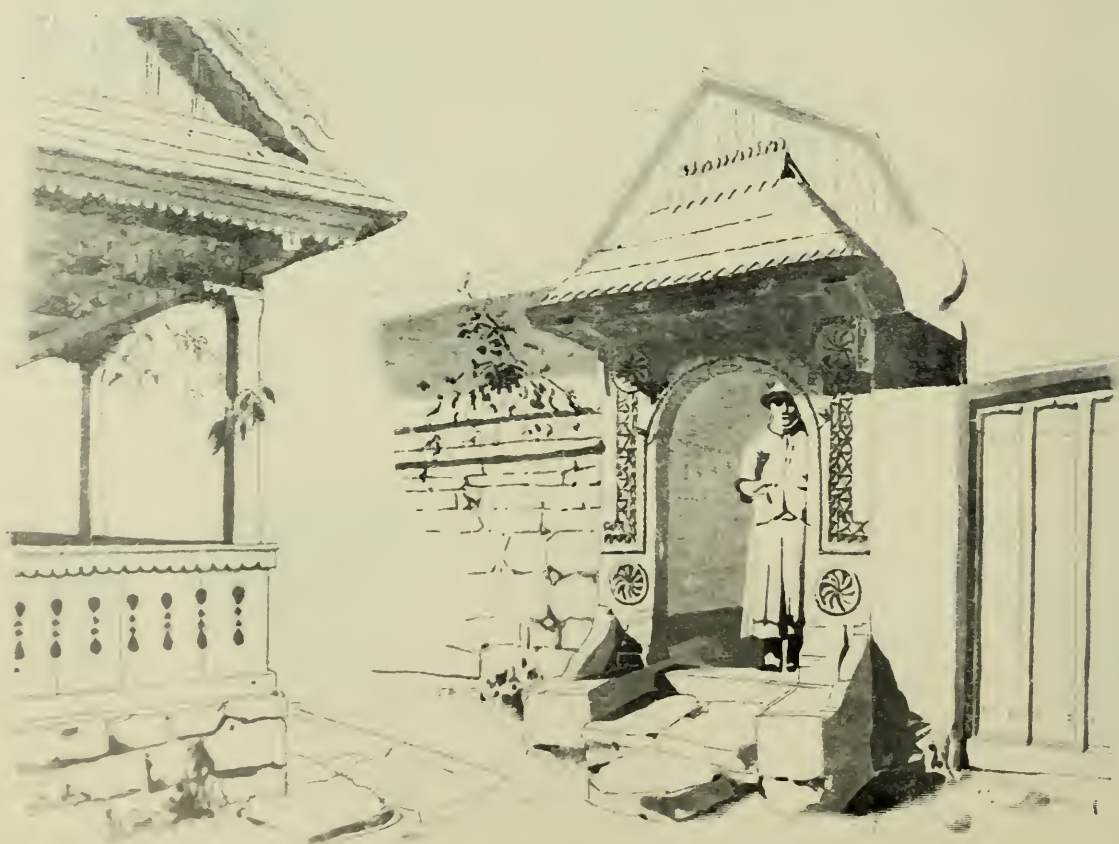

A KURÁTOR HÁZA TORNÁGA, M.-VALKÓN;
MÁS HÁZBÓL VALÓ CSERÉNY RÁCSOS AJTÓ
ÉS KARBÁ, MAGYAR-VALKÓN. (157)

HÁZRÉSZLETEK MAGYAR-VALKÓRÓL. (160)

1. Tornáclábfá tartó (oszlop). 2. Bálványfa. 3. Ágyfűtől való fa. 4. Tok a tetőn.

HOSZÚ JÁNOS HÁZA, SZTÁNÁN. (159)

•Erősen szép* tornác, hímes lábfával, meg eresz gerendával; hímes utcaajtó.

TORNÁC SZEGELLETT,
DARÓCON.

TORNÁC SZUCSÁKON.
(161)

asztal) (248.). ott lelünk varrottasokat a rúdon, varrottas a lepedőhajtás, a párnacsup, meg az «ágyfűtől való», ott himes az osztováta, a kis szék s akad a meszgerendán himes súlyok, vetélő, vászonfeszítő és himes kapatisztító.

Gonddal, szeretettel készíti és faragja, vagy faragtalja kis kapuját a kalotaszegi nép még ma is, hajdan pedig, majd egy porta elül se hiányzott a himes utcaajtó. Lehet, mert akkor könnyebb volt még az élet; mentegetőznek, hogy a régi világban idő is olesóbban jutott a faricskálásra... Igaz, eserfa, tölgyfa is bővebben volt még akkor, — ma már nagy ára van az alkalmas fának, nem telik rá, csak a jobb módúnak, a szegény ember ma már beéri leveles kapuval, csupasz kapuzábéval.

A kis kapun (amit ők következetesen ucc'ajtónak hívnak) az emberek kilineselnek, a széttárható díszes «zábéra» akasztott nagy kapun, a «leveles kapun» (mert deszka-levelekből, lécekből készül) a szekér jár be az udvarra, de mivelhogy ennek a kitérása kissé körülményesebb, ha nem szekérrel érkeznek, a jószág is a kis kapun kerül haza.

A kis kapu nyílása ember nagysághoz van szabva: két hatalmas gerendából a két ajtófélfá, ezeken nyugszik, illetve ezekbe van róva elmésen a szemöldökfa s a szemöldök-

TORNÁC, RÁCSOTT. (162)

MAGYAR GYERŐMONOSTORI TORNÁC. (163)

zónyos díszítő szerep jut, még pedig magának a szerkezetnek e célra való érvényesítése és fölhasználása révén, azoknak a gyámfáknak is, amelyek az ajtófélfákat kötik össze, helyes vonalakba s szögekbe róva, a szemöldökfával (174—175 b). Van rá eset, hogy az egész utcaajtó díszítése csak ilyen szerkezetbeli s éppen ezeken találtunk bizonyos komoly monumentalitást.

Magát a díszítést vizsgálván, kétféle osztályozásra nyílnék alkalmunk: mértanira és szabadabb ornamentikaira, — bár, mint már említettük, elvértve figurális díszítés is akad a kis kapukon; Bogártelkén, egy utcaajtó két félfáján zsandár és baka áll, egy másik ajtón, szintén Bogártelkén, kalotaszegi asszony és férfi; Inaktelkén is van ilyen, még pedig színes. A kétféle díszítési mód keverten is előfordul, sőt a mértani formák összhatását kedvezően lágyítja a közéjük rótt kevéske vonal- vagy virágdísz, összekötve a különben nagyon is mereven elkülönített rózsácskákat (176 b).

A mértani formák a körből s a kör osztásából kerülnek ki; kisebb szerep jut a négyszögnek és osztásának, — a négyszög inkább egyéb díszítés keretbefogására szolgál. A mértani formák közé sorozhatnók azt a vonalas díszítést is, amely a (177 b) ajtón lát-

fára esúpos vagy gerinces tetőfedél van rakva, hogy naptól, esőtől védje valamelyest a kiskaput. Egy-egy helyt galambduc is kerül a tetőfedél alá, a székelő búgós kapu kiesinyített mintájára. A kiskapu aljában van a küszöbgerenda. «II» alakban, két más rövidebb gerenda is eresztékbe van róva, hogy egyenesen álló helyzetben tartsák a küszöbgerendába ékelt ajtófélfákat s így a kapuszárnyat is; idővel, amikor a fa megkorhad s a csapágyak tágulnak, ráklábra kerülnek az ajtófélfák, — kis gyámokkal vagy kis derékszögű, esetleg háromszögű ékekkel támogatják meg, elfődvé így gyakran a díszítést is. Mert a két ajtófélfára rendesen díszes, ahogy ők mondják: «himes», — de jut díszítés a szemöldökfára s az ajtó szilárdságát biztosító gyámfákra is: himes a kapuzábé is. Olykor az alsó gerendák felső lapját is díszítik. (172 b). Az építtető neve, az építés dátuma, olykor valami jámbor mondás, a szemöldökfán szokott lenni, megesik azonban, hogy kerül az ajtófélfára is.

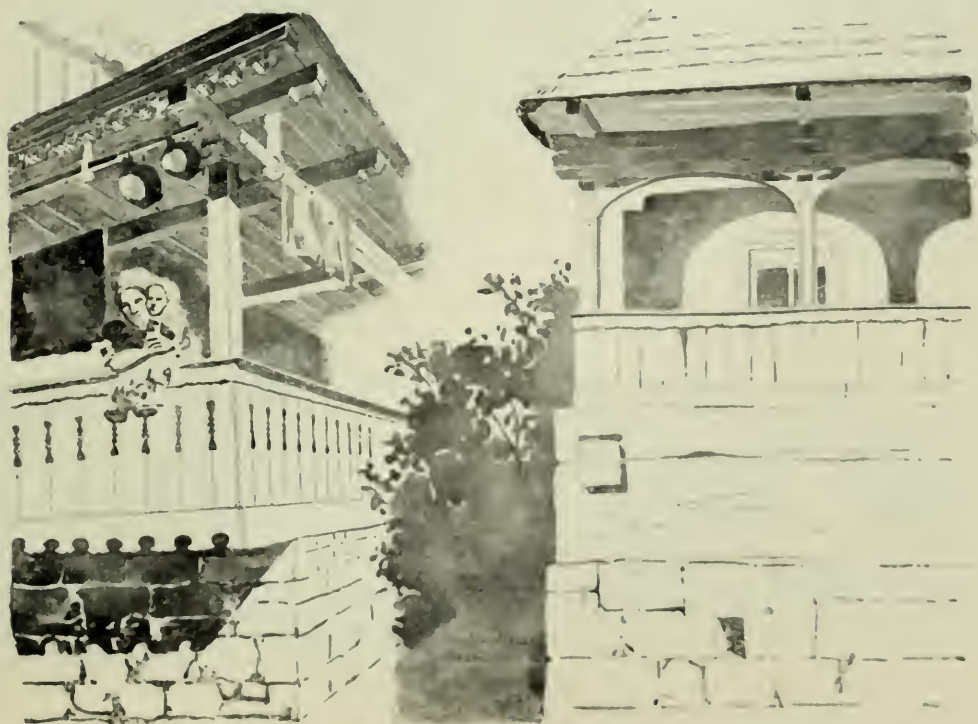
Az ajtófélfák alsó végén vagy párkányosan vagy pálcikákkal vagy egyéb ornamentummal jelzik a lábat, illetve az alapot, hogy följé adják az oszloptörzset, rajta két egymástól ugyan különböző, de rendesen részarányos díszítéssel, amely díszítés — a gyámfák (kötőgerendák) közvetítésével — átmegegyen a szemöldökfára is (173 b), befejeződve a szemöldökfá közepének díszítésében. Bi-

KIS-PETRI FALUBÓL.

ható, — inkább csak térkitöltő szerepe van s fába karcolt vékonyka vonal lévén, így képen sikerültebb, még a valóságban erőtlen, elmosódó.

A körből alakítják a rózsáséskákat s a esíllagformákat, tolib-kevesebb részre osztván a kört, részint sugaraival, részint saját köríveivel; de ha gazdagabb kiképzésű a rózsáséska, a kört rendszeren a természetes hat részre osztják. Tagadhatatlan, bizonyos formák gyakran ismétlődnek a primitív faragó kés alatt s legjellemzőbbek a könnyen faragható, esúeslan

SZÉKELY HÁZIRÉSZELET (160)

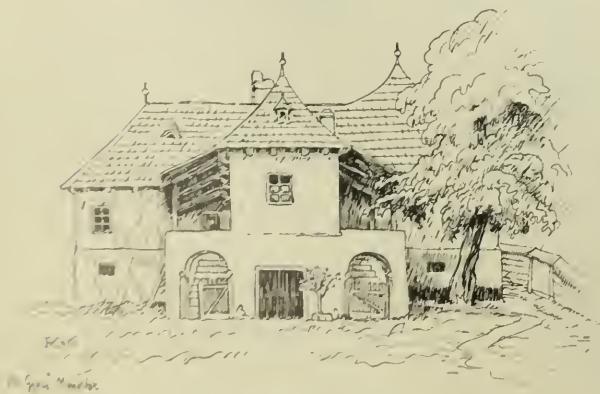
NAGY-PETRI FALUBÓL.

BÁLINT PALKÓ PÁL HÁZA. ZENTELKÉN. (165)

A KÁNTOR HÁZA, MAGYAR-VALKÓN, UTCA FELE ÉSŐ
TORNÁCCAL. (167)

RÉGI KÚRJA, MAGYAR GYERŐMONOSTORON. (166)

ÁGOSTON MARCI JÁNOS HÁZA, KŐ UTCAAJTÓVAL,
SZTÁNÁN. (168)

KALOTASZEGI UTCAAJTÓK DAMOSRÓL, ZSÓBKORÓL, EGY KAPUZÁBÉ NYÁRSZÓN

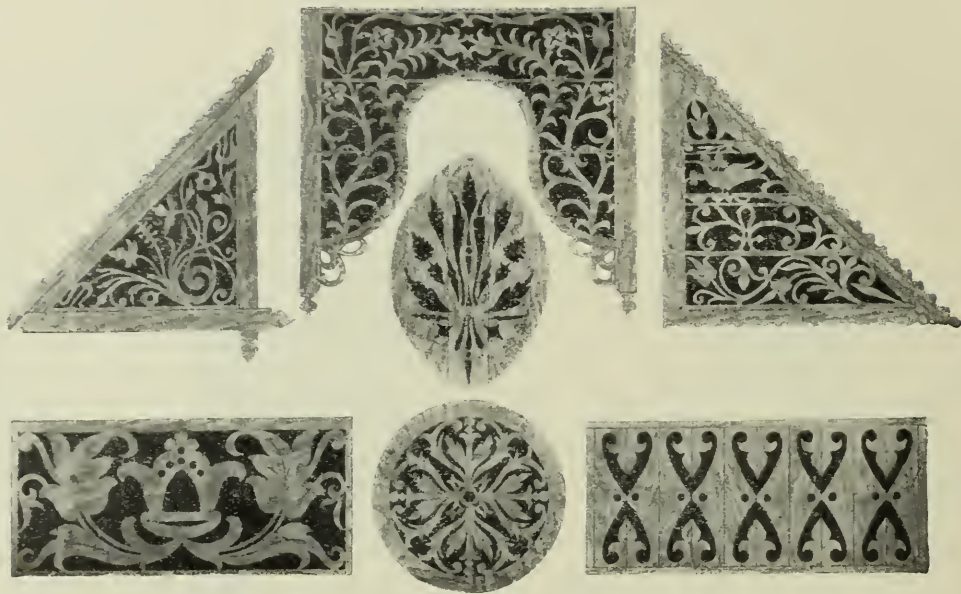

UTCAAJTÓ KŐBŐL ÉS TÖLGYFÁBÓL, ZSODORON. (169)

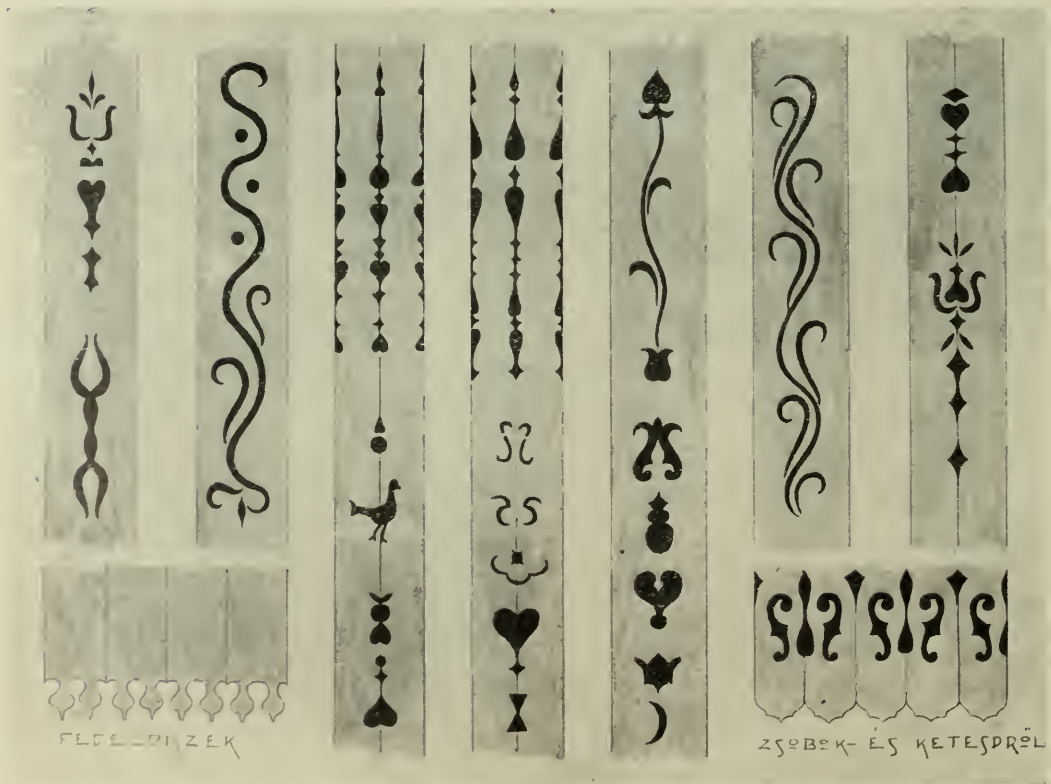
végződő, mélyítve vésett formációk. Dombor faragású a szabadabb virág — tulipán — s levéldísz; domborúan faragják a homorú íveskével csomkított négyszögű mezőket (táblákat) is (179 b). A kör osztásából származó ékítményeket megkapjuk az apró holmin is, az orsó nehezítő karikókon pazar változatosságban, a sulykokon, a kapatisztítókon. Legtöbbször ismétlődik az a rózsáska, amely a (189 b) utcaajtón látható: a hat részre osztott körbe hatsugarú csillagot véssnek, úgy, hogy az ismert hat körlenese képezi a sugarakat; a sugarak végződését új körlenese köti össze s a lenesek között lévő részt a konturok mentén kivésik, úgy, hogy a három metszés egy esücsben találkozik. Hasonlóan ki van vésvé a csillagban lévő s az azon kívül eső összes lenesék belső területe is, de valamennyinek a közepén meghagynak egy-egy hidaeskat. A mély bemetszések szép árnyékrajzot adnak napsütéskor. A kisebb köröket kevesebb bemetszés díszíti s az egész kicsinyeknek csak be-

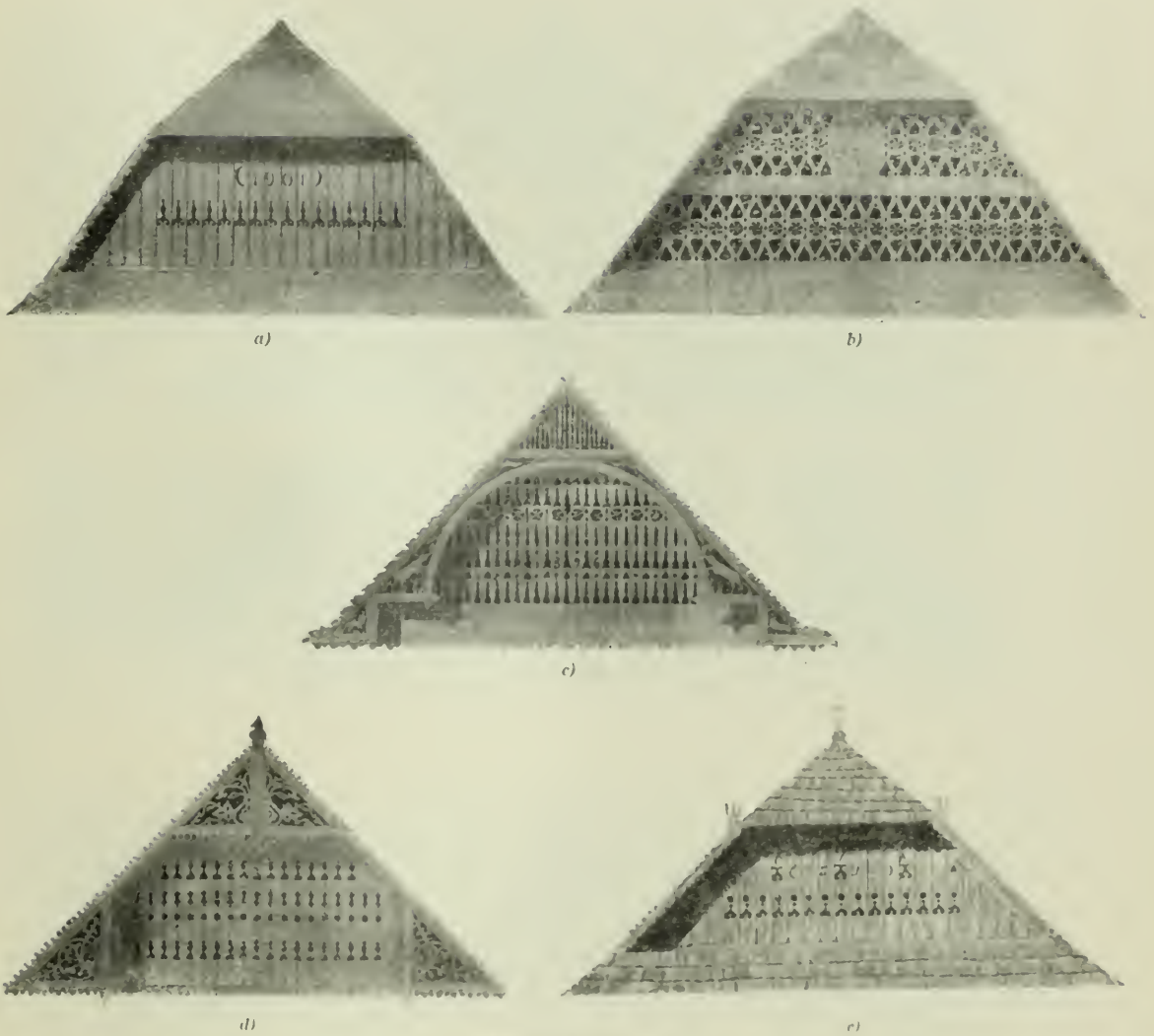

EGY VISTAI UTCAAJTÓ. (170)

NAGY-ALMÁSI FEDÉLDSZITÉSEK. (172)

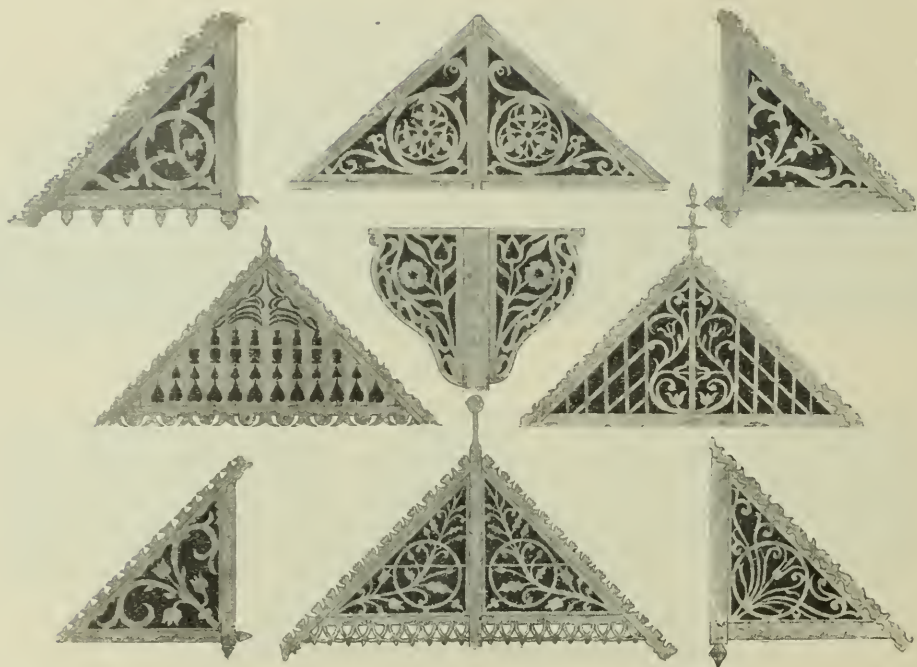

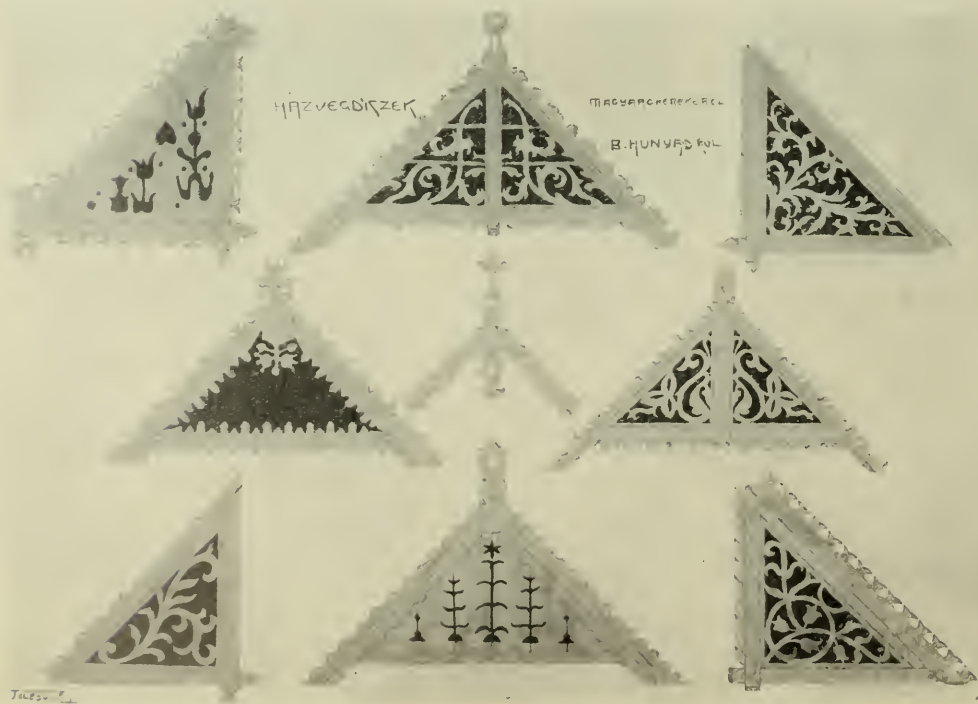
HÁZHOMLOKA. (173)

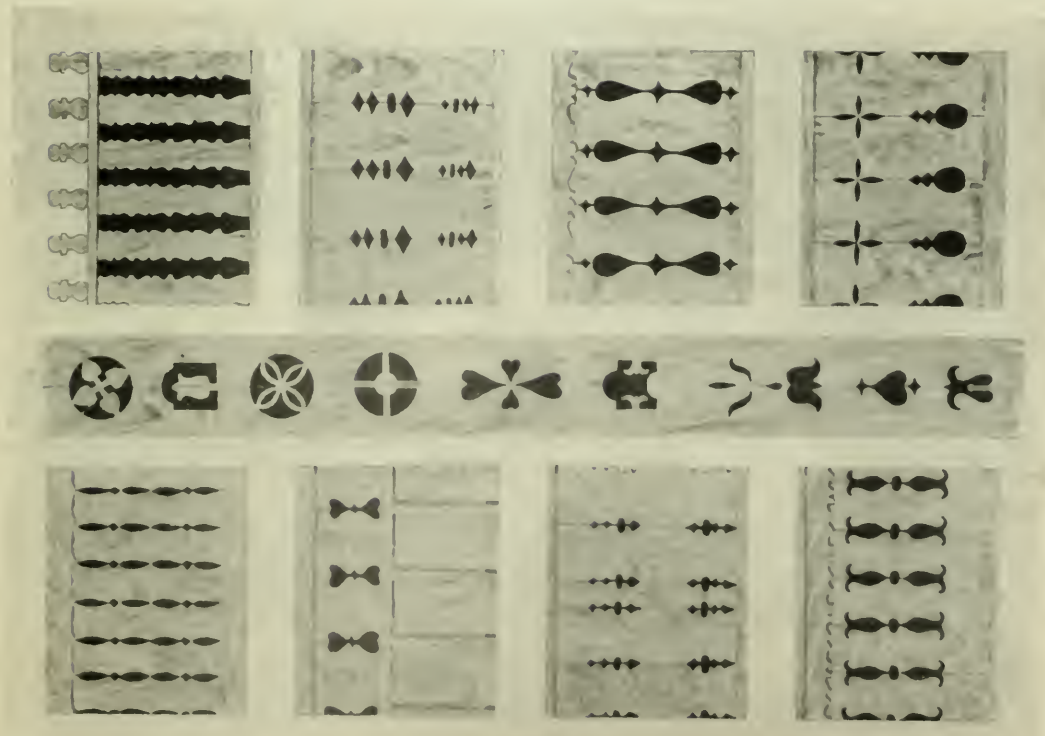
a) Balassagyarmat b), c) Magyar-Bakaton d) Kétesztő e) Zsolt

véselt sugarak jutnak. E nagyságuk szerint különbözően díszített csillagok és rózsácskák a legkülönfélébb csoportosításban kerülnek egymás mellé és egymás alá. Két-két egymás fölött lévő négy rózsácska közé, például, két kisebbet tesznek egymás mellé s a megmaradt kisebb körökbe még kisebb köröket vésnek (180*b*). – négy kisebb köze vésnek egy nagyobbat, kettősével egymás alá, csillagot rózsácskával vegyesen (177*b*). Hogy a díszítést összefoglalják s a szabadon maradt tér is himes legyen, indászerű vonalat vésnek közéjük (181–182*b*). Ez az összefoglalás olykor maga is széles díszítéssé válik (183*b*), olykor pedig egyszerű vonalban véselt tulipán vagy valami kis virág ul az indákon. Egy zsoloki utcaajtó esupa részarányosan csoportosított, kivaírt körlevesével van díszítve s a köztük maradt sima terre apró felköröket vájtak (185*b*), hornyolták. Általában, a kalotaszegiek kedvtelve használják ki minden díszíthető teret s így olykor bizony túlrakott a munkájuk; ugyanezt tapasztaljuk gyönyörű, elmes és eredeti munkájuk, az írás után való varrottáson is, ahol tulgazdagságunkban néha teljesen összefolyunk a

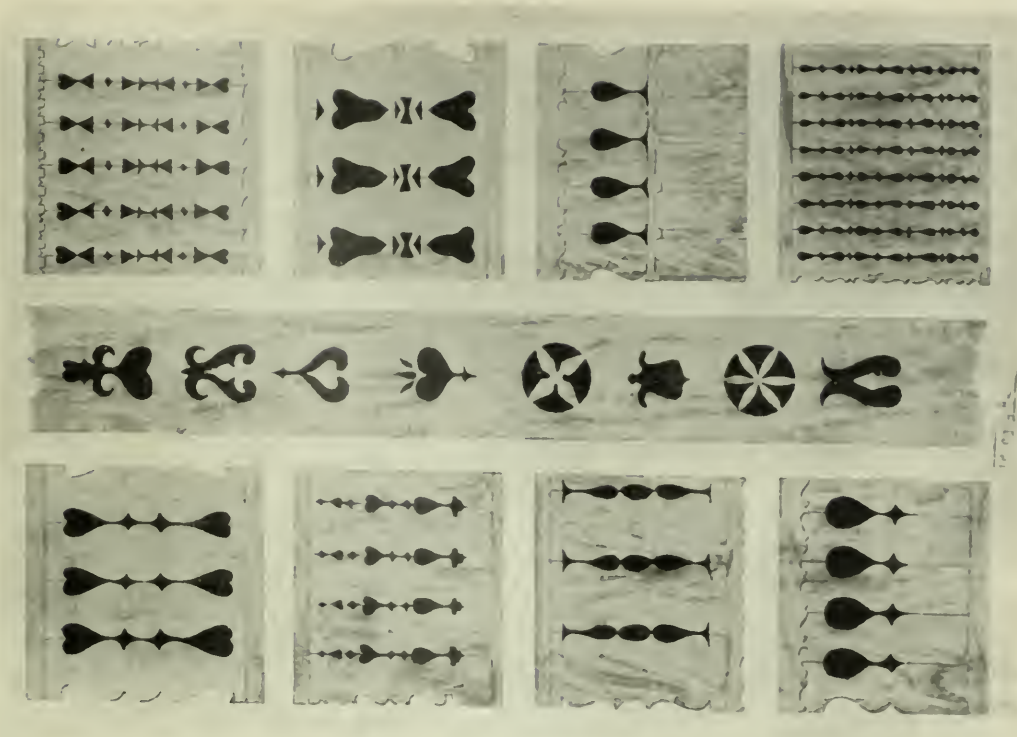

FEDÉLDISZEK, MAGYARÓ-KEREKÉN, ZSOBOKON ÉS KETESDEN. (174)

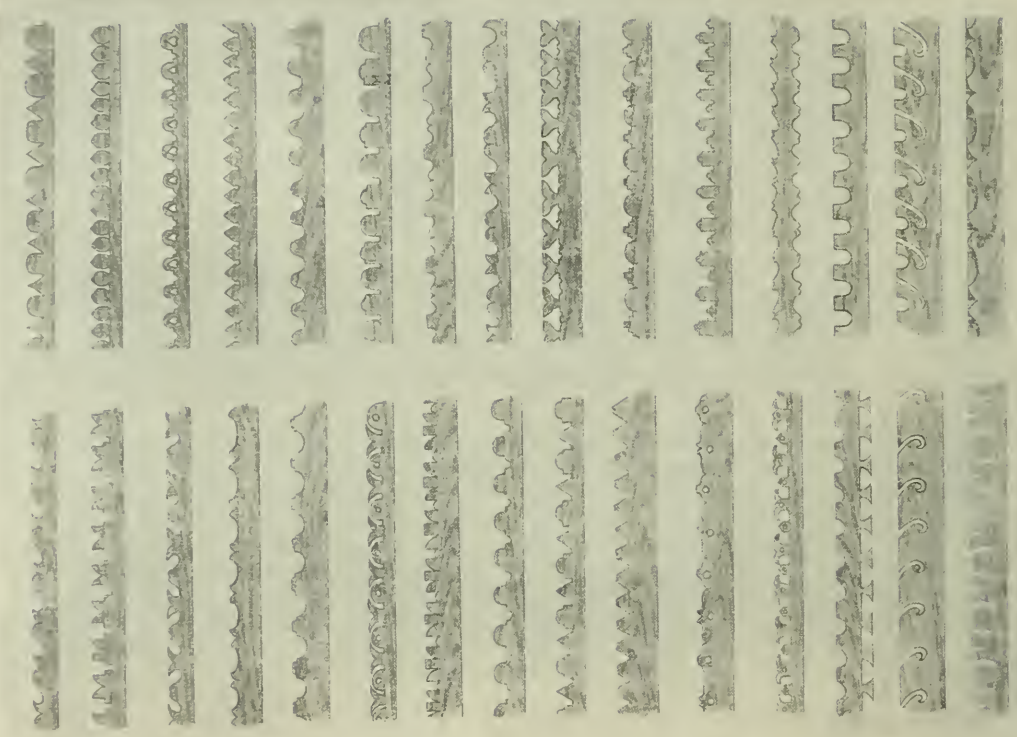

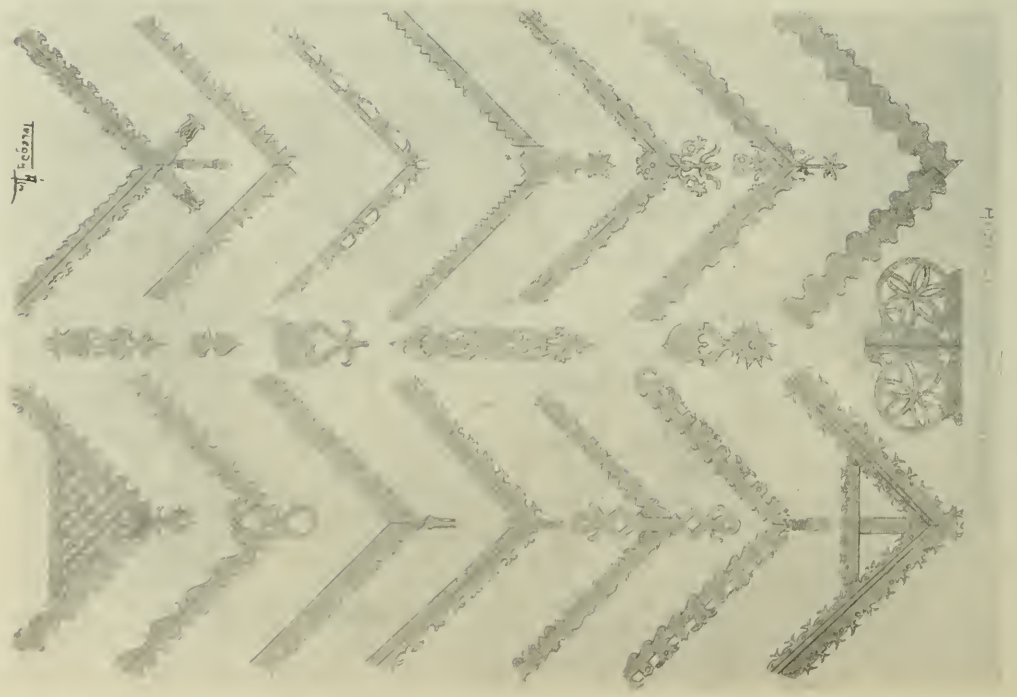
E - III SZÁMÚ ÉS ZSÓRÓKI TORNÁCSIZTÉSEK. (176)

ZSÓRÓKI TORNÁCSIZTÉSEK. (181)

B-HUNYADI, KETESDI, ZSIBOKI ÉS MAGYARÓKERÉKI LÉCSZIGÉNYEK. (177)

ZSIBOKI. (178)

HÁZCSUPOK, B.-HUNYAD, ZSÓBOK, MAGYARÓKERÉKEI. (179)

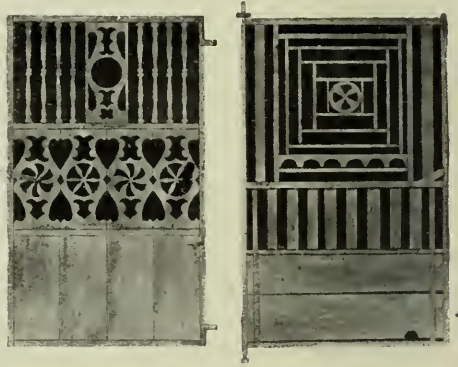
diszítő elemek. Ez a túlrakottság az egyszerű ember ízlésének a gyöngéje: memel egyszerűbb valami, annál kevésbé kedveli s a gazdag fogalmat nem ritkán összetéveszti a szép fogalmával. De viszont: «Volo ulertatem in juventute . . .» Az uteajtókra is jut az ízlés eme hibájából. Valóságos ráadás a keresztvonal, vagy egyéb keresztezett egyenes és ilyen ráadás-motívum az a görögös halhólyag forma (186.), amit ott helyez el, ahol az egymás mellett futó indák nem töltötték ki teljesen a simán maradt terület. Egy-egy újabbán készült uteajtón csupa érintkező díszítések vannak, semmi parasztja nem marad a két ajtó-félfának: ugyanesak e kis kapu mellett. Zsobokon, a nagy kapu zábeján halványfej is van, bévül pedig, a kis ajtó fölött citera, úgy, hogy minden ajtónyitásra megszólal.

Az egyes diszítő motívumok szegélyezve vannak, leggyakrabban egymás melle vagy egymás alá sorozott négyszögekkel, meghúzott, keresztezett átlókkal s az átlók köze vésott kis tetraeder-alakkal (187.); olykor a négyszög párhuzamos vonalakkal van osztva, például a (188.) ábrán két tulpansort választ el egymástól a váltakozó négyszögdisz motívum.

(NYÁRSZÓ.)
(180)BALÁZS MÁRT.
BÁLVÁNYFÁJA,
SÁRVÁSÁROTT.
(182)

Van egyéb fűzött vagy egymás alá helyezett kis idom is, például az, amelynek két függélyes oldala egyenes, felsője domboru, alsója homoru; ezt a vésett formát szívesen alkalmazzák boton, kapa s kasza nyélen is. Szeretik a csücsaikkal érintkező négyszögeket s a vonalacsákkal osztott félköröket.

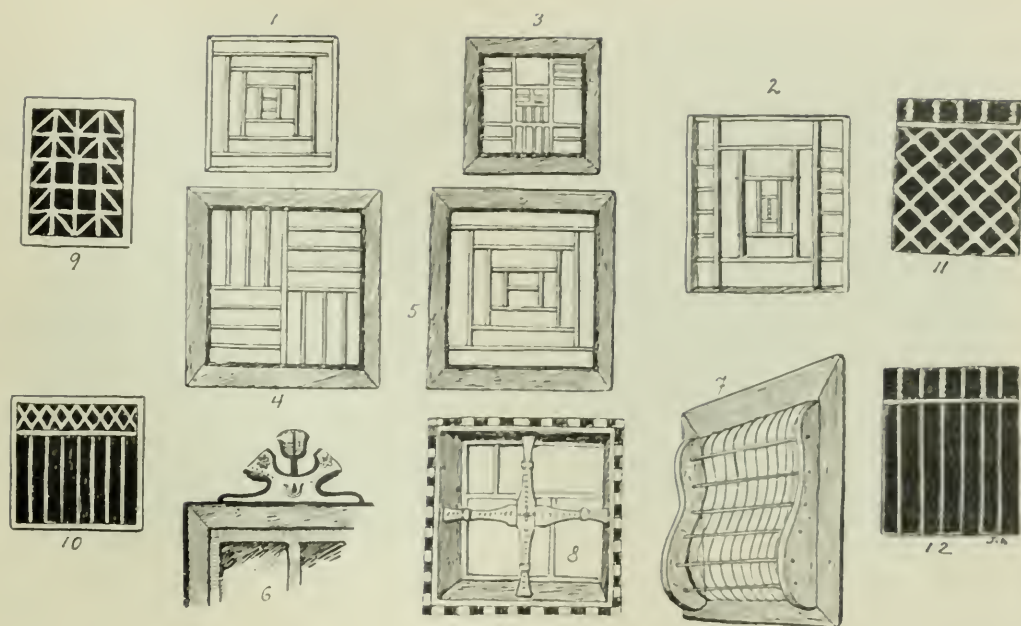
A kis kapuk másik csoportja a virágdiszítéses, elvéve némi figurális elemmel vegyesen. A mértani diszítés azonban ezekről sem hiányzik teljesen, ha egyebütt nem, találunk a szegélyeken s még gyakrabban az ajtófélfá alján. Az ilyen kis kapukon részint homoru, részint domboru a vésett diszítés. A domborut — a technikai feldolgozás természetéhez híven — vaskos, erőteljesebb formák jellemzik; a homoru forma inkább vonalás, vékony s a szélesebb hatást vonalszaporítás révén érik el. A domboru formák nem igen gazdagok motívumokban: ismétlődnek az egyes ágból induló tulipánok, levelek s kacsok. Legegyszerűbb ebből a fajtából a Ketesden ismétlődő típus (189.): az ajtófélfá alsó részé-

CSERÉNY. (PITVAR RÁCSOS AJTAJA) (184)
M. Bikal; M.-Győrővásárhely.

nek közepére vésett különös alakú edényből indul a domboru egyenes inda, amelyen, jobboldalt s baloldalt, tulipán és levél váltakozik; az inda, kísérvé a kis ajtó formáját, átvonul a szemöldökfára is. Egy nyárszói kis ajtón (173b.) az inda hullámvonalasan kúszik fölfelé s egyszerű levelek, kacsok, virágfélék vannak rajta, madár is ül az ágon, sőt egy kezdetlegesen ábrázolt emberi alak is látható, baltával kezében, a jobboldali ajtófélfán. Egy még a múlt század elején hatalmas tölgytömbökből faragott csupos fedelű sztána; utcaajtón (179b.) is ott a levél és a tulipán, de metszett csücsű négyszögek is vannak az ajtófélfákra faragva s mintegy bolthajtásszerűleg diszítik a félkörben végződő ajtónyílást.

CSERÉNY, ANTAL JÁNOS MAGYARBIKALI KONYHAAJTAJÁN. (183)

ABLAKRÁCSOK. (155)

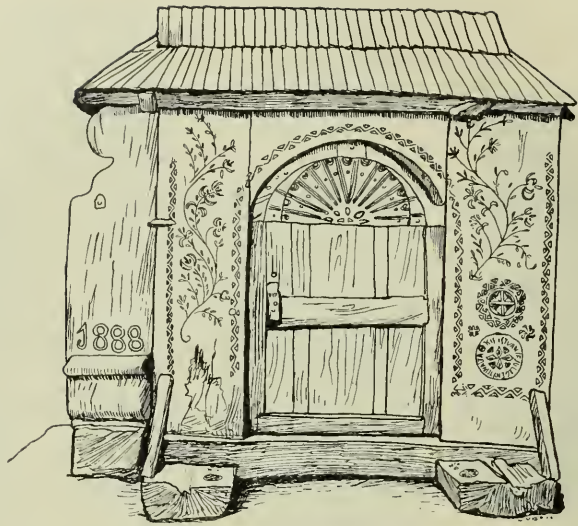
1. Magyar-Valkó; 2., 9. Magyaró-Kereke. 3. Sárovasár, vörösré festve; 4., 5. Körösfő; 6. Daróc
7. Magyar-falkó, kékre festve. 8. Bojártelke. 10., 11., 12. Zsobok.

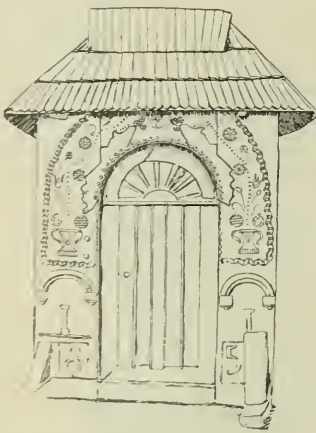
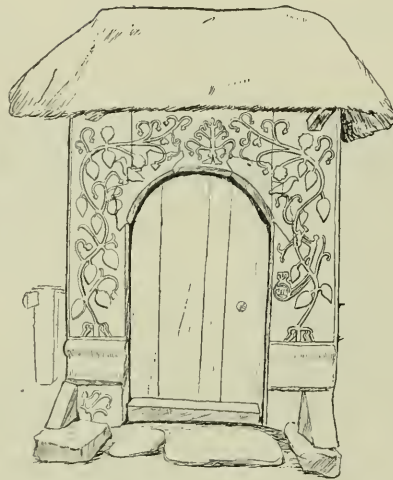
VITYILÓ BEJÁRÁS, MAGYAR-BIKALON.

PARASZT EMBER KAPURAJZA.

KIS LŐRINC EZERMESTER UTCAAJTAJA, KETESDEN. (172 b)

HARNOSI UTCAJTÓ, NAGY-
PETRII MINTÁRA. (174 b)UTCAJTÓ 1822-BŐL, NYÁRSZÓN. (173 b)
Zsuppal földve, domború himzéssel.BALÁZS JÓZSEF UTCAAJTAJA,
JEGENYÉN. (176 b)

Hasonló, négyszögekből összetett díszítés választja el néha (188.) a hullámos ágon ülő, váltakozó tulipándísz, amelyet a már ismert kis háromszög motívummal is megtoldanak. Ritkább az a díszítés, amit egy mákói kis kapun találtunk (191.): egy-egy karikákba fonódott kígyó van domborúan a félfákra faragva, — az egyik kígyó szájában virág, a másiknak a fején pedig valami sasféle. Ehez a fajtához sorozhatjuk azt a másfél százados, elég épen megmaradt kaput is, amely a nagy-kapusi cinterem bejárást őrzi s amelyről a temetők képesán lesz szó. (432.)

A vonalas díszítésű kis kapukon is találkozunk az edényből induló vagy szabadon álló hullámvonalas ággal, amelynek homorú oldalára kerül a levél és virágdísz; ebből a fajtából a legegyszerűbbet, lecsüngő tulipánokkal, Sárvásárott találtuk (192.); apró levelekkel, különös virágokkal van cifrázva a ketesdi ezermester kis kapuja (172 b); edényből nő ki

KOVÁCS ISTVÁN GYURKA UTCAAJTÁJA,
SÁRVÁSÁROTT. (175 b)

MIHÁLY ANDRÁS PÁL RÉGI UTCAAJTÁJA,
KÖRÖSFÖN.

az ág, tömött levél-, virág- és szőlőfűrt díszítéssel, azon a magyarbikali kis kapun, amelyet maga a gazda, Kador András faragott, tisztán, gondosan, sok eredetiséggel, alul s fölül rózsácskát is vésvé a kiugró fölületekre (193.). Magyar ember munkája, Ignác Ferencé, a román templom bejárásának elhanyagolt ajtaja, Nagy-Petriben (194.). — díszítésnek kettős kereszt is került a virág fölé, igaz, minden összefüggés nélkül.

Szép és érdekes egy daróci kapu (186.): több, egymással párhuzamosan kanyarodó s följebb-följebb mind kevesbedő száron ülnek a tulipánok; jó masszásan hat az egész s nem zavar a már említett gótikus eredetű halhólyag díszítés sem; vastkos level es tulipán motívum van dombornan faragva, alatta rózsácskával, az alsó részre. Lényegében ehhez hasonlít a (197-8.) ajtó és zába is. Eltérő díszítés van egy (199.) ajtón: két sorban fölfutó hullámvonalon egy levél s kacs, a vonal mentén pontok, tulipán s egy mélyen vesett levélforma közepén kiemelkedő ponttal; az ajtó mellett álló zában a szárat kígyó helyettesíti, különben a díszítés hasonló.

Szokatlan a gyérovásárhelyi ajtón levő kezdetleges díszítés (201.), ilyenféle a (202.) is. Van még egy igen érdekes fajtája a kis kapunak; faragott díszítés nincsen rajtuk.

KIS-KAPUS FALÚBOL.

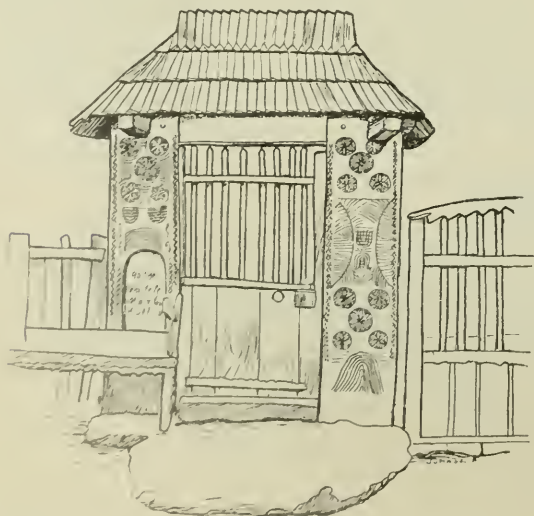

NAGY-KAPUS FALUBÓL.

de a szerkezet maga van hangsúlyozva, olyan erősen, hogy hatásuk valóban monumentális. Két damosi utcaajtón (203—4.) a hatalmas faszegeket használták föl diszítésnek. Van olyan is, amelyet csak domborúan faragott szegély diszít (207.); egy nagy-kapusi utcaajtón (209.) a kettős kötél formára faragott szegély közé apró virágdiszítést is «himeztek». Szóval, diszítés van még a legegyszerűbb utcaajtón is, ha egyéb nem, jelzik a félfákon a lábat (211.).

Leveles kapu (210.) ritka ház elől hiányzik, bár újabban, szórványosan, az ujonnan építkező nagyobb falvakban kettétártható kapu is akad.

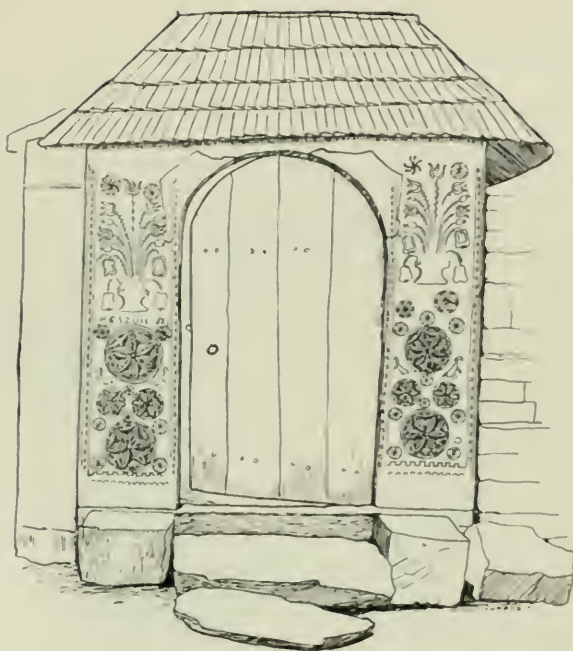
A leveles kapu két végére jut egy-egy kapufélfa, a kapuzábé, a melynek feje csigavonalszerűen faragott diszítésben végződik; maga a kapuszárny rendesen öt, olykor hat, egymástól három-négy ujjnyi távolságra vízszintesen helyezett deszkalevélből van szerkesztve, úgy hogy a leveleket a kapuszárny közepén egy függélyesen állított lécz, illetve oszlop fogja össze, amelyből még négy rézsutosan helyezett lécz nyúlik le a legalsó levél alsó széleig. A középlécz felső végén van a gombfa, a kalotaszegi diszítés e gyakran ismétlődő, jellegzetes formája: gömb, a gömbön csillag s a csillagon tulipán, — a három közül el-el is marad egy vagy kettő (212—13—14.). Ezt a gombfát megkapjuk a ház tetején, az utcaajtó csúpján, megkapjuk a temetőben, meg a gazdasági eszközökön, a járomszegtől elkezdve a kis mogyorótörőig.

KULCSÁR MÁRTON UTCAAJTAJA, MAGYARÓKEREKÉN.
(177 b)BÁLINT JÁNOS SZÁZESZTENDŐS
UTCAAJTAJA, SZTÁNÁN. (179 b)

BÁLINT ANDRÁS ANDRIS UTCAAJTAJA,
KALOTA-SZENT-KIRÁLYT. (182 b)

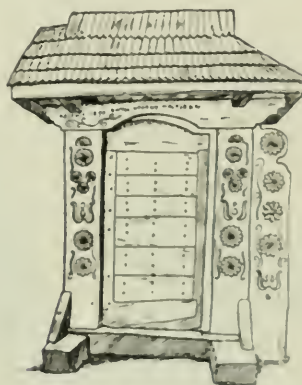
*A szabadságharc idején leégtek a híres
utcaajtók, azóta új utat a helybeliek nem
csináltak, ezt a körösfői Korpos György
faragta, „jó barátságból.”*

SZÉNÁSI ISTVÁN UTCAAJTAJA, ZSOBOKON. (180 b)

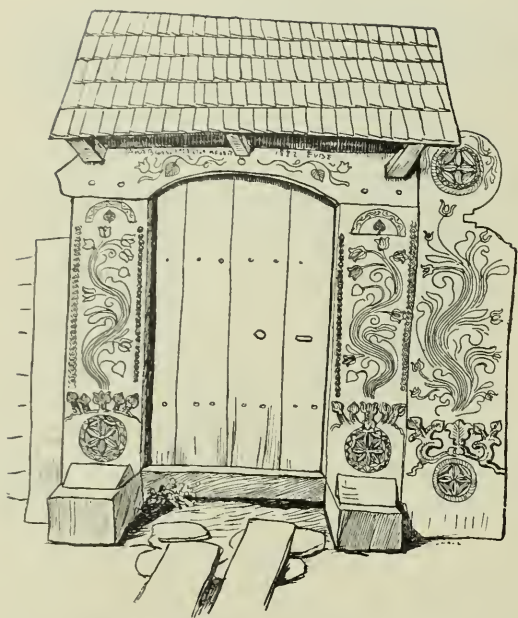
ANTAL ISTVÁN UTCAAJTAJA,
KÖRÖSFŐN. (181 b)

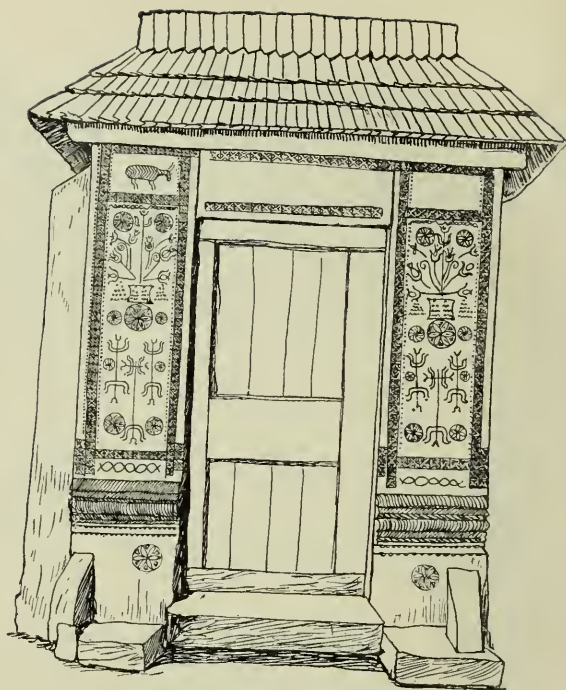
ANTAL GYÖRGY UTCAAJTAJA,
KÖRÖSFŐN. (183 b)

A kis kapun maga a nyílás, fölül vagy egyenes, vagy íves, nyomottabb vagy magasodóbb félkörű, olykor vízszintesen álló körhenger alakú pálcstag díszítéssel; * az ajtószárny néha minden díszítés nélkül összerótt deszkákból áll, néha összefutó irányú

* E díszítés eredetét érdekesen magyarázza, a székely kapukon, Huszka József (Székely Ház) ... A kapuív sima vonalát a felülről eső eszák mellett még többnyire vízszintesen álló körhenger alakú pálcstagok is élénkítik, nagy ritkán szerves összefüggésbe hozva a kaput bontó növényi díszítőelemeket ... a pálcikák nem ornamentális eredetűek, hanem valódi szerkezeti alakok. Jelen alkalmazásukban ugyan semmi szerkezeti hasznuk nincs, de azért nagyon valószínűnek látszik konstruktív eredetük, kivált ha szemügyre vesszük az egyedül analógiát, a Bombay-vidéki indiai sziklatemplomok kapuivét ... az élő-szikla formái faszervezetet utánoznak. A bhajai kolostor ívei és a karli templom faíveit, meg a kocsisátor gyékényével vagy ponyvával leborított favázának íves nyílása között oly szembeeső a hasonlóság, hogy a karli homlokzatban egy nomád kocsisátor megőrködését látni nem képzelődés.

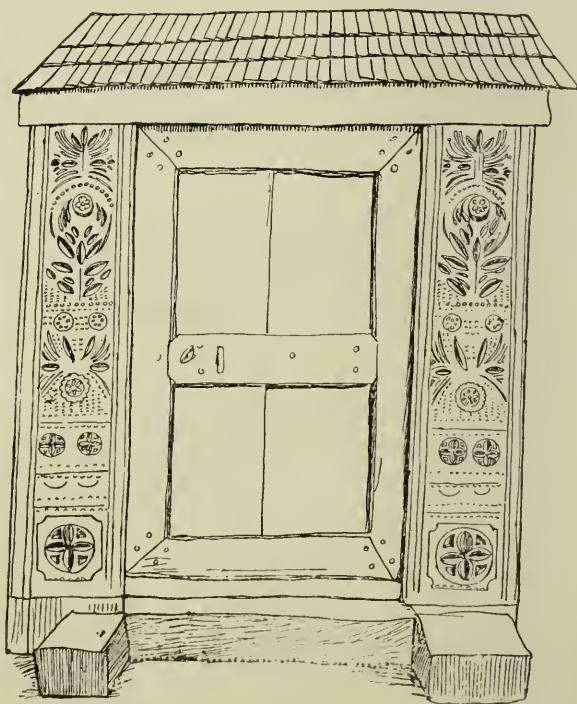
JAKAB MÁRTON GAZSI UTCAAJTÁJA, DARÓCON (186)

BÁNFFY-HUNYADI UTCAAJTÓ. (187)

BÓDIZS ISTVÁN, ÉGETT EMBER UTCAAJTÁJA, JÁRÓTELKÉN.
(Az ajtózábc megmaradt a nagy tűzből.)

KIS MÁRTON RUZSA UTCAAJTÁJA, ZSOBOKON. (185 b)

NAGY-ALMÁSI UTCAAJTÓ. (189)

a deszkázás, — van azonban gazdagabb tagozásu s az ilyenén diszít a szegezés is. Elvéve, ritkább lécezésű ajtószárnyra is akadhatunk. A kis kapu födele, itt-ott, ereszesen nyúlik előre s ilyenkor az ereszt egy-egy oszlop tartja; ilyen Sztánán a cinterembejárás ajtaja (431.) s Nagy-Petriben a román templomé, amit magyar ember csinált. (191.)

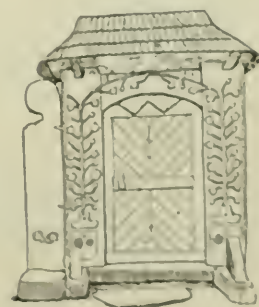
A kis kapu rendszeren három-négy sor csipkés fazsendelylyel van fődve, olykor — ez a régibb módi — gömbölyűre, csúposan, a csüeskin gombfával (179.) Ilyen már kevés van, még Zentelkén akad a legtöbb. A régi kapukon és szegényebb porta előtt, zindely helyett zsuppfödésre is találunk.

Említettük már, hogy néhány galambbügös székely nagy kapu is (215. XIV. (b.)) tévedt Kalotaszegre, de inkább a legazdálkodott s elhanyagolt néhai uri portákon találunk ilyet.

Foglalkozunk részletesebben a ház belső berendezésével. Vegyük a legegyszerűbbet, például Zentelkén, Benki Luki Istvánékét, ahol jó régiesen meg van még a pítar, a szoba s a kamara, vagyis a szalonnás, amelynek ajtórétesze a «vakzár», a «komarabot», a szobából záródik s menten észrevehető az asszony, házártlanul feledte kint a szalonnást.

A pítar nincs bepaddásolva, de hogy a tűzhelyről a láng fol ne csapjon a hiuba, a tűzhely fölé fényőboronafák vannak boltozatosan összeróva s ezek képezik a «dangfogót»-t. A boronafák tapasztva is vannak. A tűzhely mellső része s a tuzelöhely környéke barnábra van mázolyva, hogy a füstakódás ne esűfítsa. A padláson, a tűzhely előtt vonul végig a mestergerenda, be a házba, illetve a szobába. A sommásalib konyha holmi kint lóg a pítarban; itt a mosószek s a háromlábú szapullószek is.

Bent a házban, az utcára tekintő ablak alatt, szembe a

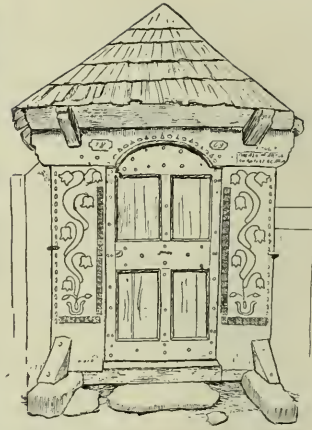
A KETESDEN ISMÉTLŐDŐ
UTCAAJTÓ TÍPUS, DOMBORU
FAIAGÁSSAL. (189.)

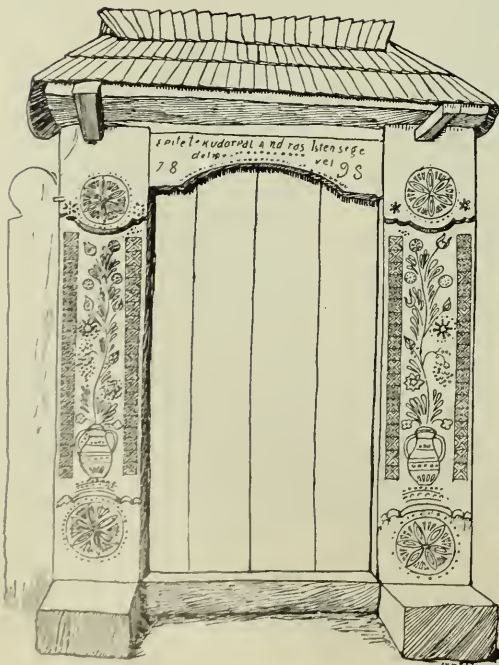
MÁKÓI UTCAAJTÓ. (191)

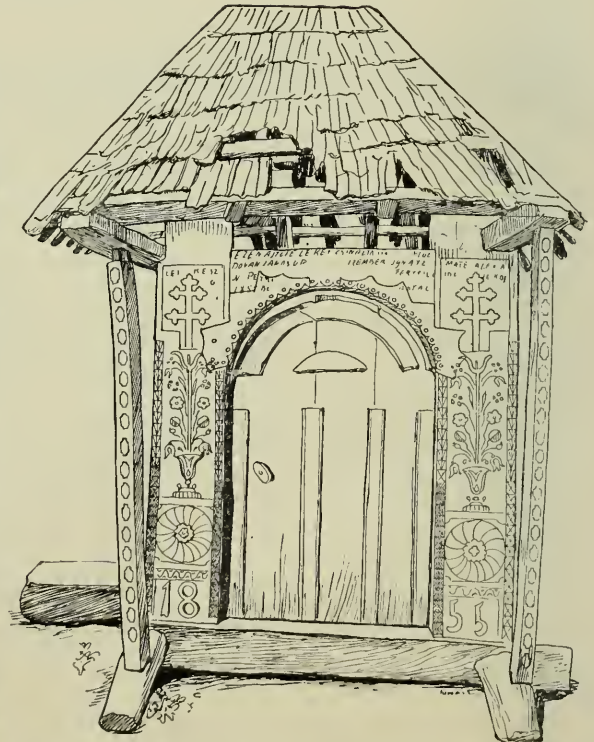
MAGYAR-VALKÓI UTCAAJTÓ. (190)

A SÁRVÁSÁRI TANÍTÓ UTCAAJTAJA. (192)

KUDOR PÁL ANDRÁS UTCAAJTAJA, M.-BIKALON. (193)

AZ OLÁH TEMPLOM BEJÁRÁSA NAGY-PETRIBEN. (194)
Magyar föltirással, 1855-ből; annak a magyar faragó földmivesnek a munkája, akitől a farnosiak is tanultak.

PÁL JÁNOS MIHÓK UTCAAJTAJA,
A SZABADSÁGHARC IDEJÉBŐL, ZSÓBOKON.
(195)

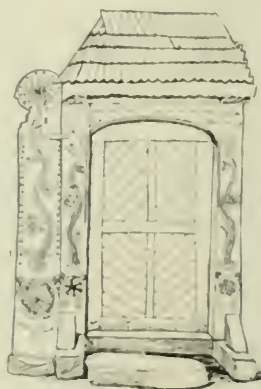

KOVÁCS JÁNOS UTCAAJTAJA, KŐHŐL,
ZSÓBOKON. (196)

bejáróajtóval, ott az első pad, amelynek folytatása, sarok fordulóval, a bal pad, a ház udvar felé eső fala mentén; a vendéget, akit meg akarnak becsülni, oda ültetik. A pad földbe ásott sason és cölöpökön áll. Itt az asztal. A bejáróajtótól jobbra, sarokban, a kemence; a kemence eleje «plattenes» — a kemence mellett a «pucik-pad» (gyerek alszik a pucikban). A harmadik sarokban, a kemence és az első pad között: az ágy; az ágy előtt két, módosabb helyen négy «egyes szék», olykor karosszék (a lámlás padot nevezik

TAMÁS MÁRTON KAPUZÁBÉJA,
NAGYKAPUSON. (198)

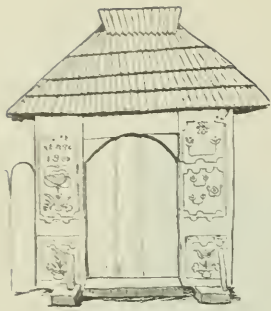

TAMÁS MÁRTON UTCAAJTAJA,
NAGYKAPUSON. (197)

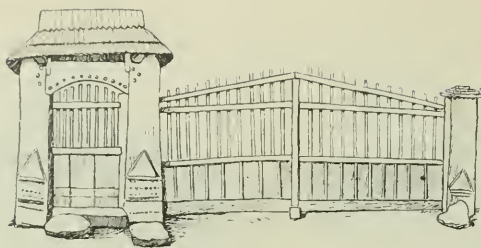

IMRE ANDRÁS BÓDIS, JÁKÓTELKI
ÉGETT EMBER KAPUZÁBÉJÁNAK
MARADVÁNYA 1848-BÓL. (198)

széknek, maga a szék «egyes szék»). A bejáróajtótól balra a negyedik sarokban, a keskeny «vízpad». Az ágy végiben az esztováta, a szövőszék. Az első pad és bal pad sarok-érintkezése fölött az «öveges téka», — módosabb helyen jut, az ágy mellé is «fali téka». A padok fölött a fogas és tálás; «első és bal fogas», teli kancsóval s ott a keretes kis tükör is. A bejáróajtótól jobbra: fogas és pole a főzőedényeknek s «fazokak»-nak. A mestergerendára van erősítve, «bakasztó»-val, «járóm»-mal, a «hosszú póc», — ott áll a gyújtó (hogy a gyerek hozzá ne jusson), ott a beretva, biblia, tükör s mi egyéb meg-

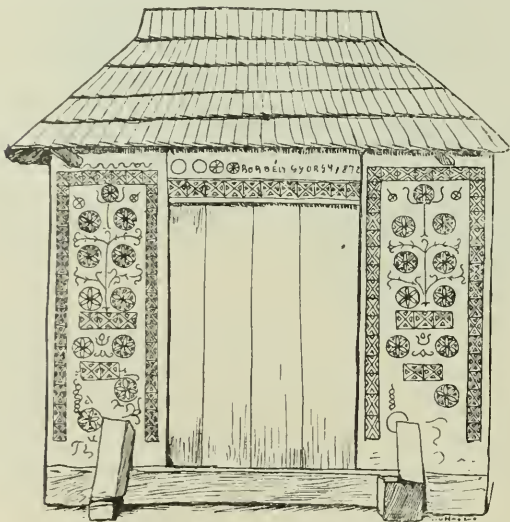
SÁRVÁSÁRI UTCAAJTÓ.
(202)

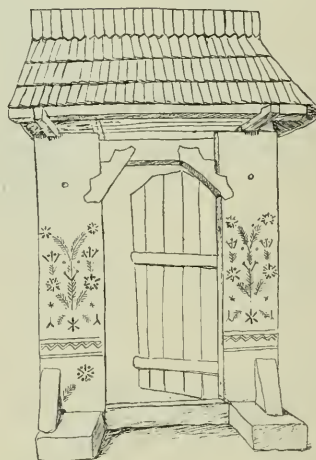
OLÁH (TOGYERICS SIMON) HÁZ UTCAAJTAJA ÉS
LEVELES KAPUJA, DAMOSON. (204)

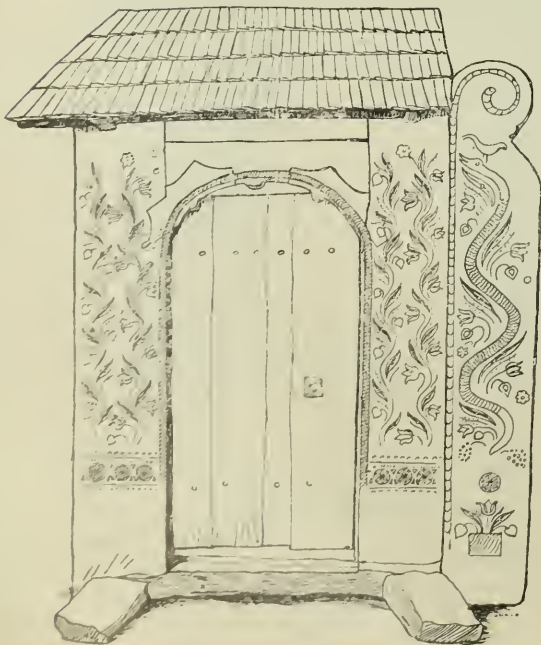
RÉGI UTCAAJTÓ DAMOSON.
(203)

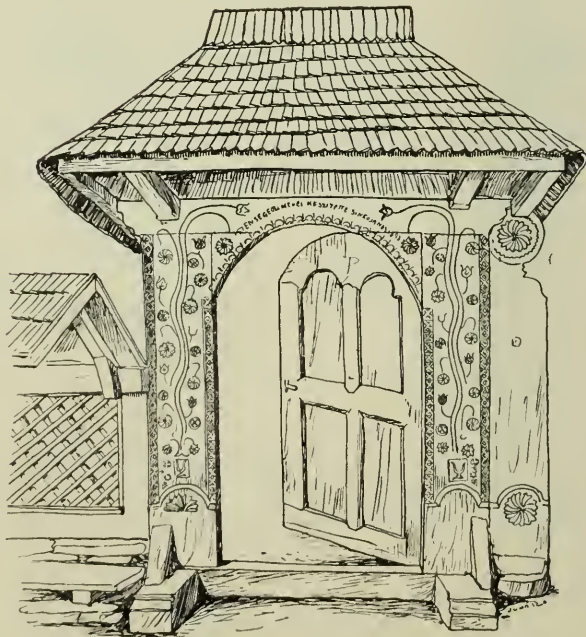
BORBÉLY GYÖRGY KEFE UTCAAJTAJA,
NAGY-ALMÁSON. (205)

KÓCSÁR ANDRIS UTCAAJTAJA, M.-GYERŐ-
VÁSÁRHELYT. (201)

NAGY-ZILÁGYI RIS JÁNOS BANDI UTCAAJTAJA
BOGÁRTELEKÉN. (199)

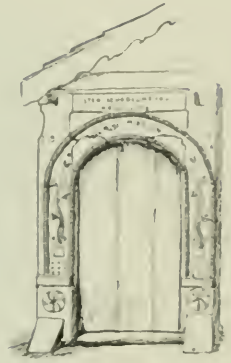
SINKÓ JÁNOS UTCAAJTAJA, M.-GYERŐMONOSTORON.
(200)

ELEKES KÁLMÁN UTCAAJTÁJA,
BOGÁRTELKÉN. (207)

GALAMBHÜGÖS UTCAAJTÓ, ZSÓBOKON.
(208)

SZILÁGYI MARTON UTCAAJTÁJA,
NAGY KAPUSON. (209)
*Az ott típus, kötelemtóra faragott
szerszél.*

(210)

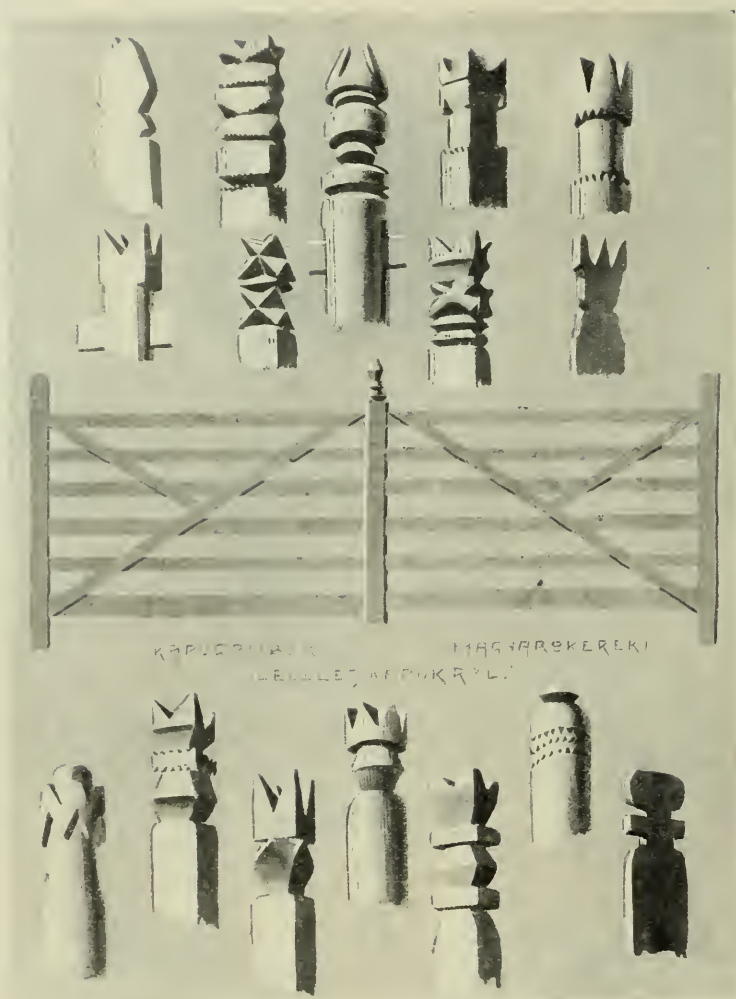
(211)

LEVELES KAPU ÉS UTCAAJTÓ KETLÉSDÉN.

A legegyszerűbbek közül

NAGY-ALMÁSI UTCAAJTÓ TÍPUS. (206)

(212)

becsülni való apróholmi, nyáron az ablak is odakerül a mestergerendára, mert itt nem sarkos az ablak, csak úgy faszeggel van az ablakbélésbe erősítve. A mestergerendába van verve a «fonalrángató erős faszeg», szapulás után azon rángatják a fonalat, hogy fodrából kinyúlják; vannak ott apróbb faszegek is, kukoricakötni; ott a «vetőkaró tartó» is, abba jó a vetőkaró tengelye (a vetőkarón vagy hatvan-nyolevan sing fonál fér meg s onnan szedik le láncba, úgy megyen az esztovátára). Az ágy rendszeren 130 cm magas, úgy, hogy alatta 70–75 cm magas az ür s ott elfér a láda vagy a kihúzható «karikáságy» a gyerekeknek, az ágy végiben meg a szuszénk; jellemző: az ágyba úgy fekszenek, hogy szembe kapják az ablakot, mert jó látni, hogy mi történik odakünt. Az ágy fölött, körül a sarokban s el a kemencéig, a «rúd»; ünnepen legalább egy «rúd fenn lóg», módosabb helyen pedig minden üres falra jut «rakott rúd», — mert a sok szép varrottást odarakták ki hajdan s rakják ma is még, ahol maradt. De azt mondja Benki Luki Istvánné, hogy nincs már a faluban varrottas, — «kiszedték mán piacra, a koporsóból is».

A butorzat, mint láljuk, nem sok s nem igen változatos: asztal, pad, palláda vagy

GOMBOK A LEVELES KAPUN, ZSÓBOKON. (213)

fakanapé, fiasláda, szék, ágy, láda, szekrény, fogas, tálca. Formában legváltozatosabb a szék s díszítésében is sok az eredetiség, bár a városi formákat is utánozzák; díszítik a támlás padot is. Tipikus régi formája van Kálotszegen az asztalnak s az úgynevezett «komarás asztal»-nak; szerkezetileg is elmés. A ládák löbnyire löstve vannak, a menyasszony kapja s a régi ládák közt, a negyvenes évekből, remek díszítésű példányok akadnak még. Általában, míg künt, a szabadban, teljes világításban álló holmi díszítése vésett s faragott, — a butor díszítése inkább föstött s ez jobban is érvényesül a gyéribb világítású szobában. Föstött díszítés kerül a székre, padokra, ládára, a polcra, a tékára s egy-egy helyt az ágyra is; az ágyon inkább a varrottas a dísz, maga a varrottas-hajtásos lepedő, a párnák varrottas csúnya s a szintén kivarrott úgynevezett «ágyfütol való». Föstik a kis széket is, de több a faragott; szerelmes legény ajándéka, aki maga vesződött véle; ezt viszi magával a leányzó a fonóba is. Elmés, díszes holmi volt a régi világban az asztal fölé lógó, fából faragott gyertyatartó, — ma már a padláson hentereg, ahol még tűzre nem került, kiszorította a fotogén (petroleum) lámpa; ezek között is volt föstött, de inkább

GOMBOK A LEVELES KAPUN, B.-HUNYADON ÉS ZSOBOKON. (214)

faragással diszítették s helyesen, mert az égő gyertya világításában jól látszott rajtuk a himzés, a faragás; különben is, egészséges érzékkel, színezésük rendesen a kifaragott részt hangsúlyozza.

Becsesebb apró holmiját, gunyáját (a fehéreneműt) s ruháit ládában őrzi a kalotaszegi. A gabonás láda, a fedéllel nyíló szuszink inkább havasi oláh munka, vásári portéka, nincsen föstve, faragott diszítése is nagyon sommás; szegényebb háznál a gunya is ilyen szuszinkba kerül. A láda kisebb; módosabb háznál — már ekkor az ágy végében — kettő, három is áll egymáson.

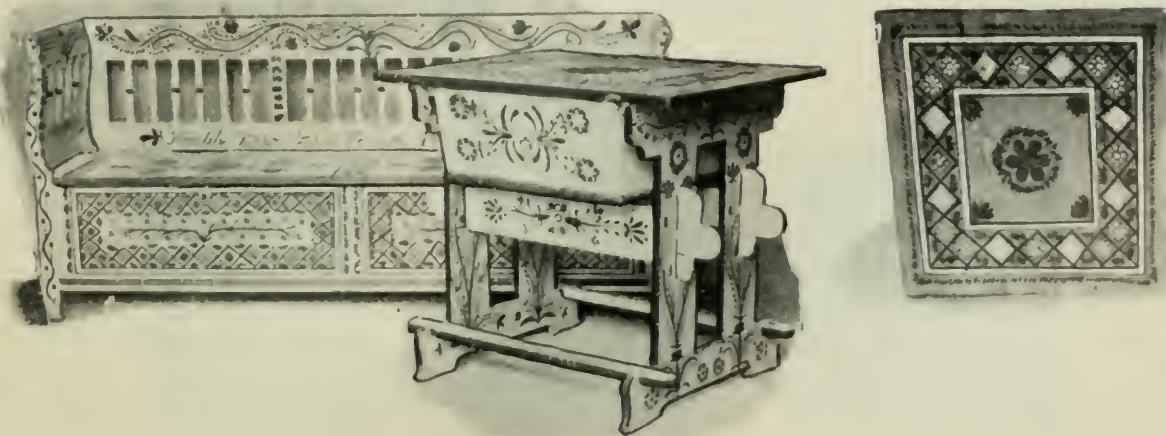
Nézzük már most egyenként a paraszt-butor szerkezetét és diszítési módját.

A kalotaszegi szék (240—43) háta rendesen egyetlen darab deszkából készül; szerkezetileg a hátnak az a föladata, hogy támaszul szolgáljon az ülésnél, tehát jó szélesnek s laposnak kell lennie a váll magasságában és erősen be kell ékelni a szék ülőkéjébe, hogy még ne kotyogósodjék, — a deszka tehát rendesen megmarad egész szélességében a beékelésnél s a váll magasságában is; a diszítő bemetszésekkel azonban mégis bizonyos karesú

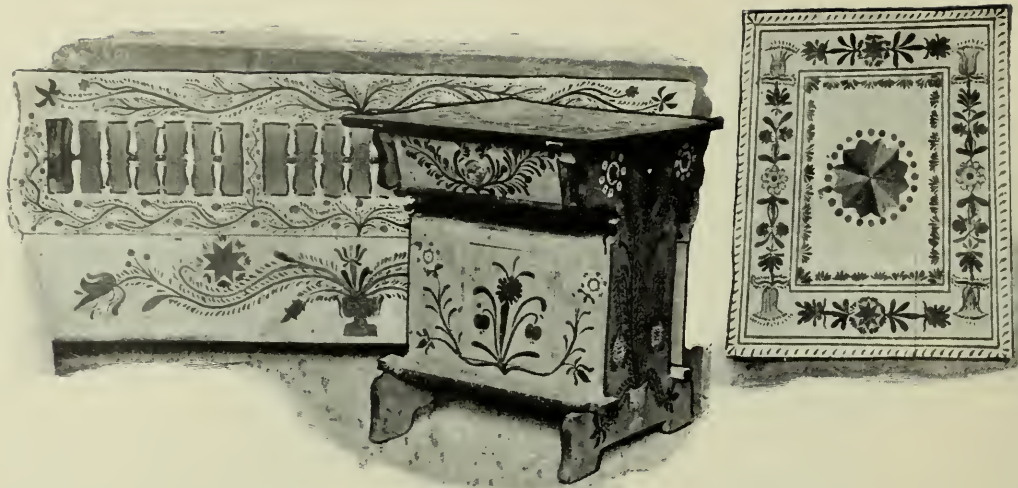
KIS PETEHE TÉVEDT SZÉKELY
KAPU. (215)

MAGYAR-VALKÓ FALUBÓL.

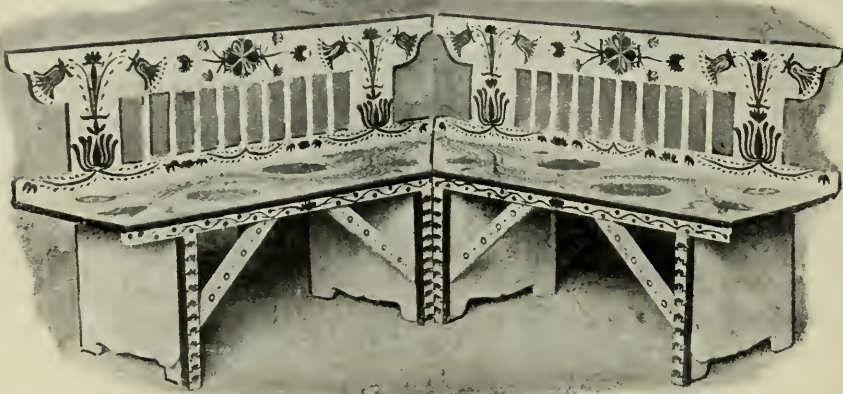
formát adnak az egésznek. A székhát néha hegedűalakra van vágva a profil két domborn vonala közé iktatott homorú bemetszésekkel, de olykor, kis legömbölyítéssel, megtartják a négyszögletes alapformát is; vannak barokkosan asszimmetrikus formák, majd félkör vagy több körrész képezi a székhát felső részét. Általában, az egyenesekkel itt-ott elválasztott domborodó és homorú vonalaktól kombinálják szép természetes motívumaikat. Nem akarjuk azt állítani, hogy a székhátok tipikusan magyarok, van ilyen a németeknek, a franciáknak, a svejceinek s általában az a szív- vagy egyéb formájú kimetszés is, ahová a kéz négy ujja befér, a szék odébb emelése végett; gyakran találkozunk székháton is a református eszeréppel, az urnából s vázából kinövő virágdiszítéssel, vésnek ilyet az ülőkére is, ágon váltakozó levelet, tulipánt, rózsát. A szék ülőkéje kevésbé alkalmas a változatos alakításra, nem is igen díszítik, csak egy kis elgömbölyítéssel vagy sarklemetszéssel, peremét hullámos rovátkolással a deszka szélességében. A székláb ritkán esztergályozott (az esztergapad is ellensége a népművészetnek s hogy a városi hatás általában mennyit ront a népies butoron, annak eljlesztő példájával találkozunk, — ilyen kores a ketesdi ezermester kasztenje (244) is), amelyen felül ott vannak az idegen formák, míg alsó berendezése, a rácsos vízpad tiszta kalotaszegi; többnyire nyolcszögletű, vagy pedig meg van hagyva, némi simítással, a maga természetes gömbölyűségében.

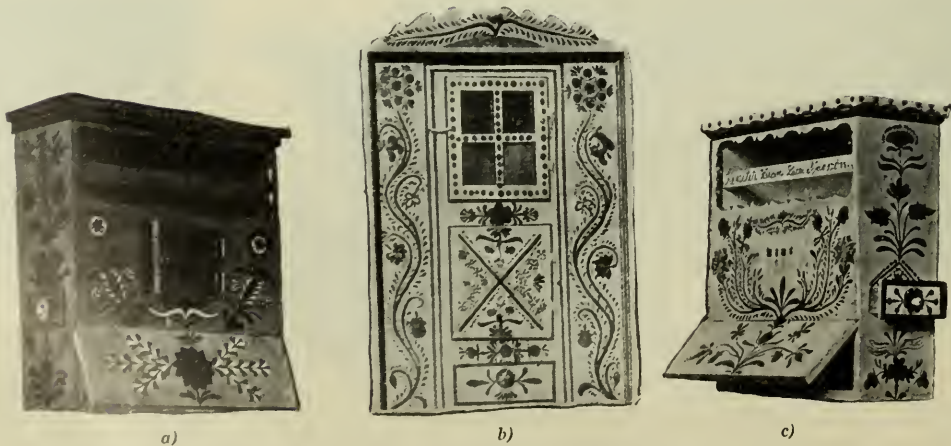
NYÁRSZÓI FESZETT DÍSZÍTÉSŰ PABLÁDA (A PABLÁDA FEJÉJE ÉS ASZFALAP AZ ASZFALLAP. (217)

NYÁRSZÓI FESTETT DÍSZÍTÉSŰ PADLÁDA (A PADLÁDA HÁTULJA) S A «KAMRÁS ASZTAL» ; AZ ASZTALLAP. (216)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ, NYÁRSZÓI SZEGLETPAD. (218)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ NYÁRSZÓI FALI TÉKÁK a), c) ÉS EGY b) SZEGLETTÉKA. (219)

(220)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FOGAS ÉS TÁLAS, NYÁRSZÓRÓL. (221)

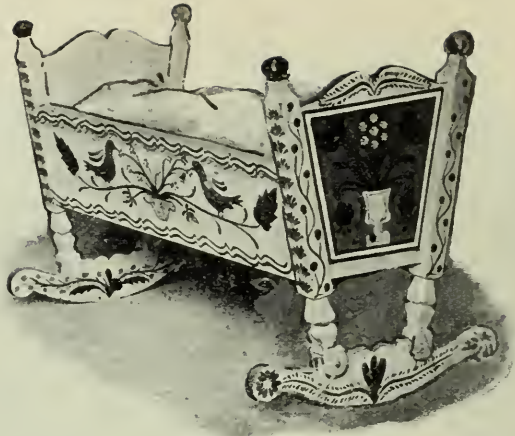
KIS FOGASOK (NYÁRSZÓ). (222)

A kalotaszegi berendezés elengedhetetlen darabja a (245) pad; a magasra vetett ágyat meg se igen bontják. — csak télvíz idején, — inkább a padon hálóznak; régente az újabb módi szekrényt (kasztent) is a padlára helyettesítette. Mindig falmenten van állítva. Háta vagy egész deszka s ilyenkor füstölt dísz van rajta, vagy csak a támaszkodásra alkalmas magasságban van egy hálóec, amelyet az ülökével kis oszlopecskák, vagy hálóecék kötnek össze ballusztrádszerűleg; a hálóecék formája váltakozó, keskenyebb és szélesebb lapok sorakoznak; a szélesebb gyakran tulipánformára van vágva. Díszítésükről szólunk a füstölt bútort során.

Szerkezetében egyszerű, celnak megfelelően szép a kalotaszegi asztal (246). Két talpa van két széles deszkaláb berőve s ezeken fekszik az asztallap, alatt az asztallá, a fiók; a lábakat széles, erős lécek kötik össze s csapokkal vannak megerősítve; a talpakon léc van keresztül fektetve, «lábítónak, «Komaras» az asztal, ha a két láb közé, az asztal-

KIS TÜKÖR, DAMOSRÓL. (224)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ BÖLCSŐ, NYÁRSZÓRÓL. (226)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ MENYEZETGERENDÁRA AKASZTOTT POLC, «BAKASZTÓ», NYÁRSZÓRÓL. (225)

(227)

(228)

(229)

(230)

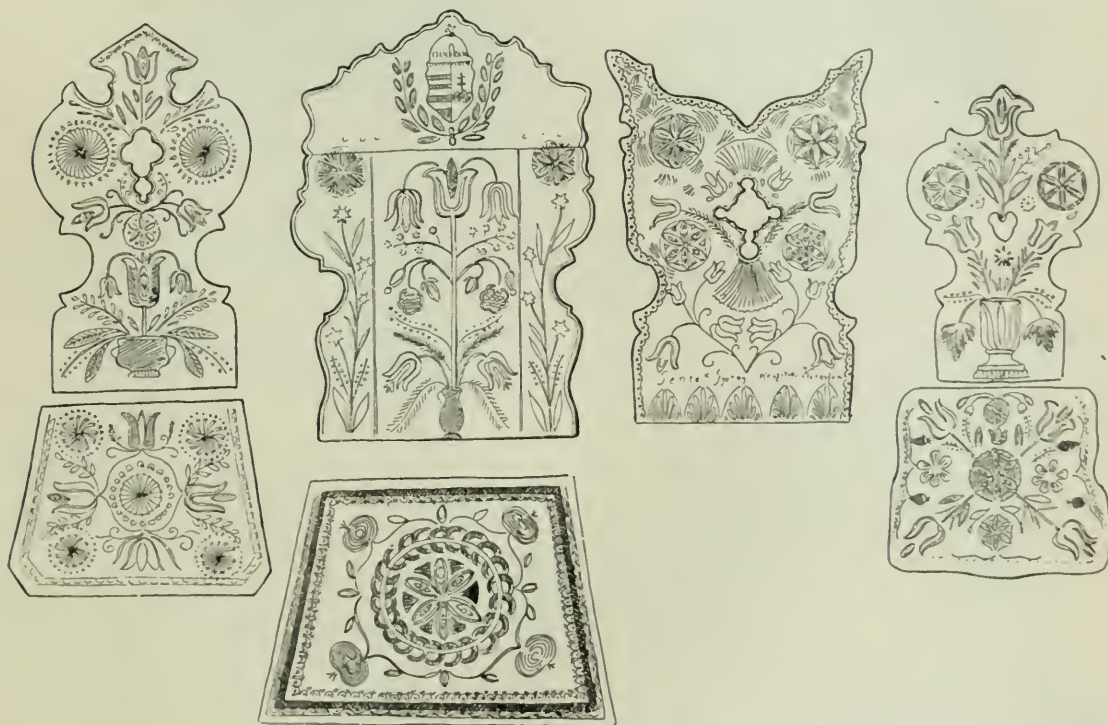
FESTETT DÍSZÍTÉSŰ KAROSSZÉKEK ÉS KÉT GUZSALYOS SZÉK. (NYÁRSZÓ.)

fiók alá, kis ajtós szekrényke van helyezve (247–8). A régi asztalok nem voltak föstve, ma már a jobb módúak díszítik asztalukat is, nem mindig szerencsés ízléssel (249).

Kis padon, a vízpadon (251) áll, korszóban, eszterben, facsuporban («kártya») az ivóvíz (250); a vízpadon néha korlát is van, hogy a kiesi gyerek magára ne rántassa a vizet.

Jellegzetesen kalotaszegi butordarab (252–5) a téka: falon függő, poleos, fiókos, ajtós kis szekrény, amely néha tálással van kombinálva. Legszokásosabb formája a sarokba készített «szegelletéka», amelynek homloklapja két falat érint. Díztésükről a föstött butorok kapcsán szólnunk s ugyanott a menyasszonyi ládákról is.

Elmaradhatatlan kis butordarab, — hisz még leánykorában kapta az asszony s meg nem válnék tőle öreg bonya korában sem, — a hímes vagy föstött, de mindig szeretettel

HÍMES SZÉKEK TÁMLÁI ÉS ÜLŐKÉI. (KÖRÖSFŐ.) (231)

díszített «kiesi szék» (256). Ezen remekel a szerelmes legény! Néha fiók is van a kiesi széken s hímes nemesak a négy lába, de még az ülőke alsó lapja is. A négyzetes ülőke lapját hibátlan térbeosztással díszítik, jelezve a középrészt, a négy sarkot s a tengelyeket: középre rendszeren nagyobb rózsáscska, nemzeti címer vagy tulipán jut, a sarkokra kisebb, — középről, a tengelyek mentén, szintén tulipán indul, ágakkal körülvéve. Érdekes példányt találtunk Körösfőn, 1876 BA fölirással; hangsúlyozva van a közép- s a négy sarok, a többi rész pedig apró rovátkolással van díszítve, tarkítva keretezett ólomrózsácskakkal; érdekes az a kis szék is, amelynek ülőkéje valaha valami kékfestő nyomó mintája lehetett, mert az ülőke mindkét lapján régi eredetű faragás van, még pedig olyan, amelyen a rajz nemleges része, a háttér van kivésve, — a hímes deszka megtetszett valamelyik kalotaszegi magyarnak s négy lábat dugván beléje, kész volt a kiesi szék.

Egy-egy faluban találunk olyan földművesre, aki az esztendő felében, szinte mester-ségszerűen, butorkészítéssel foglalkozik s bizonyos stílust ad az egész vidék holmijának. Ilyenek, például Nyárszón, az öreg molnár, Barta Sámuel tanítványa, a fiatal Viskán Laci, ilyen.

Körösfőn. Péntek Gyugyi György ; Viskán a füstött butor mestere, Péntek himes asztalkákat és székeket készít, ládikókat, tálcákat, sötétre politrozott alapba véssett, kissé kemény, tiroliai ornamentációval, amelyen meglátszik az állami fafaragó iskola sablonos, tucatokatatásának a hatása (257). Hogy mily keveset törődtek azokban az iskolákban a magyar elemekkel ! Faragó szobrász Magyar-Gyerő-Monostoron, Bertha, apró, színesre füstölt kalotaszegi leány- s legényszobrai, e siralmasan gyári munkák, el vannak terjedve országszerte ; kár, hogy a különben tehetséges ember teljesen e tucatmunkára adta magát. Mennyivel becsesebb a bogártelki, daróci, a zsoboki faragó földművesek dolga! Egy-egy népét szerető s megértő

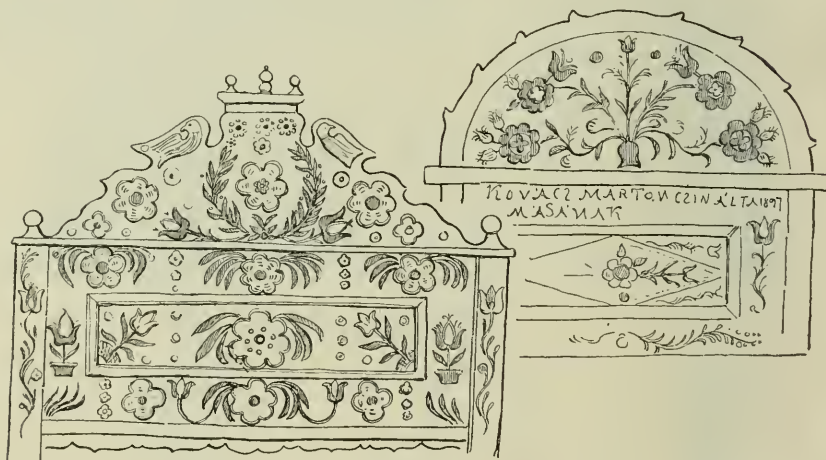
MAGYARBIKALI HIMES
BÖLCSŐ. (235)

VINCE FERKE JÁNOS HIMES «ÁGYFŰ»-JE, DAMOSON. (233)

CSUKÓSZÉK, M.-BIKALRÓL.
(A városi módú hatása; a faragott
díszítés népies.) (232)

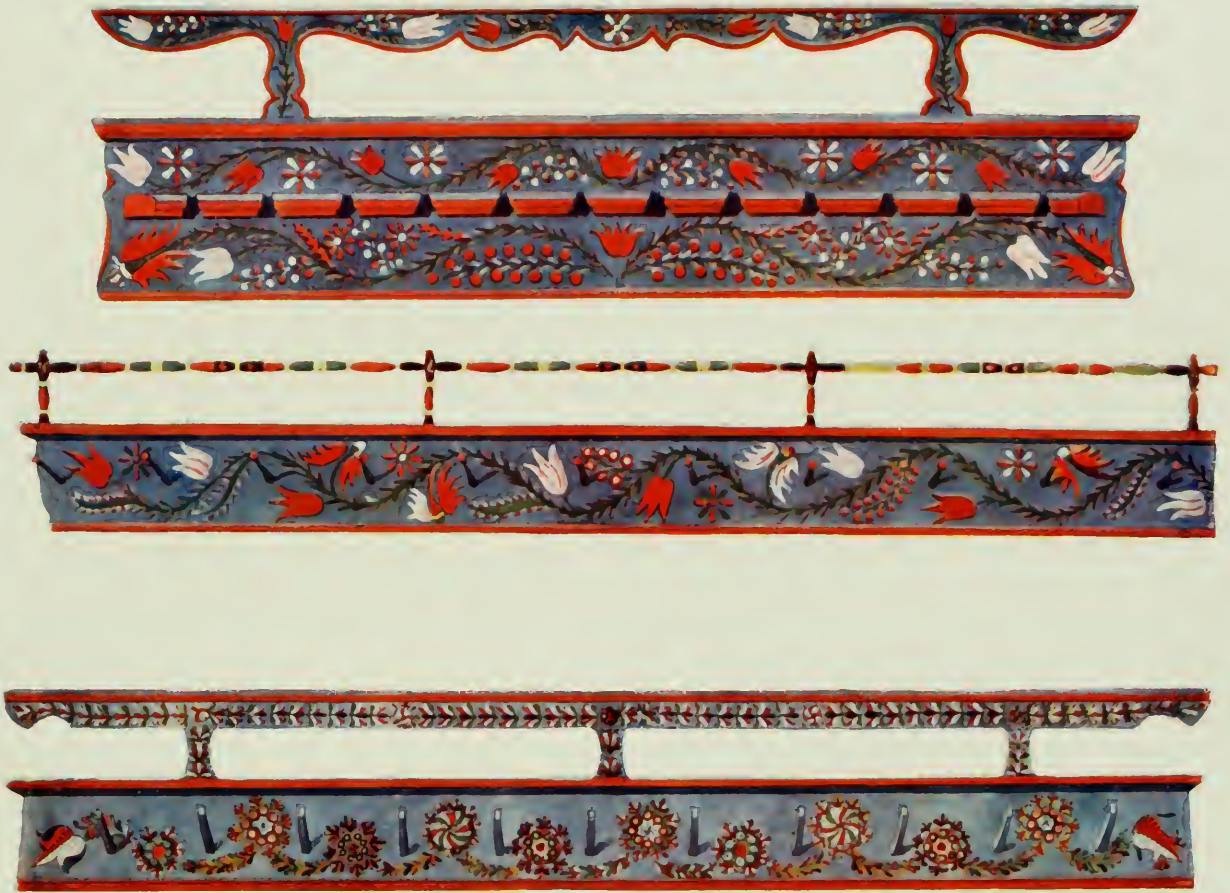
HIMES KALOTASZEGI ÁGYFŰK. (234)

pap, így például a magyar-alkói fiatal tiszteletes, Miháلتz Ákos, maga jár jó példával hívei előtt : butora javarészt maga készíti, maga díszíti jó régi népies motívumokkal (258).

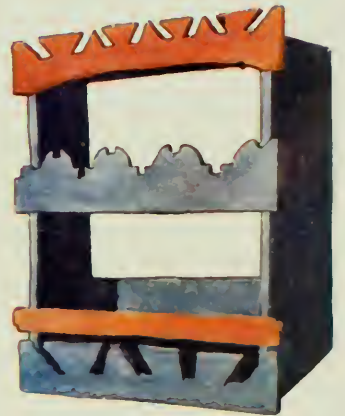
«Butorok főérdeme — írja munkatársunk, Kriesch Aladár, — a legnagyobb minden egyébnél, hogy szépségük szerkezetükben rejlik, nincs rajtuk fölösleges; de földadatukat, kötelességüket hiven betöltik s mindamellott mennyi leleményesség, a vonalaknak milyen gazdag harmóniája!» Ugyanez a leleményesség, a harmónia ösztönszerű érvényesítése jellemzi művészetüket, amikor füstönek, színeznek. «A teli, viruló színekbe való belemerülés jellemzi általánosságban is Kalotaszeg művészetét; diadalmas zászlóként lobogó ismertető jele ez különben, minden élő, igaz művészetnek.» Színezik, füstik az asztalt, a széket, a ládát,

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SZER: MÁKÓRÓL, MAGYAR-BIKACRÓL ÉS VISTÁRÓL.
 FESTETT DÍSZÍTÉSŰ FÖNÖKRÉK, MÁKÓRÓL. (XV. l. 3.)

FESTETT DÍSZÍTÉSŰ KANÁLTARTÓ, MÁKORÓL.
 FESTETT DÍSZÍTÉSŰ LOGÁS, MÁKORÓL ÉS MAGYAR-BIKALRÓL.
 FESTETT DÍSZÍTÉSŰ SZÉK MAGYAR-GYERŐ-MONOSTORRÓL ÉS MÉRÁRÓL. (XV. Tbl. 1.)

FESZETT DÍSZÍTÉSŰ FAITEKA, B.-HUNYADRÓL.
 FESZETT DÍSZÍTÉSŰ ÖVEGES, MAKORÓI ÉS MAGYARÓKERÉKELŐL.
 FESZETT DÍSZÍTÉSŰ TÁDA B.-HUNYADRÓL. XV. (b, c)

ágyat, fogast, tálást, kis székeket, a fonó kereket, guzsalyt, a sulykot, gazdasági eszközöket, a jármót, gazdagon a kapuzábékat s az utcaajtókat.

Íme néhány példa a föstött holmi közül:

A széket szeretik kék alapszínnel bevenni s erre föstik a diszt, piros, zöld, sárga, fekete s fehér színben. Legtöbbször csak a szék hátát díszítik így s ha neha az ülőkére is jut díszítés, az csakhamar lekopik onnan, bizonyítva, hogy oda bizony föstött díszítés nem való. A székhát aljának közepéről, a szokásos eserepből, vázából indul fölfelé a leveleket s virágokat hordó índa, kétfelé válván a szivalaku székhátkivágás körül; a székhát tetején tulipánokban végződik. Egy (XV. tb.) vistai, asszimmetrikus formájú, némileg barokkos szék közepén vörös a rózsáséska, két oldalt fehér s ezek fölött van a szokásos virágeselep, a melyből vörös és zöld levelek hajlanak lefelé, az índa két széles zöld levél közt fölfelé halad s a hát közepét kissé nagyra szabott vörös rózsza foglalja el; belőle lehajló két ág tölti ki mellette a megmaradt helyet s fehér szárnyu, fekete-vörös-vonalas, fehér pettyes galamb áll rajta, elfoglalva az asszimmetrikus bevégződő részt, mely fogásra alkalmassá teszi, pótolva így a hiányzó szivalaku kivágást. Hyeforma egy mákói (XV. tb.) szék felső része is, — megvan ugyan a szivalaku kimetszés, de az ujjak számára nem ad helyet az a benyuló rész, ami a szív felső bemélyedésének mintegy továbbképzése; rojtos, piros zsinórral megkötött, zöld szárból piros és fehér tulipánok s vörös szegély kíséri az erősen bemetszett körvonalakat. Hasonlóan, rojtos zsinórosan kezdődik egy szintén mákói (XV. tb.) szék, amelynek formája annyiban tér el a szokástól, hogy hátának alsó része rövid s kontúrjának bevájt két oldalrészre elnyúlt és fent két esüeske van, közepén pedig szivalakkal végződik; a szár s vele két piros gyöngyvirág megkerüli a nagy szivalaku kivágást; a három felső motívum mindegyikét piros tulipán tölti ki.

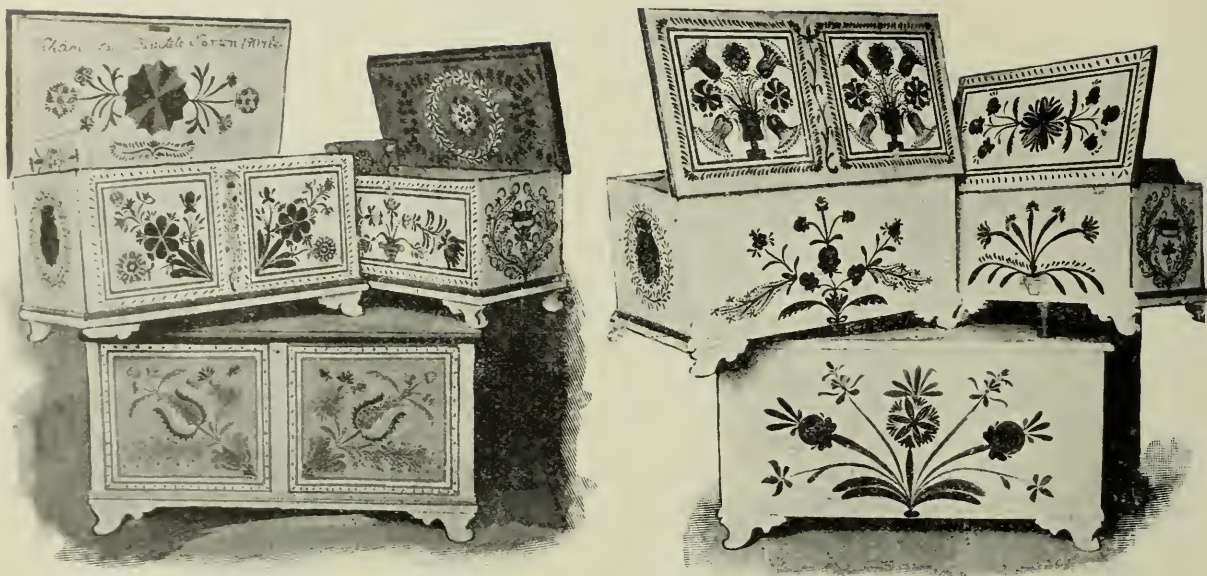
TULIPÁNOS LÁDA OLDALANAK DÍSZÍTÉSE.
ZSÓBOKRÓL. (RUZSA ANDRÁS.) (230)

Egy bikali szék (XV. tb.) hátának felső koralaku részét rózsakoszorúk foglalják el a kis szív-kimetszés körül; e koszorúk alatt nagy piros-sárga tulipán, lejjebb, vekony száron, középből kinöve, két szivalaku virág helyezkedik el.

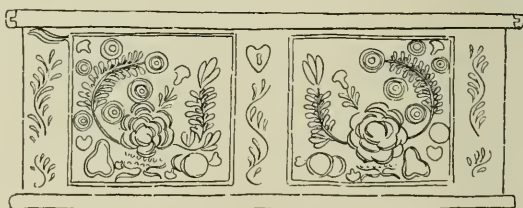
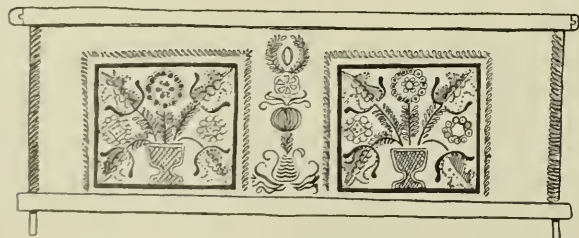
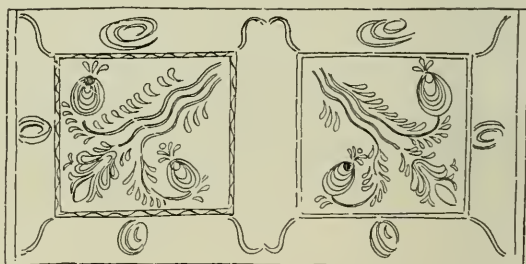
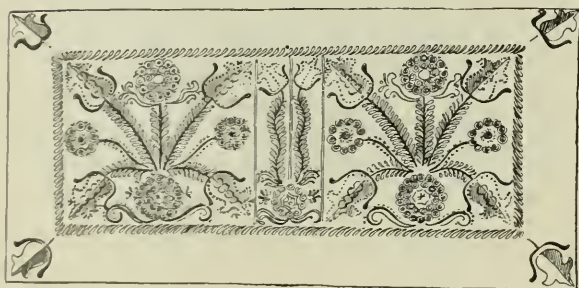
Még jobban ervényesül a hát koralakja egy monostori széken (XV. tb.); a díszítésre szánt mező sárga, a vörös eserepből kiinduló sűrű leveles índák a szív-kivágást veszik körül s végükön három vörös tulipán van. Nagyon különös, szokatlan alakja van (XV. tb.) egy mérai székeknek; háta valószínűleg a tulipánalak továbbképzése; széles vonalú a tulipán két oldalkontúrja s fölül visszakunkorodva, koralaku nyílásokat kepez; e között az ollóra emlékeztető két rész között van a tulipán belső, szintén széles vonalú közepvonala, változatos kontúrjával s fölül a két oldallal összekötve; a szék alapszíne vörös, fekete ereszettel, világos vörös kontúrokkal.

Gyakori a színes fonókerék is. Kivált Mákón készül az ilyesmi (XV. tb.); egyes részeit különböző színűre mázolják, csak a szélesebb tagokon van némi disz, például feltűtő índa, két oldalt bogyókkal.

A tálason a fogak szerint tagolóódik a díszítés; a fogak közé eső rész van kitéltve rózsáséskákkal egy (XV. tb.) bikali kék tálason, a rózsáséskákat levelfűzer köti össze s két végén lefelé forduló tulipánnal végződik. A fölttte lévő mákói kék tálason hullámosan halad a levelfűzer a fogak fölött, alatta gyöngyvirág, tulipán tölti ki a köröket és az a

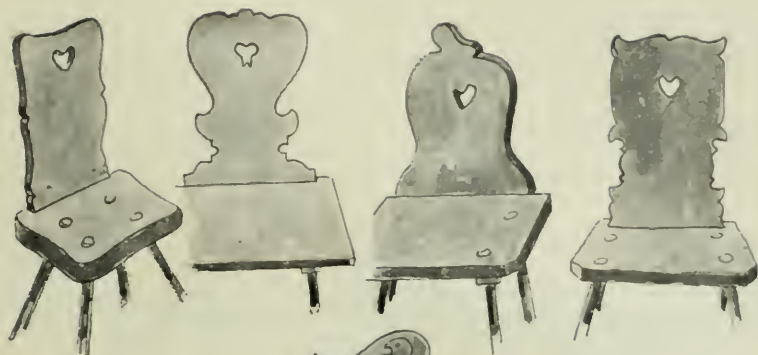
NYÁRSZÓI, FESTETT DISZÍTÉSŰ LÁDÁK. (237)

RÉGI FŐSTÖTT DISZÍTÉSŰ LÁDÁK (B.-HUNYAD; KÖRÖSPÖ.) (238)

különös. Mákót jellemző, lefelé fordított virágalakzat. Egy mákói kék kanáltartó lapját a kanáltartó rész tagolja, a díszítésre szánt mező közepén vörös tulipán áll s onnan erednek jobbra-balra el, a hullámosan menő szárak s rajtuk gyöngyvirágok, rózsák, tulipánok. (XV. tb.)

Nagyon gazdag díszítésű egy vásárhelyi (XVI. tb.) polc; kissé különös módon fekvő piros eszerépből nő ki a fekete, vastag, hullámos szár, a szár alatt és fölött rózsák, bogycsok, tulipánok, szegfű s levelek sorakoznak sűrűn egymás mellé, egészen betöltve a teret; az alapszín sárgás-zöld, a különben hosszú polcon, kifejező az erőteljes sötét inda, az egy irányba való kiterjedést hangsúlyozván.

KÖRÖSFŐI SZÉKEK. (239)

SZÉKEK. (210)

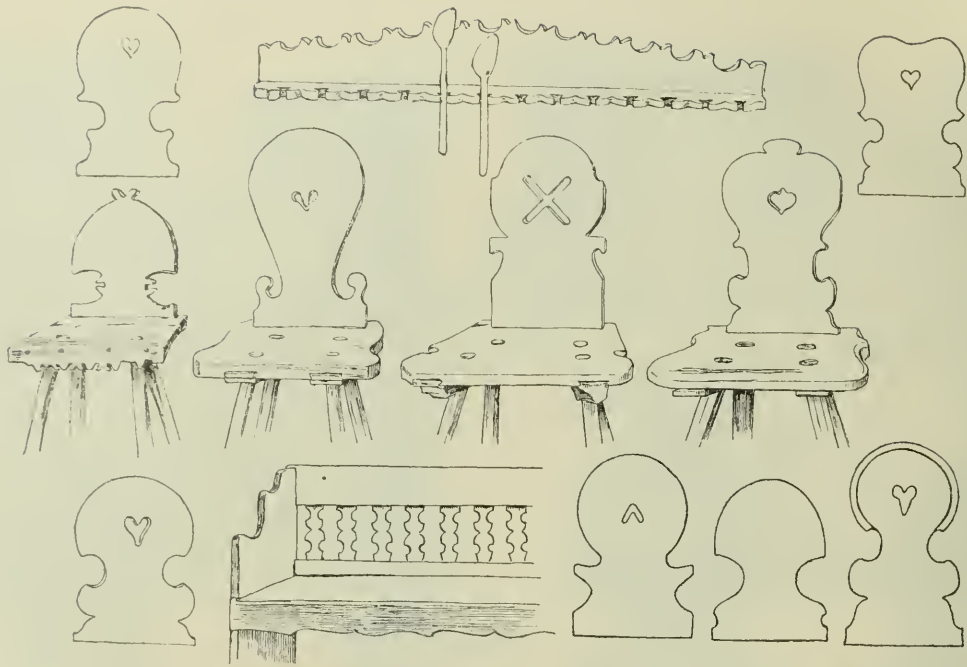
1, 6. Sarvécásár; 2, 7. B-Hungad; 3, 8. M-Valkó; 4, 9. Szatna; 9. D. Kereszt

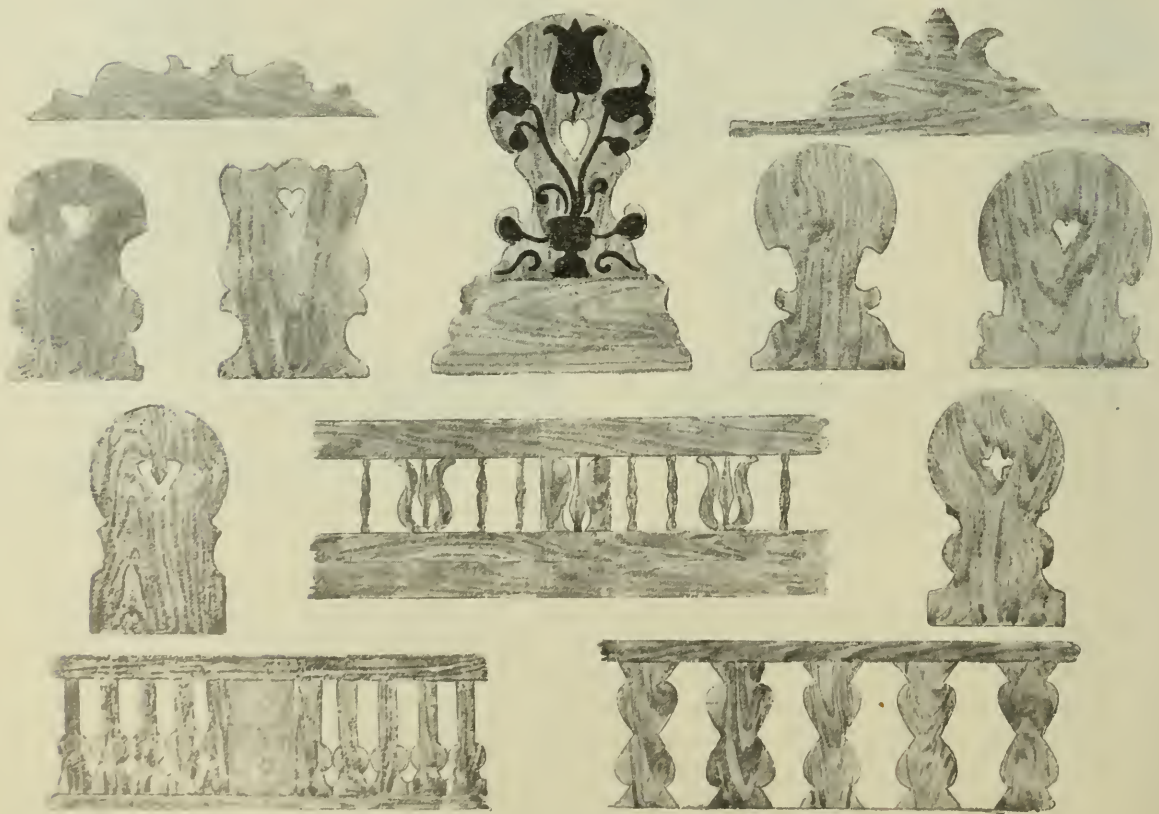
DARÓCI FESTETT DISZÍTÉSŰ SZÉK.
KIS JÁNOS MALMOSSNÁL. (211)
Kék alapon piros-fehér-zöld minta.

A ládának három látható oldalát s tetejét, a födelet díszítik, de jut díszítés a tető belső részére is. Leggazdagabb díszítés a láda elülső, hosszú oldalára kerül, mivel ez az oldal látszik legjobban, egyszerűbb a tető díszje s még kevesebb kerül a két kisebb oldalra. A hosszú oldalon es a tetőn a középvonaltól jobbra és balra, rendszeren két négyzetes mezőt alapoznak más színnel, e mezőkbe jő a földsz, a megmaradt részen inkább keretezés, vagy térkitöltésű szerepe van a dísznek.

Kissé cifra, elaprózott színfoltú egy hunyadi (XVI tb.) kék láda díszje; valószínűleg csak aféle vásári holmi, mint fölírása is mutatja: «Készült 1893-ban, Birja békével e ládat a míg él a kijé». (Külön megrendelésre készült ládán a tulajdonos neve a födél belső

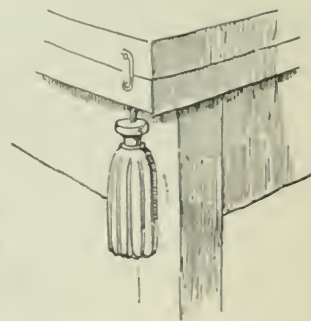
(212)

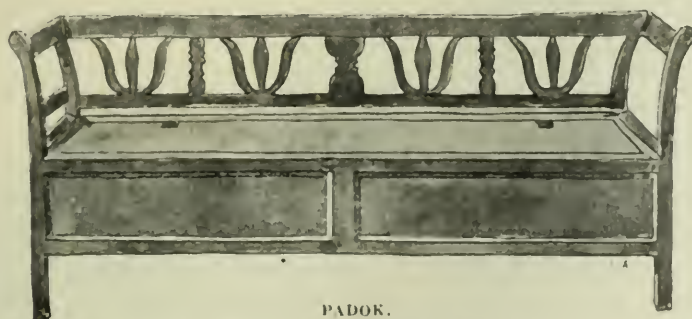
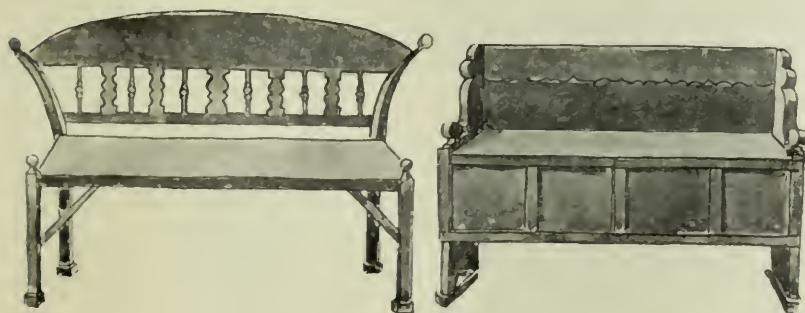
(243)

ZSOBOKI SZÉK- ÉS PADIÁTAK.

lapján van.) Az elülső oldal két négyzetes sárga mezején kehely-formából nőnek ki a száruk, lenyulnak lefelé a sarokba, a sarkokat kitöltő fehér s vörös tulipán három ága fölfelé tör, kék s fehér rózsákkal, székfűvel: a leveles középágat nagy kék rózsza fejezi be. Túlságosan cifra e ládán minden díszítés: magán a kehelyalakú edényen is virágok vannak; a kuleslyuk alatt is rózsza, összeköttetésben a kuleslyuk-vasalás virágával; a láda két oldalsó részén levelek s cifra rózsák, két szélén, a láda lábaira is lenyúlva, szintén levelekkel tarkázott cifra rózsák.

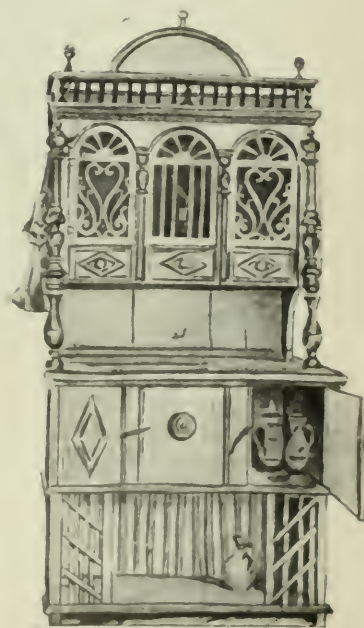

FABOJTOS ASZTAL.
DARÓCZON. (219)

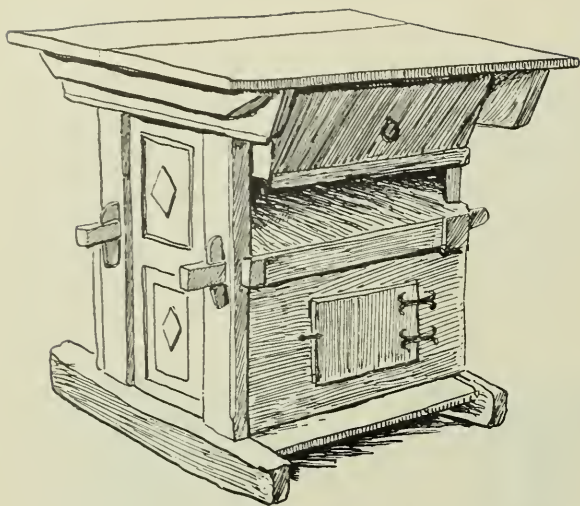
PADOK.

1 M.-Valkó; 2., 3. Sárvasár; 4. Ketesd. (215)

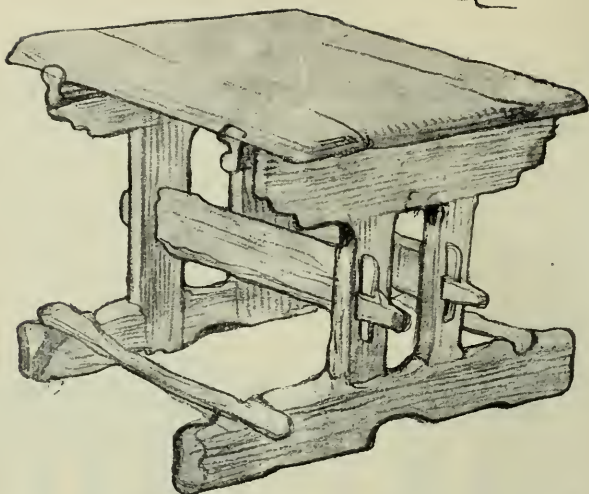

KIS LŐRING EZERMESTER
POHÁRSZÉKE. KETESDEN. (240)

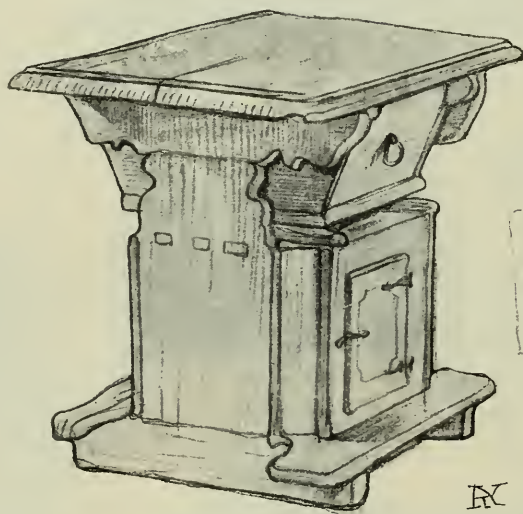
Sikerültebb, izlészesebb, színben is kellemesebb ennél egy sárvasári láda (XVI. tb.) a sötét alapra füstölt tömörebb vörös dísz bizonyos nyugodt jeleget ad az egésznek. A szokásos virágcserep nem hiányzik erről sem; a cserepből jó vastag leveles szár nő elé s terjedelmes négylevelű rózsza van a szár végén; a két cserep peremén, vékonyka zöld indán, rózsák piros karikákból s a kuleslyuk alatt, szintén rózsából kinövő ágon, bogycók, a láda két szélén sárga-piros fonatos rózsából tulipánok nőnek föl.

ASZTAL. KŐRÖSFŐRŐL. (246)

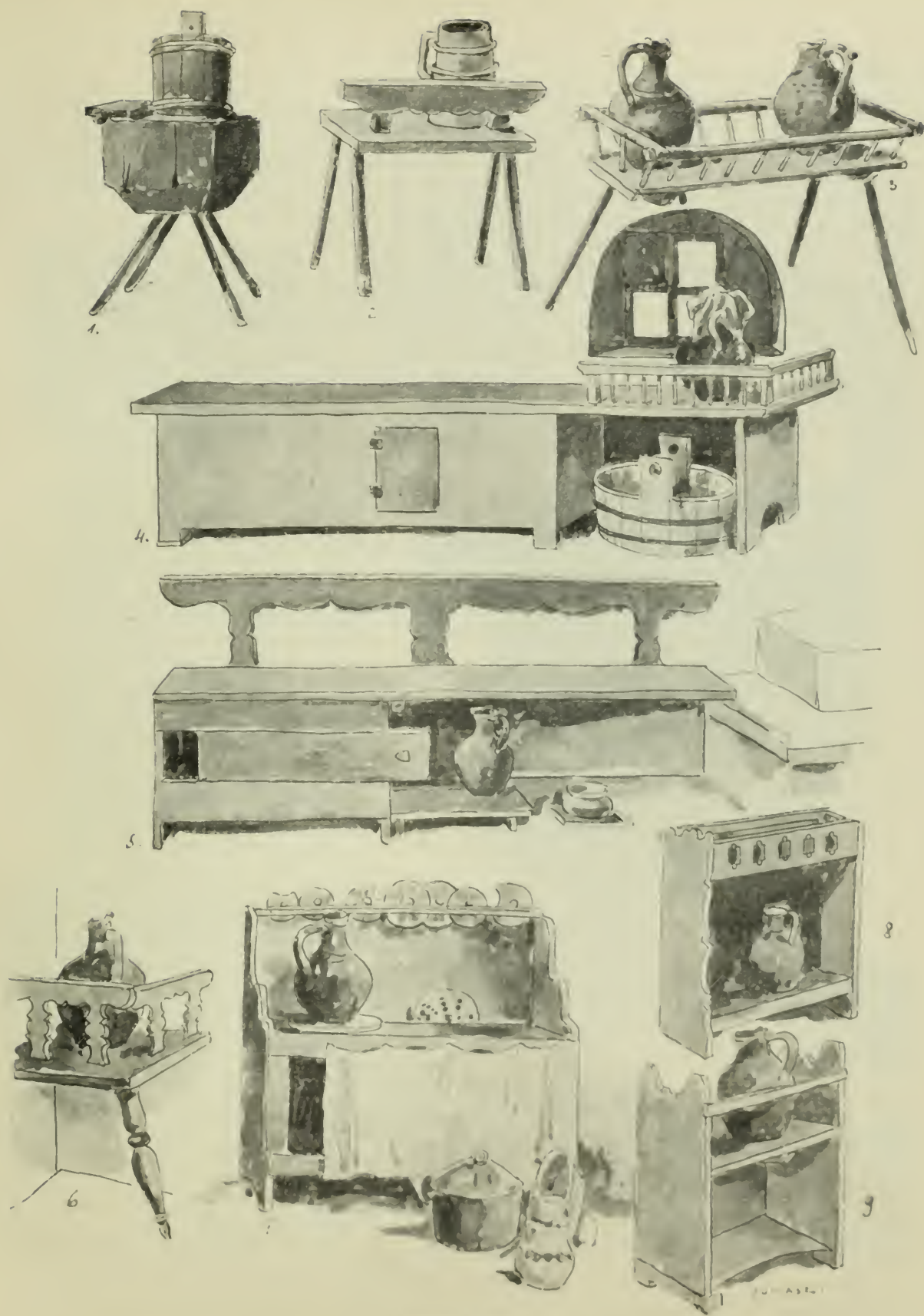
PÉTER ISTVÁN VIGYÁZ «KAMARÁS-ASZTAL»-A. M.-VALKÓN. (247)
(Az asztallap kalánfából, — jávorfából).

KAMARÁS-ASZTAL. M.-GYERŐMONOSTORRÓL. (248)

SÓTARTÓK M.-BIALRÓL S N.-ALMÁSRÓL ; VIZES KÁRTYA
MAGYARÓKEREKÉRŐL. (250)

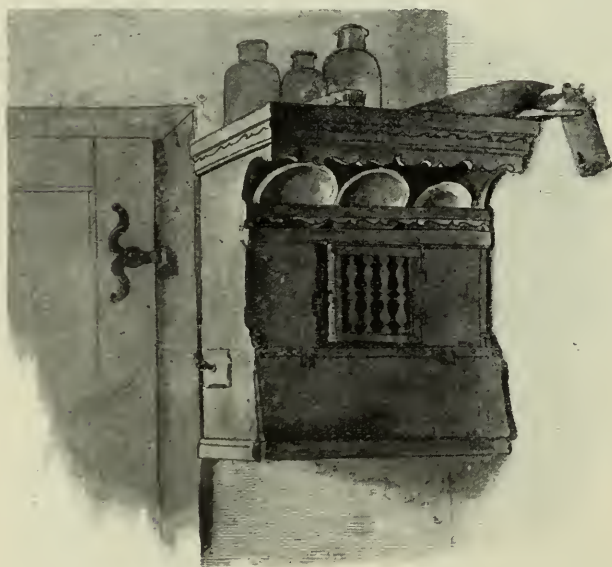
VIZPADOK. (251)

1 Magyarökereke 2 Győrénisárhely 3 Nyárszo 4 Sarvász, hévül kenyértartó 5 Zentelke, tojástartóval
6, 8, 9 Kis-Péteri 7, Kalotászentkirály, földtartóval

Az idő is diszített azon a szépen fakult hunyadi ládán (XVI. tb.), amelynek sötétbarna az eleje s a teteje, sárga a két négyzetes mező s a sárga mezőben fekete cserépből fekete száron két fekete levél hajt ki, kisebb-nagyobb vörös rózsákkal. (Nem lehetetlen, hogy sötét zöld volt egykor az, ami ma fekete); a mezőket, vörös-fekete-sárga szegély veszi körül s hullámos indákon fekete-sárga keskeny levélkék töltik ki a többi teret; a szögletekbe vörös-fehér tulipánok nyúlnak le.

Régi butodarab az a bánffy-hunyadi láda is (XV. tb.), amelynek elején kékesszürke alapon sárga négyzetes mezőben piros kehelyalakból nő ki a négy, félig vörös, félig fehér tulipán, a négy sarokba illeszkedve: közepén nagy vörös, két oldalt fehér, összetett rózsza-alakzat van; a kuleslyuk alatt és a láda két szélén piros, fehér s fekete levélcsomók; teteje az előbbihez hasonló; a belső sarkokból kinyuló száron, tulipán és rózsza tölti ki a szegleteket; a láda oldalán nagy összetett rózsza van, körülötte levélkoszoru s kisebb csillagrózsák.

A téka alapszíne rendszeren sötét s világos a rá föstött dísz; a hosszú keskeny ajtóra

FALI TÉKA. KÖRÖSFŐRÖL. (252)

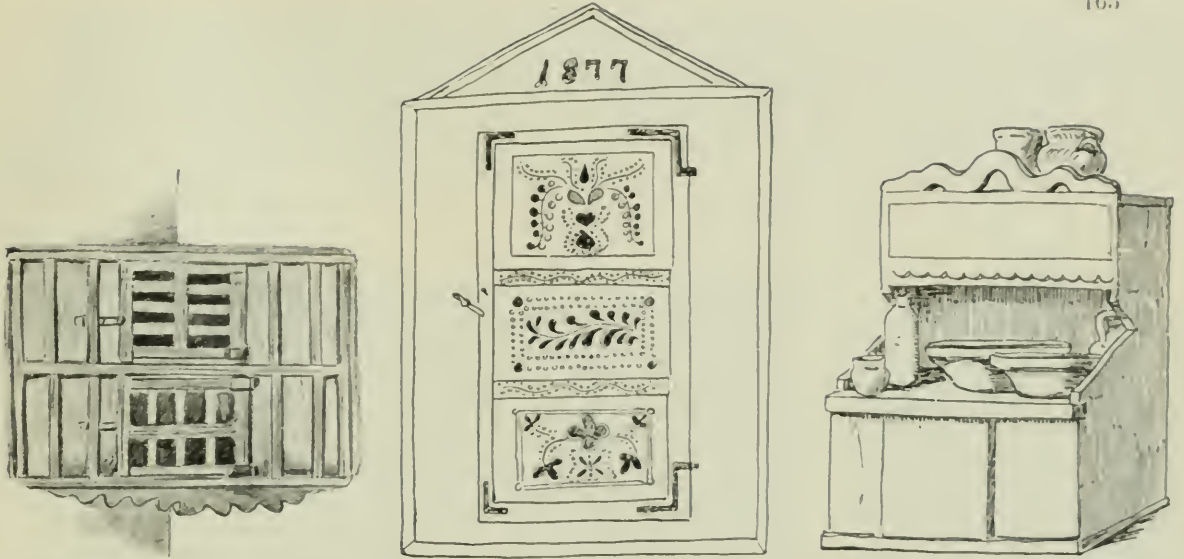
és a téka két széles szegélyére külön dísz jó. Az ajtó maga, két vagy három részre osztva, kisebb mezőkké lesz, ahova ismétlődő motívumok kerülnek (XV. tb.). A két szegélyen felfutó szákról, rendszeren igen tömötten, tulipán, rózsák és levelek nőnek ki, betöltve egészen a tért; a felső részre néha kivágott díszítés kerül, hogy világosság jusson a szekrényke belsejébe is. Egy mákói kék téka (XV. tb.) felső része tálasszerű; ajtaján rojtos zsinórral összefűzött szákrak vannak a virágok, közepén a tipikus mákói, sajátságosan lecsüngő fehér virág, két oldalt piros tulipán s két apróvirágos ág; a téka két oldalán kunkorodó vörös száron, nagy dupla tulipán.

A két föstött kis szék Nyárszóról való, újabb holmi (XVI. tb.) mind a kettő. Becsesebb a gyerő-monostori régibb kis szék (XVI. tb.): sötétkék alapon, sikerült nagy rózsából, a négy sarok felé, ágak nyúlnak s végükön tulipán; az oldalak közepén a mákói lecsüngő virág; a többi teret kisebb rózsák és pontok töltik be; kis fiók is van a székeeskén, nyilván a varrószék számára; a fölírás (1884. Kató Ferkó Erzsóké) is bizonyítja, hogy ajándékholmi.

A színes sulyok ritkább, — hisz nem is való föstött díszítés a mosófára. De azért akad (XVI. tb.), egy-egy szerelmes legény készít ilyet emlékébe, kipingálva a sulyok «chimes» díszítését, pirosra, kékre, sárgára, hogy annál emlékezetesebb legyen.

Annál gyakoribb a színes járom (XVI. tb.) amivel kivált Damos látja el Kalotaszeget.

Élénk, összhangzatos színezést találunk a kapuzábékon s utcaajtókon (XVI. tb.) főleg Sárszásrt és Zsobok vidékén, de egyebütt is, például Nyárszón, Körösfőn. Nem mázolják be az egészet, a színezés csak a vésett díszítés, a «chim» hangsúlyozására szorítkozik s így a dísz szembetűnőbb, távolabbról is látható. Alig négy-öt színt alkalmaznak: vörös, kék, zöld, sárga, itt-ott fehér s fekete; kevert, tört színeket alig használ a nép, úgyis megfakítja az idő s akkor lesz még szebb, Lám, az új butor, ha föstött, kiabáló és kemény a

LUKÁCS ISTVÁN BERKÓ 'ÖVEGES'-E, FESTETT DÍSZÍTÉSŰ 'SZEGELLET TÉKA', VINCZE PETI JÁNOSNÉ 'KASZTEN'-JE, ZENTELKÉN. (253) KÉTESDÉN. (254) M.-VALKÓN. (255)

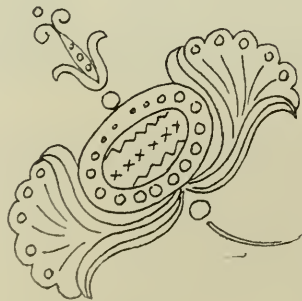
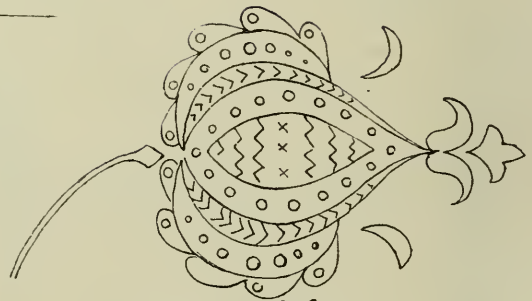
(Kék alapon fehér díszítés).

mi szemünknek, olyan nyersen kerülnek egymás mellé a szűz színek. — a nép így szereti, erőteljes, egészséges idegrendszerük megkívánja a határozottat, a teljesen, nyersen, akár brutálisan őszintét s nem leli kedvét a határozatlan, a félénk, az elmosódó jellegűben. Nem hangulat kell ő nekik. — ami kék, az legyen kék mint az ég azurja, a zöld olyan mint a smaragdos pázsit, a piros pedig harsadjon, mint a sárga kalásztengerben virító pipacs. Nézzük csak a zsoboki utcaajtókat (XIV. tb.) vagy a damosiakat! A gazdagon színezett táblás díszítésű damosi kapun zöld a tábla, kék a kör s vörös vagy fehér a dísz. De azért valóságos keleti ügyesség nyilvánul színesoportosításukban: a csillagok két-két sugarát egy színben tartják s így őrzik meg a csillagmotívum jellegét, így érik el, hogy a csillagforma nem folyik össze a távolból néző szem előtt sem. A csillagjellegét hangsúlyozzák azok a fehér foltoskakák is, amelyeket a csillagsugarak vége pötytyent a kör

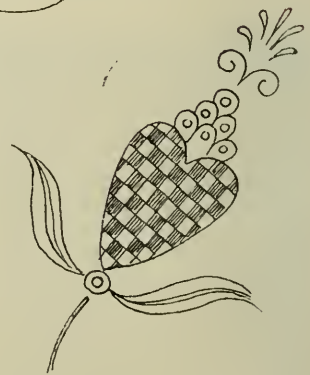

KALÓLASHÉGI HÍMES KIS SZERKEK (246)

(Összeáll. Kasztlósné)

Pávafarkas.

Tökös.

LESTETT DÍSZITÉSÜ POLC, MAGYAR-SÁBRO VASÁRHELYI
 LÁDA, IL-HUNYADIÓI, SÁRVASÁRÓI, ÖVÉGESE, MAKORÓI (XVI. II. 3.)

TESZETT DÍSZÍTÉSŰ KIS SZÉKEL, NYÁRSZŐRŐL.
HIMIS ÉS TESZETT SÚLYOK, KÖRÖSTŐRŐL. (XVI. tábl. 1.)

DAMOSI LESTETT DÍSZÍTÉSŰ JÁRMŐK
LESTETT DÍSZÍTÉSŰ KIS SZÉK MAGYAR-GYERŐ MÓNOSTORJÁN. XVI. 11. c.

EGY DARÓCI HIMES LÁDIKÓ;
EGY NYÁRSZÓI FÖSTÖTT DÍSZITÉSŰ RÉGI LÁDIKÓ; MODERN FARAGÁSÚ LÁDIKÓ ÉS TÁLCA. (257)

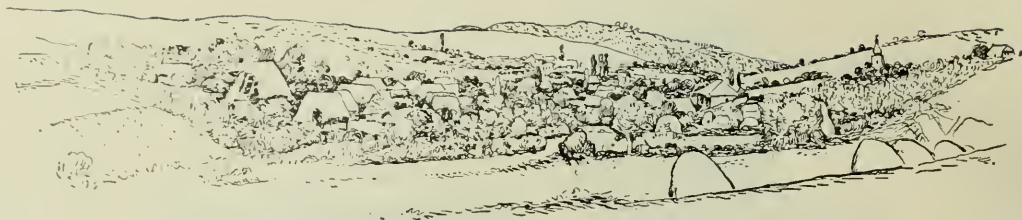
Pentek Gyugyi György faragása, Körösfőről.

mentén; ilyen izléses takarékosággal alkalmazott fehérrel emelik ki a csillagközéppontot is.

Önkéntelenül csúszott ki az inémt pennánk alól: «keleti ügyesség» . . . A kairói arab muzeumban s a keleti temetőkben járva, meg-megállottunk magunk is: lám milyen magyaros ez vagy amaz a díszítés, azon a eszerépen, azon a síremléken, vonalaiban, színében, egész moti-

NAGY-ALMÁS.

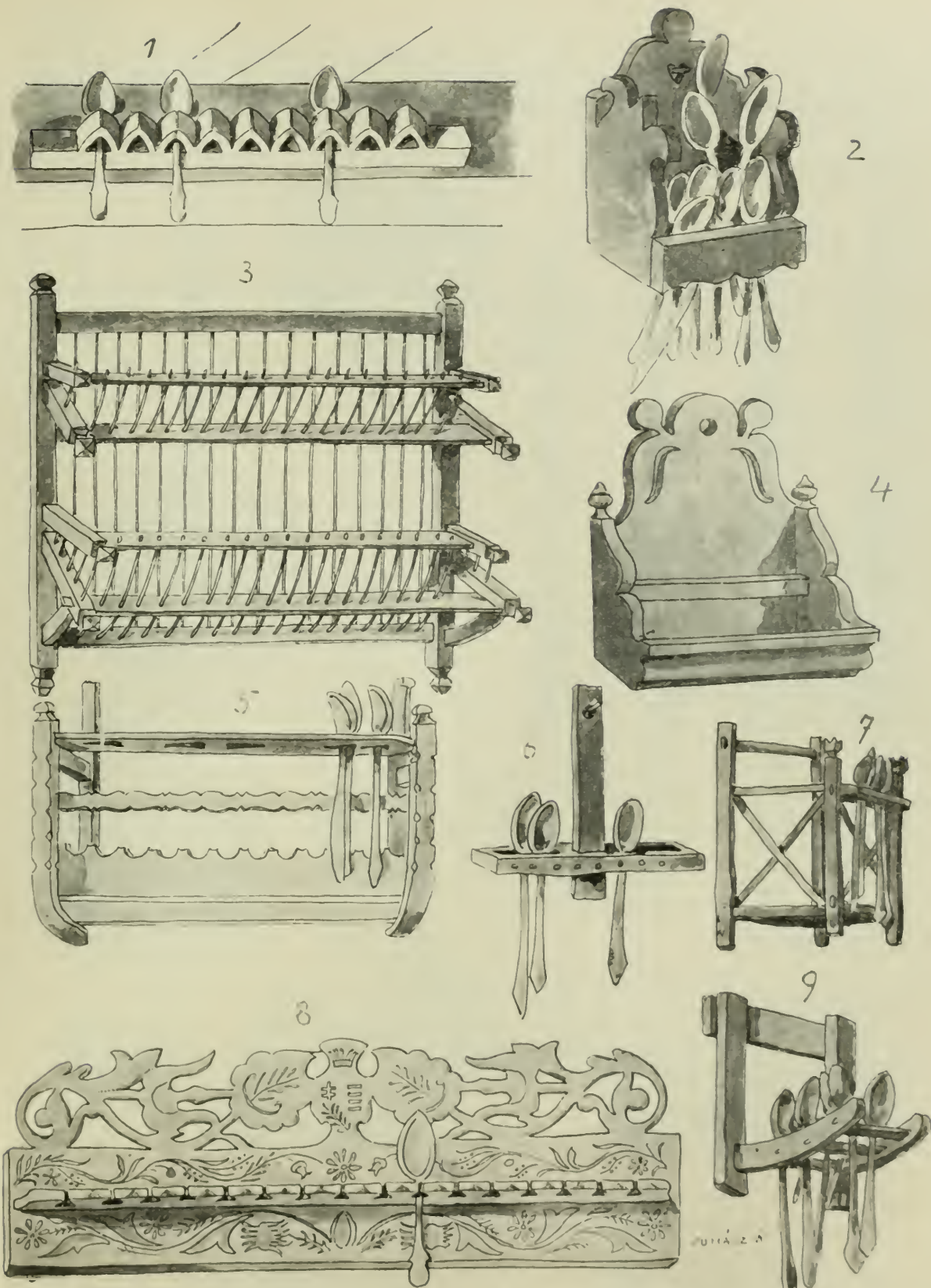

BÁBONY FALU.

vumában! . . . Hasonló meglepődésre lehet okunk a szláv népek néprajzi gyűjteményeinek vizsgálása közben is, hasonló meglepődések érhetnek a német gyűjtemények vagy a szélső északi népek etnoszának tanulmányozása folyamán, — de megfelel erre a többek közt Kriesch Aladár munkatársunk: hogy Kalotaszeg művészete mennyire magyar őseredetére nézve s mennyire táplálkozott idegen elemekből, az a művészt, aki annak csak jelen organikus és spontán megnyilatkozását látja és érzi, csak másodsorban érdekelheti. Ez, úgy hiszem, soha teljesen tisztázható kérdés nem lesz s így az etnografusoknak még sok örömteli vitát és küzdelmet ígér. Mert hisz tudományos kutatásunkban a harcot Erdélyből bátran áttehetjük Ázsiába s nyugodtan kérdehetjük, vajjon hány árjától vett impresszióval és művészi szimbolummal telítve jöhettek már ide is magyarjaink? De épp oly nyugodtan meg is fordíthatjuk a tételt s kereshetjük az árját, az indogermánok művészetében a turániak már Ázsiából áthozott befolyását. Ez tehát igen érdekes fülemüle-perré fejlődhetik, amelybe mi járatlan művészek világért sem akarnánk beleszólani. Itt áll előttünk a tény, a kalotaszegi művészet ragyogó ténye. Egy minden ízében kiforrott, harmonikus művészet, amely mégis lényegében egész határozott különbségeket mutat fel az őt körülvevő népfajokéval szemben. Hogy ezek voltak-e ő reája hatással — valamint ő is amazokra? Valószínű, sőt bizonyos. De hát egy nép nyelve is, nem táplálkozik-e az őt körülvevő népek nyelvéből? Azért mégis magát törvényei szerint átformal. És vajjon egy nép művészete nem azonos-e a nép nyelvével, csak hogy éppen más anyagon keresztül beszél s közvetíti fogalmait és érzéseit? Vajjon nem az-e egy nép művészetében a stílus, ami nyelvében élő szó és mondatkonstruáló törvény? Vagyis az az eleven erő, amely által minden kívülről jövő megnyilatkozást a maga képére, felfogására alakít át? Lényeges-e

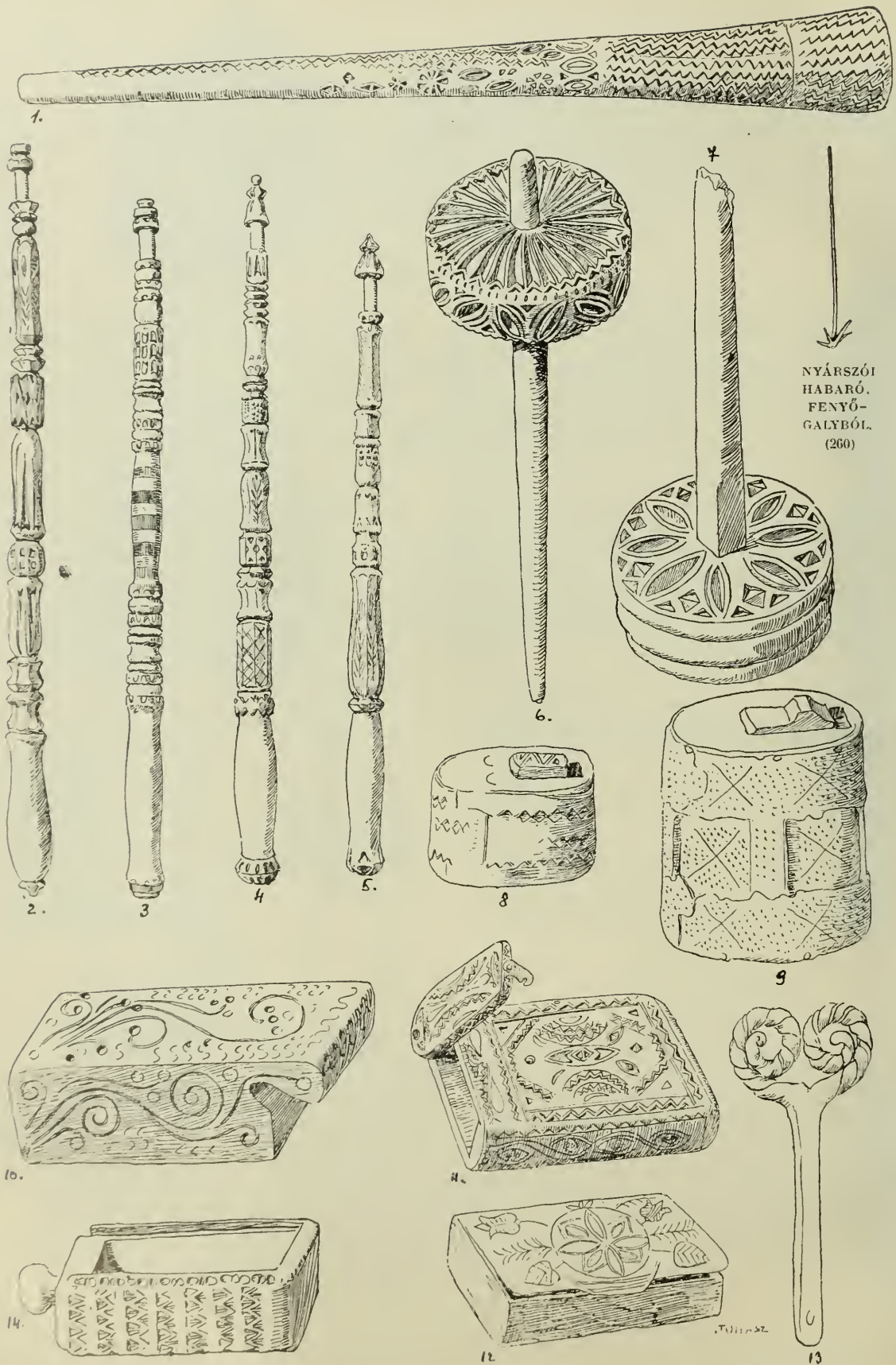

INAKTELKE FALU UTCÁJA.

KALÁNTARTÓK. (259)

1. Batiz Baudi Ferenc kalántartója a mestergerendán, Magyar-Gyere-Vasarhelyt, 2. Balas Ferenc Matyuse, Sárvasárt.
 3. Tálas és kalántartó, Magyar-Gyere-Monostorról, 5. Szoke Istváné, Sztáman, 6. Szűcs Pistae Magyarokereken.
 7. Beuki-Luki István kalántartója és öveges-e, Zentelkén, 8. Varga Mihok füstölt kalántartója Nagy-Aburison, 9. Bogdan Istvane, Magyar-Gyere-Monostoron

NYÁRSZÓI
HABARÓ.
FENYŐ-
GALYBÓL.
(260)

1. Himnes ju omszeg, Nagy-Almásról; 2., 3., 4., 5. Himnes ostornyelek, Damosról; 6., 7. Csüllő, söllő, Jegenyéről; 8., 9. Sotartók, Nyárszói; 10. Kílineskészög, Nagy-Almásról; 11. Gyujtotartó, Darocrol; 12. Iskátulya, Nyárszói; 13. Vaskílines, Sárvasárról; 14. Kis fiók, Magyar-Bikalról. (261)

ilyen körülmények között egy adott művészi stílusban az idegen elemeket keresni, midőn maga a stílus mindent beolvasztó erejével onmagában bizonyítja saját létezését? Miért nem kételkedünk a magyar nyelv létezésében? Mert ezt mindnyájan értjük és érezzük. De a magyar nép másik, alaki beszédjétől, paraszti művészetének stílusától bizony messze estünk. Ezt kevesen értjük, kevesen érezzük.

Itt kerítünk sort a díszített apró holmira is, amelyek hennünket nem néprajzi, de művészi szempontból érdekelnek.

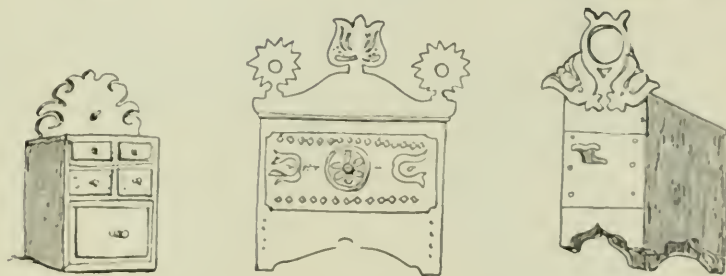
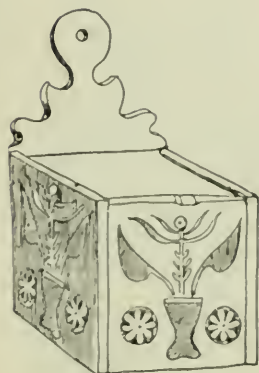
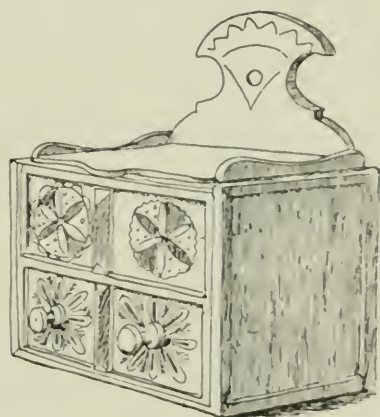
A szoba falán s a mestergerenda oldalán vannak a cífra kanáltartók (259), különféle megoldásban. Néha csak egyszerű léce a kanáltartó, megfelelő lyukakkal, nyílásokkal a kanál nyelének; van azután állított ornamentikájú s van főtöltött díszítésű is; utánozzák a jászol fölé akasztott széna-lajtortja formáját is, amelynek díszítése a szerkezet pálcikáiból kerül ki.

NYÁRSZÓI
GYÚJTÓTARTÓ.
(263)

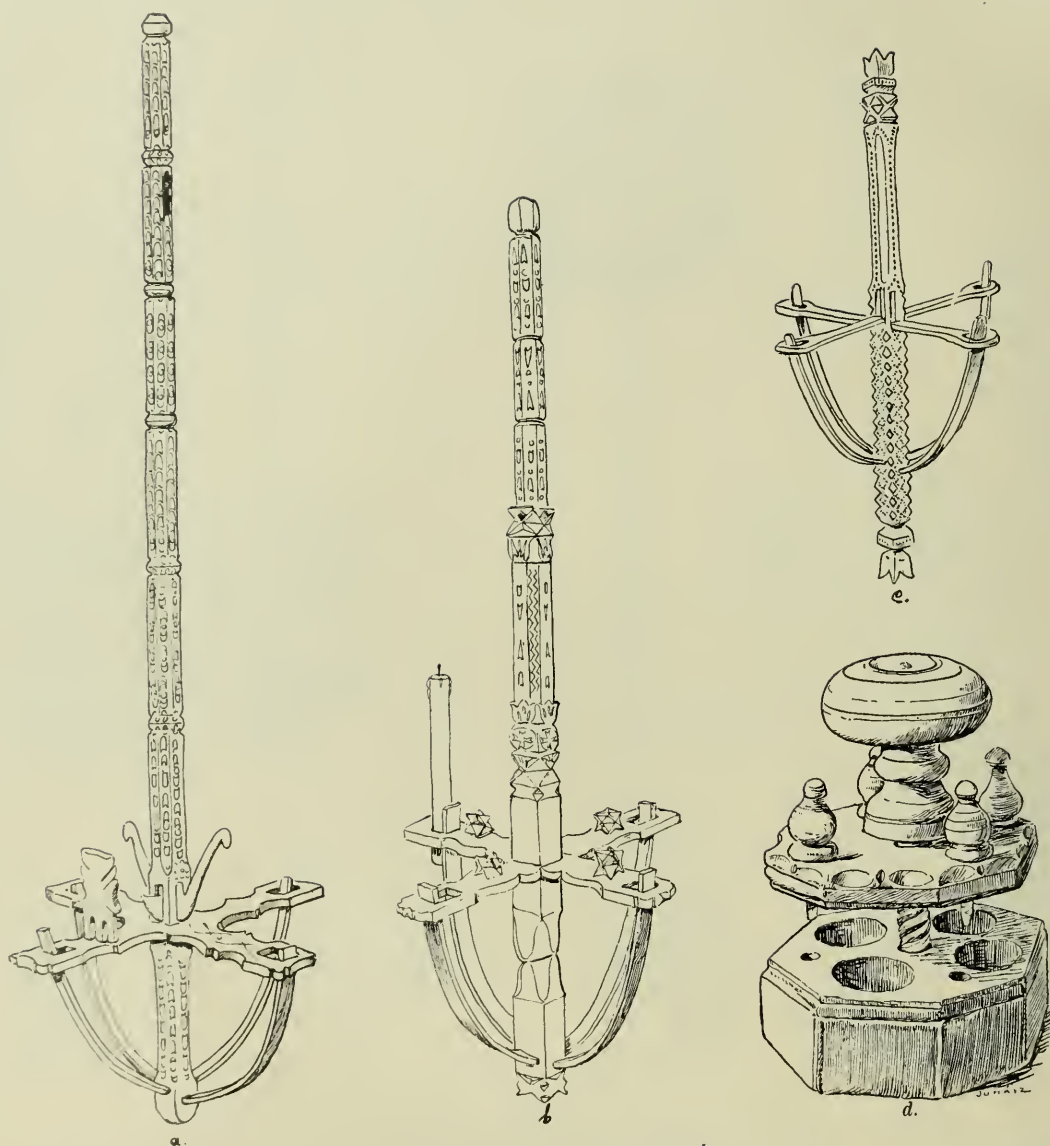
CSIZMALARÁDÍTÓ A
JEGENYEI TEMPLOM ELŐTT.
A bérmáló uton járó püspök
tisztelére csinálták 1903-ban.
(261)

KALOFSZEGI SÓTARTÓK. (262)
(Negyszeres kibővítés)

Az apró holmi készelésében s díszítésében kifogyhatatlan a nép elméssége: resű idejében farieskál a földműves, egy-egy jeles hajlású ág, egy-egy fagócs szolgálta ideát munkájához. Így készülnek a sótartók, szelencék, kis ládák, kacattartók, a játékszerek. A jegenyei templom előtt láttunk egy furesa holmit, — hát ez mi?... A eszmaról azon takarítják le a sarat, — mert amikor a püspök itt járt, sáros idő volt s nem illett volna bekeverni a templomot. (260–64).

Említettük már a régi gyertyatartókat. (265–66) Különös alakú holmi, első pillantásra alig tudja az ember, hogy micsoda. — inkább ijnek tartaná. Vékony faragott léce, amelynek közepe tájára a tulajdonképpeni gyertyatartó karja van erősítve es pedig, vagy a kar megy a lécen keresztül, vagy megfordítva: a karok vége kiszélesedik es gyertyavastagságú lyukkal van áttörve, ide helyezik be a gyertyát, amit félkör alakban meghajlított egy vagy két fabroncs tart egyenes helyzetben, aszerint, amint kétkarú vagy négykarú a gyertya-

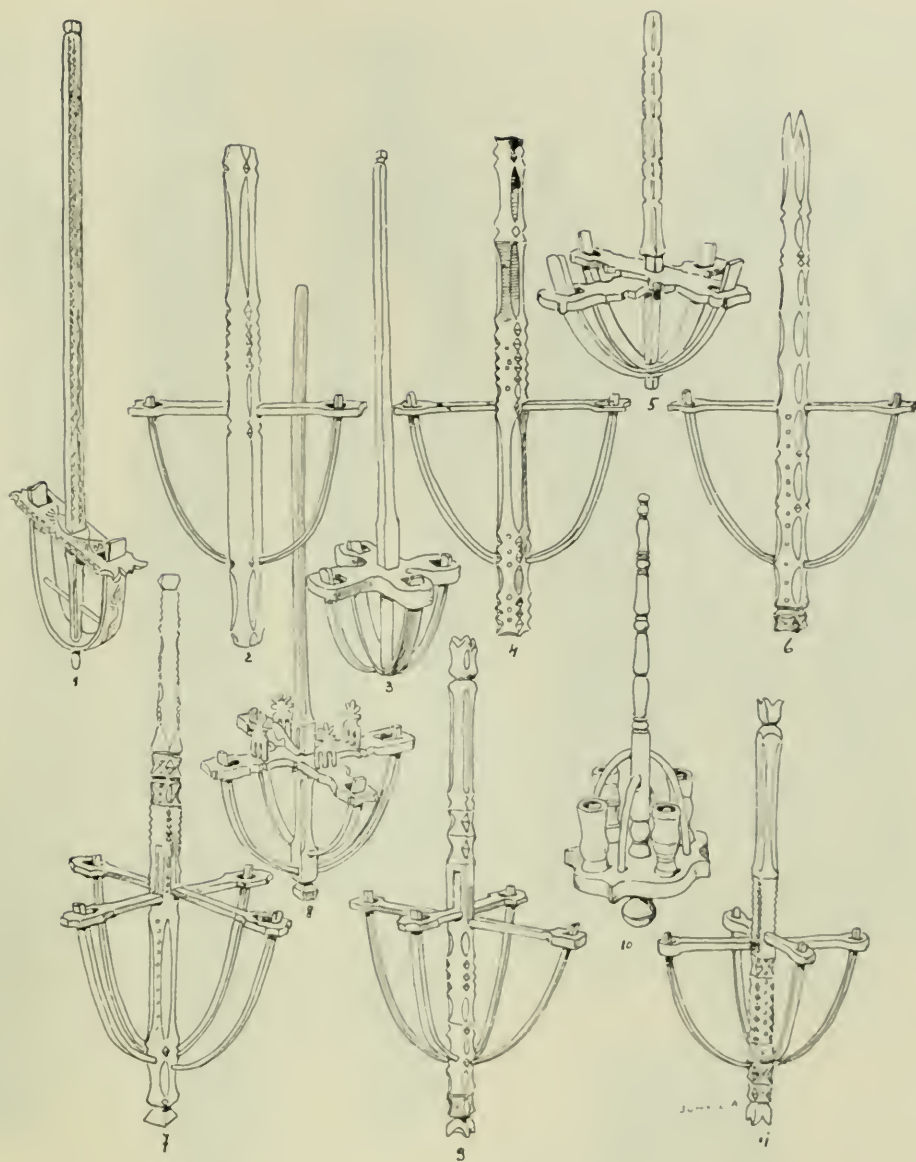
GYERTYATARTÓK ÉS KINCSES SZUSZÉK.

a) Damosról, b) Sárvásárról, c) Bánffy-Hunyadról, d) Kincses szuszék, Sárvásárról. (265)

(Négyzeres kisebbítés.)

tartó ; e rugó a lécs alsó végén megy keresztül s beléér a kar gyertyanyílásába, oda szorítva a belédugott gyertyát. A gyertyatartón leginkább a középső függő rész van díszítve ; szokott alakja négyszögű hasáb, melynek éleit rövidebben vagy hosszabban bemetszik és vagy a bemetszéseket festik be különféle színűre, vagy magát a lécelt s ez esetben a bemetszés nyomán látszik a fa természetes színe ; néha egész hosszában is lesimitják az éleket s így nyolcszögű hasábot kapnak, közbül csillagidomokat is formálva ; e díszítést megismétlik a gyertyatartó karjain is. Különös esztergapadon romlott formát mutat egyik példány : a lécen karok helyett korong van s ezen nyugszanak a fakupaalakú gyertyatartók. (266)

A szeretettel díszített apró holmi közé tartozik, valóságos ékszere a kalotaszegi fehér-

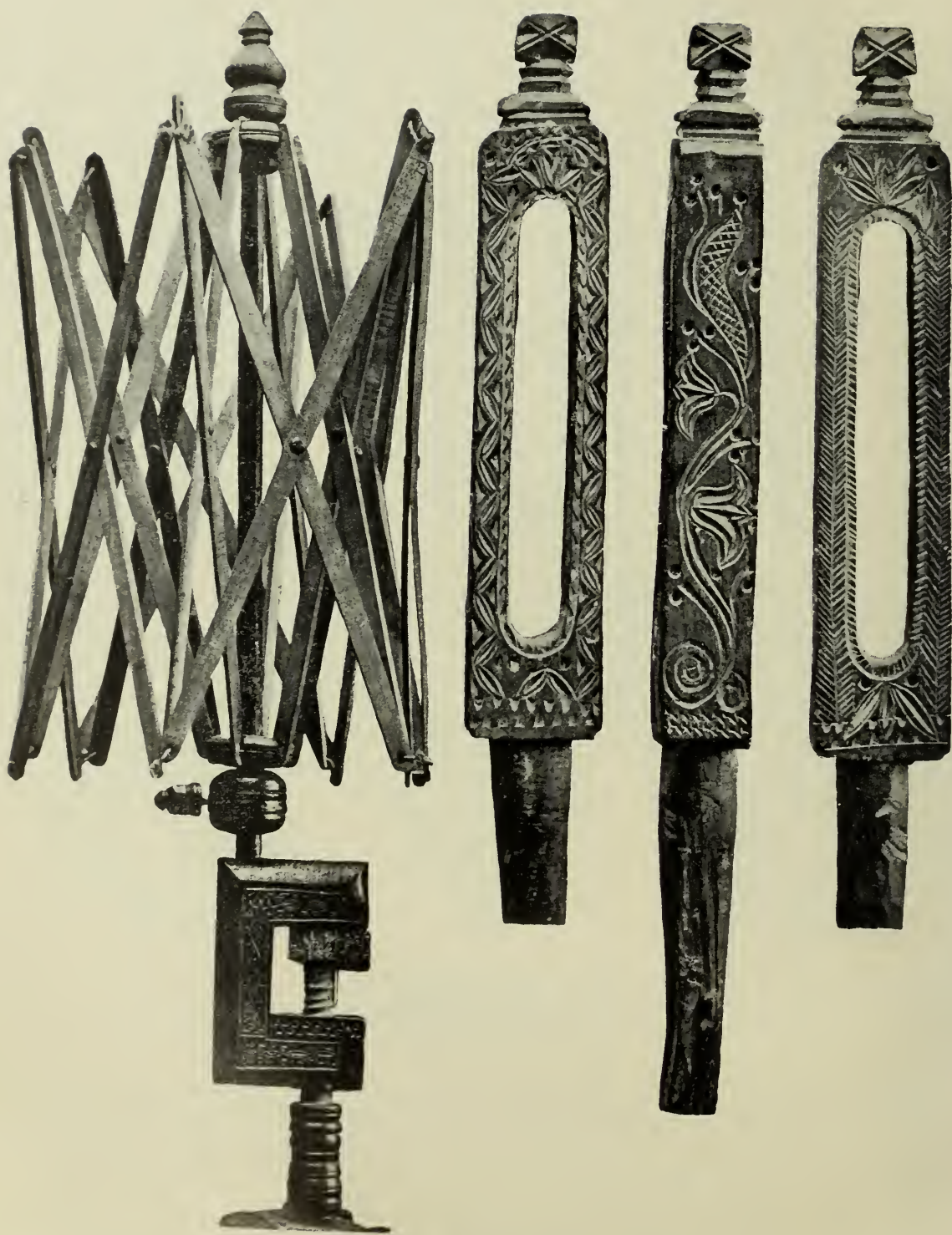
GYERTYATARTÓK.

1—6. Magyar-Bikáról. 7. Darócról. 8. Damosról. 9—10. Nyárszóról. 11. Magyar-Győr-Monostorról. (265)

(Korlátolt nyolcszoros kissébbítés.)

népnek, a völgyenyétől, kedvesétől kapott vászonfeszítő, vetélő, orsófogó, a cifra mosósulyok, a kézi mángorló, a díszes guzsaly és a hímes rokka, a szépséges kis kapalisztító.

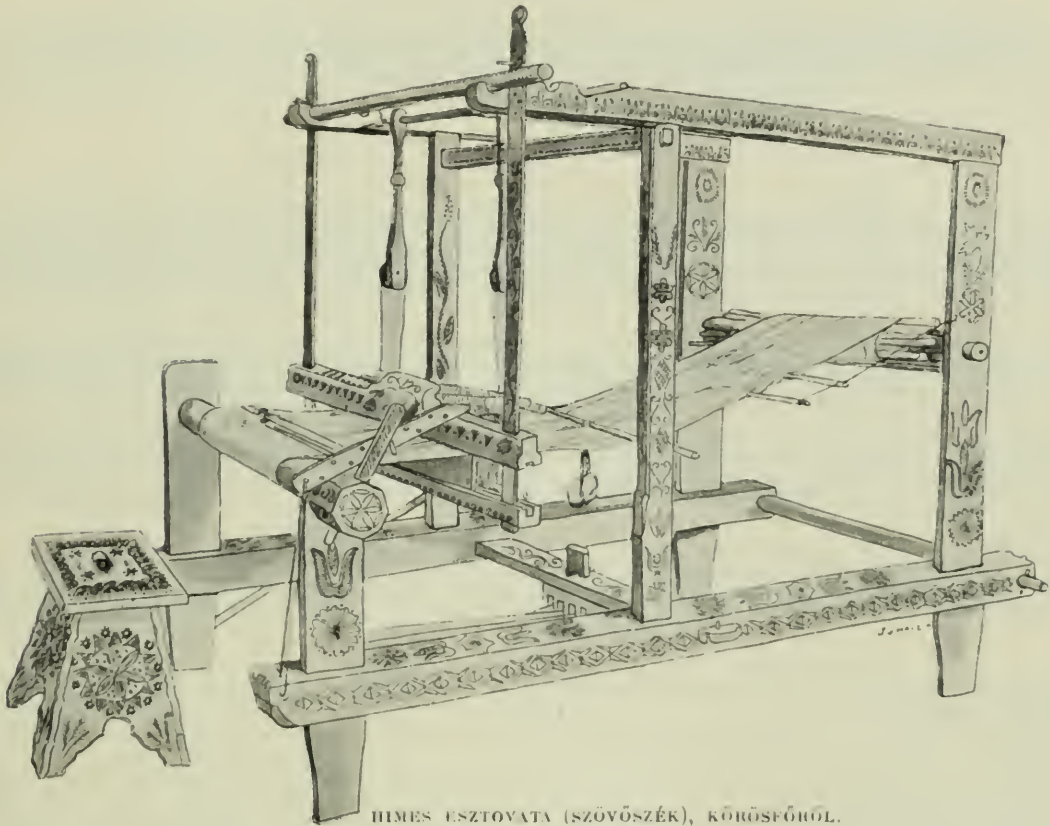
A vászonfeszítőnek a szövőszéken, az esztovátán (268) veszi hasznát a leány- és asszony-nép, ezzel feszíti ki a már megszőtt, de még föl nem tekert vásznat s a szövőszálakat. A vászonfeszítő két villásan egymáshoz szoruló részből áll, egyik fele a villa s ennek ágai közé esúszik a másik fele úgy, hogy tetszőszerint hosszabbítható. A feszítő két végén szögecskék vannak, azok nyomulnak kifeszítéskor a vászonba. A díszíthető mező keskeny rajtuk, de éppen alkalmas valami folyó láncdíszítésre s ezt meg is cselekszi a díszítő, ritka dekoratív érzéssel alkalmazkodva a díszítendő ter arányaihoz: ahol a szerkezet meg-

HIMES TEKERŐK. (267)
(Kétkezűes káncsbűtő)

bontása nélkül szélesíthet a szerszámon. ott szélesíti és a díszítésen is aszerint módosít. Néhány sikerült példányt mutatunk be itt. Hasonlóan bánnak a vetélővel, vagy mint ők mondják, a sikkantyúval. Az orsófogó szinte lantalakú, de sajnos, ez a holmi már megyen ki a szokásból, egy-egy régi példány még akad, elvéve. (267—272)

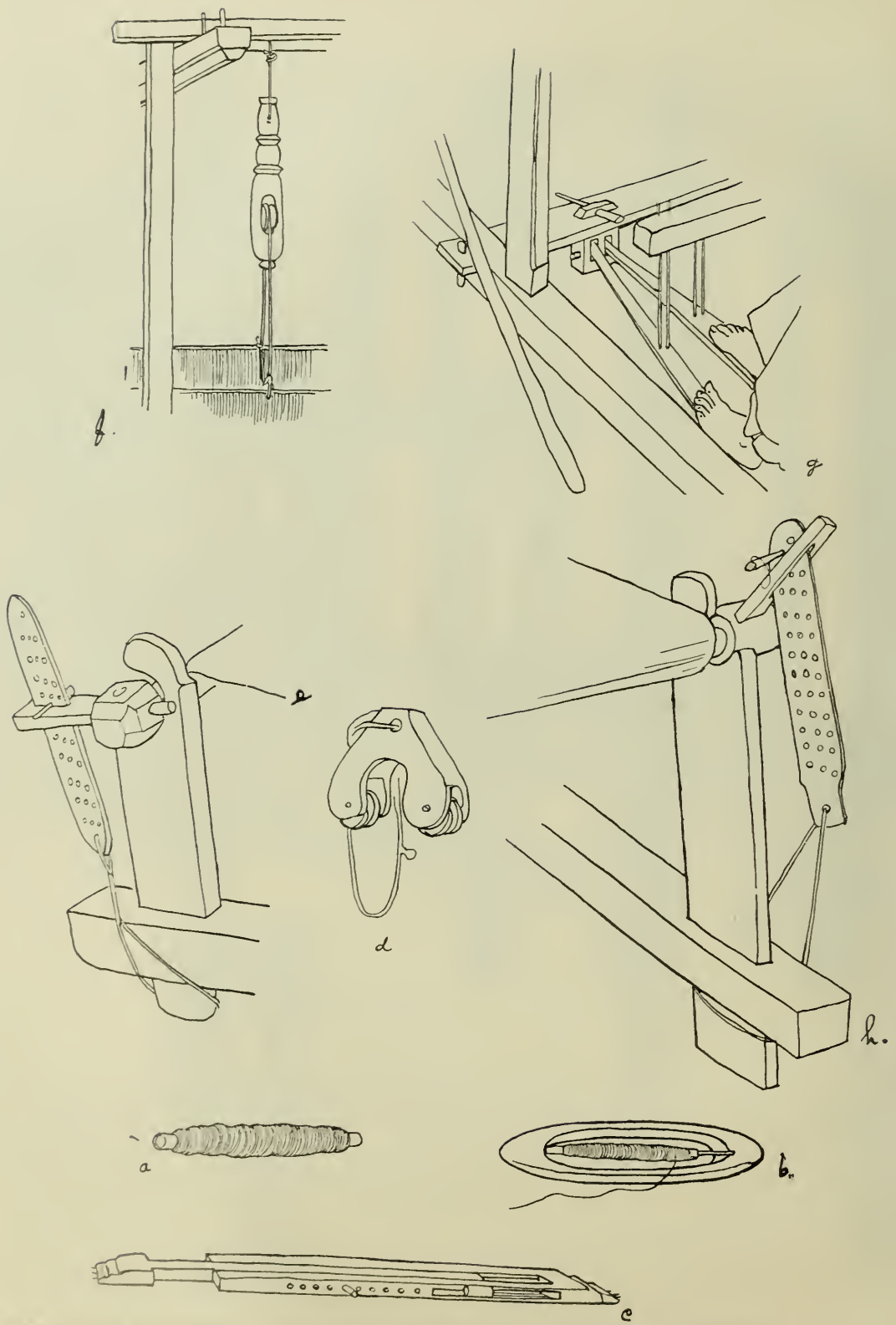
Helyes holmi a sulyok, a mosófa is, amivel a kut mellett, patakparton télviz idején is mezítláb, paskolják a mosásba került gúnyát. (273—74). Lapátalakú, rendeltetése szerint súlyos és jól kézbeillő, marokra fogható; a nyele síma, gömbölyded s a nyelén nincs is díszítés, csak kivételesen, csak a nem használatra, inkább emlékebe készült példányokon

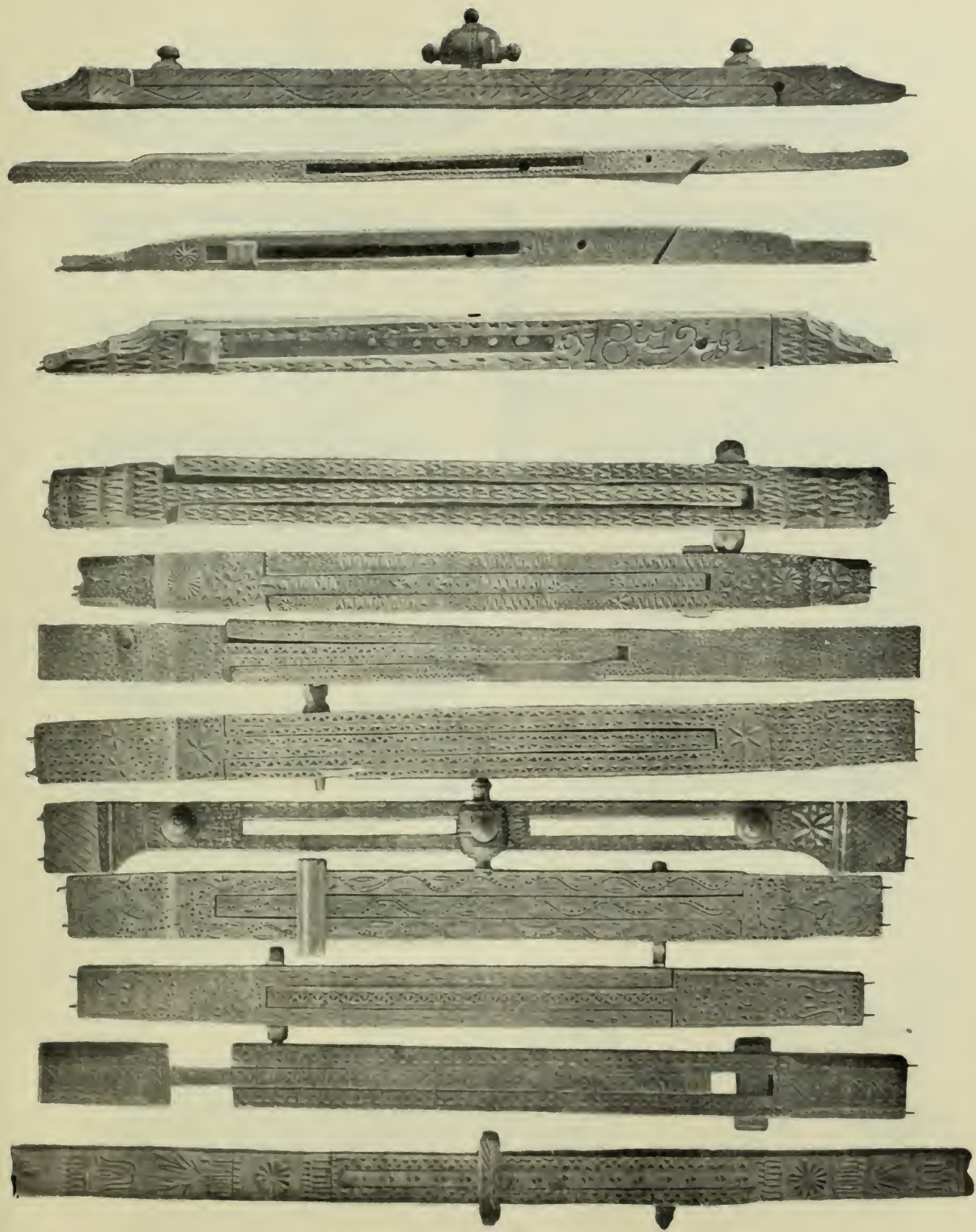
HÍMÉS ESZTOVATA (SZÖVŐSZÉK), KÖRÖSFŐRÖL.

(268)

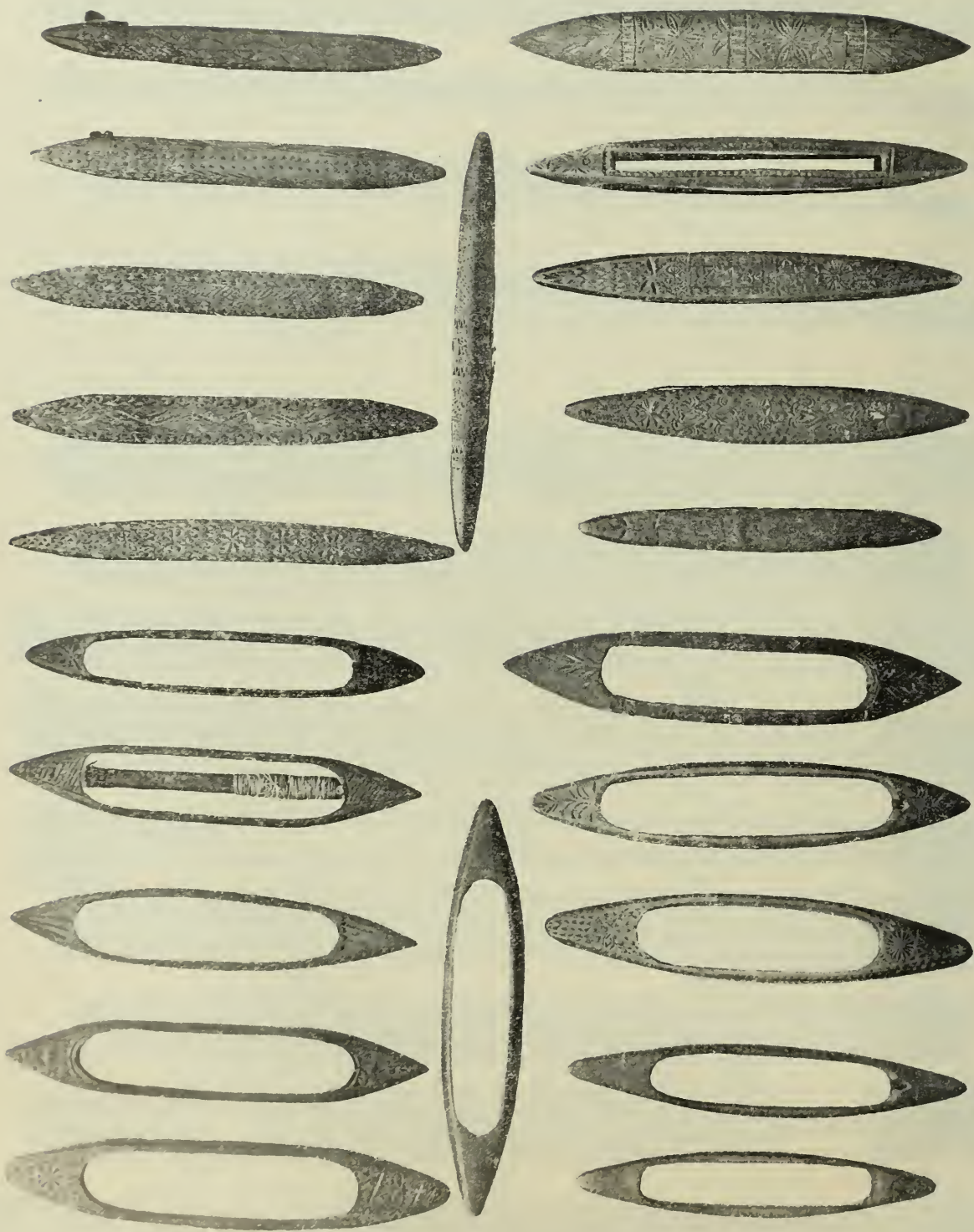
és jellemző, hogy éppen az ilyeneken, a díszítés nem olyan ügyes, nem olyan magyaros, mint a többiekén. Hogy mennyire helyes, tárgyhoz, célhoz, anyaghoz alkalmazkodó a díszítő érzés e népben, azt láthatjuk, összehasonlítván a sulykokat a kapatisztítókkal. (275—76—77). Nagyjából hasonlít egymáshoz a két lapátformájú holmi, de mivel használat alkalmával az egyiket marokra kell fogni, míg a másikat csak az ujjak közt tartják, ezt tekintetbe veszik a díszítés alkalmával, ezért síma a sulyok nyele, viszont hímes a kapatisztító; a díszítésének elhelyezése és iránya is alkalmazkodik a tárgy jellegéhez: az övre akasztva hordott kapatisztitónál fölül van, látszik a nyél, tehát ezt is díszítik és eszerint, — a marokra fogott sulyoknál a lapátrész esik fölül, csak az látszik és a marok alatt a nyél vége, ezt fejezi ki a nyélből fölfelé induló virágdísz vagy az országéjmer elhelyezése-nek iránya s ezt a nyél díszített vége.

29. *Tab. 1.)* V-telő. *c.)* Vászonszító. *d.)* Négy nyüstű esiga. *e.)* Feszítő az esztovátán. *f.)* A esiga alkalmazása az esztovátán.
g.) Lábitó az esztovátán. *h.)* Feszítő az esztovátán. (269)
 (B.-HUNYAD.)

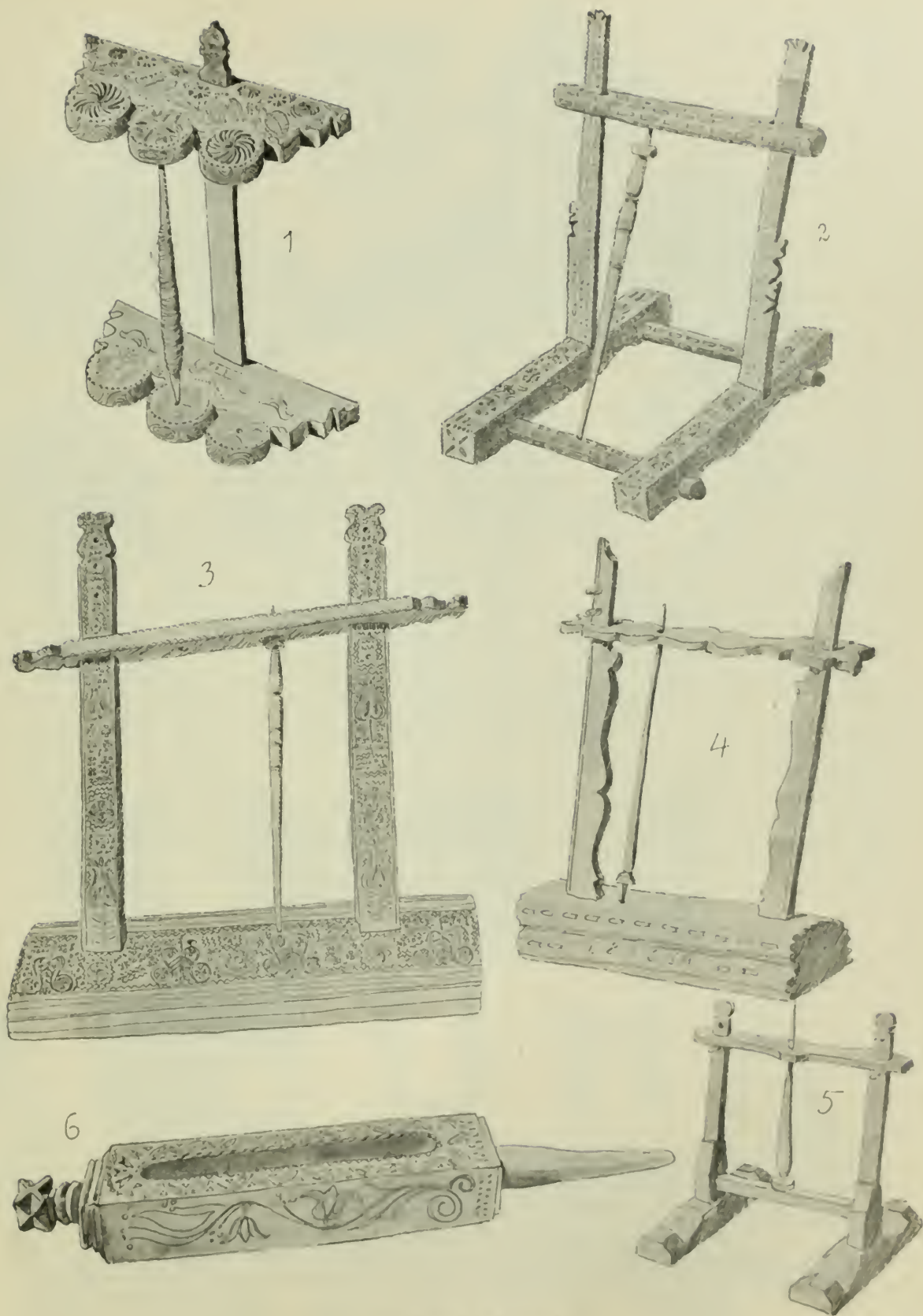

KALOTASZEGI HIMES VÁSZONFESZÍTŐK. (270)
 (Körülbetűl fölenagyság.)

KALOTASZEGI HÍMES VETŐLÉK. (127)

(Körülbelül felső nagyság)

ORSÓTARTÓK ÉS SÉTELŐ.

1. Kis-Petriből 2. Jegenyeről 3. Nagy-Almásról 4. Magyar-Valkőről 5. Szántáról 6. Sento, Bogartelkeről (27)

(Haromszoros késszámban).

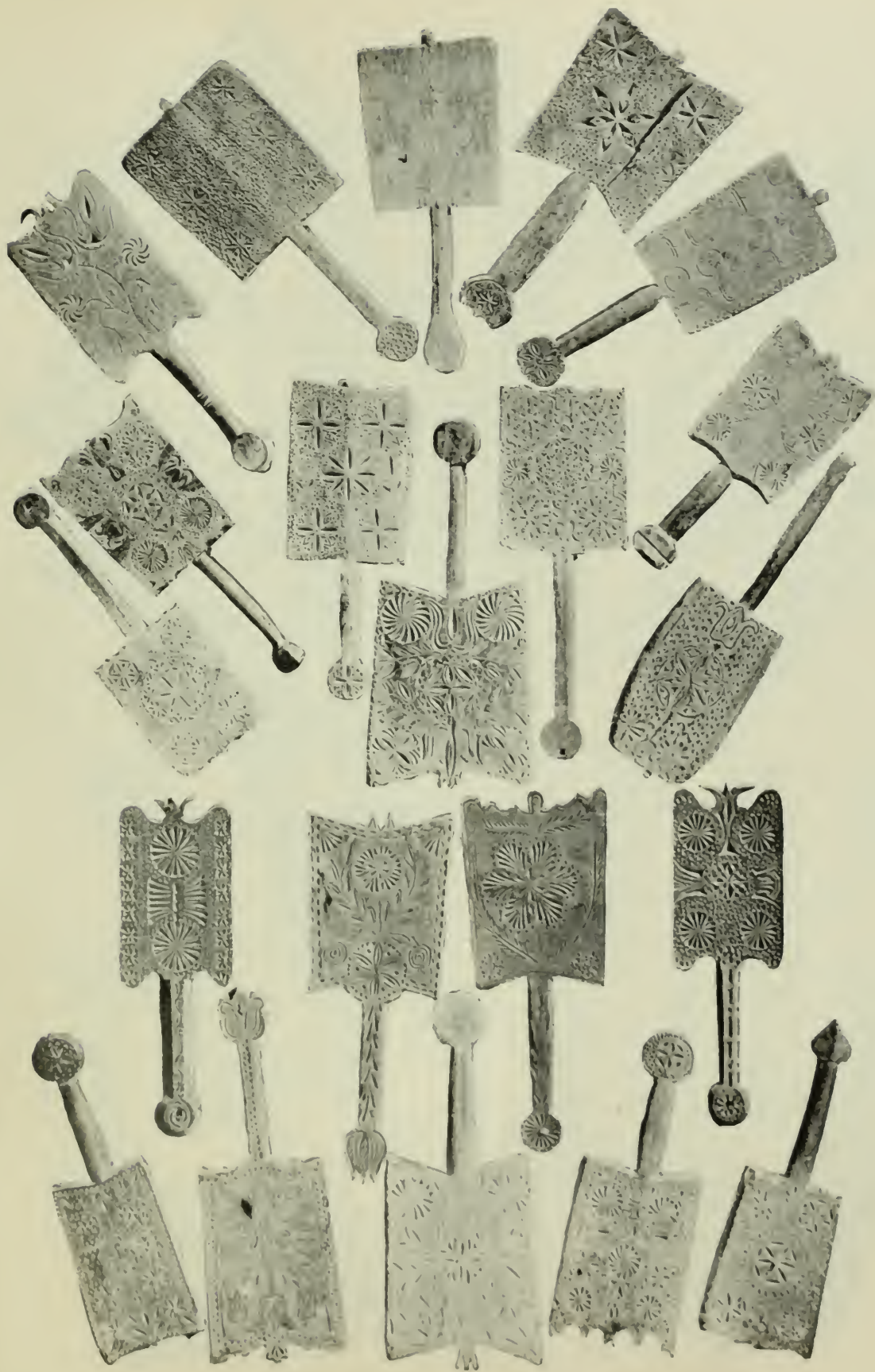

TÜRE FALUBÓL.

A díszítési centrum a sulykokon, — a kaptisztítókon is — a lapát közepére esik s ezt hangsúlyozzák csillaggal, rózsácskával; e középpont köré sugarasan helyezkedik, az állók s tengelyek irányában, a többi ornamentum. A sulyoklapát jobb- s baloldalát egyenes vonal határolja, míg a felső- és alsó rész többnyire íves, vagy legalább is tompaszöget képez a két félrész, úgy, mint a kaptisztítóknál, de a sulykokon nem megy át kunkorodó száraeszkákba. A lapát felső oldalának kiképzése hasonlít az alsó oldal kiképzéséhez, de a középvonal, mintegy a nyélnek folytatásaképp, kis gombbal vagy tulipánvonallal van jelezve, eltérőleg a kaptisztítók díszítésétől, ahol ez az inkább alsónak mondható oldal rendszeren egész egyenes vonalú. A sulykok s a kaptisztítók is, rendszeren mindkét oldalukon különbözőleg vannak díszítve. A díszítési motívumok hasonlítanak az utcaajtókon alkalmazott motívumokhoz, finom kicsinyítésben; legtöbbször a körosztásából származó csillagok jól véshető formái ismétlődnek. Jellemzően pontos, tiszta faragásuak dicsekedhetnek velük akármely ügyes műfaragó, pedig súlyos kezű parasztleányok munkája valamennyi. Olykor a faragó neve s a faragás dátuma is ott a sulyok élén és ott a leányzó neve is, aki ajándékba kapta. Akadunk olyanokra, amelyekel ugyan egészen főd a díszítés, de az állók és tengelyek mentén egy-egy nagyobb rózsácska vagy egyéb virág hangsúlyozásával ügyesen, valóságos műízléssel van osztva a tér; naivul buja, szinte telhetetlen díszítési kedvet látunk egyes példányokon. A mélyebb és sekélyebb ornamentumok

TÜRE FALUBÓL.

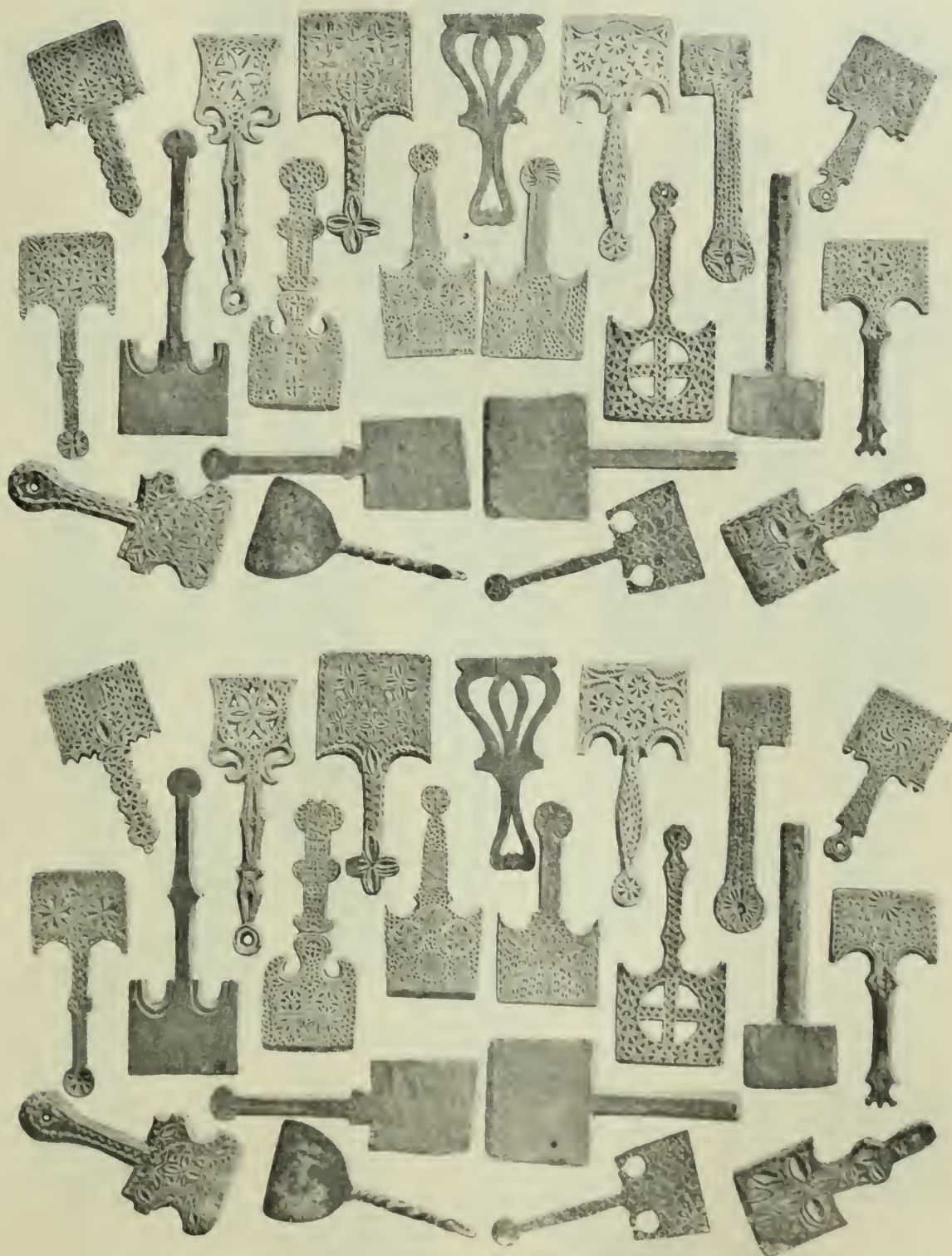
KALOTASZEGI HÍMES SÚLYKOK. (73)

(Kardlétel hűszorozás kissebbítés.)

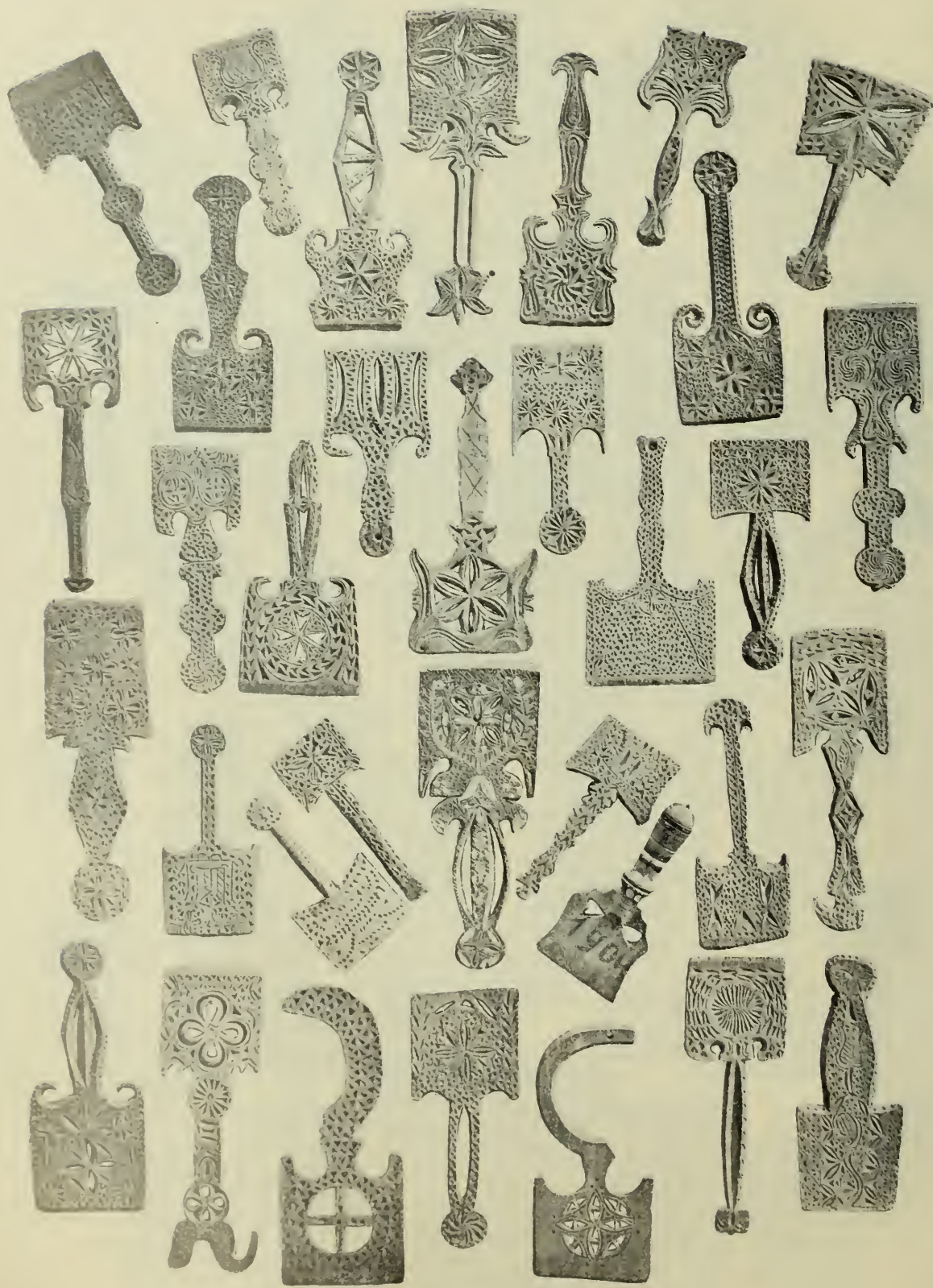
KALÓTASZEGI HIMES SULKOK. (274)

(Körülbelül hatszoros kisebbítés.)

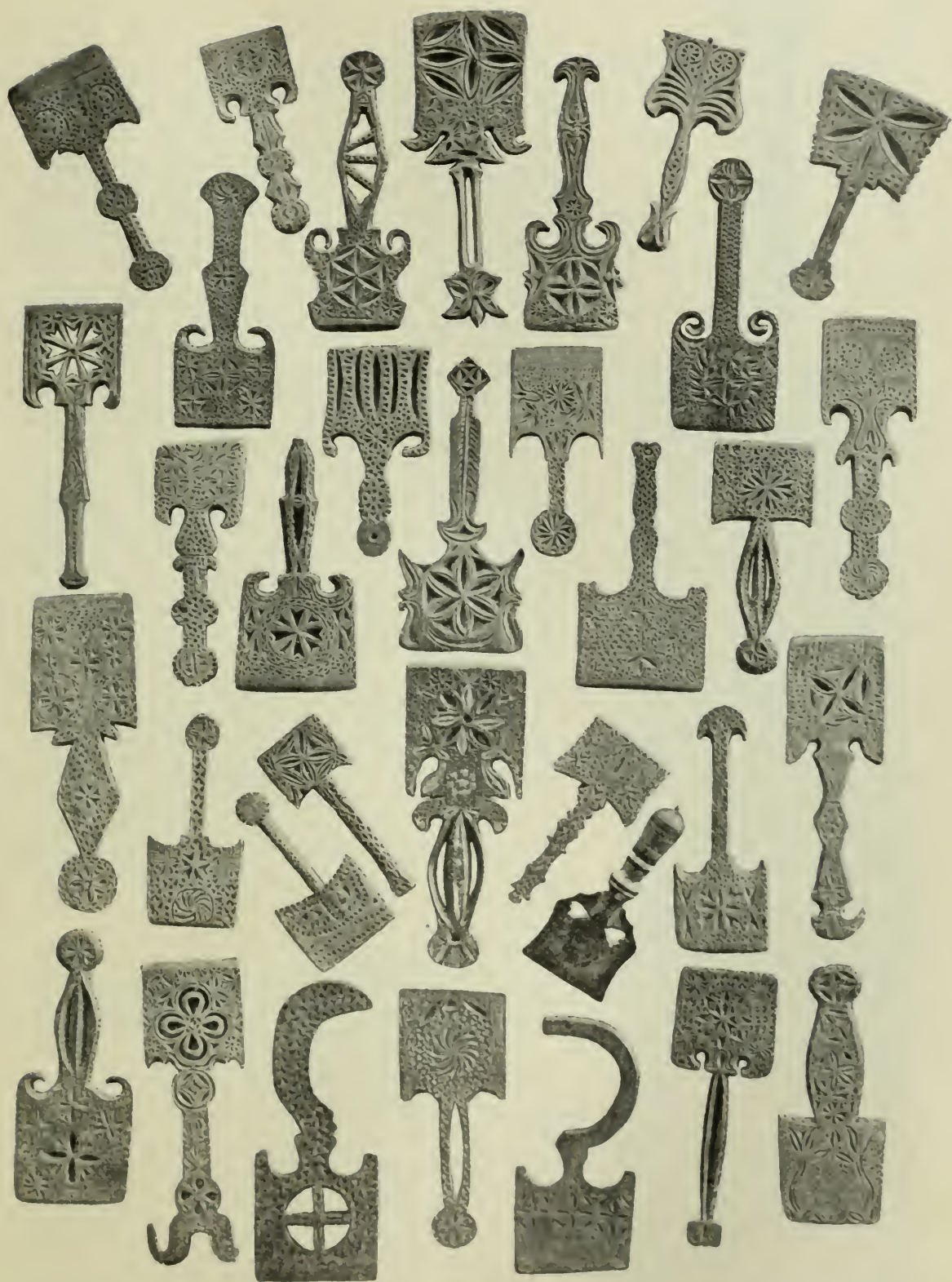
HÍMES KAPATISZTELŐK. (275)

(Kovács László felvétele)

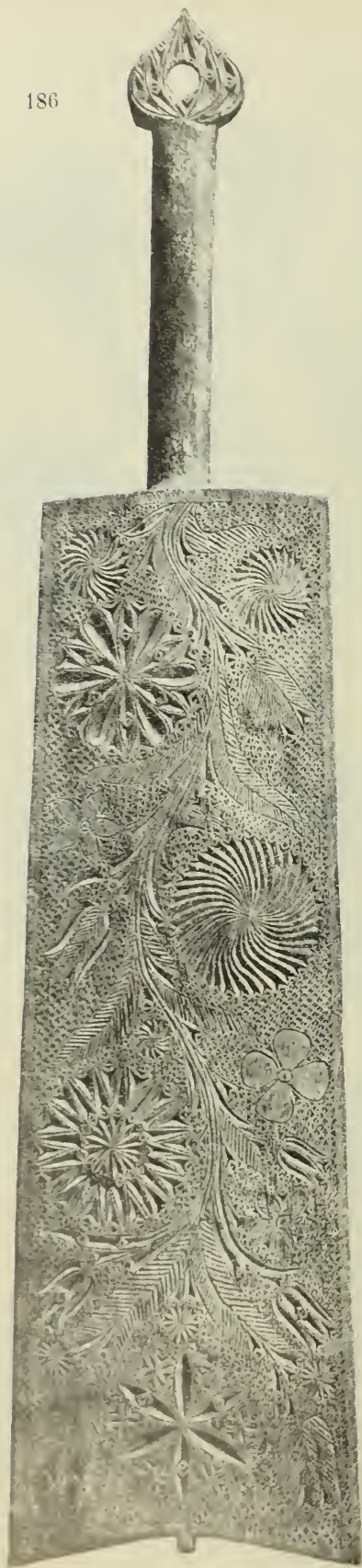
HIMES KAPATISZTÍTÓK. (276)

(Kőrösötől fele nagyság.)

HÍMES KAPATISZTÍTÓK. (277)

(Körülbelül feleannyiszal)

LAPICKA (KÉZI MÁNGORLÓ),
M.-VALKÓRÓL. (278)
(Háromszorosra kisebbítés.)

izléses váltakozásának példája 1. ábra, — kezdetlegesebb a 3., 5., 9., 12. Több a mértani díszítés, ritkább a tisztán virágdíszes; mindkét oldalán egyforma, például: a 18. Van vegyesen díszített is. A nyél végződése, mint már említettük, gomb, vagy virág; a gombon gyakori a rózsácska. Egy-egy sulyok nyele sípban végződik, hogy sípszóval jelt adhasson az asszony, ha teszem hazulról meleg vízre, vagy egyéb segítségre van szüksége.

Külön szólunk egyik legeredetibb kalotaszegi kis holmiról, a kapatisztítóról. (275—76—77). Apró kis lapátocskák ezek, a surcra, a kötényre akasztva hordja, a köténydarázsolás fölött a fehérnép, amikor mezei munkára megyen kapával, — az ásóra, kapára ragadt földet és sarat ezzel kotorja le, munkaközben. A használati eszközből azonban, éppen mint az orsónehéztő karikából, amiről ezután lesz szó, apránként valóságos díztárgy, ékszer, szerelmi emlék lett, ezt is inkább a szerelmes legény faragja s kedveskedik vele választottjának. Látszik is a munkán a szeretet, hogy a legjavát, legszebbjét adja rajta annak, ami tőle telik. Hát tud is, telik is! Mily gazdag változatosság formai gondolatokban, formaérzékben. És jellemző a népművészet elhagyatottságára, hogy e remek kis holmit eddig jóformán senki sem ismerte, csak éppen a nép, aki nem parádézott vele. A falvakban maga a pap sem tudta, amikor megmutattuk neki, hogy mire való kicsi jószág lehet az. Egyszerű formájában (275) ismeretes szerszám ez más vidékeken is, de Kalotaszeg kellett hozzá, hogy ilyen díszes holmi legyen belőle; a kis lapát is, a nyele is díszes, még pedig mindkét felén másilyen, — díztelen alig akad Kalotaszegen. Pedig nemcsak cifraság ez, használják munkára, amint azt kopott, csorbult, azon földes példányaink bizonyítják.

Az egészben nyolc-tíz centiméter hosszú szerszám lapátjának éle ferdén van lefaragva, hogy a sár eltávolítására alkalmas legyen; rövidke nyele van, a fogásra szükséges hosszúságban. Egy darabból készül a lapát és a nyele is, az utóbbit gombbal vagy lyukkal látják el, hogy zsinegre fűzve hordhassák. A kapatisztítók faragást bíró, tömött puha fából készülnek rendszeren, csak elvétele csinálják vasból. (275). A sok közül csak egy-kettő (276) van füstve. Ólombeöntésű dísz van némelyiken, bizonyosan hogy súlyosabb is legyen; az egyik vasból levőnek (275) a nyele csavart, lapátja félkörű, a másikon egyszerű pont és karikadísz. Rendes alakja a hosszabb vagy rövidebb négyszög; egyenes vonalú a négyszög három oldala; legalsó vonala, a lapát éle, föltétlenül egyenes, a két oldala is, bár néha görbe vonal határolja, de a nyéllal érintkező oldal

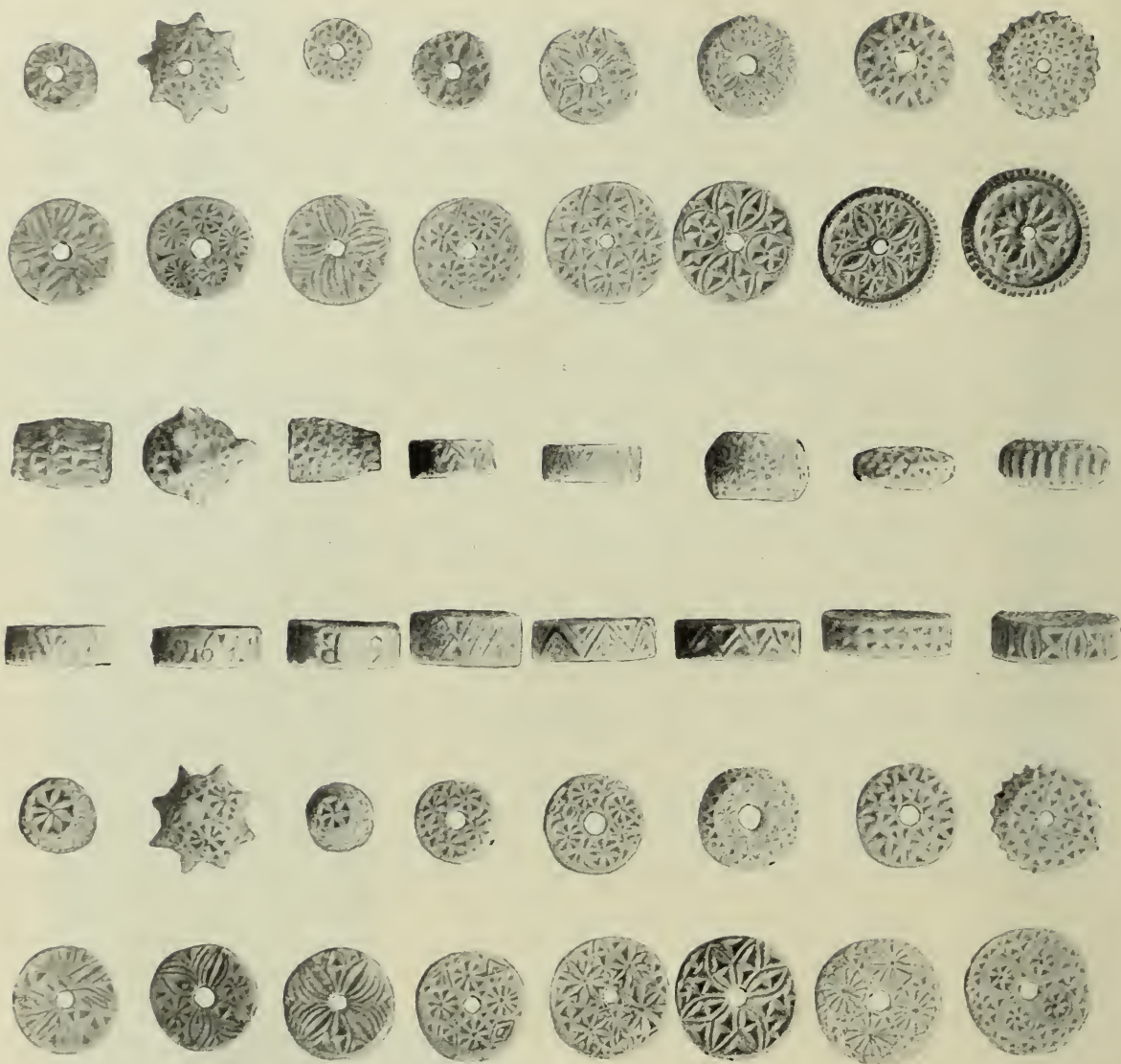
(a legegyszerűbb dísznélkülieket kivéve) mindig két kis ívecskéből áll, mely a nyél felé kunkorodó kis szarvaeskákban végződik Nagyjából, az egész bizonyos nyílalakot őlt ez által, jól kifejezve használatának célját, de másrészt, az egyszerű ívecskék támaszul is szolgálnak az ujjaknak. A nyíl, legtöbbször, közepe felé fogásra alkalmas módon vagy megvastagodik, vagy kör alakú gombot visel; ilyen gomb van a nyél felső végén is, hogy zsinegre fűzhető, vagy megköthető legyen. E célra gyakran át is van lyukasztva ez a rész, vagy maga a dísz képez ily lyukat. Az egyenes nyílformájú mellett, néha az ívalakú is előfordul. A lapát-rész közepét rendszeren valami rózsáscska hangsúlyozza, vagy a négy csúcs van kiemelve ilyenféleképpen, vagy pedig egyesítve van mind a kettő. E rózsáscska köré, mely lehet áttört is, csoportosul a többi dísz, egészen kitöltve a teret. Ritkábban indul ki virág a nyélből vagy más dísz; elvértve a szerszám hosszát hangsúlyozó vonalas is előfordul. A rózsáscska négy-hat-nyoleszögű esillagalak, teljesen azonos a kapukon látottakkal; a középső dísz könnyen vésethető apró háromszögek veszik körül, áthúzódva a nyélre is. Néha nincs is egyéb dísz, olykor rózsáscskák is vannak vagy pedig a nyél szélesbített középrészét foglalja el ilyen; vannak áttört nyelűek, de némelyik már a túlzásig ki van cifrázva s hasznavehetetlen volta ront szépségén. Egy-egy példányon évszámra is bukkanunk.

A sulyok mintájára készül a lapicka. (278) a kézi mángorló fa, — lapátja jóval hosszabb szabású, rendeltetése szerint sokkal súlyosabb a sulyoknál s alsó oldala, mely a gúnyát mángorolja, természetesen, síma. Felső lapja, ahol a gazdag díszítés van, kissé domború, így formásabb és súlyosabb. A hosszukás lapátalak formájához jól megértetten alkalmazkodik a himes díszítés; a hosszukás alak középponti kiképzésre alkalmas nem lévén, a nyélből nő elé a díszítés; az indaszerű szár, amelyen, két oldalt, levelek, virágok, esillagmotívumok ülnek, betöltvén szint' az egész fölületet; a díszítés mögé mintegy háttérrel szolgál az apró háromszögveset; a nyél vége kiszélesedő szívforma, két oldalán a szokásos esillaggal.

Kedves kis holmija a kalotaszegi fehérnépnek az orsónehezítő «karikó» is. (279–283) amit az orsó aljára illesztnek a fonás megkezdésekor, amikor nem lévén még elég fonál az orsópálcikán, az orsó magában nem elég súlyos a pörgetésre. Az orsóra illesztetés végett van a karikán az áttört lyuk s ha gömbalakú, ha buzogányformájú, a bemélyedő nyílás.

VISTA FALUBÓL.

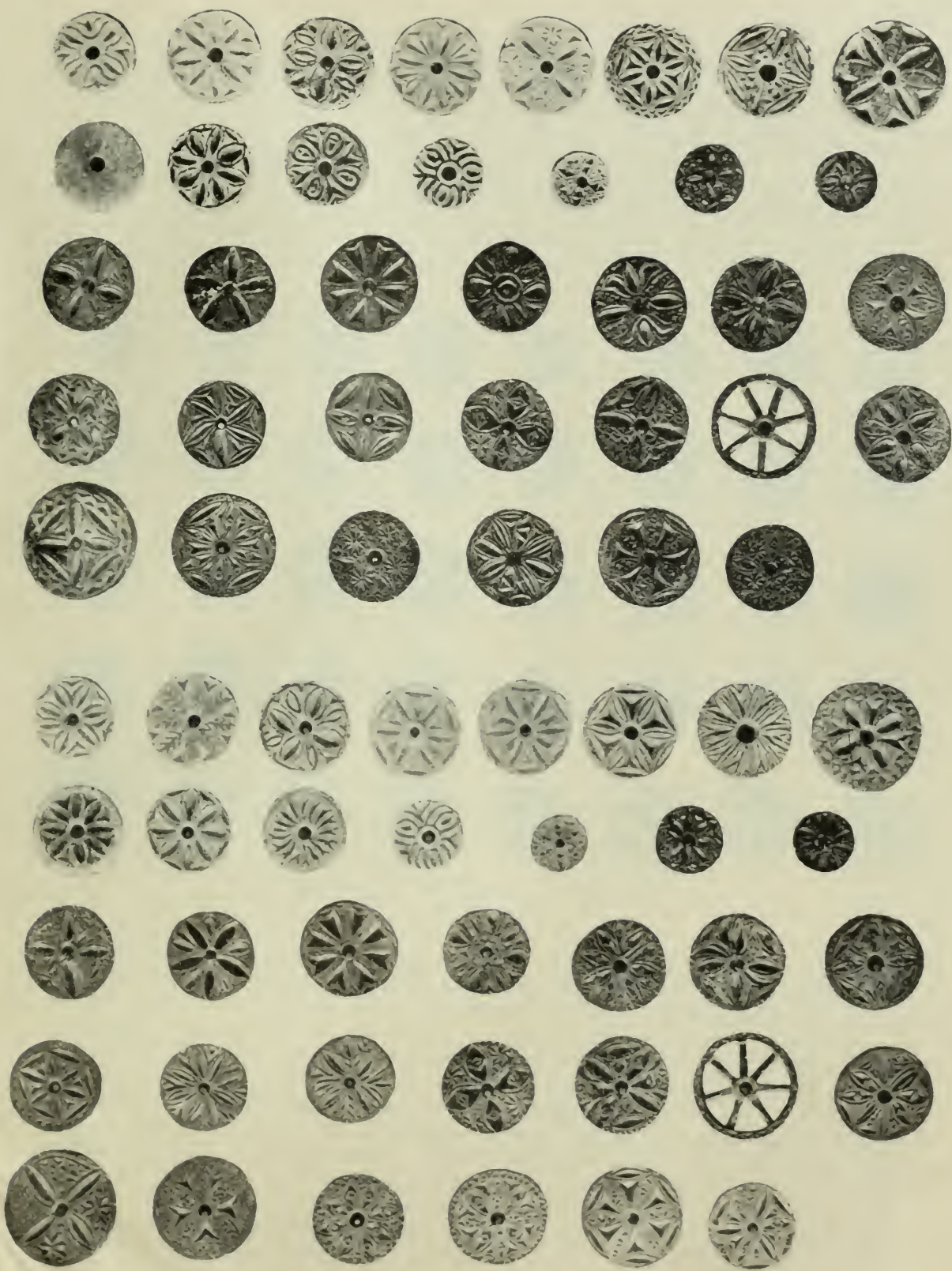

ZSOBOKI KARIKÓK (ÓLOM ÉS ALABÁSTROM). (280)

(Körülbetűl fete nagyság.)

A karikó rendes alakja az aránylag nem vastag korong, amelyből kereket, csillagot formálnak; vannak hengerkeszerűek, vannak teljes gömbök s vannak díszes buzogányfejformájúak. Készül fából, márványból, kőből, alabástromból s öntik ólomból is, (285) fából készült öntő mintába.

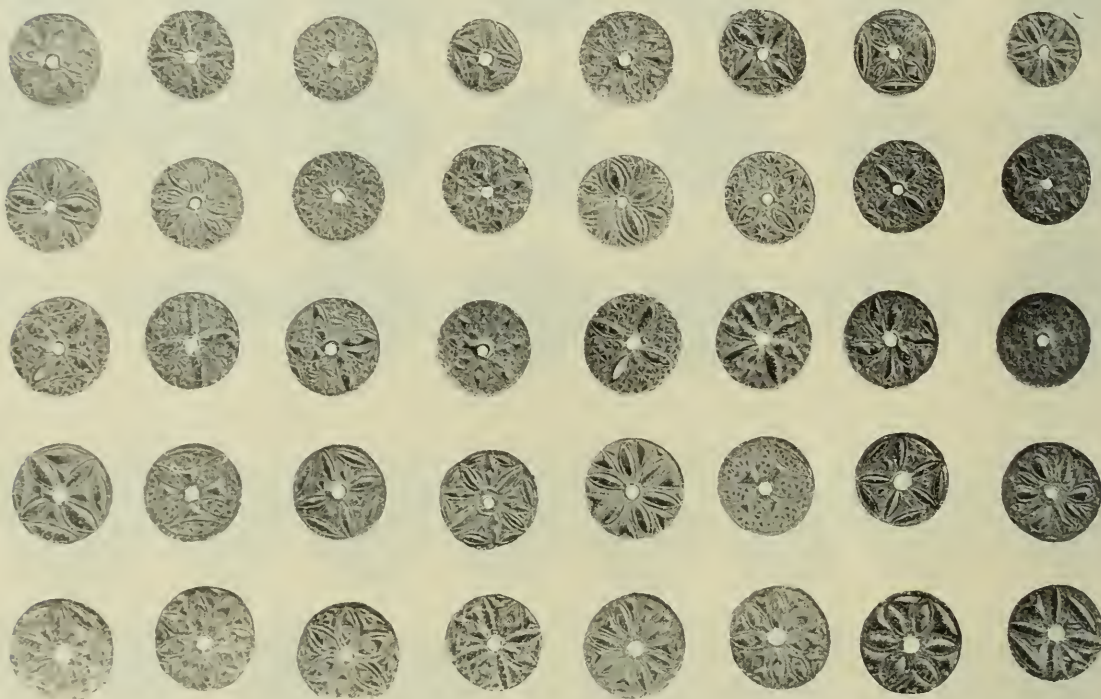
Az Egeres-menti falvakban és Zsobok vidékén, ahol alabástromot s márványt bányásznak, remek kőpéldányokat találtunk, valóságos ékszer, olyan esinosak, ügyesek. Csudálatos, hogy e kis holmi alakjának kieszelésében, a csekélyke fölület díszítésében mennyi az elmésség, az ízlés, az ötvöshöz méltó díszítési érzék. Legegyszerűbbek az öntött példányok s nincs is rajtuk nagy változatosság. Annál változatosabb a fából faragott karikó. Köralakja mintegy magától kínálkozik a rózsácskadísz kialakítására s valóban, mindazok a rózsácskaformák, amelyeket kapukon, kapatisztítókon, sulykokon láttunk, mind meg vannak a karikókon is, sőt sokkal nagyobb a változatosság. Új meg új megoldását eszelik

BOGÁRTÉLKI KARIKÓK (ALABÁSTRÓM, ÓLÓM, FA). (281)

(Kérettelül felelni 1984.)

ki a kör kitöltésének, természetesen mindig mértani formákkal; a tárgy kicsinysege alig engedne meg a rendelkezésükre álló egyszerű faragó eszközökkel egyéb szabadabb díszít. A fából készült karikók csak alacsony, keskeny hengeralakúak, ritkán áttört kerékformák. A kőkarikók legnagyobb része szintén ilyen s ez esetben ugyanolyan a dísz rajtuk, mint a fakarikón, de a kő anyagának megfelelőleg vastagabb henger oldalfelülete is díszítve van, olykor írással s évszámmal. A kör középpontjából, az orsólukból sugarasan kiinduló esillagalak mellett kisebb esillagidomokat és rózsácskákat helyeznek a lyuk köré, gondosan kitöltve minden megmaradt helyecskét kisebb-nagyobb háromszöggel. Míg a kő és fakarikóknál jellemző a vésett homorú rajz: az ólomból öntötteknél domború a rajz s ez

DARÓCI KARIKÓK (ALABÁSTROM, ÓLOM, FA.) (282)

(Körülbelül fele nagyság.)

természetes is, mert nemleges alakját, az öntő mintáját faragják ki. Az egyszerű, megfordított alakok mellett sokszor a technikának jól megfelelő formákat találunk, ami ismét csak a kalotaszegiek helyes ízlésére és pompás formaérzékére vall.

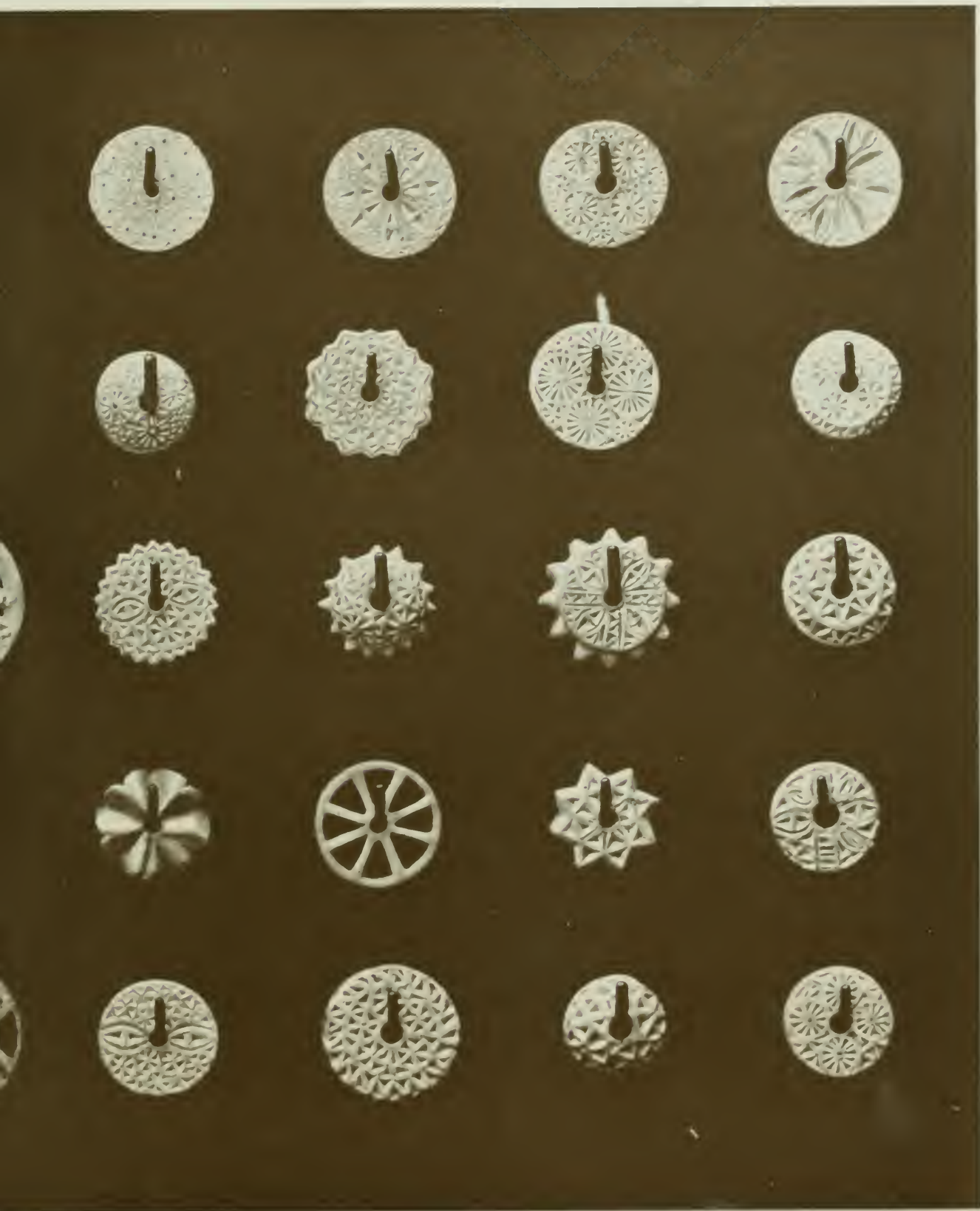
A szépen díszített apró holmi közé tartozik, ennek az ékszert nem viselő gazdag ízlésű népnek fényűzése még a himes diótörő, mogyorótörő, az almapotyoló, a templomban használt zsótárszorító (284—285). A mogyorótörők díszes példányait mutatjuk be itt, olyikon rajt van a temetői fejfák esillaggombja is. Furfangosabb kitalálás az a csavarra járó diótörő, amelyet a ketesdi ezermester eszelt ki: a házikóba szorított diót a csavarral roppintja össze: de milyen ügyes annak a házikónak a díszítése, milyen formás, milyen újjak közé illő a csavar fogantyúja is. Aféle kis almaesép az almapotyoló, — inkább gyermekszerszámi ez, a nehezen érő savanyú almát potyolják puhára, levesesre a kis nyélen esuklóra járó gombalakú hadaróval. Díszes, ismétlődő tulipánalakokból formált villa a zsótárszorító. — ma már nem igen használnak ilyesmit, a régi világból valók ezek a Kis-Petriben felt példányok is.

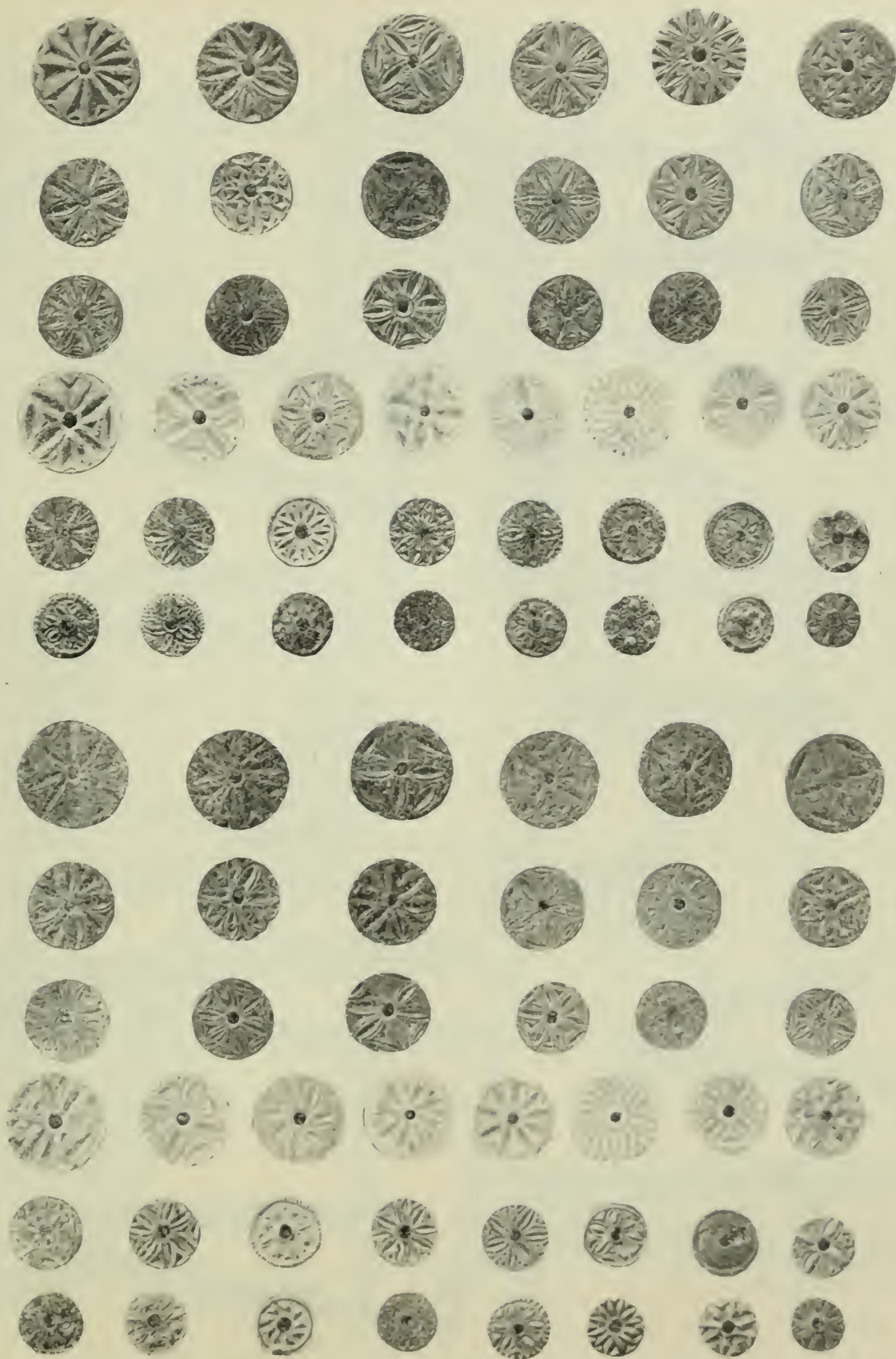

STANKIN-7

ZSOBOKI

(Ered

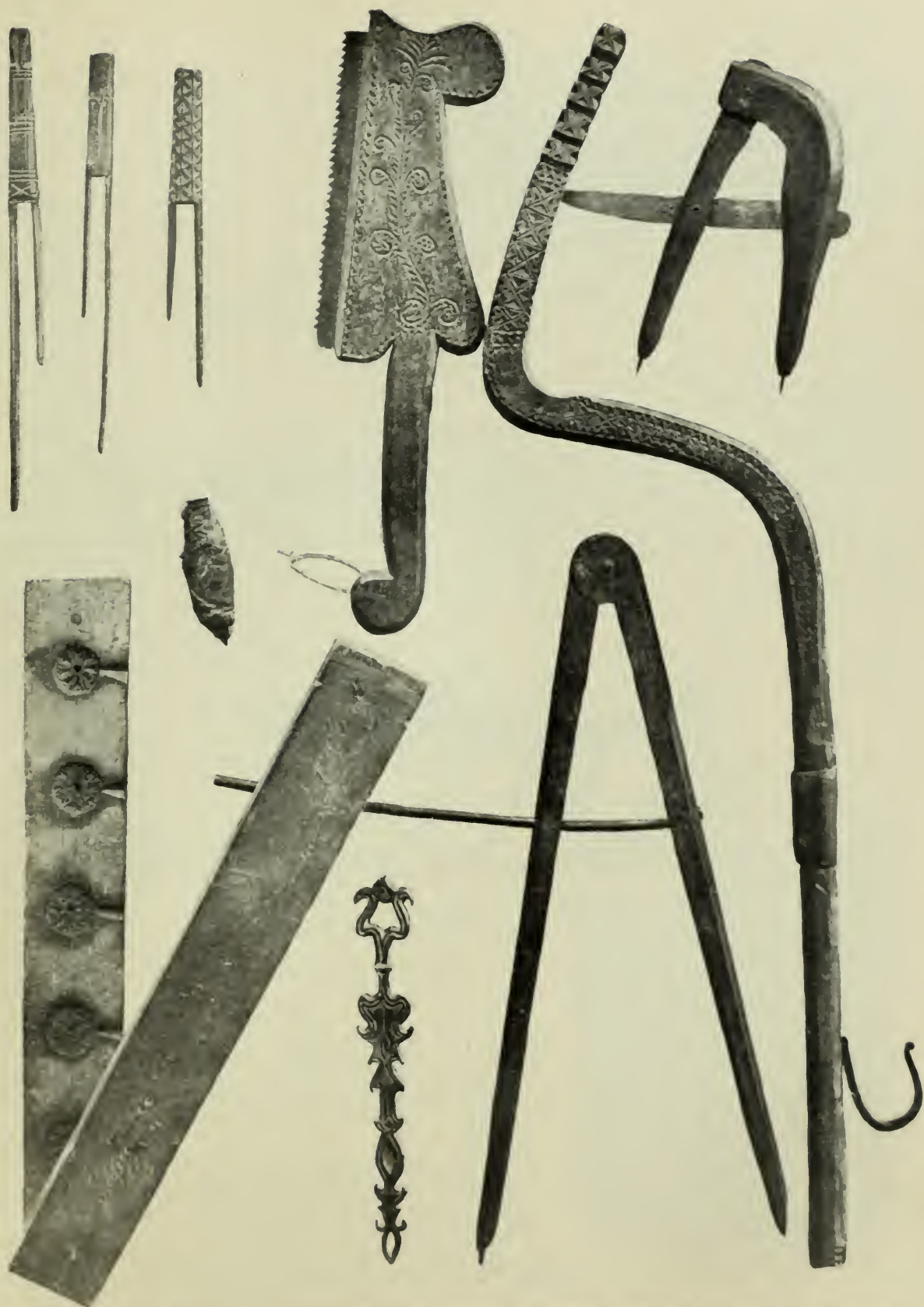

DARÓCI, BOGÁRTLEKI S EGYÉB KALOTASZEGI KARIKOK (ALABASTROM, ŐLÖM, FA) (28)

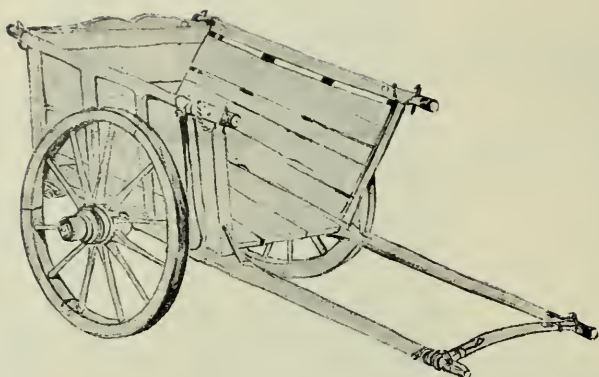
(Körülbelül felénajjsság)

ΠΙΣΣΕΣ ΜΟΝΟΥΧΗΡΟΤΗΡΟΝ (ΚΟΠΙΟΣΦΕΡΑ, ΚΕΤΕΣΗ, ΜΑΚΡΑ, ΝΥΚΤΙΣΤΟ) ΓΥΜΝΑΣΙΑΚΑΡΟ ΔΙΟΦΟΡΟ (ΚΕΤΕΣΗ) ΑΙΜΑΡΤΟΛΟ (ΚΙΣ-ΠΥΤΗΛ.) (281)
 (Kopitachet filomigistia)

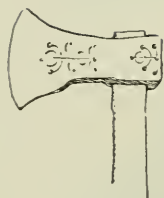

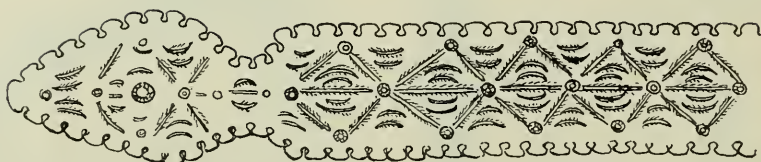
ZSÓTÁBFOGÓK (RIS-PETHI.) — KARIKÁONTÓ MINTA (ZSIBOK.) — FARAGÓ BRESKA (B.-HUNYAD.) — GIRKALOM
 (M. GY.-MOSTOR.) — FÉHÉSZ (B.-HUNYAD.) — KANTAHODÓ FA (B.-HUNYAD.) (285)

B.-HUNYADI TALYIGA. (291)

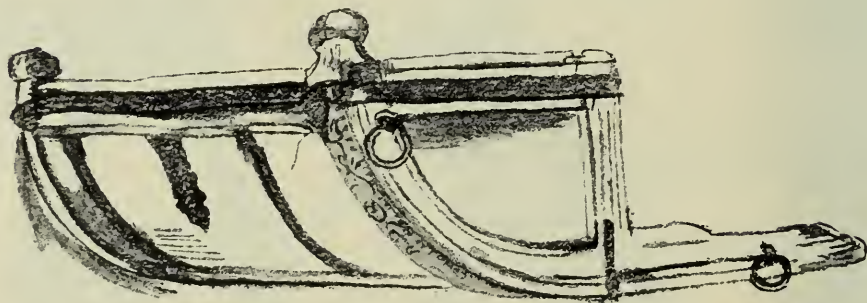
HIMES FEJSZE.
(285)

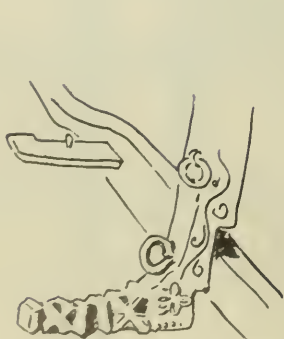
MÁKÓI SZEKÉROLDAL VASALÁS.
(288)

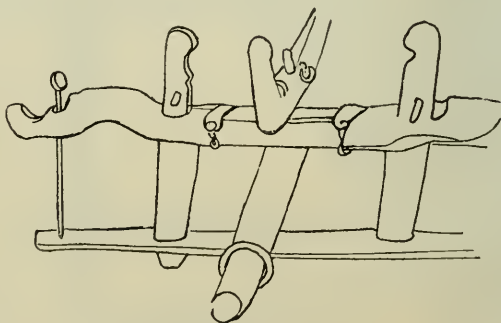
«LYUKAS FA»,
CSIRKEITATÓ.
(286)

BIVALYSZEKÉRRE VALÓ SARAGLYA, ABBÓL AZ IDŐBŐL, AMIKOR MÉG
VASUT NEM JÁRT; MIKLÓS MÁRTONNÁL, NYÁRSZÓN. (289)

HIMES KÉSZSÉG. — HIMES JÁROMFŐ. — HIMES KOCSI
LAJTORJA, B.-HUNYADRÓL. (290)

JÁROM, B.-HUNYADRÓL. (292)

Külön szóljunk a gazdasági eszközökről, mert díszíti a kalotaszegi magyar, hogyne díszítené, az ő kedves kenyérkereső szerszámait.

Alig akad eszköz a gazdaságban, ami ha gyakran kézben jár, faragott, himes, vagy füstött ne lenne. Ezzel beesüli meg a maga holmiját, szeretetét így mutatja. Himes a faragó szerszám nyele, a fűrész fogantyútól a szekereenyélig, a kaszanyél s a kaszakötartó, himes a kapanyél, himes a járom, az ostornyél, himes a szekér fája, de még a vasára is jut cifra (288) Tudni kell, hogy a kalotaszegi földműves, ha csak lehet, összes gazdasági eszközeit maga cselekszi télidején, a nyáron eltett szerszámfából. Legnevezetesebb szerszáma ehhez a «kézvonó», két fáfogantyúval ellátott ívesen hajlított éles vas, amivel a kézvonószékbe lábitóval maga elé szorított nyers fát simítja; ilyen kézvonóval vájja a kis teknőt is. Nevezetes szerszámja a «furu», a esaperesztő-, a légyszegeresztő- és gereblyeszegeresztő furu (ilyennel készül a «lyukas fa», (286) a csirkeitató). Munkálkodik már gyermekkorában, akkor végzi a fonási munkát; gyerekmunka volt hajdan a «kerékkas», a venyigéből font, «küllül-belül» sárral tapasztott kosár, amiben a gabonát tartották; gyermek fonja ma is a juhászát, a lészát; a legénynép ügyesen bánik a fűrészszel (amelynek négy részét rájának, köznek, esattolónak és fognak nevezik) s a hornyolóvassal, a kis horgas favésővel, amivel egy-egy gyönyörűen rajzol a fába.

Hogy szekerük (287—90) díszes, az természetes. A szekér vasrészeire, a marokvasas rúdfűre, a hatlóra, a fojtóvasra (ami a simejt fogja le a tengelyhez) a kovács kalapál cifraságot; a farészeket, a hosszú vagy kurta lajtorjafákat, a lajtorjafogakat (a hét zápot), de még a kerékküllöket is, maga a gazda vési csillagosan, tulipánosan cifrára.

Díszes a járom, himes vagy füstött, de gyakran jár együtt a két mód: ki is füstlik a faragott díszet pirosra, kékre, zöldre, nemzeti színűre. (292—93) A járom ornamentumai között legszokásosabb a magyar címer, két galamb között s ilyenkor a többi rész, az egész «késztség» (a járom felső része), a bélfák és a két járomszeg (261.) is, holdacskákkal, rózsácskákkal, ágas, tulipános motívumokkal van borítva; a bélfákra edényből felfutó ágon virágot, gyümölcsöt s tulipánt véznek. A készségekre kerül a faragó neve és a dátum s két végén fejfamoatívumok vannak. Egy-egy jármon, például a damosi Vince Ferkó munkáján, megmarad a fa természetes színében a himes rész s a többi kékre van mázolja (294).

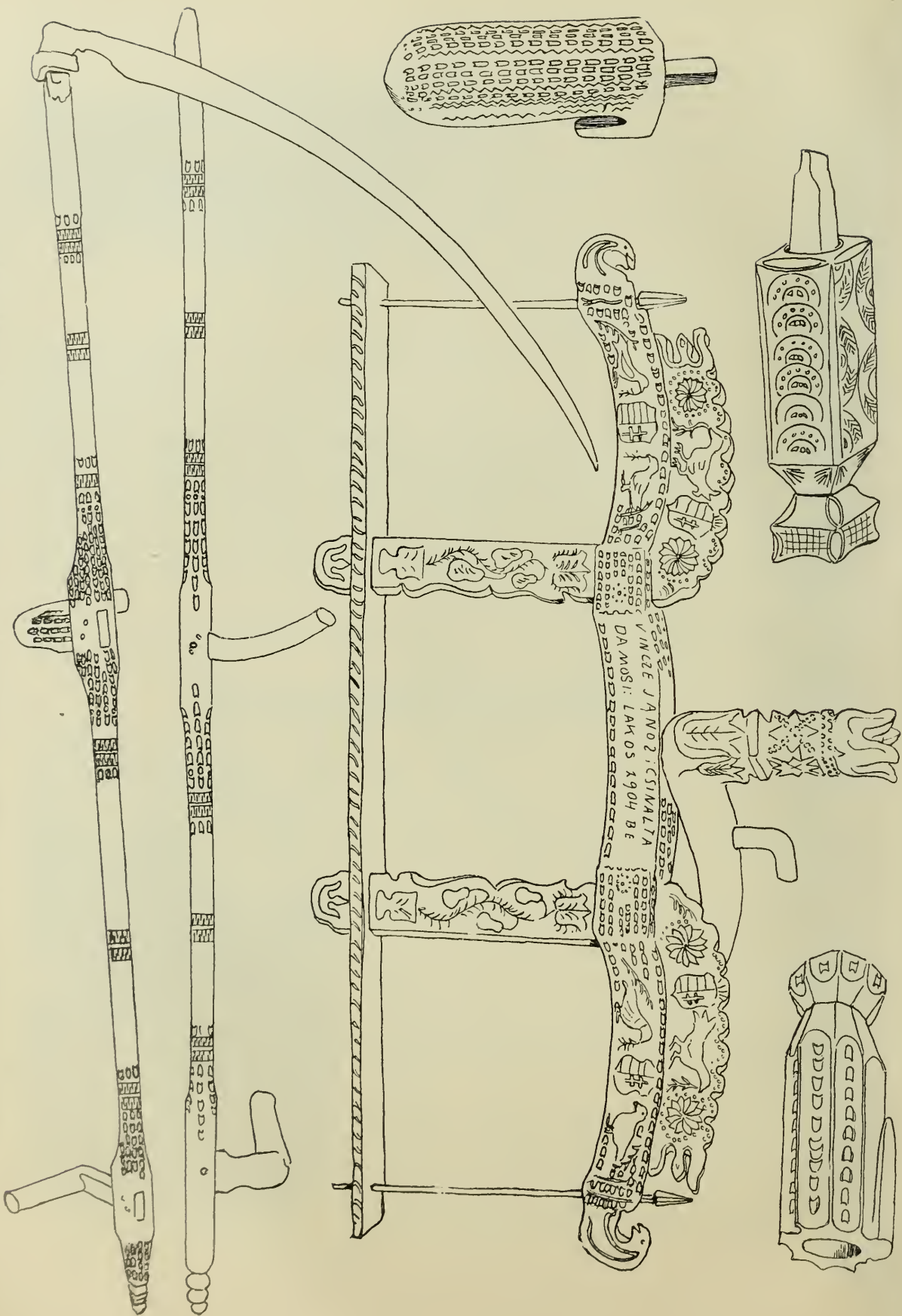
A gereblyék közt, — a fehérnép holmija s ezzel is a szerelmes legény kedveskedik választottjának, — sok a himes (295—96); a díszítés szabad, csillag, rózsácska a gereblyefogak fölött s végig hornyolva a többi, föl a nyélen is, mintegy középig, hogy a kézbe kerülő rész síma maradjon. A kaszanyélre apró

MÉRA FALU.

A SZEKÉR. (287)

1., 2. KASZAKÓTARTÓ, KÖRÖSFŐJŰL, AZ 1. ZÖLD ALAPRA FARAGVA. 3. KASZAKÓTARTÓ, JEGENYÉJŰL. 4. DAMOSI JÁROM, VII. ÁGOSKÉK ALAPON
PIROS FEHÉR ZÖLD FÖSTÉSSEL A FARAGÁSON. 5., 6. HIMES KASZANYELEK MAGYAR-GERŐ-VASÁRHELYJŰL. (289)

homorú, félholdszerű bemetszések kerülnek, így a kaszakőtartóra is, amelyet néha színeznék is, zöldre, kékre (293). A csép, motolla, kapanyél, ostornyel (261) s bot is hímes, olykor füstött, helyes beosztással; a «strázsabot», amit a falu soros éjjeli őre hord, gondosan van díszítve, ez is faricskál rajta, amaz is, amíg «példa» lesz belőle. (296, 297, 298) A vízfordó-, a kantahordó fák közt, amivel a leány megyen kutra, sok ügyes példány akad (285, 296).

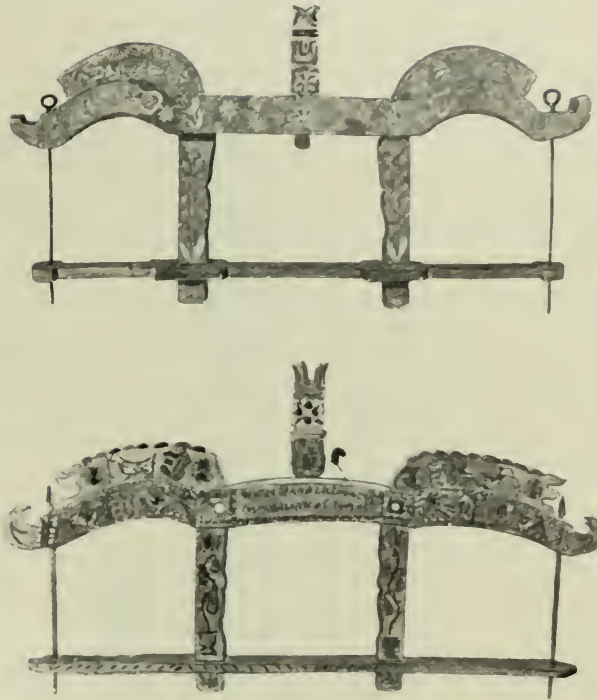
A könnyű, puhafából készült fapoharakra, (299) az úgynevezett pásztor-kalaura is jut a díszből. Fogásra és tarisznyához függesztésre alkalmas fülük szokott lenni, a fül néha egész nyéllé növekszik s az ilyen pohár már inkább kanálalakú. E két részt díszíti a pásztor unalmában egyszerű motívumokkal; a fogantyú állatfejben is végződik, leggyakrabban azonban kis háromszögek, pontok, körök, vonalak, kis virág s a sűrűn előforduló kígyó kerülnek díszül a pásztorpoharakra.

Térjünk át a házban található eserepholmíra. Egy értelmes faragó ember, Istók Pista Szemes, bikali földműves szedegette elé a füstös mestergerepláról, sok noszogatás után a «míveket», a miket a télen eselekedett. Mert csak télen nyúlhat a faragó késhez, a «nyiszoró»-hoz, — amikor a bihaly dolgától jut hozzá érkezése. Volt ott sok holmi: sulyok, esüllő, serítő, borotvás iskátula, sikkantó, kis tükör, készen vagy megkezdve, — hát ez mi? kérdem, egy félig himzett ilarfá táblácskára mutatva. A fatáblára valami mácsonyavirág forma volt vájva, olyan stilizáló érzéssel, a tér dekoratív kitöltésének annyi ösztönszerű ízlésre valló gazdagságával, olyan gyönyörű arányosan, hogy elesodálkozunk rajta.

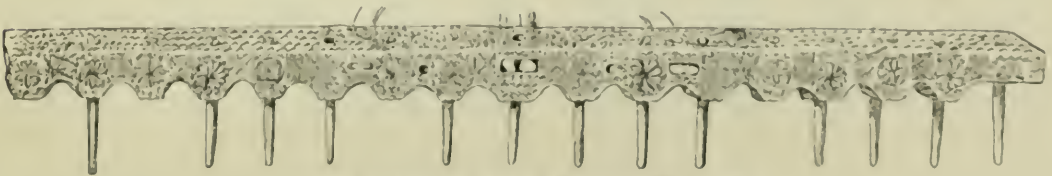
— Ez? Hát esempe nyomtató, Topónak — válaszolt Istók Pisti Szemes. — Az a gaz, amit ráfaragtam, az künt terem a gyeplő alatt. Mondok, valami haszna kerüljön . . . Mer' hogy olyan formás, az aszály pusztítaná el!

Így lesz a mácsonyából díszítő motívum. Arra is megtanított Istók Pisti Szemes, hogy mi az a esempe? A esempét «kályhák»-nak hívják Kalotaszegen, a «kályha» pedig «kályhafiókot» jelent s ilyen kályhafiókokból rakja össze furfangosan kemencéjét a kalotaszegi magyar, befűstvén a esereplapok eresztékjeit miniumos pirosra, vagy kékre, vagy zöldre, — de inkább pirosra, mert a piros, az a kedves színe ennek a derűs lelki népnek.

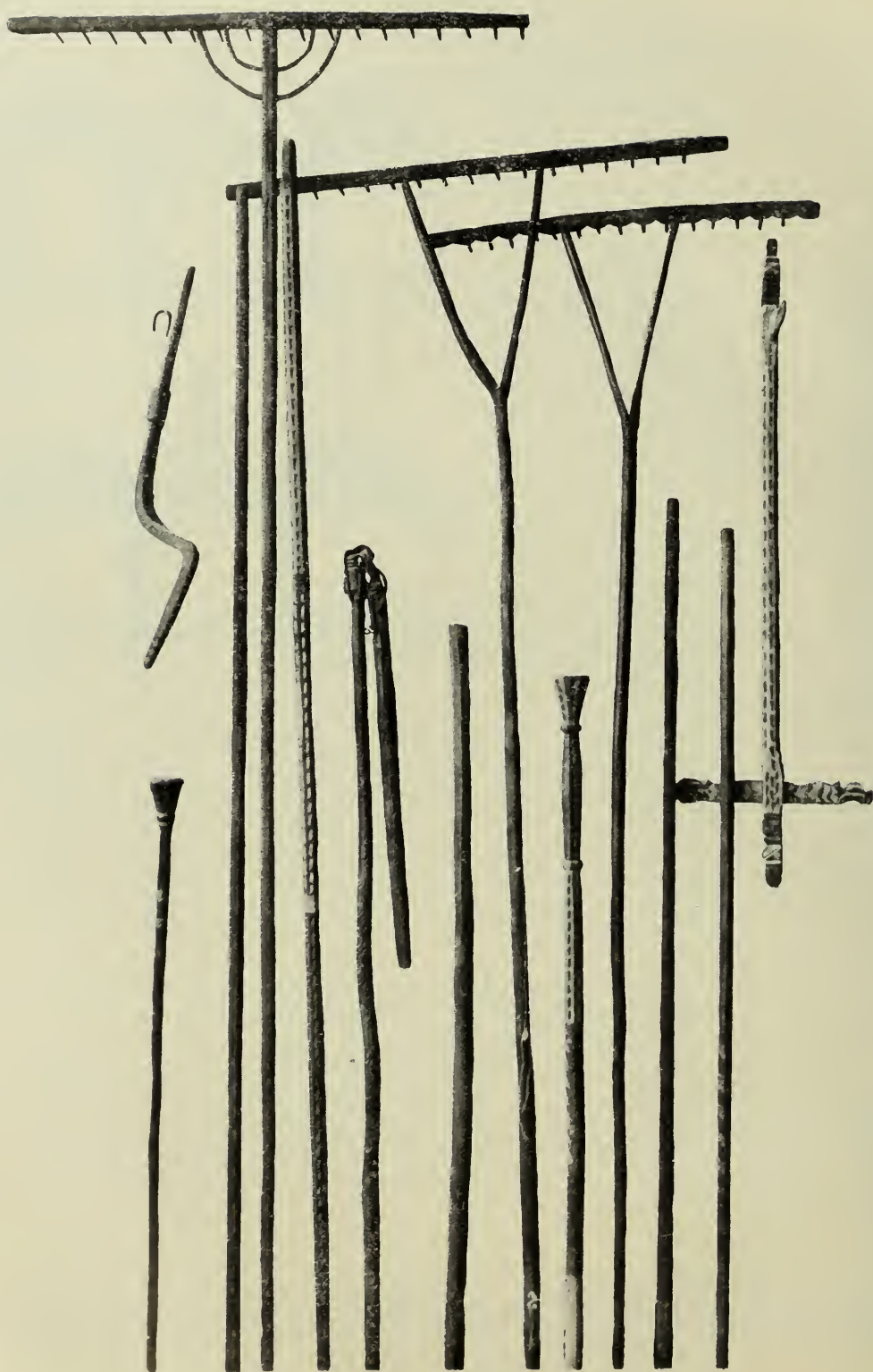
— Ki az a Topó?

FÜSTÖTT ÉS HÍMES JÁRMOK, DAMOSRÓL. (290)

HÍMES GEREPLAP, GYERŐ-MONOSTORBÓL. (295)

KALOTASZEGI HIMES HOLMI. (296)
(DAMOS, B.-HUNYAD, M.-BIKAL, KÖRÖSFŐ, DAMOS.)
(Strázsabot, kantahordó, guzsaly, esép, vetőkaró).

— A Nagy János Topó? Fazekas... osztán! (Az «osztán» csudálkozást jelent, hogy annyit se tud az urifajta.)

— Hol lakik?

— Hogy hol? Hunyadon lakott annak a hetvenhetedik bopája is (bopa: nagypapa, bonya: nagyanya), mer' hogy fazekas volt az egész nyámság (rokon-ság) örökké.

Egy reggel, Hunyadon, be-telepedtem Topóhoz. Mintha hazaérkeznék itt az ember, minden házba s alig hogy szóba ereszkedett a háznépével, mintha mindig ismerte volna őket.

Csurgott az ég, a házban erősen fülhomály volt. Mert külön műhely nincsen, arra nem telik; a kis ház egyetlen szobájában, az utcasorra nyíló ablak előtt, az «első padon», a ház oldalfalába vágott, tenyérszerű «tekintőlyuk» mellett ült Topó mester s előtte a «korong». Keze alá, munkájához, a tekintőlyukon át adódik bé a világosság. Felesége, formás derekú eladó leánya és az inasa is ott dolgozott véle.

— No, gazd' uram, meg akarom tanulni a mesterséget én is, — mondék, helyet foglalván a «balpadon», az inas korongja mellett. És akarom forgatni a korongot. — zökken egyet-egyet, de bíz az nem forog.

— Hm! — bólint Topó, egyet sunyítván. — mer' hogy az a paripa nem mindenkit ismér! Nem türi az magán a cipellős úrfit.

Hát levetjük a cipellőt. Csakugyan: ahogy meztláb támaszkodtam a koronglábítóhoz s meztelen lábbal lökdöttem a korongaljat, nyomban engedelmeskedett az ősegszerű masina és forgott a korongtól helyesen. Topó elémcsapta a korongtálra a marék agyagot s nézte egy darabig kedvtelve, mint kínlódom vele; aztán megsajnálta:

— No! abból se léssen ma esatlós kancsó, elhiszem, — és oktatót türelmesen, jósággal, a fazekas tudományra. Ezalatt leánya «irta» a tálakat «szalú»-val, felesége a sörményen (örlő) a gédetet örményezte.

— Az a', — kezdte, mialatt ügyes újjai nyomán szédítő gyorsan formálódott a síkos agyag s mutatta, mit csináljak, — persze hogy a' vót, agyaggal moeskolódnék az egész nemzetségem. Vélem az esett, hogy apám elhött, mielőtt engem ráoktatott volna. Az öreg Miklós Ferenc keze alá kerültem... Szerettem, biztos, hogy szeretem ezt a lueskos mesterséget. Ha apád az vót, mondok, légy té is az, ne vesszen a mesterség... Miklós Ferenc gazdám eleénte kiesig ütögeté az újjamat, de Isten azér' áldja meg. Másként lettem vón'

1, 2. HIMES STRÁZSABOT. 3. HIMES GUZSALY. 4. HIMES CSÉP. 5. HIMES VETŐKARÓ. (DAMOS, KÖRÖSFŐ.) (297)

DAMOSI STRÁZSA, A STRÁZSABOTTAL. (298)

tekerő. Aszondják, egy tít aki tud csinálni, az is jó!

— Hány éves kigyelmed, Topó?

— Köszönöm, egészséges vagyok.

— De mégis?

— Hászén, én csak ötvenkettő.

— Meddig tanult kigyelmed Miklós Ferencnél?

— A tanulás öt esztendő. Aztán akinek ha addig nincs esze, mehet a vízzel verset. Apám ebbe a helybe lakott, iparkodék biz'én ide magam is. Biz az, úrfi, lelkem! száz esztendeje is mult, hogy az a verem ott az ágy mellett a sarokban s itt löcsölik vízzel benne az agyagot! Az ajtó mellett meg a sörmény. Bo-bonyám (szépanya) sörlésközben ahajt szoptatta apámat. Most is csak azon a lyukon köpik egyet-egyét a kű.

Künt zuhant valami. Az inas matatott a hiúban, lepotyantott egy csempét.

— Egy kályha lecsepege a hiúból, — mondotta nyugodtan Topó, és feleségéhez: — Mán kettő e héten! Ha még egy, a gyereket megtaslíozod.

Kértem, mondaná el, legelejétől kezdve, hogy lesz a fazék?

— A fazék?

És minden irányítgatás nélkül, apróra, így tanított:

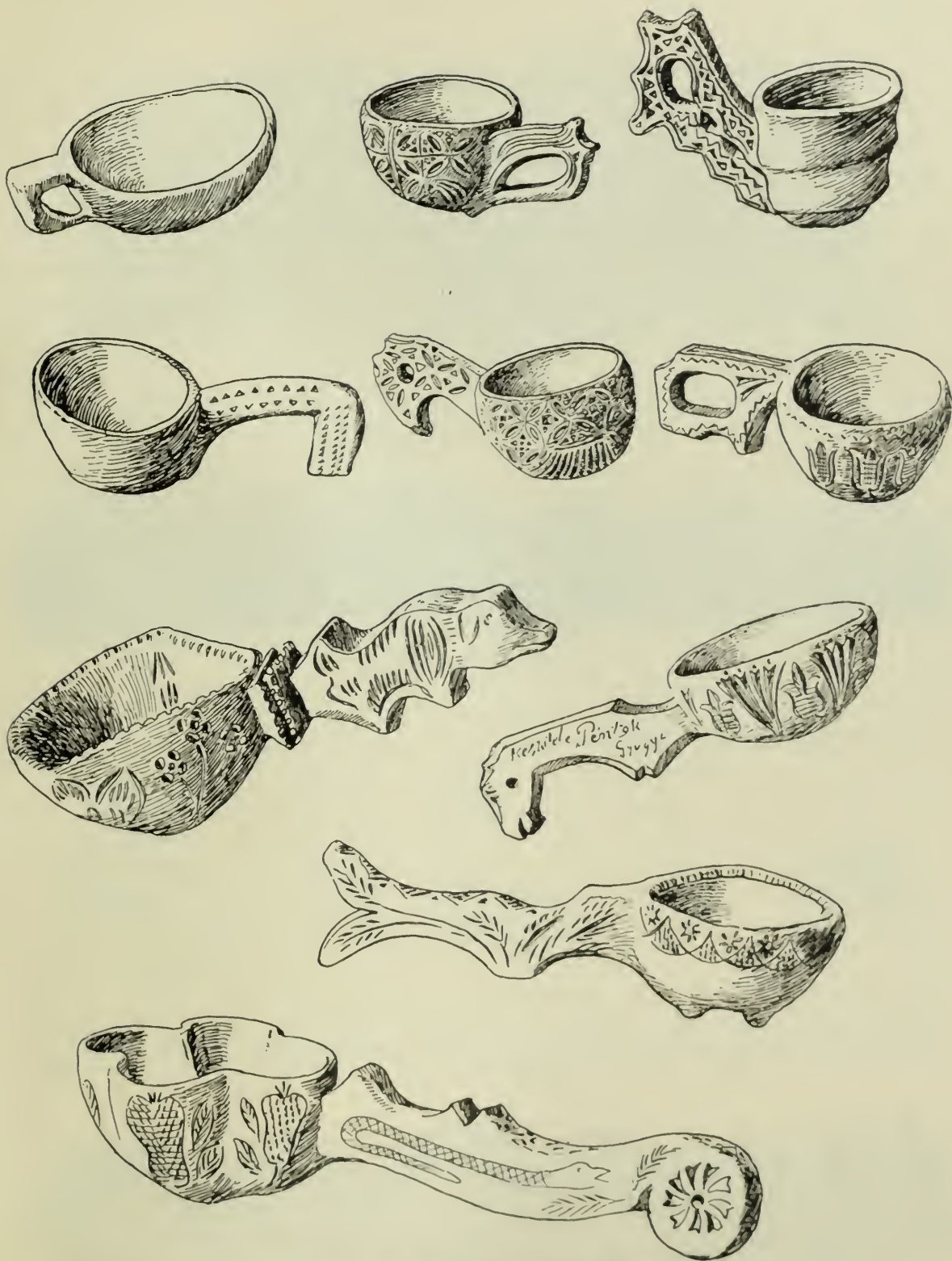
— Már mi csak a határunkból való agyaggal dógozunk. A Hados ódala a mi jogunkban van. Az ember szekeret kerít, hárman-négyen bémegyünk a földbe s kihányjuk földszinire. Isten ügyel, hogy nyakunkba ne szakadjék a föld, mer' a biz' ott nyomná az embert, pedig még előbb kontyoló alá szeretném adni a jányomat.

TOPÓ ES AZ INASA, B.-HUNYADON. (300)

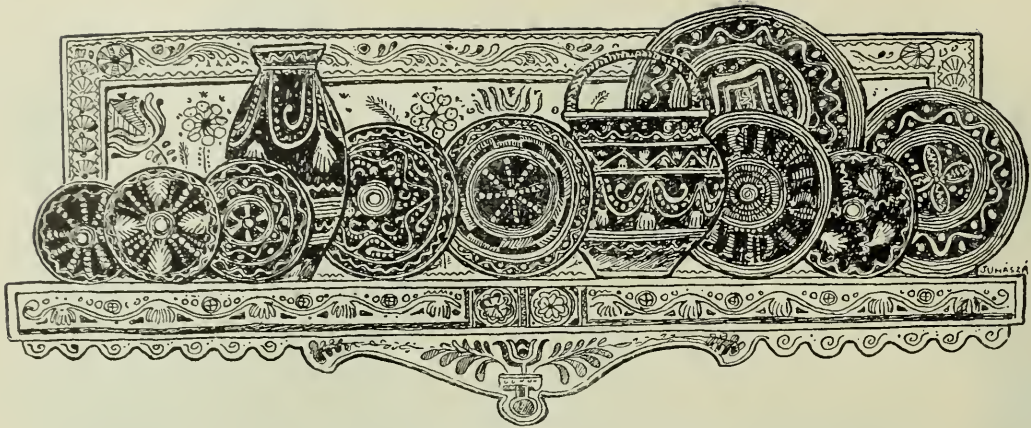

TOPÓNÉ A SÖRMÉNY MELLETT, B.-HUNYADON. (301)

FÖLDMIVES- ÉS PÁSZTOR IVÓRÚSZSÉG. (200)

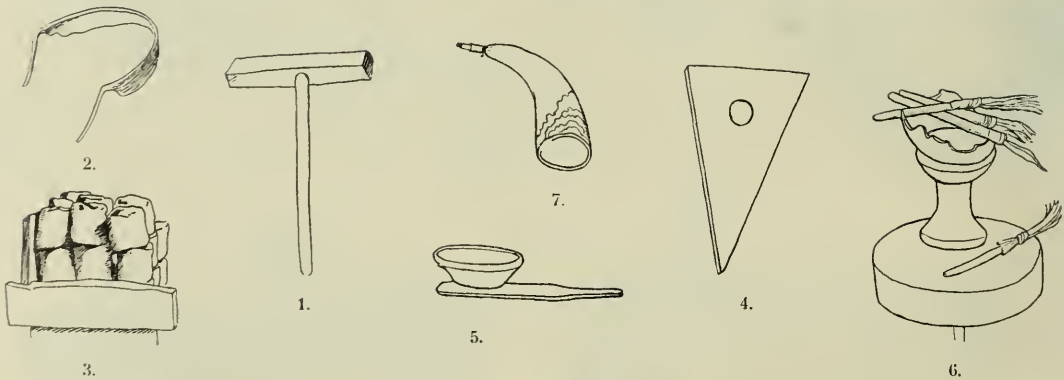
1. Magyaró-Kereke 2, 3, 5 Magyar-Íbikal 4 ketesd 6, 7, 8 Körösfi 9, 10, Nagy-Almás.

SZARKALÁBAS, KIS-BABÓS, NAGY-BABÓS, KOSZORÚS, BUZAFŰS, TULIPÁNTOS, SÚNYOROS
DISZÍTÉSŰ EDÉNY, B.-HUNYADRÓL.

B.-HUNYADI ÚJ EDÉNYEK. (303)

A FAZEKAS SZERSZÁMAI. (304)

1. Butyóka, amivel fölverik az agyagot a verőszékre. 2. Szelő, amivel vékony forgácsokban leszelik az agyagot, hogy a kavicsok előkerüljenek belőle; könnyű kéz kell hozzá, többnyire az asszony csinálja. 3. Agyagrögök. 4–5. Fakés, amivel az agyagot alakítják a padon; zsendelylapát, amivel a kész nyers edényt a szárító polcra helyezik. 6–7. Eset s a festék csurrantó tüllök.

B.-HUNYADI ÚJ TÁLAK. (305)

HOGY KÉSZÜL A FAZÉK? (302)

1. Összetapsolja az agyagot. 2. Húzza föl. 3. Lenyomja. 4. Lyukasztja. 5., 6., 7. Csübe húzza. 8. Fogja a száját. 9. Húzza föl megost. 10., 11. Száját csüesörít. 12. Fakössel kerekíti. 13. 14. Hasat csinál. 15. Csinálja ismét, a szája szelit. 16. Fenek-föl megost. 17. Feneket hévül takarítja kézzel. 18. Most csinálja keszre a száját körömmel meg esipovel (hór-szegélyt kerit neki. 19. Levágja a palról dróttal. 20. Leveszi keszre. (302)

1. AGYAGTAPOSÁS. AGYAGVERŐSZÉK A BUTYÓKÁVAL. 2. AGYAGTERITÉS. 3. AGYAGRÖGÖZÉS. 4. A FAZEKAS KORONG. 5. ÉGETŐ KEMENCE. (306)

Itthon a földet béhányjuk verembe, oda né, az ágy mellé. Kis-kapával összevagdadjuk, beáztatjuk. Mikor beázik, beverjük a tőkén, butyókával; aztán szelővel leszelljük. Így lesz a forgács. Az a', lucskos mesterség e'! Lám a forgácsot megest csak áztatjuk, majd letakarjuk zsákkal s megtapodjuk háromszor. Most gyűn a padra. Itt begyurjuk háromszor. Aztán szabjuk, amennyi köll belőle egy fazakhoz.

Mán itt a markomban!... Verem belőle a szelet kifele, a tenyeremben, — most csapom a korongra!... Elhun e'! Most esüesörítem... most húzom esőbe... vájom a fakéssel, hogy szélesedjék... mind csak szélesítem... Megvan!... Húzok néki egy degyeget az újjommal, hogy így kerüljék elé a szájja... Most fakéssel húzom föl utána újból... csinálunk néki hasát... Most fenékszeget vetünk néki... gömbölyítjük a hast szaporán... Eztán kifogjuk esípni a csípőbőrrel... közbe lehetne az embernek pipálni is, de az agyagtól elchezedik a pipa... Aztán simítunk... Így... Már most csak megjegyezzük... az újjambögyívél öt karikát a nyakára, egyet a hasára... Lám!... Már most csak levágjuk a korongról a dróttal... Avval osztán kész van a csupor.

És gyöngöden, mintha pihés fecskefiókát emelne ki fészkeből, serény újjai közt emelte át az asztalra a még puha edényt (302).

Tovább is van még, úrfi lelkem. Ha csak ennyi vón! E' majd aztán, ha szikkad, kap fület. Egyet, mer' csupor, kettőt, ha rátó (amiben a mezőre hordják az ételt) lenne. Aztán még kiesít ha beszikkad, fehér földdel beöntjük. Földet, a fehérét, Révről hozzák. Abból készül a lugnelegítő, abból a vízmerő fehér kanta is. A csuprot csak külül öntjük

! RÉGI KALOTASZEGI EDÉNYEK. (SÁRVÁSÁR, NYÁRSZÓ.) (307)

a)

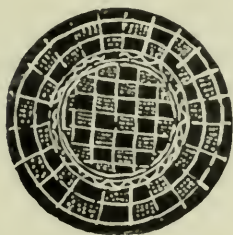
b)

c)

d)

e)

f)

g)

i)

k)

h)

l)

j)

B.-HUNYADI ÚJ EDÉNY. (309)

KANCSÓK A MÚLT SZÁZAD KÖZEPÉRŐL. (NYÁRSZÓ.) (308)

SZUCSÁK FALUBÓL.

szitált porond s a vizes rézliszt, összekeverem, az a zöld máz. Mint az eperfa levele!

Hogy a sörmény?! Az drága kő. Afajta hosszú fekete darócos oláh hozza Páncsesőről (értsd: Páncélcsehiből, Szolnok-Dobokából). Minden esztendőben két-három versben felvágjuk a követ rováatosan a kővágóval, szép sorjába, egy irányba.

No, de a csupor! Még egy esőpp munka esik véle is! Az, hogy mikor a szájjá már zöld, megcsikozzuk a hasát is, végig zölddel, húzunk közibe egy-egy feketét is, fekete borostyánliszttel: újra bétesszük kemencébe, — vasárnapra parádéban a csupor! Mer' mán kész. Cifra. úgy-e, úrfi? Az urak munkája nem ilyen ceremóniás? Hej, csak könnyű annak, akinek két bőr van a kezén!

— Micsoda két bőr?

— Hát a keztyű... Az én dógom a csupor. Van olyan is, akit megírunk. Azt béöntjük vörös főstékkal, mihelyt kiszárad; a leány írja rá a barkaságot fehér főddel, a szalúból. Aztán kiégetjük zsengélve, aztán béöntjük fehér gelétmázzal (aranyalak), visszatesszük kemencébe ütet újra, égni, két napra s kész. Mehet vásárra. Mi csak itt járunk hetipiacra, meg olykor Feketehalomra. Egy nap, ha jól megpöködöm a markom, elkészül vagy ötven darab; abból eltörik a kemencében, vagy romlik husz is. Gelétre, bikkfára, mer csak annak a szene (parázs) igazán jó, a' nem ad sok hamut, mind köll a pénz, — de hát egy pöngőt mégis csak megkeresünk így naponta. Abból rámlhúztak jövődeleamadót

MÉRA FALUBÓL.

hat pengőt, taksadíjját iparjogba két pengőt. Fizetek. Nem jó szívvel, de meg köll fizetni. Ami marad, abból élünk. Csakis ebből! Ebből bizony, mert nekünk künlévő nincs semmi. Más, vet-arat, abból jut nekünk is picula esuporér'!

Szeretik, amit a jányom ír! Tud ő szarkalábast, kis babósat, nagy babósat, csillagosat, koszorúsat, tulipántost, búzafüst, eresztett sányórost, szőlőfürtöst, minden esulát. (303, 305, 309) Ami a szalúból telik. Hanem egyre megy a'! Azér' a gelét kilója mégis csak harminc krajeár marad, a porellánfödét se adja Csoma, a bótos, tízenötön alul. Nekünk meg csak az az egy pengő, akilhez négyen vagyunk szájjal.

Így beszélt Topó, de azért mosolygott hozzá hamiskásan. És mosolygott a leánya is. Az asszony is, mintha dúdolt volna, mialatt a pallás folyógerendájába horgolt sornénybotját forgatta. Talán éppen azt az ezeresztendős verset dalolta, amit Szent-Gellért püspök hallott a kézimalmot forgató leányzó szájából? Mert nem igaz, nem mulik az idő! Itt száz év előtt is így volt és így lesz, ha egy kicsit vigyázunk Topóékra. A magunk, a magyarságunk érdekében.

— Hát télen?

— Télen? Agyagot inkább őszszel hozunk, két-három szekérrel. Télbe nem esik jól ez a mesterség, itt lueskolódni. Télen? Megyek az udvarba, vágok fát, vakarom a bihalyt, bójvők, eszek, ha át az asszony, palaesintát, rétest. Ha az nincs, hagymát. Sokszor meg, ha jól megpirongat az asszony, nem eszek semmit, hanem iszok e' kis pálinkát s haladok el. Hébe-hóba dőgozunk. Meg a kitekintőn nézem a menyecskeket is, mikor jönnek a kútra.

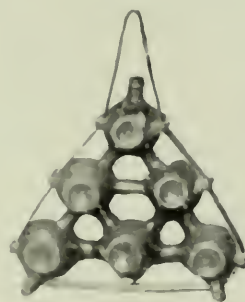
Rászólt a felesége:

— Elhallgat kigyelmed!... Hogy a jánya előtt nem süll ki a szeme az ilyen embernek!

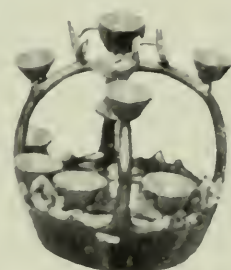
Ezt tanultuk Nagy János Topónál s így magyarázta a mesterségit ő. Már most hozzátehetjük — sez munkatársunk, a jeles szakértő Gróó István vélekedése is a következők folyamán. — hogy bizony az az agyagművesség, ami ma is éldegél Kalotaszegen, úgy technika, mint díszítő művészet dolgában bizony elsatnyult; kevesen foglalkoznak vele, mindössze néhány Topó fajta fazekas mester készít olesó piaci edényt. A piacra szánt holmit pedig a népes készíti azzal a gondnal, azzal a szeretettel, amivel a maga holmiját. A korongozott edények díszítése szegényes, egyoldalú, szintelen, csak fehérrel cifra a barnás edényen s ritka a barnával díszített fehér edény. De van azért még szép munka is Kalotaszegen; a csempék; ezeket régi jó mustrák után nyomják ma is.

A fazekas mesterség maga a legérdekesebb falusi mesterségek közül való (306).

A bányából hazahordott agyagot a fazekas elteríti az udvaron, jó sokat egyszerre, mert porhanyóbb lesz az agyag, ha soká áll; javítja a fagy is. Amikor arra kerül a sor, hogy munkába vegyék, gondosan megtisztogatják esigától, kövecsketől; különösen a esigahéj és a mézskódarabkák veszedelmei a fazekasnak. Az ilyen észre nem vett, benne maradt darabok oltott mésszé égnek ki a kemencében, az ujonnan készült edényt ugyan nem bántják azonnal, a munka épnek látszik, — de a legelső nedvesebb napon megszívják magukat vízzel s kipattantják az edény oldalát. Ahonnan pedig lepattan az engobe réteg és a máz, ott átszivárog a víz is. Olyan helyt, ahol sok ilyen meszes edény áll egy rakáson, egy-egy borusabb napon állandó a pereges. Ezért ül neki a fazekas a nyers agyagnak és két közre fogva görbe kését, vékony szeleteket vág az agyagból, hogy megtisztítsa.

B.-HUNYADI
VŐFÉLY KULACS. (311)
(Zöld máz.)

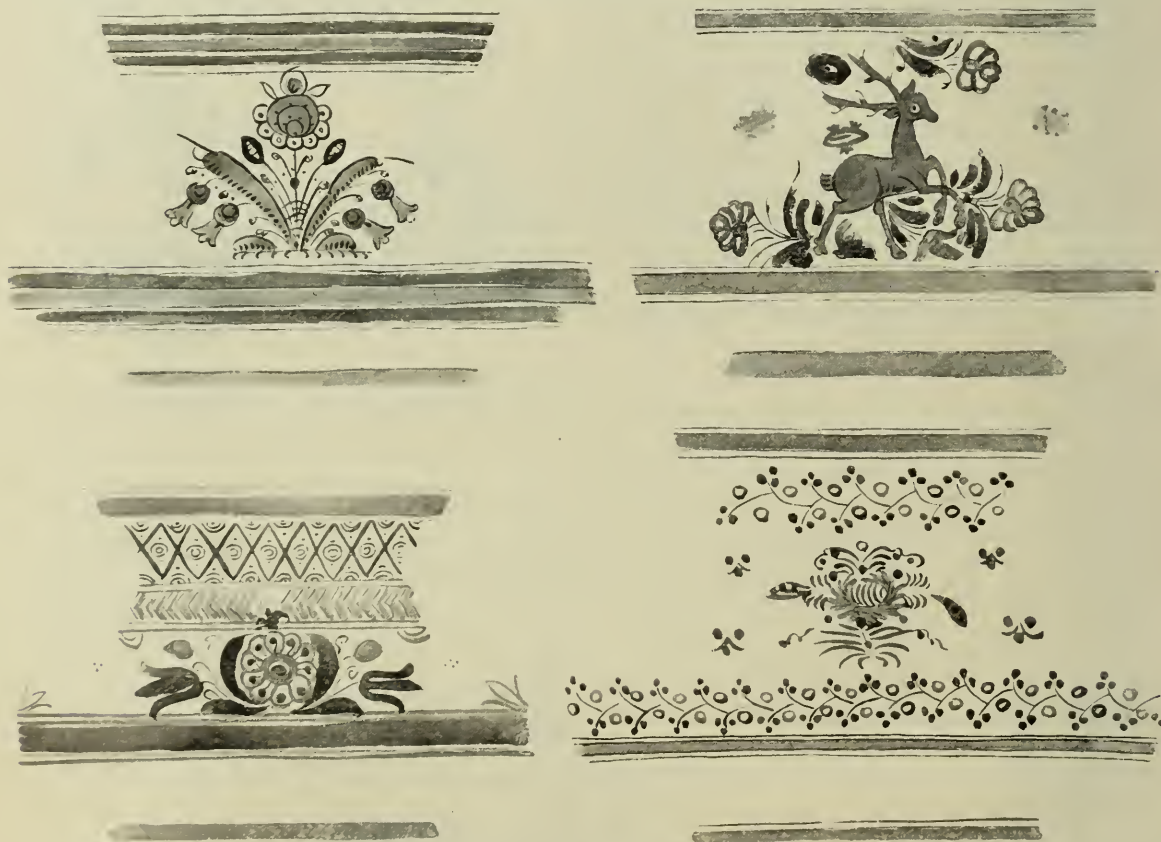

B.-HUNYADI
TOJÁSTARTÓ. (310)
(Zöld máz.)

(Tiszszerecs Kisselbítés.)

«GYŐRI KANCSÓK» DISZÍTÉSE, M.-BIKALRÓL.
(König György gyűjteményében.) (312)

KANCSÓDISZÍTÉSEK A MULT SZÁZAD ELEJÉRŐL.
(Magyarókeréke, B.-Hunyad, Zsobok.) (313)

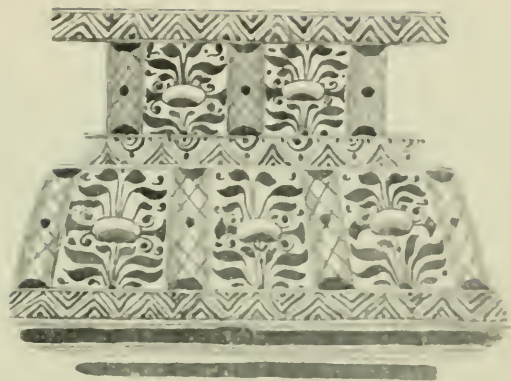
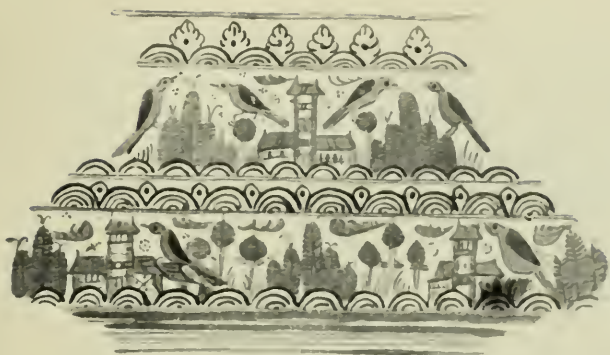
Erre való szerszámja a szelő. Következik az agyag meggyúrása. A kövecskétől, csigától, ágacsától megtisztított agyag felkerül a verőszékre (butyókával verik fel), de hogy formálhatóbb legyen, előbb jól meg kell gyúrni. A bánffy-hunyadi fazekas lábbal tapodja az agyagot; a rakásnak, amit a földre terít, előbb a szélét tapossa, úgy halad beljebb,

RÉGI EDÉNYEK KALOTASZEGRŐL (XVII. II. 3.)

«GYŐRI KANCSÓ» DÍSZÍTÉSE. (GYARMATHY ZSIGMONDNÉ GYŰJTEMÉNYÉBŐL, B.-HUNYADRÓL);
«GYŐRI KANCSÓ» DÍSZÍTÉSE, MAGYARÓKEREKÉRŐL. (314)

TÁNYÉROK A MŰLT SZÁZAD ELEJÉRŐL (B.-HUNYAD.) (315)

KANCSÓDÍSZÍTÉSEK (M.-BIKAL, ZSÓBOK) A MŰLT SZÁZAD KÖZEPÉRŐL. (316)

a rakás közepe felé; azután asztalon gyúrja tovább, úgy, mint a tésztát. Neki feszíti tenyerét, öklét s lapos lepénynyé túrja szerte az agyagot, majd összehengeríti s addig sodorja, amíg hosszúra nem nyúlik, akár a fonatos kalács tésztája; akkor aztán összehajtja kétrét vagy négyrét s újra kezdi a sodrást. Amikor már jó egyenletes az agyag, aszerint, hogy mekkora edényt akar készíteni, kiméri, kiporciózza az egészet, csak úgy szemmérték után, de elég pontosan. Mert ha egyszer beléfog, jóideig ugyanazt az edény fajtát csinálja; ha váltogatná, nem menne a munka oly szaporán.

Koronghoz ül, bal lábát, amire támaszkodik s mely a tartást adja, felteszi az arra való lécre (a lábítóra) és jobb lábával hajtani kezdi a korongot; innen nyul az agyag után, azt még egyszer szerte szaggatja s jól összetapsolja, mielőtt a korongra tenné.

Nagyon ügyes, gyakorlott embernek kell lennie a korongosnak és sok időbe telik, míg belétanul ebbe a mesterségbe. Mert vannak nehéz fogásai, hogy jól és gyorsan menjen a munka. (302) Első törekvése, hogy az agyagtömeg pontosan a korong közepére, a tengely vonalába jusson; ügyes kézzel csapja kellő helyére s azután két tenyerével befogva az agyagot, szinte ránehezkedik az agyagra (2—3), a korongot meg, közben, erősen hajtja. Értzi a forgáson, mikor válik keze alatt az agyag olyan meredek kis dombbá, mely aztán egészen centrális helyzetű. Azután belémélyeszi jobb hüvelykujját erősebben a balt kevésbé és lyukasztja (4.). Ezt a lyukat tágítva öblösíti, nyújtja felfelé a falát, «csübehúzza», lassan vigyázva, hogy az edény fala egyenletesen vékonyodjék. (5., 6., 7.) Igen kell vigyázni a sebesen pergő, lágy jószágra, hogy szerte ne fusson. A szájnál mindig valamivel vastagabbra fogja az agyagot (8.), mert ott szakad ki legkönnyebben; többi részét bátrabban húzza föl (9.). A munka további menete azután ez: száját csücsörft (10—11.), fakéssel kerekíti (12.), hasat csinál (13—14.), csinálja ismét a szája szélit (15.), fenékszeget kerít neki (16.), fenekét bévül takarítja, olyan háromszegletű, de nem hegyes fakéssel, aminek közepébe hüvelykujját dugja a lyukba s úgy forgatja (17.), végkép megadja a szája formáját körömmel, vagy egy bőrdarabkával, amelynek csipő a neve (19.). Ha azután a munka eddig sikerült, ha nem «srófos», ha elegendő erős a feneke, levágja a korongról vékony zsineggel vagy dróttal, ráállítja a zsendelylapátra és szikkadni teszi, csak úgy fületlenül. Csak amikor megszikkad valamennyire, akkor veszi le és körömmel bevagdalgván, megvizezván azt a helyet, ahová a fület illeszteni kívánja. a fület tapasztja

MAGYARÓKEREKEI KANCSÓK A MULT SZÁZAD ELEJÉRŐL. (317)

MÁKÓ FALUBÓL.

hozzá. Amikor a nyers edény elég száraz, következik a leöntés (focskolás, engobálás). Finom agyagréteggel, festett iszappal öntik le a szikkadt agyagot s ez a színes iszapréteg ad színt és simaságot az edénynek. Bánffy-Hunyadon a leöntés agyagjának festőanyaga a barnakő (manganhiperoxid) s az ilyennel leöntött edény, ha sikerül az égetés, szép fényes barnásfekete lesz. A fehér agyag engobe is divatos náluk. A fekete edényt fehérrel cifrázzák, a fehérét feketével. Manapság egyetlen diszítő szerszámjuk a festékesurrantótülök (304.), a gurgulyának egy fajtája, a «szalu». Ökörszarvnak a vége ez, amelynek esüését kifurják és lúdtollából vágott esapot illesztnek beléje. Ha fekete edényt akarnak cifrázni, a tülökbe fehér festéket (agyagot) öntenek s ezt esurgatják belőle, úgy, hogy mindenféle mustra keletkezzék. Ha meg fehér edényt diszítenek, fekete barnaköves festék kerül a tülökbe. Sebesen jár a cifrázó keze, mert a tülökből folyton csöpög a festék s nincs idő «irásközben» a tetovázásra. A cifrázás kis kerek pettyeit is a tülökből esepentik; a nagyobb pettyeket pedig úgy csinálja a fazekas, hogy egy ujját a festékbe mártja s úgy esepent az edényre, helyes kerek petty marad az ujj nyomán. Esettel már alig cifráznak Bánffy-Hunyadon; a kaparás, vágás (sgrafitto) pedig soha nem is volt divatban. A cifrázott edény ismét szárad s pihen egy ideig, csak a teljesen száraz munkát rakják a kemencébe, hogy először is kizsengéljék.

A bánffy-hunyadiak tapasztott kemencéje nyílt katlankemence. Kerek, felül nyílt, fala domborodik, felfelé szűkül s fölül, a pereme, kissé kihajló. Legalul, egymással általellenbe, két nyílás szolgál a tüzelésre. (306)

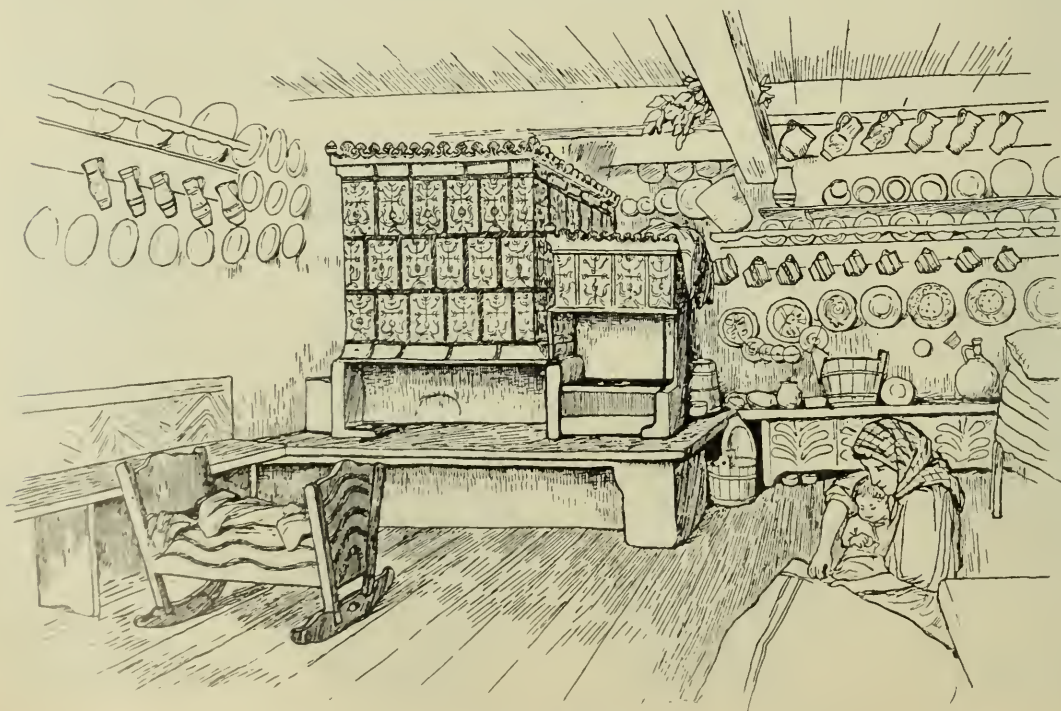
A zsengetéshez nem szükséges olyan vigyázva rakni be a munkát, mint a második égetéshez, nem kell attól félni, hogy az edényeket összetapasztja a megolvadó máz. De azért gondosan rakja a fazekas, kisebb edényt a nagyobbba, hogy mennél több férjen a kemencébe, mert költséges a tüzelés. Az első, a szárító tűz lassú, majd szítják addig, amíg elég keményre ég az agyag. Az égetés idejét a kemence nagyságához szabják. A jól kiégett mázatlan eserépnak olyannak kell lennie, hogy a hegyes kés ne igen fogja.

Végin jön, de nem utolsó dolog, az edény megmázolása és a máz kiégetése. A fazekasmáz egyszerű ólomház. Főalkotórésze az ólomgelét; ehhez vesznek körülbelül félannyi súlyú kvarcot (kavicsot, békasót), igen kevés borokalcitot és kaolint. Mindezt, hogy egyenletes legyen, gondosan, lassan megörlik kézimalmon, őrlés közben vízzel föleresztve s ha a lecsurgó máz nem elég finom, ha még szemecéit érezni az ujjak közt, át «örményezik» még egyszer. Ez hosszú, időmésztő, fáradságos munka s a fazekasok legfőbb vágya, hogy valami tökéletesebb őrőszerszámot szerezhessenek be. Vastagon megmázolva kerül az edény másodszer a kemencébe. Most már igen vigyázva rakják, nehogy összetapadjanak, amikor a tűzben megolvad a máz. Amikor megtelik a kemence, tetejét meg-
 rakják eserépdarabokkal, mert azok átteresztik ugyan a levegőt, de a meleget valamennyire mégis megmarasztják. Az égetéshez is érteni kell. Némely kemence oldalán kis üveges kukucsáló lyuk van, azon ügyeli a mester, megolvadt-e eléggé a tűzben a máz s eszerint igazítja a tüzet. Csak jóval a tűz elalvása után, a kissé már kihűlt kemencéből szedik azután ki az edényt.

MAGYARÓKEREKE FALUBÓL.

A bánffy-hunyadi korongolt edények (309) ornamentikája, mint már említettük, nem gazdag, kevés motívummal írják. Diszító formáik nagyobb része geometrikus. A legékesebb tálat, például, középen egyetlen tőből kinövő három nagy kelyhes tulipán, néhány kisebb inda és virág diszíti (a.). A nagy kelyhek szélét pettyek veszik körül s az indákat tüskeforma, szalival csöppentett diszítés borítja. Ennek egyszerűsített változata az, amelynek közepét egyetlen virág foglalja el (mintha letépték volna) s a csonkaságért kárpótol a félköríves, kunkorodó vonallal töltött gyűrűs fríz, mely a tálon körülfut (b.). Csinálnak Bánffy-Hunyadon olyan tálat is, amelyeknek közepét fenyügaly- (esetenye) forma diszítés tölti ki, vagy úgy, hogy egymás mellett (c.) állanak a galyak, vagy egy középpontból

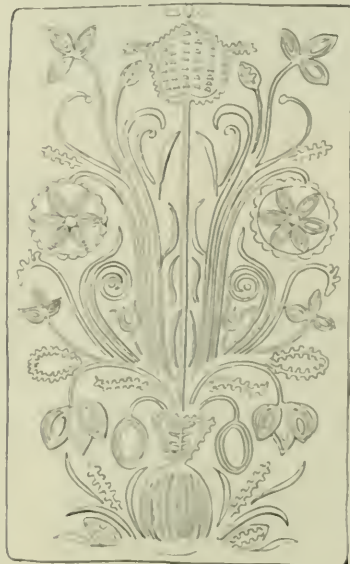
KALÓTASZEGI KEMENCE. (318)

ágaznak négyfelé (*d.*). Az ilyen esetenyes díszítést úgyszólván megteremti maga a szali; varrásban, faragásban nem is fordul elő ilyen motívum. Így teremnek a tálon körülfutó körök és hullámos vonalak is, — csak oda kell tartani a csurgatót a korongon pergő edényre s ha ügyel a fazekas, a folyton ömlő kis túlök nyomán szabályos vonal keletkezik. A kört s a hullámvonalat szeretik; akad azonban egyenes vonalakból szerkesztett sakktableszerű díszítés is (*e.*), amelyen minden második mezőt kipontoznak; van olyan, amelyen egy nagy csigavonal alkotja a díszítés magvát, ebből küllök erednek, közben nagyobb és kisebb pontokkal (*f.*). A tányér peremén, mint a legtöbbön, itt is hullámvonal fut végig. Arra is van példa, hogy a tál közepére meghajlított vesszőt rajzolnak (*g.*) s erre bogycát; olykor a tányér egész fenekét egyetlen sűrűen sodrott csigas vonal foglalja el. A fődöket is egészen úgy díszítik, mint a tálakat.

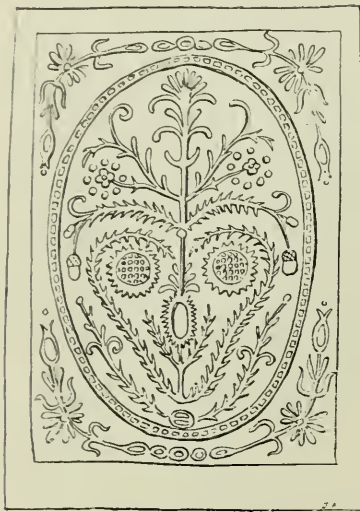
A fazekak díszítésében is találunk egynehány típust. Kedves cífrájuk, például, a félköríves fríz; a félköröket pettyek, megkunkorodó vonalak (*h.*) és fenyügalyma figurák élénkítik; megvastagított, hullámvonalas indával is szívesen díszítik a fazekat (*i. j.*). Azokat a sajátságos alakú, ételhordásra készült fazekakat (arató), amelyeknek fogantyúját a perem diametrális pontjairól áthajló íves abroncsféle képezi, rendszeren függőleges osztású ornamentika díszíti; mintha dongákra szelnék a felületet a pontsorok s az így kapott mezőkbe illeszkedik a fenyügalyma, vagy valami színes virág (k. l.). Eredeti kalotaszegi fazekasmunka a vőfélykulacs és a tojástartó. (310—11). A vőfélykulacsot hat egymásra helyezett kis kulacs, illetve hordócska képezi, amelyek azonban közlekednek egymással; úgy van készítve, hogy szíjra akasztva hordhassák. Testvére ennek elmésség és újság dolgában, a fantasztikus koronának épített tojástartó; alsó része széles abroncs, ezen áll két egymást derékszögben metsző ív, úgy az alsó tartó rész, mint az ívek, meg vannak rakva kisebb csészékkel és madáralakokkal. Mindkettőt zöld máz borítja, frott cífrázás nincsen rajtuk.

A kalotaszegi fogasok és tálások legfőbb, legbecesebbnek tartott ékessége azonban nem a kalotaszegi edény, hanem azok a régibb színes, önzománcozott edények, amelyeket ők győri kancsóknak, győri edénynek hívnak; kivitelük csinosabb, színesebbek, rajzosabbak, hogyne kedvelnék! E győri kancsók a kereskedelem révén jutottak Kalotaszegre s nem lehetetlen, hogy az első példányok éppen győri műhelyekből kerültek a vásárokra, bár az sem lehetetlen, hogy a régi győrvásárhelyi műhelyek is gyártottak ilyesmit s a győri elnevezés a győri elnevezésből származik; a nép ma szívesen azt tartja, hogy elsüllyedt már az a bányász, ahonnan e kancsók agyagját ásták. Annyi bizonyos, hogy hasonló holmival, a múlt század közepe táján, még telve volt az egész Felvidék és a Dunántul. Legjobban megbecsülték Kalotaszegen s itt maradt belőlük legtöbb. Annak a virágzó agyagiparnak a termékei ezek, amit a céhbéli, önzománchoz értő fazekasok műveltek az egész Felvidéken, kezdve Pozsonytól egész Sárospatakig. Kevesebb került Kalotaszegre azokból az erdélyi szász kancsókból, amelyek technika és rajztudás dolgában felette állván az előbbieknél, könnyen felismerhetők.

Az agyagipari tevékenység, mely a kalotaszegi házakat is ellátta parádés eserépedényekkel, a XVIII. század elején már igen élénk; sokat nemesített rajtok a Habánok bevándorlott törzsének tudása, de ornamentika dolgában teljesen helyi jellegű, nepies ízű maradt mindvégig. A XVIII. század hetvenes és nyolcvanas éveire esik e fazekasság fénykora.

LUKÁCS MÁRTON FARAGÓ KÁLYHA
CSEMPÉJE, B.-HUNYADON. (319)

b)

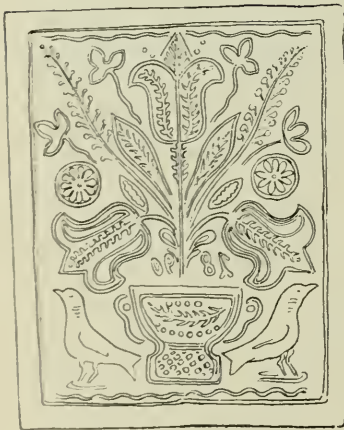
a)

c)

a) b) c) KIS LŐRINC EZERMESTER KÁLYHACSEMPÉI, KETESDEN. (319)

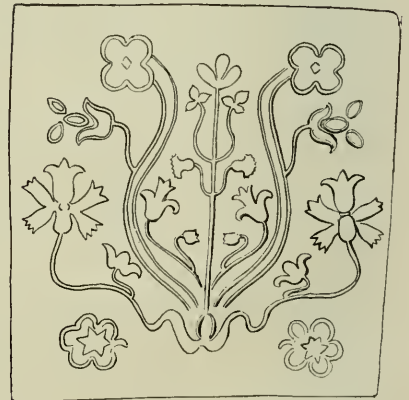
(A csempék körülbelül háromszoros kiszebbítésben.)

KÁLYHACSEMPE KIS-PETRIBŐL.
(320)

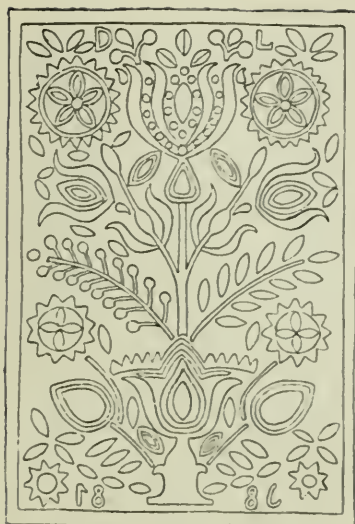

BÁLINT JÁNOS KÁLYHACSEMPÉJE,
SZTÁNÁN. (321)

KÁLYHACSEMPE BOGÁRTELKÉRŐL.
(321)

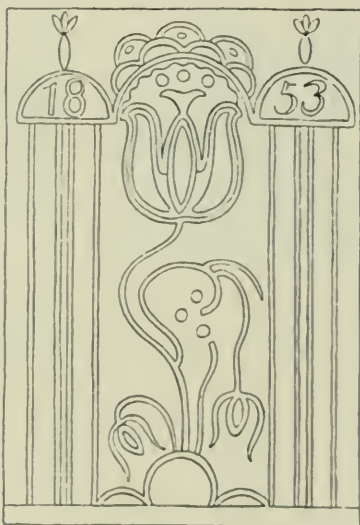
Ornamentikája dús, az egész edényt elborítja, de eredeti, nem érzik rajta túlságosan a barokk hatás; a rajz gondos, elég finom, egyenletes, bár nem oly tökéletes, mint az első habán fazekasok munkáján. A XIX. század elején azonban — úgy látszik, a külföldi gyárak versenyének hatása alatt, amely kiszorította fazekasaink munkáit az úri házakból, — erősen hanyatlik a technika, sőt az ornamentika is módosul, silányodik. Az önzománc már nem oly fehér, hanem fakó s likácsos; a rajzon látszik, hogy sebbel-lobbal van odavetve, — de maguk az ornamentális formák népiesebbek, eredetiebbek lesznek. Még a XVIII. század második felének díszterményeiben sok a közösség a morva és cseh fazekasmunkák ornamentikájával, de a következő században már megszakad ez a kötelék. Látszik, hogy a céhbéli fazekas nem vándorol el messzire, hanem otthon tanul, kevesebbet tud ugyan,

MAGYAR GYERŐ MONOSTOR. (322)

M.-VALKÓ.

MÁKÓ. (323)

Undi Mariska gyűjtese.

INAKTELKE.

de cífrája eredetibb lesz s inkább a népies szűr és subahimzések felé húz. A múlt század közepéig haldoklik nálunk ez a technika, végre is elpusztul, hogy helyet adjon az engolbal dolgozó fazekasságnak. Innen datálódik agyagiparunk elparasztosodása. Azok a képeink, amelyek ilyen Kalotaszegen talált győri kancsókról készültek, módot nyújtanak, hogy az önzománcos fazekasság fejlődésének fokait megfigyeljük, már amennyiben ez a módosulás az ornamentikán is meglátszik. Színes táblánkon (XVII. tb.) például, mellképpel díszített szász kancsó van: a szász fazekas munkája a XVIII. század második felében igen gondos, — ornamentikája nem népies, de a rokokó figurákat ép úgy, mint a szenteket, elég jól rajzolja meg. Szász ember munkájának látszik még ugyanezen a lapon két kancsó amelyek az arcképesnél valamivel később készülhettek. A többi edény azon a lapon,

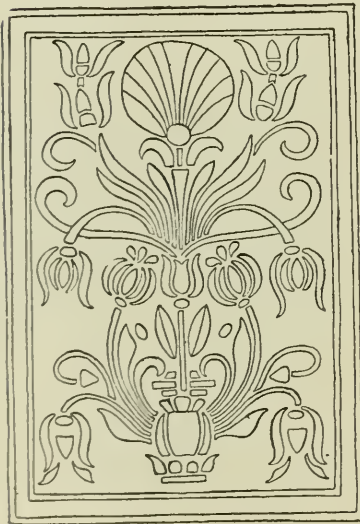
M.-VALKÓ.

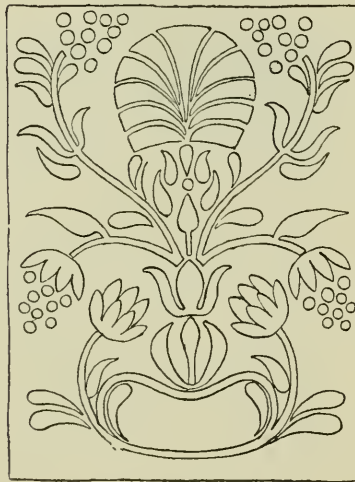
MÁKÓ. (324)

M.-VALKÓ.

M.-VALKÓ.

M.-GY.-MONOSTOR. (325)
Undi Mariska gyűjtése.

M.-VALKÓ.

magyarországi készítés; háromnak kiterített rajza 1780 tájáról való és jó mutató azokból a gondnal, szeretettel cifrázott edényekből, amelyek abban a korban kapósak voltak; a felület beosztása elég szigorú mind a három darabon, vízszintes övek futnak körül a kancsó testén s ezek az abroncsok, ha keskenyek, egészen geometrikusak, ha szélesebbek, egyszerűsimeind szabadabbak is; napraforgó rózsája, levélfüzér- vagy hullámvonal alakú figurákat adnak. A kancsó hasán maradt legszélesebb övbe jönnek a legjelentékenyebb díszítések. Színes lapunk e három kiborításain a díszítéseket, edényből kinövő bokor, vagy egyes nagyobb letépett virágok képezik, erősen körülhatárolt mezőben, — de van szabadabb kitöltés is. Így egy Gyarmathy Zsigmondné gyűjteményéből való kancsón (314), két övben egymás fölött, tornyos házakat, jegenyéket s a jegenyében óriás madarakat látunk. Divatos

a kockás minta is a XVIII. század vége felé (XVII. tb.). Ékesek a mesterségkancsók, olyanok amelyen egy-egy mesterség szárszámai vannak megrajzolva. Legkedvesebb állatja ez időben fazekasainknak a szarvas (313); a madár és a nyul később lesz divatosabb (317) s az a két kancsó, amelyeket ezek az állatok díszítenek, már a hanyatlás korából, a XIX. század legelejéről való.

A lassú hanyatlással az ornamentika módosulását követhetjük tányérjaink rajzain (XVII. tb.). A két külön álló tányér 1800 tájáról való (315) s egykorú velük a színes lap két tányérja. A színes lap másik két tányérja 1830 felé készülhetett s díszítésük már igen messze áll a József esászár korabeliektől. Apróbb, pávatollra emlékeztető szálak nőnek ki sűrűn a szárból, a rózsza, vagy margitvirág újabb, apró leveles ágat hajt s a nagy rózsából fakadó hajtások ágain kisebb virágok ülnek, egészen a mi népies ornamentikánk felfogása szerint. Sűrű levéllel benőtt hullámos menetű indák is divatosak, olyanok, amilyent szüeseink szoktak kivarnni; a színes lap egy kancsóján meg épenséggel ki vannak rajzolva a nagy rózsákban a himzett szálak vonalai. E korból, az ónzománcos fazekasság haldoklásának korából való a színes lap négy kancsója. Szövegábráink között, kiborításban, látható két M.-Bikalról és két Zsobokról való kancsó; köztük legrégebbi a sárgazománcos zsoboki (1810—20 tájáról), (312. 316).

Bezzeg más a kalotaszegi agyagművesség gyöngyének, a kályhaesempéknek díszítése! Annak a gazdagságnak, eredetiségnek, annak díszítő erőnek láttára, igaz gyönyörűséget érezhetünk.

A régi erdélyi kályhaesempékből a Kolozsvári Erdélyi Múzeumnak, Budapesten az Iparművészeti Múzeumnak igen becses példányai vannak, de a kalotaszegi kályhák, bár atyafiságban állanak velük, sokkalta becesebbek számunkra, mint azok, mert motívumaik eredetében magyarabbak. A XVII. és a XVIII. századbeli városi kályhás mesterek munkáján, minden magyarságuk mellett, érezzük a renaissance és a barokk hatást, hol gyen-

BÁCS FALUBÓL.

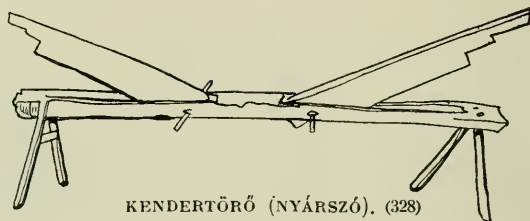
gében, hol erősebben, — a kalotaszegi esempék díszítése tiszta, zavartalan megnyilatkozása a népies felfogásnak és képzeteletrőnek. E esempék régiek, vagy legalább is régi, egy-két száz éves minták utánzatai. A régi minták utánzása sohasem történt s nem történik némi módosítás nélkül. A lágy hársfa, amibe a esempék cífrájának viszáját faragják, megengedi könnyen a változtatást s a faragó ember, ha egyebet nem változtat nagyapái mintáin, hát megtoldja a saját esztendeje számával; bizonyos, hogy az idők folyamán másolás közben történt apróbb változtatás magán a díszítésen is. A régi városi, céhbéli kályhások munkája befolyással volt a kalotaszegi fazekásokra is, mint ahogy viszont a céhbéli mesterek népiesen magyaros felfogása érvényesült a renaissance és a barokk-stílus korában. Ami idegen stílusbeli elemet átvett a XVII. és következő századok folyamán a kalotaszegi kályhadíszítés, azt a minták utánzóit, vagy mondjuk inkább szaporítóit s megújítóit szépen kiküszöbölték onnan, úgy, hogy most alig ismerünk rajtuk idegen stílus hatásának nyomaira. Felülőbb az, hogy idegen technika díszítő elemeit keverték a cífrázásba; legtermészetesebb, hogy olyan vésett, geometrikus tagolású rózsákra is akadunk, amilyent az utcaajtó fölfáira is vésnek, mert hisz a kályhaesempe mustráját is vésik; sok a régi varrottási motívum is. Akad, itt-ott, egy-egy kellően meg nem értett renaissance elem is, például kagylóforma (amely apránként székfűvé vált), olyan oszloppár szélről mely a barokkban ívet tartott, már egész népies elváltoztatással. Legszokásosabb díszítés az egy tőből eredő hatalmas bokor, amelynek lombjai s virágai, több-kevesebb szabadsággal, olykor egész

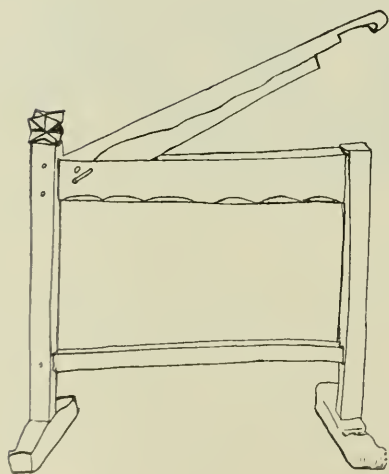
KENDERÁZTATÓK. (326)

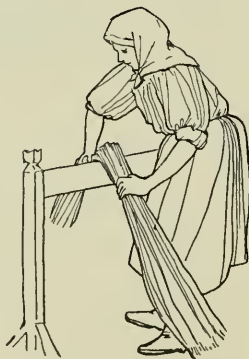
KENDERTÖRÉS. (327)

KENDERTÖRŐ (NYÁRSZÓ). (328)

KENDERTILÓ (KETESD). (331)

TIOLÁS. (329)

TIOLÁS. (330)

szigorú tengelyes szimmetriával töltik be a csempe hosszúkás négyszögű mezejét. Hogy ez az ideális lombozat mennyire változó, mennyire különböző művészi jelleg dolgában, azt a rajzokból is látni, pedig ezek nem mutatják a domborodást. Egyiken, amit gyerőmonostori Debreczeni János gondolt ki s Undi Mariska fedezett föl, laza, vékony indák nőnek ki egy edényből s a gyöngéd, hajladozó ágak rózsái, tulipánjai, gyöngyvirágjai is könnyűnek, oly finomak (322 e), hogy még aki nem hivatásos ornamentikus is, át kell, hogy érezze ennek az ideális virágzatnak az üdeségét. Másutt (319 c.) egy jókora kosár az ornamentális szerkezet súlypontja s ebből nőnek ki a laza virágos és leveles ágak, amelyek között csak egy, a középső virág (a régi erdélyi himnzésekről ismerős) erőteljesebb s ez

végzi be, fölfelé a kompozíciót. Páros tömegelosztást, mondhatni két súlypontot látunk a 323. ábra 3. rajzán, melyen a befoglaló idom elliptikus, a díszítés töve szívforma s ebből ered a két nagy rózsza. Néhol az edény, amelyből a bokor kinő, aránytalanul kiesiny, mint egy Mákóról való csempén (324₂) pedig a belőle eredő hatalmas kehely, mely uralkodik az egész mezőben s mintegy második tövet képezi a többi kinövő ágak és virágnak, igen súlyos. Hogy elvész alatta a két kis madár! Ez a díszítés különben, különös, szokatlan felépítésének ellenére vagy talán épp ezért, egyike a leghájosabbaknak. Eppenséggel nem organikus egy Magyar Valkóról való kályhaesempe ornamentikája (324₃): tövét hatalmas virágkehely képezné, de a kehely kiesiny edényt fog körül s ebből erednek a keresztforma merev szárak, amelyek igen régi, XVII. századi szabású virágokat hordanak; úgy látszik, ez esetben két különböző esempe-díszítésnek nem sikerült összeházasításával van dolgunk. Azok közül, amelyeknek elosztása hossz tengelyes, említsünk meg még kettőt: az egyiknek (323₁) középső virágja a XVI. század legelejének díszíté-
nyeivel rokon, a másiknak (325₃) egész felépítése, sőt motívumai is a gótikára emlékeztetnek. Mindkettő Magyar-Valkóról való. Történeti nevezetességű az a csempe, amelyet ugyancsak Undi Mariska talált és rajzolt le Győrmonostoron (321₁); mintáját Debreczeni Pál, Debreczeni Pál, a «Kíovi csata» szerzőjének, Debreczeni Mártonnak testvére gondolta ki. Érdekes benne, mint őlt a kehely, melyből a bokor ered, virágformát. Centrálisan arányos minta, tehát olyan, amelyik alulról s felülről egyaránt nézhető, kevés van Kalotaszegen. Egyet mutatunk be ilyent (324₁) ugyancsak egy igen régi formáját; rajza a XVI. század elejéről eredhet, abból a korból, amikor Erdélyben a baldokló gótika ornamentikája keveredni kezd a magyar népies elemekkel, aminthogy ez a dályai templom festett mennyezetén és az óralljaboldogfalvi templom ablakbélletein is látszik.

TILOLO ASSZONYOK, KŐBŐFŐN. (332)

A férfiember dolgával s a közösen végzett munkával foglalkoztunk eddig. — szoljunk most arról, ami javarészt a fehérszék munkája, amit a nők végeznek. (326—351.)

Szabó Pál Püspök felesége, Léti Annus asszony oktatott bennünket Magyar-Bikalon, mint készül az a pompás vászon, a kalotaszegi híres fodorvászon, amire «írás-után» varr a fehérszék. Beszélt Annus asszony szaporán s közben még szaporábban kapkodta egyik «fűkender»-t a másik után a «hehelő»-re.

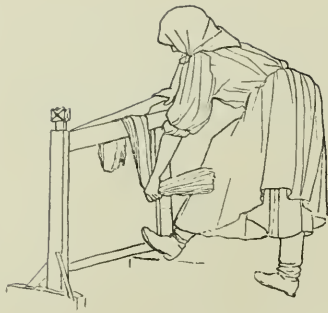
... Hogy van-e munkánk véle? Elhiszem! Kilencvenkilenc munkája vagyon a kendernek, drágám!

— Épen kilencvenkilenc?

Jórészt. Mert mán a főd is! Valogatni kell azt. Csak az a helyes neki, aki torha, jó puha, meg egyenes, az az ügyes kenderes főd. Azt oszt' félbe marhaganéval jó vastagon megganézzák az emberek, márciusba megugarolják, májusba keverik újból, megszántják mag alá, elvetik s beléboronálják. Mer' minden rendes háznak szokott lenni kenderes fődje, olyan egy vékárul vetett, de soknak csak félvékás. Hogy mennyi terem? Egy vékáról megterem négy kalangya, egy kalangya pedig huszonnyolc fű. Hogy mennyi vászon telik belőle? Telik vastag is, meg vékony is, vagy száz sing; egy sing négy fertály, éppég négy arasz, mert mi csak úgy mérjük. A vastag vászon? A' négy nyüstös, a vékony csak kettő.

TIOLÁS. (334)

TIOLÁS. (333)

TIOLÁS. (335)

«FŰ» ÖSSZEFOGÁS.
(336)

ECSELÉS. (337)

HEHEL (KETESD). (338)

HEHELÉS. (339)

ECSELÉS. (337)

TONÁS A GUZSALYRÓL
FONÓREBÉKRE. (314)

MOTOLLÁLÁS. (316)

FONÁS GUZSALYON. (312)

BEHELO ASSZONY, EGY FÜBŐ KENDÉRRŐL,
M.-BIKALÓN, 310

KENDERTÉPÉS, KÖRÖSLÖN 311

FONÓKERÉK S. GÜZSÁLY (M.-BIKALÓN), 315

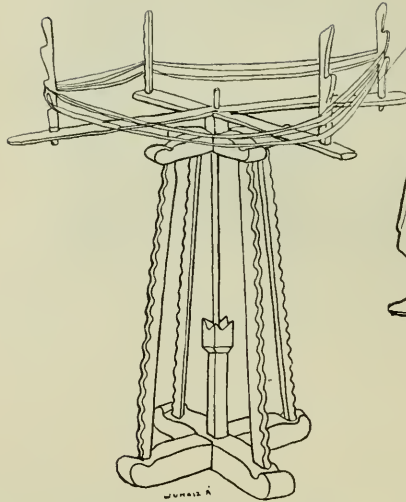

GÜZSÁLYONAS GÜSÓVAL, KÖRÖSLÖN 313

Jó. A mag hát künn van, a földbe. Ha esőt ad a jó Atya, akkor lesz szép a kender. Nem gyomlálunk. A mag tizenhárom hétig ul a földben. Aratástajt lesz csak vele dógunk: akkor nyűjjük ki a virágost, rá három hétre (szeptember) meg, nyűjjük a magoskendert. E mán asszonyimunka, ebbe az ember nem elegyedik. A nyűves! Három markót nyűvünk egy fűbe, békötjük s odaallogatjuk esomóba, — ott megnyűdik s negyednapra kiterítjük, ott a földjin. Ott is marad, amíg megszárad. Akkor szekerre teszik s hazahozzak az emberek; itthon a esurbe leteszik s elesépelik. A magot is meg az emberek szórják föl. Az asszonyok újból felkötözik, tizenégy fűbe egy-egy esomót s kirakjuk őket az ereszhéjjara, telelni. Tavaszszal. Szent György nap után, elvisszuk a tóba, eláztatjuk. Ha tó nincs —

CSÜLLÉS A VETŐKARÓRÓL. (348)

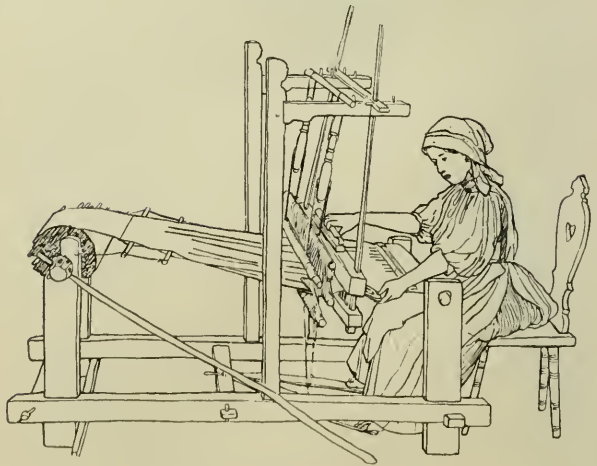
VETŐKARÓ. (347)

TEKERÉS. (350)

VARRÁS (351)

AZ ESZTÓVÁTA MELLETT. (351)

(B.-HUNYAD).

mer' nekünk sincs, — ahol vizet kapunk, oda, a réten a göböldékekbe, ahol a hóvíz megmaradt. Kövekkel lenyomjuk. Ázik vagy két hétig. Aztán kivetjük, szétterítjük s megszárad. Itthon elcsapjuk, üllóval. Elcsapás után megheheljük; először levevődik róla a jobbik szősz, a tövi szősz (abból kerül az osztovátára a nyújtó-szál), aztán a hegyi szősz, ami a behelen megmarad (abból adják a beverő szálát), — ehun e', ami a karomon marad föltekerve, e' pedig a fükender. Eztán letesszük a pincébe, hogy pihenjen. Amint és az eső, akkor ecseľjük, — tövirül jön a pátyaszősz, fejrül az ecseľszősz. Hogy miért akkor, amikor és az eső? Mer' akkor nem kopik úgy, nem fullasztja a szegény asszonyt annyira.

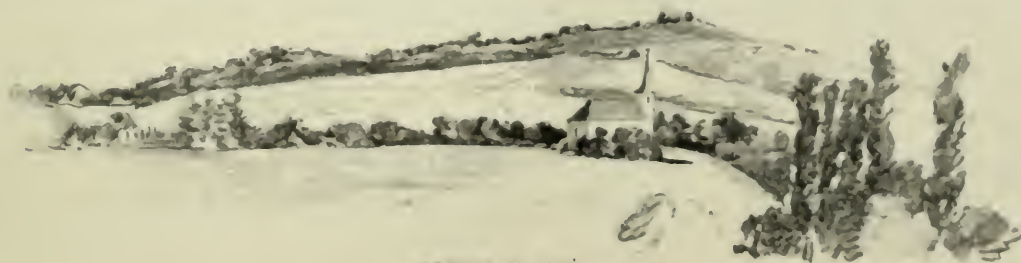
Hogy aztán? Van még vele munka, van, aranyom úrfi, elég. Fükendert, hét füt, fel-tépünk egy guzsalyra, aztán azt fonjuk «nyújtani» orsóval, vagy guzsalyról a kerekre (a rokkára), ha akinek a keze fárad. Így készül a vékony fonál. Annak a sárga fodorvászonnak, akit úgy szeret az úrfi, annak, édes, ilyen vékony fonál a nyújtószála is, meg a verőszála is. A fonalat aztán felmatoláljuk az orsóról a matolára. Mikor tíz pászma egy darab (negyven «ige» egy pászma: egy ige négy szál), levesszük a matolláról s vetjük rá a többit.

Mikor minden asszony elvégzi, lesz a szapulás. Ki milyen ügyes gazdasszony, de más Szent Pál nap után nem soká hagyhatjuk. A szapulóba kerekre, jó lueskosan, belé-rázzuk, husz-harmincat egy szapulóba. — béterítjük lepedővel, a «hammassab», ráteszünk két véka rostált eserfahamut s egy nap mind szapuljuk, főzzük, öntjük, mellőle egy asszony sehá nem mehet. Tüzesített kövel forraljuk éjfélig is. Megforgatjuk, ha fótos, úgy pállózzuk (párában melegítés) újra, hajnalig is. Egy nap s éjjel asszonymak nyugodalma ninesen, hogy fekete ne maradjon. Régente, még reggel egyszer kirázták s kezdtek újból. No!... Mikor fehér, kimossuk tiszta hideg vízben a kútnál; itt, Bikalon, ki van erre nevezve a Fűzkut, ott mossuk, — kiesavarjuk, kirángatjuk, spárgára, itthon az udvaron, kitergetjük. Megszárad, mikor milyen idő van, két nap alatt is, három nap alatt is, akkor kirángatjuk. Szegény asszony! esoda, hogy meg van a lelke!... Feltesszük a tekerőre s a tekerőről gombolyégba szedjük, osztég a nyújtót megvetjük a vetőkaróra s leszedjük, — most kerül az esztovátára...

Így a munka a szőszszel is, akiből a verőszál lesz. De a szőszet nem lehet kerekkel fenni, csak orsóval.

Hogy mitől lesz fodros a vászon, amikor lekerül az esztovátáról?... Az asszony munkájától, csak. A mi verejtékünktől, úrfi aranyom! Belényomjuk a vásznat egy esobor vízbe s verjük a kis székhez, szaporán, sokáig. Ha jó súlyosan fontuk az orsóval, girengyezik (göröngyösödik), megfodrodik, — a' lesz a fodorvászon. Mert, hej, szép is a'! Kóporsóban is jobban pihenek meg, elhiszem, ha a' lesz párna a fejem alatt...

Erre a szépséges fodorvászonra került hajdan — kerül még ma is, de már ritkában, — a varrás, az írás után való varrás. Mert ez a szép, ez a művészi, nem pedig az az emésztő tucattmunka, ami «kalotaszégi varrottas» néven kerül ma piacra s ami kenyékeresetnek kenyékereset, de a művészetnek semmi köze hozzá.

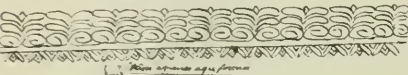
EGERES TALUHÓL.

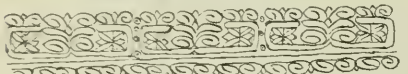
I. A kőzet forma

II. A kőzet forma

III. A kőzet forma

IV. A kőzet forma

V. A kőzet forma

VI. A kőzet forma

Dr. Árkai György: A magyar népi díszítés története

VII. A kőzet forma

I. A kőzet forma

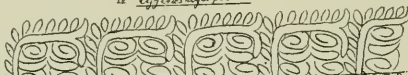
II. A kőzet forma

III. A kőzet forma

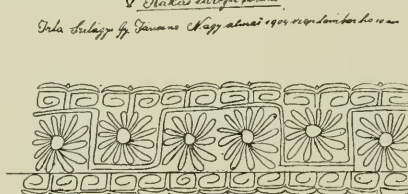

IV. A kőzet forma

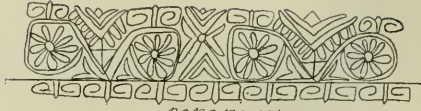

V. A kőzet forma

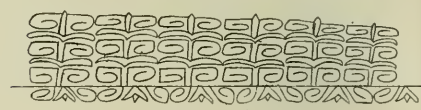
Dr. Árkai György: A magyar népi díszítés története

VI. A kőzet forma

papszemes

gyöcsingforma

tipkoszemes

hirtőkockos

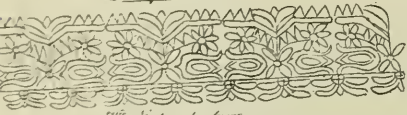

nagyfójo

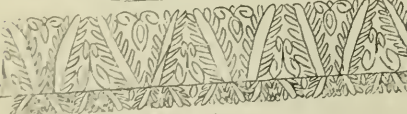
IRÁS. (332)

VIII. A kőzet forma

IX. A kőzet forma

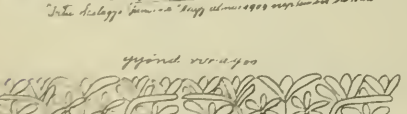

X. A kőzet forma

XI. A kőzet forma

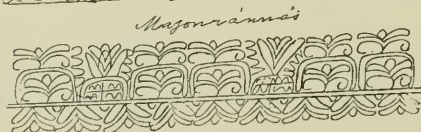
Dr. Árkai György: A magyar népi díszítés története

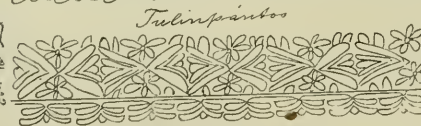
XII. A kőzet forma

Szász tölgy

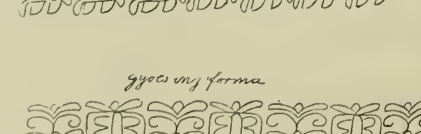
Magyaránna's

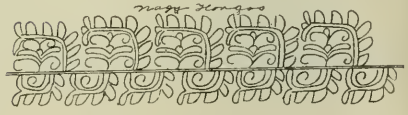
Tulipántos

Körtés

gyöcsingforma

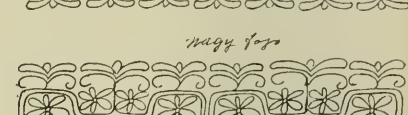
nagy horogos

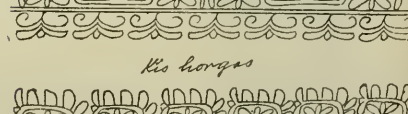
boncsulaj

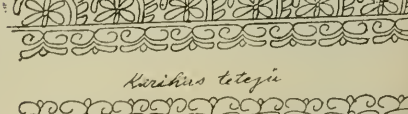
kősi fójo

nagy fójo

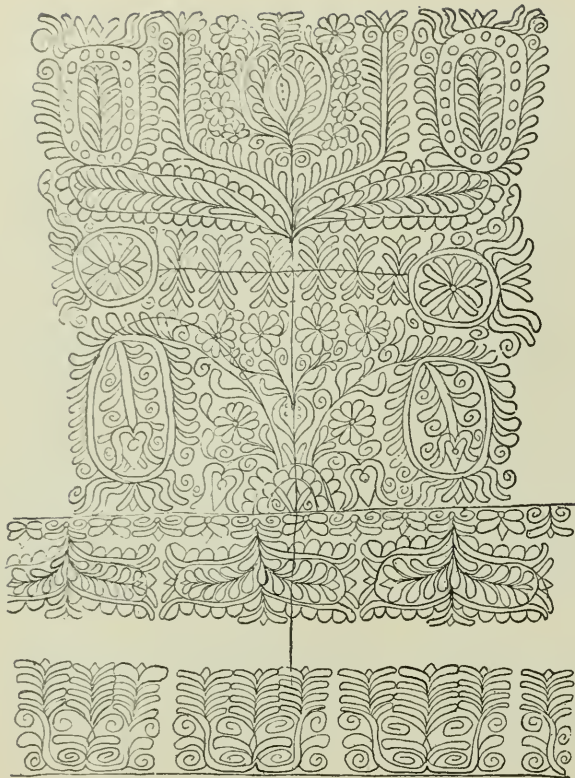

kis horogos

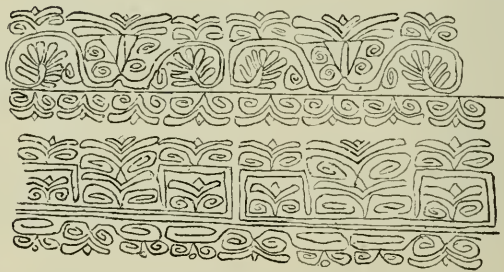
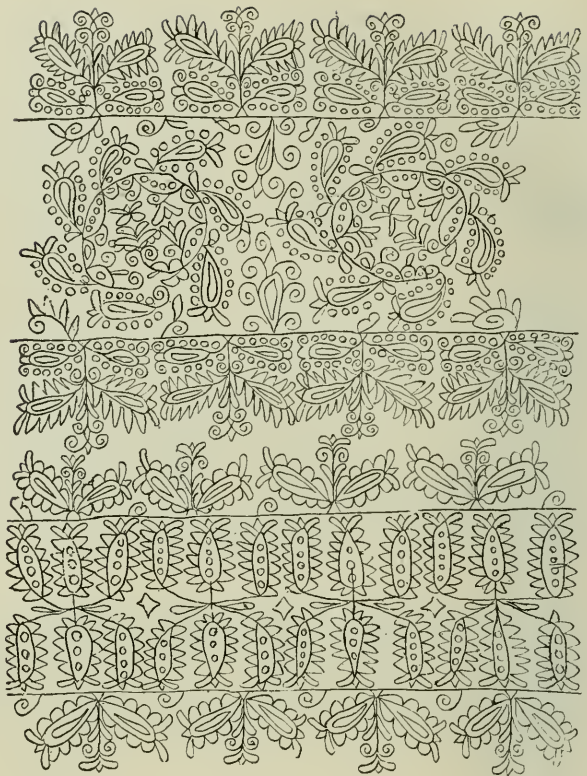

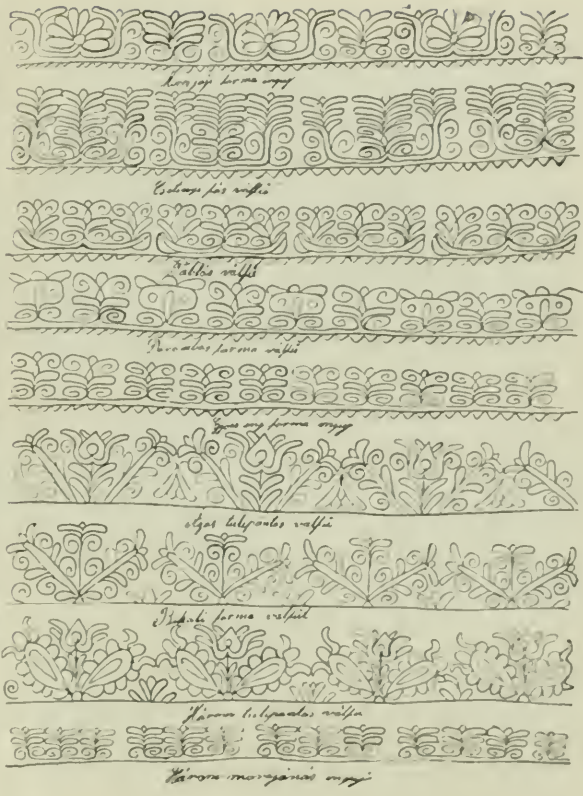
kősi tölgy

IRÁS. (353)

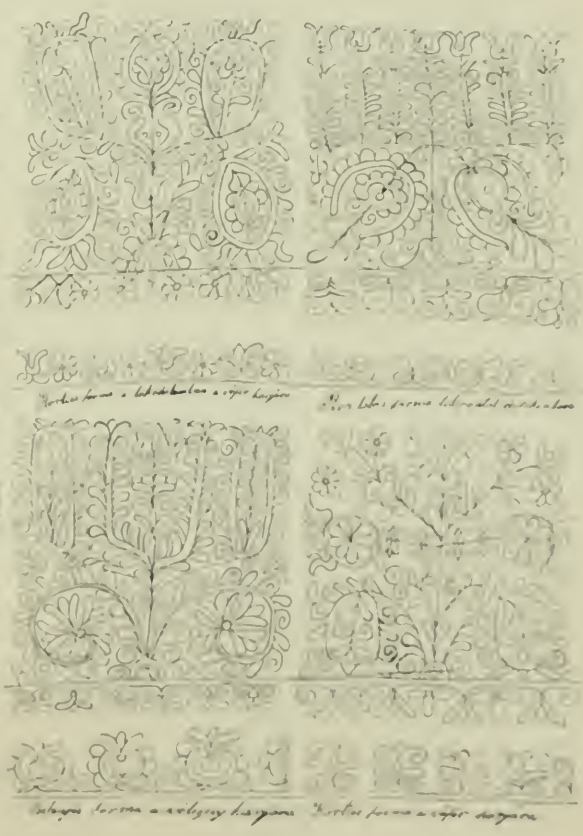
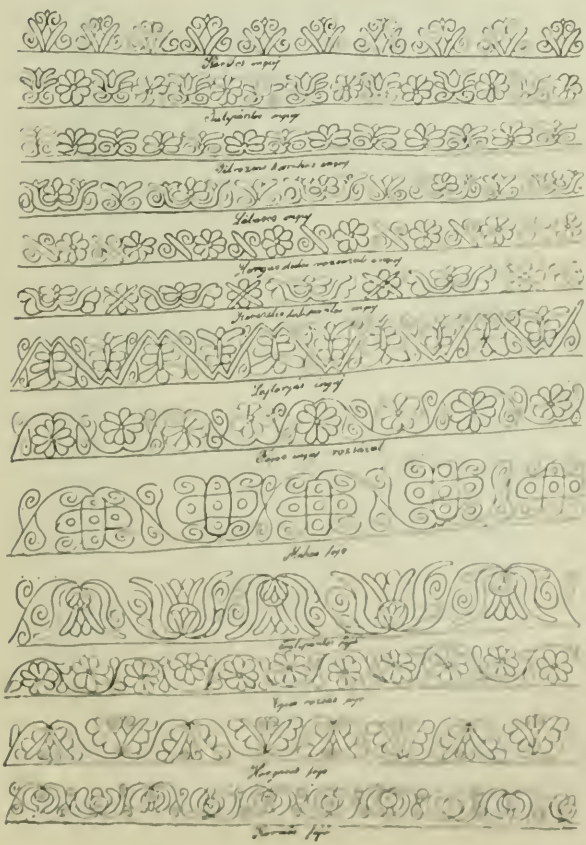

Kabala szepi forma a nagy ajny. virágleveval

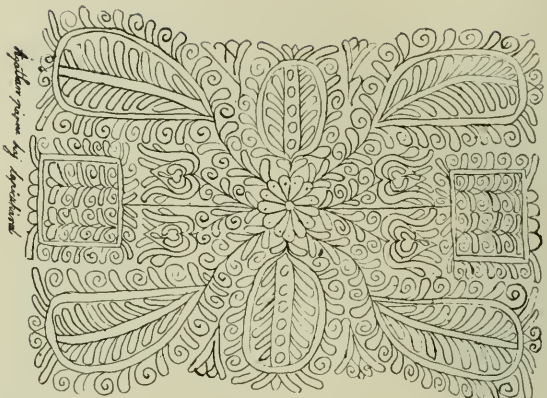

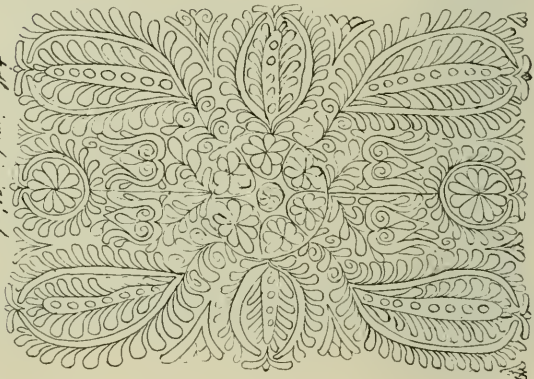
IRÁS. (357)

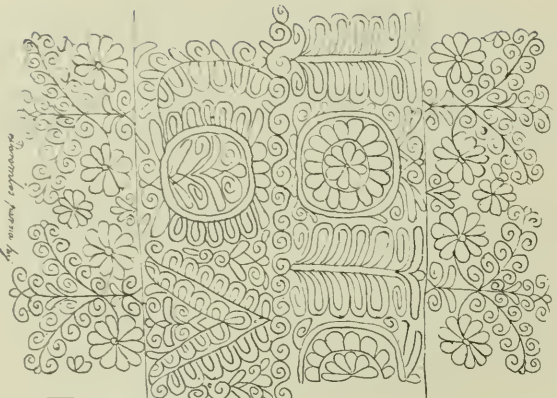
IRÁS. (358)

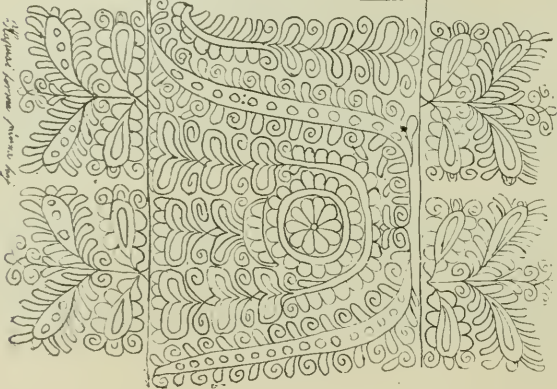
Modern pattern by Lindbergh

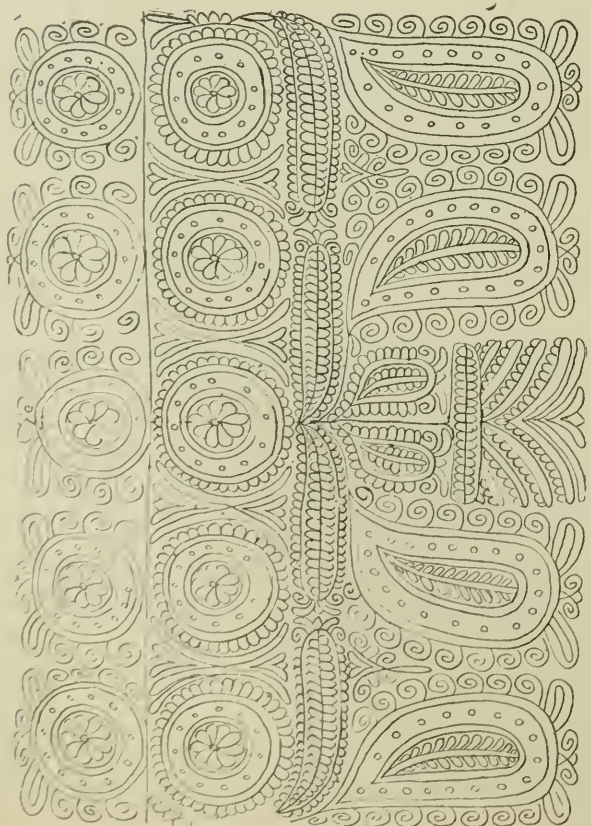
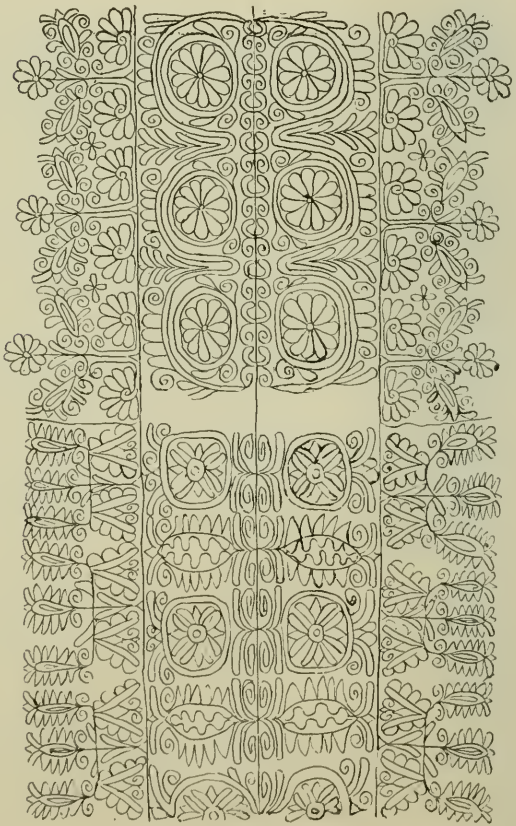
Modern pattern by Lindbergh

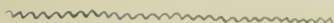

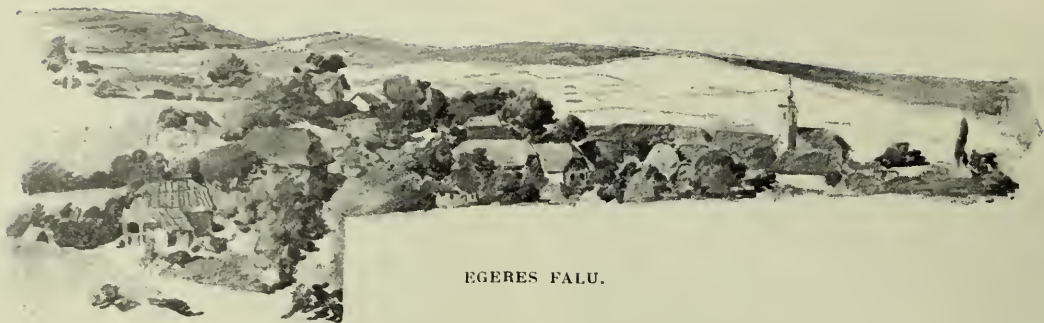
Modern pattern by Lindbergh

Modern pattern by Lindbergh

EGERES FALU.

«Beszéljek a kalotaszegi varrottasról is? — írja munkatársunk, Kriesch Aladár. Arról a szegény varrottasról, mely a legelevenebb intőpéldája annak, hogy mint tűnik el a semmiségbe a művészet géniusza, amint valami dolog tisztán pénzért, kereskedelmi célokra készül! Mi az a mai, világoskék vagy rózsaszín selyembe hímzett, idegenbe olesó pénzért készülő terítő ahhoz az őserejű, régi varrottashoz képest, amit pusztán csak a maguk örömeire, ünnepjeik és köznappaik szebbé tételére készítettek! Emitt a technikák alkalmazkodása az élet szükségletéhez, a feladathoz s a virágként mindenfelé fakadó motívumok tengernyi sokasága.(*) Amott egyetlenegy tehnikának az unalomig való ismétlése két-három elsovadt motívummal».

A régi kalotaszegi varrottas nagyjából háromféle volt: 1) *Az írás után varrott*, — melynek öltése rendkívül egyszerű és érdekes. Ez úgy készült, hogy minden egyéb próbálgatás nélkül — koromlébe mártott lúd- vagy sastollal felrajzolták a diszitményt (352—360) s utána kivarrták. (363) Most már nagy ritka öreg asszony ért az írásához. 2) *A szálán varrott*, — midőnminden előrajzolás nélkül, a vászon szálait olvasva öltöttek s használták az e tehnikánál dívó összes öltéseket, úgymint pl. a keresztöltést, száröltést, stb. (362, 378) 3) *A vagdalásos*, — amidőn a vászonból, közszel-közszel belévágva, szálait kihúzkodták s az ornamentet helyenként fonállal kitöltötték, körülszegték. (380. 381)

Eme harmadikból fejlődött aztán a modern kalotaszegi varrottas, amely fölött most apraja-nagyja naphosszat görnyed, pár garast keresve s elmúló művészetük morzsáit széjjel-szórva a világ minden tája felé.

Az írásos és szálán varrott mindig színes volt, fehérés vásznon színes fonal. A vagdalásos régebben soha színes nem volt, szürke alapon fehér fonállal dolgoztak.

Ma már, néhány gyakrabban ismétlődő mintát leszámítva, nagyon bajos az egyes minták elnevezését megállapítani; számtalan régi minta divatját multa, a legszebbeket nem is igen varrják ma már s aki varrja, elnevezését az sem ismeri, hisz régente is, az elnevezés faluk szerint változott, sőt egyazon faluban három-négyféle ugyanannak a formának az elnevezése. Faluról falura gondosan nyomoztuk s gyűjtöttük a már-már végképp pusztuló régi mintákat, — munkatársunk, Juhász Árpád is sokat vesződött az elnevezések kutatásával, amiben segítségére volt Edvi Illés Aladár munkatársunk is. Magával a formakincsessel szakszerűen eddig kevesen foglalkoztak, nagyobb gyűjtemény csak egy jelent

(*) Írás után varrott minták nevei: rózsás sujtásos, félrózsás majoránnával, Valkai forma, söprűs, szegfűs, majoránnás, ágfél majoránnával, tulipántos folyó, rózsás folyó, félfolyó, dorombos, kapusi forma, almásos, körtés, táblás forma, féltarajos, kocsikerekes, taréjos horgással, félgú, poharas, gyócsiny forma, majoránna folyó karikával, gyöngyvirágos, abroszforma, csillagos tulipánnal, selyemkeskenőforma, kőrmős, ecetfás, jegenyész, gerezdes, stb.

Szálán varrottak nevei: cifrakockás, szénvonós, kockás ág, fedeles, hegyes tulipán, fonott, kis szarúfás, bordás, patkós, ritkaság, kis bimbó, kis fonott, körtvés, szegfűs, nagyágas tulipán, kézelős, pillangós, lószemű, rózsás, mákos, barackmagos, farkasnyom, stb.

Vagdalásosak (vagyis áttörték) nevei: paripás, három mákú, törökös, abrudi, kifoglalás, kis-bokrétás, könyökös, leveles mák, stb.

JAKÓTEL

IRÁS UTÁN VARROTT, JAKÓTELKÉRŐL; LÁTSZIK AZ IROTT S MÉG KI NEM VARROTT RÉSZ. (363)

meg (Pentsy-Szentgyörgyi: Kalotaszegi Varottas Album), ennek is csak az első kötete, amiből hiányzik éppen az igazán művészi, az írás után való varottas ismertetése; lehet, a második kötetben készültek véle foglalkozni. A megjelent gyűjtemény elmélete hemzseg a tévedésektől s alaptévedése, hogy a varottásokat a nép az úri osztálytól vette át . . . Kutatásaink folyamán számtalanszor meggyőződünk, hogy ez az elmélet meg nem állhat. Főltéve, hogy az erdélyi fejedelmi udvarokból került minták után dolgozott a nép. — mi bizonyítja, hogy e mintákat az úri osztály eszelte ki s nem éppen népies hagyomány juttatta föl a kastélyba? Ellene mond a nép konzervatív természete, nem egykönnyen vesz át a nép valamit s ha vesz, kevés abban a köszönet; ami nem az ő lelkének talaján fakadt, az satnya marad, az nem tud fejlődni, annak nincs gyökere, — már pedig, milyen gazdagság volt itt valaha éppen varottásokban! Okoskodásunkat igazolják azok a félig, vagy rosszul értett formák, amelyekkel ma már lépten-nyomon találkozunk s amelyek a modern technika révén kaptak lábra. Ne kételkedjünk: azok a régi varottások a nép művészi érzésének ép s egészséges alkotásai. — bár közkinésé Kalotaszegnek, mindenki a magáénak tartotta s tartja még ma is. változtat rajta, hozzá ad, elvesz belőle, új kombinációkat próbál, sőt ugyanazt a mintát néha annyira elváltoztatja, hogy csak nagy figyelemmel akadhatunk az eredeti rokonságra. Kivülről tudták a mintákat a régiek; még most is akadnak, akik ismernek sokat s ha jó kedvük van, csakis ilyenkor, csodálatos könnyűséggel és olyan kéz gyakorlatlaltal vetik vászonra, papírosra, hogy a gyakorlott rajzoló is bámulatba ejtik (352—360).

Más sora van a modern, többnyire sárga vagy halvány rózsaszín, vagy világos kék selyemmel varrott kézi munkának! Azon bezzeg nem változtatnak, nem is igen alkalmas rá az a szabályos, mértanilag, szemekre kiszámított minta; ezt bizony, valamint a jobb-módiúknál divatos horgolt vánkösbetéteket, ketségkívül az uraktól tanulta el a nép. — de nem is fejlődésképes ez, az ő kezükön halott marad, nem nőik való, ki is ri a falusi szoba környezetéből, ha ugyan maradt még valami igazán népies abban a szobában. De hát ez a nép az uraktól tanulta volna a kapuk faragását, hímes kaptátszítóit, a súlykot, a színes járínót? Vagy csak éppen a varottásoknál szorult volna másra, ott ne tudta volna megtalálni forma nyelvén azt a mondandóját, amelylyel egyéb holmiján oly szépen beszél hozzánk!

Mindig a nép volt a művészetek anyja, teremtője, nevelője Homérosztól kezdve minden művésznak; és a néphez tér vissza ismét minden művészet új anyagért, ha a néptől kapott régít már agyon csépelte. Ez a természetes folyamat; a nép a természettel folyton érintkezésben áll s a természetnek képekben, formákban gazdag tüneményei, jelenségei folyton hatnak rá, gazdagítják képzeletvilágát, megtermékenyítik s be is vetik gondolkodásuk talaját a művészi érzék magjával, amikből oly szép virágok teremnek; sokszor tapasztalhatja, például a városi ember, ha megfigyelő képességet tud vinni magával a városból, hogy nyelve, az a tanult nyelv, milyen csinált papírvirág a nép nyelvének élő virágaihoz képest.

De szükség van ilyen ép megfigyelő képességre a nép művészetének méltatásánál is. A varottas, kivált a tömött mintájú írás után készült, valósággal összefolyik eleinte szemünk előtt, de megismerkedvén, megbarátkozván vele, mintegy érezzük, látjuk kiszagolni belőle a ráfordított munkát, kedvet és szeretetet. Mert valóban kedvvel, szeretettel készülnek, vagyis inkább készültek e régi varottások, nem pénzért megrendelésre másoknak, hanem maguknak varrták, díszítvén vele magukat és hajlékukat.

A leggyakoribb díszített fehérnemű Kalotaszegen, a kis kendő, a nászkendő, a nagyobb kendők, a törülközők, a rúdra való, meg a párnahaj (párnacsupnak is nevezik) vége.

A kis kendők hosszú, másfél méter keskeny (35—40 cm.) fodorvászonból készülnek s két végükön 30—40 cm. hosszú, egyforma vagy néha különböző díszítéssel, és pedig oly módon, hogy keskeny díszített szegély van a két végén, melytől a tulajdonképpeni nagy díszl egy kis keskeny nresen hagyott hézag választja el; lehet keskenyebb, lehet szélesebb a szegély, meg a hézag is, de nyíszólván egyetlen kis kendőn se hiányzik ez a tagozás.

Hasonló a nagy kendők vagy törülközők beosztása is, — hasonlóan hosszúkásak, de kétszer-háromszor szélesebbek, nagyobbak.

Más fajta a párnahaj ornamentuma, amelyet sokszor egyenes vonallal vagy valamely dísz tengelyével, illetve középvonalával két szimmetrikus részre osztott díszítés képez. Magát a lényeges dísz, mely jobbra és balra újra szimmetrikus, (tehát az egésznek két keresztben álló szimmetrális tengelye van, amitől a nevé is kapja a varrottas) egyenes vonal keríti kétfelől, s erre következik a szegély díse, mely folyton változik és külön önálló formájú: a szimmetrikus két részre osztó vonal a vánkoslól levéve éppen a szélére esik, úgy, hogy csak az egyik fele látszik a dísznek, a másik a túlsó oldalra kerül (legnagyobb részt így is vannak bemutatva e könyvben). Az írás utáni varrottas szabadon van rajzolva; szabályos merev részarányosságot egyen se találunk, de éppen ez a szabadság különbözteti meg minden gyári és gyári módon készített kézimunkától; akad azonban olyan is, mint például a kapusi forma, amelyen csak a szegély és csak a jobb- és baloldali rész szimmetrikus. A varrásra használt fonál, ahogy ők nevezik, a fejtő színe rendszeren vörös, vagy kék, van fekete s elvéve akad zöld is: mosás után szépen fakul a vörös és a kék.

Hasonló tagozásúak a lepedők is; tulajdonképp ágyterítők ezek s az ágy oldalára lecsüngő rész, a «hajítás» van szélesen (30—40 cm.) kivarrva. Maga a vászon nem elég széles terítőnek, tehát kettőt, hármát toldanak össze, szintén házi készítésű esomózott esipkével, mint ők mondják, recével (379); újabban már bolti esipkét használnak. A terítőnek azt a részét, amely az ágy tetejére kerül, vagdalásos rózsákkal, csillagokkal díszítik, kivált a gyerőmonostoriak.

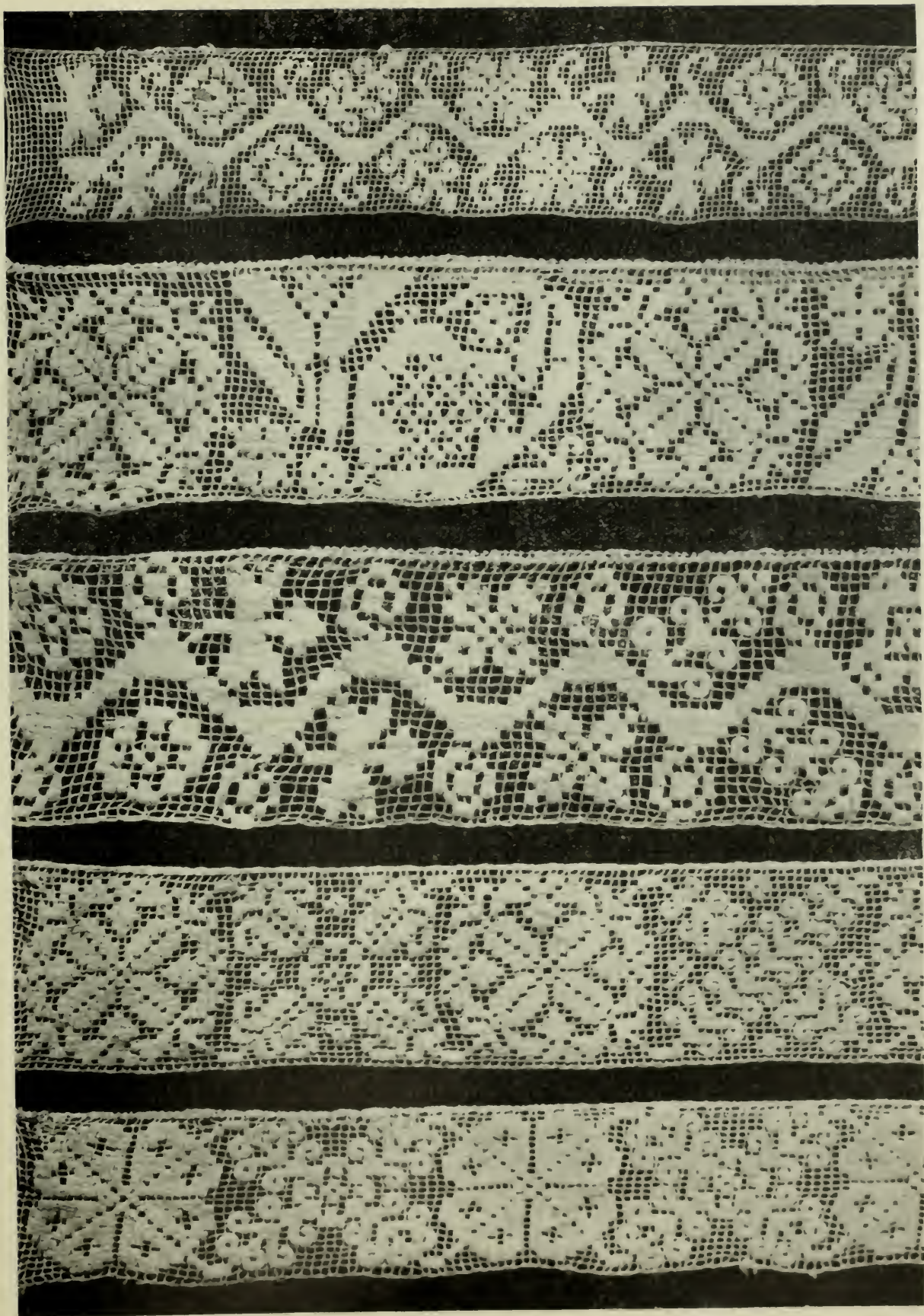
Hasonló, de méreteiben kisebb az úgynevezett ágyfűtől-való.

Szép az abrosz is, amelynek sajátságos külön díszítési módja van, s ezt az ornamentumot más varrottason is alkalmazták, abroszformának nevezve: körformát betöltő, elsőtől nagyobb-kisebb díszek ezek s a toldások kiemelése széles fogazatos varrással vagy esipkével történik. Még ide tartoznak a női ingek gallérjai, vállfüi s oldalvarratai is.

Formai szempontból vizsgálva a varrottasokat, legfontosabb a formai alapgondolat, amely mintegy váza az egész díszítésnek. Ezt a rendszeren egyszerű, vonalakkal kifejezhető alakot ruházzák fel a varrási technikának megfelelő szerkezeti és formai elemekkel s változatokkal, olykor annyira dúsan, hogy maga az alapgondolat, a váz, csak figyelmes vizsgálat után ismerhető fel; vannak oly sűrűen bevarrottak, hogy így, képen, be sem mutathatjuk, bár eredetiben, minden túltömöttségük mellett is, elég jól hatnak. Maga a formai alapgondolat nem túlságosan sok, de feldolgozása annál változatosabb; úgy szólván fel van használva minden lehetőség, amit a varrottasok különben egyszerű varrási technikája nyújt.

A kis és nagy kendők fő motívumai képviselik az egyik leggyakoribb alakot s mint mellékdíszek, szegélyek, előfordulnak lepedőkön, párnacsupokon is.

Leggyakrabban az egy tövön nőtt öt-virágos motívum ismétlődik; ismerős alakítás ez a magyar népművészetben egyebütt is, előfordul kapukon, butoron, gazdasági eszközökön, elő a szűrőkön is. A kendő szélességének közepéből indul ki a szár, tetején van az egyik virág, mellette két oldalt vagy kissé lejjebb egy-egy virág s legalul ismét kettő. Magából a tövből indulhatnak a mellékvirágok, átlósan, vagy pedig a szárból, valamivel följjebb: az alsók pedig a tövből vagy eserépből felfelé fakadnak vagy lefelé hajlanak, kunkorított száron. Rendszeren öt virág van e száron, de előfordulhat hét is, amikor újabb két száron ülő virág van beiktatva a közepén. Többnyire egy-egy ilyen virágzat képezi, vagy kettő egymás mellett, úgy az írás utáni, mint a szál utáni varrottasok egyetlen alapmotívumát; alattuk kis szegély, hézag s a szélén ismét kettő. E forma pompásan belé illik a hosszú, keskeny kendőkbe, jól hangsúlyozván a felfelé menő irányt. A párnacsupoknál már többféle a formai alapgondolat. Két — olykor csak egy — részarányos tengely körül helyezkedik el e dísz, a párna élét a vonal képezi, amely alatt és amely fölött a

BÉCSI KALOTASZEGI CSOMÓZOTT RECEMINTÁK. (370)

duzzadóra tömött vánkoson látható a varrás. E szimmetrális egy pontjában, mint egy négyzet közepében, átlók kereszteződnek, akár egyszerű egyenes vonallal kifejezve, vagy néha csak alig vehető ki a vonal a reá halmazott formák sokasága miatt; ez az úgynevezett «selyemkeszkenő forma». Ritkább a «kapusi forma»; ennél nem a középvonalból, hanem az egyik szélsőből indul egy virág a másik vonalig terjedő nyulványokkal s mellettük ferdén felfelé haladó széles vonal; egy-egy ilyen motívum mellé, megfordítva, sorakozik egy másik vagy több is. A «pápaszemes» vagy «jármos» valóban szemüvegre emlékeztet hullámvonalával és ebbe helyezett virág díszével, — a középvonal alatt és fölött egymásfelé fordított alakzatok vannak. Ilyen forma a «hintókerekes» is. Az «abroszformánál» egy csigavonalú vagy köralakú száron nőnek ki a virágok, befelé és kifelé, — az első esetben egy nagyobb virággal végződnek a közepén, ha pedig körbe van fogva a szár, a díszítés közepét külön álló rózsza foglalja el. Virágból és levélből váltakozva, párhuzamos, függőlegesen álló, külön felismerhető oszlopok adják a «dorombos» formát. Van sok egyéb elnevezésű, de a formai gondolat alapján csakilyen.

Az írás utáni varrottas öltésformája a «sinyór», mely, mint neve mutatja, a zsinór fonását tünteti föl: a két, felülről befelé menő szálak közepütt hegyes szögben találkoznak; ugyanennek az öltésnek szélesebb fajtája, amikor közepén még egy keresztben fekvő rövid szál is látszik. — az írás utáni varrottasok javarészn ilyen az öltés. Egyszerű, párhuzamos, egymás mellé simuló öltéseket is használnak, ezek alkalmasak különösen a szélesebb formák és közök kitöltésére. Beszegésre, toldások összevarrására valami különös, fogazatos, fűrészes varrásmódjuk van, hogy ezzel is szélesebbé, gazdagabbá tegyék a vékony díszítési elemet.

Szerkezetileg is nagy a szerepe az egyszerű sinyóroöltésű vonalnak; ez tünteti fel gyakran a formai alapgondolatot, ez adja a virágszárakat s a virágokat befoglaló körvonalakat; egyenes mivoltában mint elválasztó rész szerepel; a szegélyeknek ez képezi alapját s ugyancsak a fődísznek is; egyenes vonalak közé kerül a párnacsupok, az ágyfűtől való, valamint a lepedők főornamentuma is.

A díszítési elemek magából a technikai, a varrási módokból könnyen adódó egyszerű alakulásokat mutatnak; nyugodt s kellően síkhatású az egész kézimunka, az erősen stilizált növényi részek s virágok kifejtett, helyes szépérvzékre vallanak. Soha a varrási technika határait túl nem lépik s amit esinálnak, az könnyen, mintegy játszva folyik munkájuk természetes jellegéből; ismerik jól a maguk egyszerű eszközeit s derüs kedvük, szépet áhító lelkük látszik meg munkájukon, — aminthogy meglátszik a városi nők kézimunkáján, a hajszálvarrásokon, a tüfestéseken az unalom, a görnyedő fáradság, a karaktertelen nemzetközi mintákba posványosodott stílus érzéketlenség.

Térjünk vissza a legművészebb, az írás utáni varrottas elemzéséhez.

Az egyenes szárból vagy konturból kiinduló és oda újra visszatérő zsinór kisebb-nagyobb láncokat, csipkéket, zeg-zugokat képez, ha pedig az oda- és visszatérő rész egymás mellé szorul, kis leveleket, kinyúló nyelvecskéket formál, amelyek hosszúra elnyulva, bizonyos konturák közti részt egészen betöltve, annak sujtásszerű hatást kölcsönöznek. Van olyan alakítás, hogy a sinyór a szárból indul ki, de nem tér vissza, hanem bekunkorodva, csigaszzerűen végződik; az ilyen horgasnak nevezik. Előfordul a sinyórnak kis köröskévé alakulása, amit «tyükszem»-nek neveznek; ilyesmivel a tömör ornamentikát kedvelő kalotaszegiek a házagókat, a varrás közt maradt közöket töltik ki. Egészen telivarott kis pontokat is használnak ilyen célra, de egyszersmind konturák körül is alkalmazzák finom csipkézetnek, sőt a nagyobb tyükszem köré is elhelyezik. Ugyaníly szerepe van annak a kérdőjel (?) kacsakaríngónak, amire sok varrottason rá találhatunk. Az egymásmellé fektetett párhuzamos öltések sora a konturák közti tér masszás kitöltésének egy másik módja. Ilyen öltésekből nagyobb pontokat és karikákat is képeznek.

Az írás utáni varrottasok díszítése rendszeren növényi formák stilizálása.

Szár, virág, levél, kacs, gyümölcs, — ezek a főbb motívumok, ehhez járul még itt-

ott az ismert cserép, amiből a virág kinő s előfordul a pávaszem, a csillag, a «lapicka». — ez utóbbi csak egy elszegletesedett rózsaalak külső hasonlóságától vette nevét, amint a «tyúkszem» elnevezés is így került a növényi nevek közé a sínyórból alkotott apró karikából közepén maradt kis lyuk miatt.

A virágok közül a rózsza, félrózsza, tulipán, a bimbó, majoranna, a gyöngyvirág, — gyümölcsök közül, a mák s a körte az, amit a leggyakrabban stilizálnak.

Hogy ez említett elemekből mint szerkesztik meg a formákat s mikép változtatják, ez legtanulságosabb része a varrottásoknak. A vékony, sovány alapformákból mint lesz ennek szinte fölismerhetlenségig tömött s gazdag kialakítása, a gömbölyű növényi részek miként lesznek sarkos, négyszegletes alakúvá, miként hangsúlyozzák itt az indát, a szárt, amott pedig a virágot, a levelet, mint hangsúlyozzák a szerkezetet vagy a formai alapgondolatot vagy, mint nyomják el más motívumokkal; mindezekre szép példákkal szolgál az írás utáni varrottas.

Ismételjük, legelterjedtebb az a forma, amit «öt virágos»-nak lehetne nevezni, a kalotaszegiek «főlagún»-nak, «rózsás»-nak is nevezik, hiányzik azonban olyan összefoglaló elnevezés, amely e határozott formát jól kifejezné. Kis és nagy kendők vannak ezzel díszítve, párnacsupokon s lepedőkön is előfordul. Igaz, hogy nem mindig öt virág van rajta, akad, gyakran még a szárazon, s elszórva az üres közökön is virág, — de mégis határozottan felismerhető öt főbb s a többinél nagyobb virágalak. *)

Összehasonlítva sok ilyen varrottast, bizonyos változatok tipikus ismétlődése új felosztásra ad alkalmat. Több ily csoportot találunk, bár lesznek olyanok is, amelyek vagy teljesen egyéniek, vagy nagyon ritkák, annyira, hogy egy második egészen hasonlóra már nem akadunk.

Az első ilyen csoportba lehetne osztani azokat, amelyeknél a két alsó virág szára fölfelé indulva esigásan vissza kunkorodik s e esigavonal zárja magába a két alsó virágot (I. 15). Egy nagy nyárszói törülköző díszé ez: a már említett elválasztó egyenes vonal közepén kis kacsakaringós vonal van, fölttte egy ível elzárt részben csillag; e csillag felett indul ki a középső és a két oldalág, végükön nagy rózsával; a csillag mellől a két esigavonal nő ki. E esigavonalon jól felismerhető az az egyik jellemző mód, amivel a vékony szárazakat kiszélesítik: kis esigavonalak s hasonló nagyságú levelek váltakozva simulnak itt szorosán egymáshoz, mintegy a növényi száraz levelet és kacsait utánozva; a virág, amiben e esigavonal végződik, tulajdonképp körbe helyezett s «majorannás»-nak nevezett elem; ugyanez az elem képezi, egymásnak szembe fordítva, a szokásos szegély alsó és felső részét. Gyakran megismétlődik ez a majoránna; bizonyos szögben kiinduló két kis levélből áll, melynek nyílásába egy szög alakban meghajtott egész kis sínyór-darabka van szögével felfelé beillesztve; többnyire más elemekkel van gazdagítva ez az egyszerű kis virágalakzat, jelen esetben a szegély felső részén az egymás mellé sorakozók közé, kis háromszögcske tölti ki a megmaradt közt, lent pedig, a majoránna alatt, két esigavonal van. — ez az, amit «majoránna-horgassal» néven ismernek. A felső virág szárain csak egy-egy levélke és esiga van (az egész varrottas a kevésbé tömtekhez tartozik), a száraz végén pedig virágok; a négyszög vagy levél felé közeledő kontúrvonalak külsején csipkeszerűen csatlakozik a sínyór, belül a dupla középvonallal két részre osztott terület vízszintesen fekvő és egymáshoz simuló levelek töltik ki, paszomántszerűleg. A virágok, főlül, az ismert majoránna-motívummal végződnek, mintegy a gyümölcs (alma vagy körte) virágos végét stilizálva; a középső virág alján a két levél és «horgasa», a rózsza és eszéjere emlékeztetnek; a két oldalvirág alatt két kis csillag a tölcsörnek tartott bezagot tölti be s baloldalt

*) Az itt bemutatott varrottásokat, komlyebb áttekinthetős végett tizennyolc táblán (I—XVIII) csoportosítottuk. — a XVI. sz. tábla, csak fél tábla. — külön számozva (1, 2, 3, stb.) minden tábla egyes ábráit; szöveg közben az utalás e számozás szerint történik. Azokat a varrottásokat, amelyeket e tizennyolc táblán elhelyezni nem lehetett, rendszer ábraszámozásunk sorrendjében, külön képeken mutatjuk be.

még tyükszem is van; a középső és baloldali közt lévő kérdőjel-forma kaeskaríngó, felfelé törekvő nyúlványával, szintén csak hézagtöltő, — a baloldali virág, ugyanis, alul hegyesebben esvén ki, nagyobb tér maradt s ezt sokalta aki varrta. Jegyezzük meg különben, hogy a varrottas készítése mindig bizonyos tömötséggel indul meg s készítője ezt az arányt igyekszik betartani mindvégig; ezért használja e kis töltelékeket, mert, mint említettük, e varrottasok rajzát minden méregetés, törülés, javítás nélkül, koromlével egyszerre írják a vászonra s nem csoda, ha nem teljesen pontos; ilyen utólagos kis pótlásokkal érik el a kívánt egyensúlyt s valóban első pillanatra fel sem tűnik, például e varrottason, ez a kis rajzhiba.

Hosszasabban foglalkoztunk e példánnyal, de néhánynak ily részletes taglalása a többit is könnyen érthetővé, áttekinthetővé teszi s megértjük csakhamar a legzsufoltabbakat is.

A III. 9. magyarbikali kendőn kevés változtatással ugyanezt látjuk, — már az I. 2, damosi törülközőn a három felső virág végződésen két-három «majoránna» van egymás fölött s így e virágzat alakja az ananászra emlékeztet; baloldalt, a felső részen, ismét tértöltő szerep jut a majoránának, de formáját újítják a fölfelé kunkorodó horgasok; ezzel az ollóformájú alakkal gyakran találkozunk még.

A I. 5. kalota-szt.-királyi varrottason ismét más formájú kitöltését látjuk a nagy virágoknak, a körvonalon belül párhuzamos öltésekkel van kitöltve, úgy, hogy magát a tömeget két keskeny hézag választja ketté; a középső virág három mezőre van osztva, épúgy kitöltve, szintén hézaggal tagozva; a két alsó virág közepén kis üres kör van hagyva. Az eddig említett hézagtöltőkhöz újabb alak járul: balról lent egymásra rakott levelek.

A I. 6. varrottas két felső oldalának virágjai a konturával párhuzamosan vannak kitöltve. Hasonló a I. 16. nagy törülköző fél rajza s mégis, a ritkásan tartott virágok szinte másmilyennek tüntetik föl. A I. 11. középrózsájában két csillagalak van; az oldalvirágok elnyúltak, tojásdad alakúak, száraikon pedig egy-egy dupla majoránna ül, horgással.

A daróci III. 15. kis kendő virágai négyszögletű edényféléből indulnak ki, amelyen négy majoránna van; a középrózsa belső elválasztó vonala két sínórból s köztük párhuzamos öltéssel készített fogasos varrásból áll, felső két oldalán két-két majoránna; az oldalsó virágok keskeny levélalakúak, belső részük vonalakkal s pontokkal van kitöltve; az alsó csigákon levő virágzat közepén csillag s körülötte hézagos levelek. Éppen ilyen, csak kissé tömöttebb, a I. 13.

A I. 14-en a két alsó virág belseje csillag, köröskörül majoránnákkal, fönt pedig sujtásos kitöltésű rózsákat látunk. A zentelkei I. 14. varrottason hálósan diszitett edényből nőnek ki a virágok; a középső virág közepének kicsiny hézagában keresztvonalat látunk, a két alsó s két oldalsó közepe üres; a szegély majoránna két tömött csigát képeznek. Egészen tömött a I. 4.; két oldalsó virágából indul ki a majoránna virág szára. Zentelkén leltük a III. 3.-at is; két oldalsó virágánakközepén rózsaaalakot látunk. A XIII. 1. oldalvirága szilvamágalakú, körül csipkeszerű sínór, fönt majoránna horgással (képünkön a varrottasnak csak az egyik fele látszik; hasonló a III. 7., I. 12., XIII. 11., XIII. 5., de azért mindeniken van némi változat.

A I. 3. zentelkei nagy törülközőn két alakzat kerül egymás mellé s érdekesek az aránybéli változatok, amelyek világosan mutatják, hogy a tér egyenletes betöltése volt a cél s ezt különféle járulékokkal el is érték. Egészen eltérő külső alakulása van a III. 8.-nak: az alsó tömött két csigából emelkedik magasra, keskenyen, a két oldalvirág, négy sor sínórral béelve. A I. 7.-nél aprók a felső virágok, de meg leljük bennök mégis a jellegzetes elemeket; a vezető szerep két csigavonalé. Egy inaktelki (III. 2.) kis kendőn a három egymás mellé helyezett virágformának oldalvirága dupla majoránna; egy zentelkei kendő (I. 10.) oldalvirágának közepén fekvő keresztet látunk s az így képzett négy mezőcskében egy-egy tyükszemet. Elnyúlik a csigavonal szára a III. 14.-en, úgy, hogy még egy csillagalak elfér a

rendes alsó virág mellé; e szárok fölött két rövidebb szár van mint térkitöltő, folytatásában pedig, két oldalt, egy-egy majoránnás rózsza; ez az átmeneti alakítás a nyolc virágos alakhoz. Kis ablakszerű formából nőnek ki a virágok egy zsoboki (I. 1.) varrottason; hosszú, keskeny levélalakú az oldalvirág, vaskos majoránnákkal. Egy magyarvalkói varrottason (III. 13.) rácsosza van a virágcserep s a középvirág belső része is.

Nagyon ritkás varrású a (I. 8.) kendő; közép- és két alsó virága majoránna, oldalsó virágai keskenyek; viszont, mennyire túltömött a I. 9., — középső virága hozzásimuló keskeny mellékvirággal, erősen kidomboruló töltelék van a felső virágok belsejében, ami a különben tömött díszítést némileg érthetőbbé teszi.

Az eddigiektől különbözik az ötvirágos alakzatúak egy másik csoportja annyiban, hogy az alsó virágok nincsenek mintegy csigavonalba begöngyölgetve, mint ezt idáig láttuk, hanem a töből egyenesen nőnek ki vagy pedig lefelé csüngenek.

A II. 12. és II. 13. zsoboki és magyarvalkói varrottas mutatja ezt a különbséget; az alsó virágok tojásdad alakúak, bévül párhuzamos öltésekkel kitöltve s ugyanígy varrott nagy pontok vannak körülöttök; e kettő teljesen hasonlít egymáshoz, csak a szegélyük különböző.

Különös a díszítés a XII. 12.-en, de ez is a majoránna változata, két lecsüngő alsó virággal. A II. 20. zsoboki varrottason a hosszú két oldalszárból csüng le a két alsó rózsza; a II. 6. alsó virága egészen az alapvonalra fekszik lecsüngő felső részével s két oldalt hullámvonal tölti ki a megmaradt teret. Alulról kunkorodik föl egy damosi varrottas (II. 11.) csillagalakú alsó virága, a száron levélerezetszerűen befelé összefutó öltésekkel, hegyesedő véggel. Széles vaskos formái vannak a II. 19.-nek; a II. 5. magyarbikali varrottason a középvirág komplikált, többszörös virágzattá lesz; a II. 18. zsoboki varrottas keskeny oldalvirágjai alatt csillagalak is ül a száron s az alsó virágok száraiból az előbbiekhöz hasonlók nőnek ki; a szegély felső részén mákformákkal találkozunk. Nagy csigavonalai vannak az oldalvirágnak a XII. 14.-en s az alsó díszítés csillag. Tömött, vaskos formákat látunk a XII. 10.-en; középvirága mellől nagy horgasvonal nő ki; az oldalsók fölé vízszintesen fekszenek az alsók. E csoportba tartoznak még azok az alakítások is, amelyeknek alsó virágai kifejezetten majoránnák, nagyok, vízszintesek (III. 4., III. 5., III. 19., III. 12., III. 11., XII. 8.) vagy lecsüngők (III. 18., III. 17., XII. 19.); további változata e csoportnak az III. 16. s a kissé tömött III. 6. Az III. 10. két oldalvirága rácsos, hosszú, lecsüngő szára van az alsó virágnak s rózsákkal vannak kitöltve az üresen maradt közök; a 364. ábra három felső virágának szárába csillagok vannak szorítva.

E csoportba sorozhatjuk még azokat a varrottásokat is, amelyek hasonlítanak ugyan az előbb ismertetettekhez, de a két oldalvirág a két leveles szár oldalából nő ki, nem pedig végéből; ilyeneket leltünk Zsobokon (II. 3., II. 10.), Nyárszón (II. 17.), Zentelkén (II. 15.) és Magyar-Bikalon (II. 2., XII. 4.). Ugyancsak egy bikali kendőn (II. 4.) két-két csillag van az alsó száron s ebből lefelé kis ágacska kanyarodik az alsóbb alá. E két újabb virágalak valószínűleg csak térkitöltő volt s a szár folytatásába jutván, bevonták magába a szerkezetbe, épügy, mint azt azon a kalota-szt.-királyi varrottason (II. 8.) látjuk, ahol az oldalvirágok szárai alatt lévő csillag juttot ilyen helyzetbe.

Különösek a II. 7. 365. 366. bikali varrottások; a három felső virág nagy mákalakú, az alsók majoránnák csigavonalban vannak, — az oldalsókból, a szerkezetbe nem is illesztve, két-két többszörösen ismétlődő majoránna nő ki.

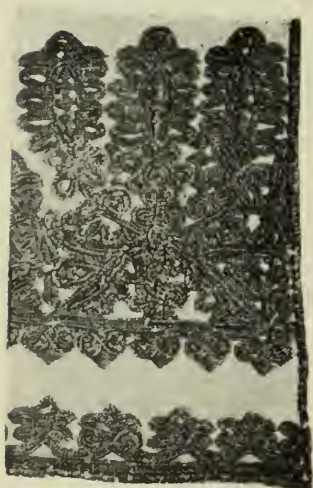
Magyar-valkói a II. 16. melyen a főszár egymásra helyezett apró karikából áll, erre rózsza következik és föléje ismét egy nagy rózsza; kétoldalt s lennt, nagy mákok vannak lefelé fordítva. Egy bikali (II. 1.), egy szentkirályi (II. 9.), s egy zentelkői (II. 14.) varrottason a főszár kimaradt és a felső virágok vízszintes vonalon ülnek, — nyilván csak az előbbieik változatai.

Az eddig ismertetett varrottások díszítésének bizonyos egyöntetű jelleget adott az ötös fővirág, egy újabb, harmadik csoportba sorozhatjuk azokat, amelyekben ötnel töltő a fővirág. Azzal is megszaporodik egygyel az ötös szám, hogy már a kúndulas pontjában

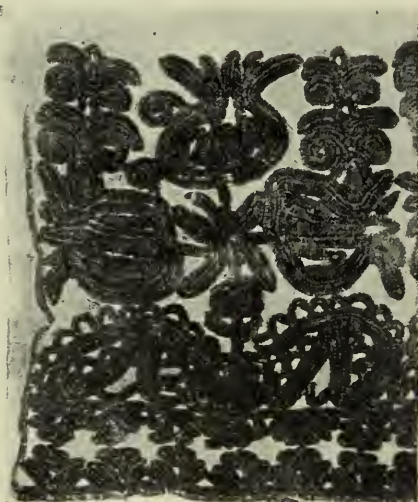
ban levő kis virágzat- vagy edényféle lesz határozottan virágalakúvá (IV. 9.) s ezt feltűnően tapasztalhatjuk egy magyar-győrvasárhelyi varrottason (IV. 19.): egy pontból sugarasan nő ki a hat virág; a IV. 9. különösen szép, gondos munkájú példány, csomózott szélesipkével. Az utóbbihoz hasonló a kissé sovány IV. 13. érdekesen központi megszerkesztésével a díszítésnek.

Sok varrottasnál a főszárból három oldalszár nő ki, amelyek közül többnyire a két középső vízszintes irányú s a felsők fölfelé, az alsók lefelé kunkorodnak. Ilyen például a IV. 13. — szép ritkás varrásu, két középső virágja mák; hasonló, bár kissé fölületesebb munka egy zentelkei (V. 13.), s kisebb eltérésekkel hasonlókat leltünk Szentkirályott (IV. 5. V. 11. V. 2.).

Szép s új alakításokat mutat a XIII. 2.; a tőnek mintegy gumója gömbölyűaljú edényfélében van, az egyenes szár közepe mákalakú virágon halad keresztül s fent nagy rózsá-

(364)

(365)

(366)

IRÁS UTÁN VARROTT MINTÁK (MAGYAR-BIKAL).

ban végződik, a hosszúkás oldalbimbók hullámosan vannak két sor sinyórral bekerítve, az oldalsó középbimbók mintegy virágészésbe vannak foglalva s félig kinyílt bimbóhoz hasonlítanak, míg a felsők egészen zártak; az alsó rózsák is szokatlan formájúak; hullámvonal tölti ki a teret oldalt s a szegély alsó része apró esészés. rózsákból áll. Egy mákói (IV. 8.) varrottas fő középvirága kiesény, jelentéktelen s két oldalt, közepén, körtealakú, mácsonya-szerű ornamentum van kiemelve, széles, tömött, domború belsővel. Kissé zavaros egy zsoboki (IV. 3.) varrottas; csillagtöbblől párhuzamos vonalak indulnak ki, közük hullámvonallal vannak betöltve. Fönt töleséresen szélesül ki, különös virágot alkot, úgy, hogy az egész hosszúkás virágzathoz hasonlít; oldalából két-két széles száron, nehezen kivehetőleg, túlhalmozott tulipán nő elő. Egyszerű a IV. 14., — kis virágban végződő, széles száruk képezik díszét. Szintén túlhalmozott a XII. 18.; fönt is, oldalvást is, tulipán van rajta, alul rózsák, a szegély felső része ismét tulipános; különben hasonlít a IV. 9-hez, kissé tömöttebb s föltörzse meg van vastagítva.

Az első csoportba sorozhatnók a IV. 1-et, de az alsó csigavonalas virág fölül a törzs közepéből kiinduló oldalvirág szárából, vízszintesen, még egy rózsza is nő ki, beilleszkedve a megmaradt közbe. A IV. 10. nagy törülköző, különös terjedelmes tulipánjával, kerékre emlékeztető oldalvirágaival, lecsüngő alsó rózsáival szintén ide tartozik, — épígy a IV. 6. is.

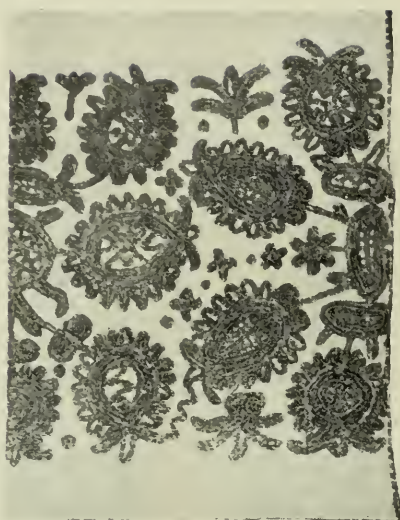
Tömött nagyvirágú a XII. 12. — kicsiny a törzs tetején levő majoránna, oldalt, egymás alatt nagy tulipán van lent széles száron kis csillagok. Egészen középpontos kialakulás a XII. 12. neve: «ágatlan virág lapickával», középen köralakban körülvéő majoránnák s csillagok teszik még nagyobbá, ebből indul szét, sugarasan, a sok szár; fölfelé s lefelé, egy-egy rövid száron, négyszögletes virágalak; két szár tartja a két oldalsó szintén négyszögletes virágot, a szegletekbe, középről, tulipánok, majoránnák nyúlnak ki. Ez és a következők kétszer megismétlik ornamentumukat, — párnacsúpok, ágyfűtől valók és lepedőhajtások. Hyen a 367., gombölyű rózsáival. A magyar-győrő-vásárhelyi IV. 18., szintén «lapickás», alatta párhuzamos szárok haladnak el oldalt s végükre cifra tulipán jut, — lent két elmetszett lapicka s benne virág. A IV. 15. is chez hasonló, sok szárral; a felső lapicka és tulipán közé, ismét virág van szorosán beillesztve.

A IV. 17., V. 4., V. 8. varrottások hasonlítanak egymáshoz; a hosszan elnyúló oldalvirágok jó nagyok; a varrottas alsó fele a képen le van metszve, de ha tükörben nézzük, megkapjuk az összhatást. A IV. 17-en tömött a varrás, a fekvő oldalvirágok négyszögletesek.

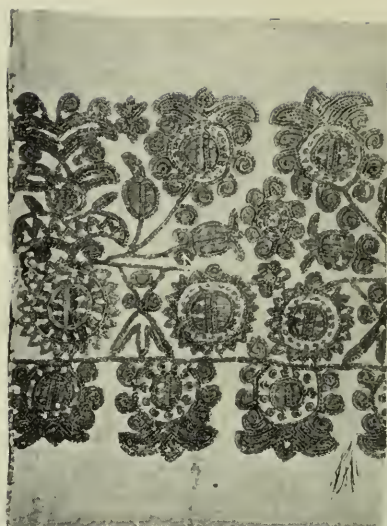
Ritkásan van tartva a V. 10. lepedő «ágatlan rózsá» nevű dísze, nagy oldalsó rózsákkal; hasonló a V. 3., de tömöttebb; a V. 6. lapickás, az oldallapickák levélezeteselek; kissé zavaros a varrottas a sok apró virág és a sok vékony ág miatt; a V. 9. és V. 12. masszásabbak és érthetőbbek is. E csoport igen gazdag, sikerült példái a magyarókerekei V. 2, V. 7, V. 5, V. 1, amelyeken az eddigi formai elemek változatai foltalálhatók. Masszás megoldású a IV. 4, V. 14.; ez utóbbi sűrűn tartott varrottason csak annyi hezag van hagyva, amennyi a tömegek külön választására szükséges. Középponti elrendezésű a IV. 11. párnacsúp dísze; egy nagy komplikált majoránna a középvirág, mellette az alapvonalból nő ki a nagy oldalrőzsa s ugyanannak szárából az alsó mák; ez ismétlődik az elválasztó vonal alatt; hasonló 368 és 369., de az elrendezés nem egészen középponti, az elválasztó vonal alatt a szegély van nagy lefelé esüő rózsákból.

A 370. IV. 12, IV. 7. egyenes, szegletes alakítások, sűrűn bevarrva nehezen kivethető rajzzal; különösen a IV. 7. elszórt közeivel valóssággal szövehez hasonlít.

Szabadabb, egyénibb s a szokottól eltérő alakításokat mutatunk be a bikali VI. 14. és VI. 7. varrottásokon; tömött majoránnasorból indul ki, mereven, a VI. 14-en az egyetlen sinyórból álló törzs s belőle nagy, merev, vízszintesen álló hosszúkas rózsák, «körtek» nőnek ki; fölül majoránna; chez hasonlít a VI. 7., de inkább levelfűzér, mint virág az, ami két oldalt van rajta. A törzsnek nagy köralakú kiszélesedését mutatja a nyárszói 371 példány; rózsá van a vastos kör belsejében, külső részéből, fönt es lent, két kis levélszerű forma nő elé, a felső közt kis esenevész majoránna tölti ki. Hasonló a kalotaszentkirályi VI. 3. példány, de fölül három virággal, lent horgással, a kör belsejében majoránnával. Hyen megoldású, de gazdagabb, a daróci V. 15. példány; a nagy kör könnyebb s csipkes, csak a belseje tömött, körül majoránnák, csigák, levelek s fönt három majoránnás virággal. Némil g hasonló ugyan, de sokban eltér e kettőtől a kalotaszentkirályi VI. 18. varrás, — túlgazdagon van díszítve s a formai alap gondolat nehezen ismerhető föl rajta; két vonal indul ki az alapvonal közepéről, csigásan gorbulye, két oldalt majoránnás rózsában végződik; középen egy csipkesen kitöltött tojásdad alak a tö kezdete s egy másik, kisebb, tojásdad alak köti össze a nagy csipkes körrel, amely körül majoránnák vannak, fölötte pedig nagy virág fejezi be a törzset; a csigavonalból, két oldalt, az elöbbihez hasonló alakítású törzs nő ki s két oldalt kisebb virágok nyúlnak elé belőle, egészen betöltve a teret. Ezekhez hasonló a XII. 2., — a törzs kezdete rózsá, ebből nő ki a nagy kör s mellőle, hozzá simulva az alsó ivoldal virágokat hordó vastag szár, felső részen nagy majoránnával. Kissé soványabb de hasonló megoldású a XIII. 7. A VI. 1-esnél a törzsből kehelyszerűleg szétválak a két oldal virágszára s benne foglal helyet a nagy tulipán; a törzs mellett kisebb csillagok vannak. Érdekes a magyarókerekei 372., melynél az öt virággal annyira megnövekszik, hogy egymással érintkezve teljesen betölti a teret; — a XII. 17-nel a két

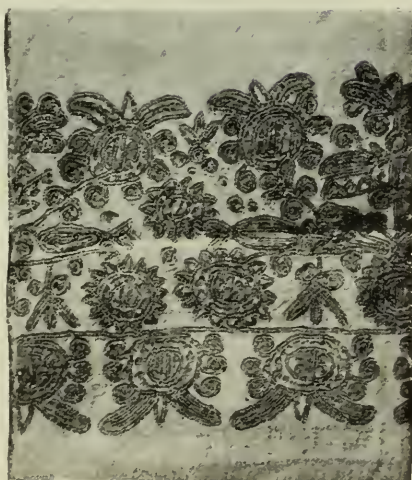
(367)

(368)

(371)

(369)

(370)

IRÁS UTÁN VARROTT MINTÁK.

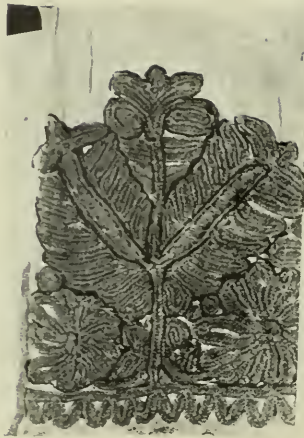
alsó csillag kiemelése jellemző, vékony száron van a két kis oldalrózsa s a nagy középvirág, alatta vízszintes csipkézett vonal; hasonló csipkézett vonal van a magyar-bikali VI. 5. varrottason is, a vonal alatt az alsó virágot magában fogadó csigavonalú szár s fölötté a két oldalmajoránát viselő vastag szár; a szár közepéből nő ki a középvirág. A csigavonalas csoporthoz tartozik a VI. 2. is, — maga a vonal csipkézett, a virágok nagy tömött horgasokkal vannak kivarrrva. Ezekhez tartozna a kalota-szentkirályi 373. is, mely érthetetlen szerkezetével és izléstelen, durványos megoldásával igazi korcsdárny és szép varrottasok között. A sok melléktulipánnal terhelt nyárszói VI. 19-en is csigavonalba vannak elhelyezve az alsó virágok, a fő- és oldalszárak között nagy tulipánok töltik ki. Különös a daróci VI. 6.

tömöttsége miatt alig kivethető vízszintes levélfüzér nyugszik a szegély alapvonalán s belőle négy hosszúka, egész végig egyforma vastag virág nőtt ki, köztük keskeny, vékony hézag. Szokatlan alakítás a XII. 6., homályos szerkezettel.

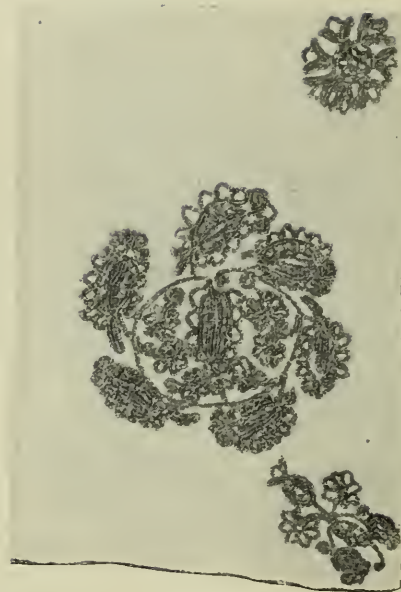
Valamennyi eddig bemutatott példány között a leggazdagabb, talán legegyszerűbb a VI. 16.; kis rózsából nő ki a két hosszú nagy oldalvirág s a két alsó virág; a középső nagy virágmajoránnának a tovább képzése; alul, két oldalt, a két nagy rózsáé csak térkitöltő s nincs szervi összeköttetéslen a többivel; hasonló szerepük van a mellettük lévő szokatlan háromszögű alakzatoknak is; a nagy gazdagságnak megfelelőleg a szegély felső része is nagy rózsákból áll, kissé elnyomva a szegély alsó keskeny, majoránnás részét.

Egészen szabad, könnyed, nem részarányos, nagyon ritka megoldása az öt virágzatnak a VI. 4.; kis horgassal nő ki az alapvonalból, ívalakban, a főszár, belőle lent egy leveles ágacska virág tör elő, mellőle egy másik szár, amelyen kerek rózsáé ül s ennek szárából egy másik virág szára indul és keresztezi a fő szarát, amelynek végén majoránnaféle ornamentumot látunk; lent térkitöltő rózsák, oldalt horgasos hullámvonal. A szárák keresztezése oly motívum, amely egyedül csak ezen a varrottason fordul elő.

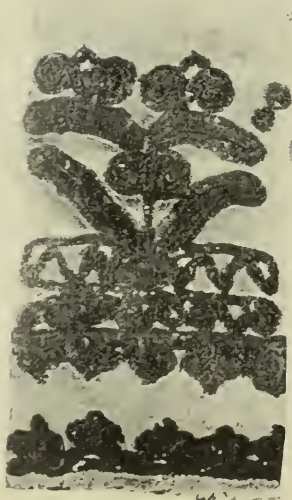
E legutóbbi és a következők, nagyon elütők, mondhatni idegenszerűleg hatnak a többi varrottas mellett, egyik-másik emlékeztet székely varratosakra, — a csipkézett akanthusos levelek idegen befolyásra mutatnak s egészben oly ritkásan vannak tartva, hogy ez által is kirínak a többiek közül. Itten a zentelkei VI. 12. példány, egy nagy törülköző dísz, rózsából nő ki a középszár, csipkés, szokatlan levelekkel, horgasos majoránákkal s fent nagy rózsáé; különös a két oldalvirág száran levő ágazat; a virág alatt az alsó rózsák alulról fölfelé kunkorodó száron esüngenek. Ehez hasonló a VI. 11.; a kidolgozás kissé hanyagabb, — két oldalt térkitöltő egyenes leveles száron álló mákkal. Ittenfél a VI. 13. nagy törülköző varrása; ez különben egészen székelyes, mínes is selymórral varrva, de vannak kalotaszegi elemek is rajta. A VI. 17. nagy törülköző ritkás díszén a virágok már dzsesebb füles vázából nőnek elő, középen nagy tulipán van, két oldalt különös rózsák; az alsó virágok hiányzanak s helyüket két kékfejű sas foglalja el; e motívum elég gyakori Kalotaszegen, különösen a templomok mennyezetén, de kancsókon s kályhaesempéken is. A VI. 8. egészen elüt a kalotaszegi formáktól; a csipkés levelek idegenszerűek, virágai a varrottasokon nem fordulnak elő, csak az egésznek elrendezésében marad meg valami kalotaszegi jelleg. Kezdetleges, sovány alakítás a VI. 9. végig egyforma részei nagy szegénységre vallanak, erős ellentétben a varrottasokon szokott díszítéssel. Még soványabb, még ügyetlenebb a XII. 13.; annyira felületes, hogy inkább esettel odaesapkodottnak, mint himzettnek látszik. Hasonló a XII. 1. ágyfűtől való szegélye; maga a dísz egy rózsából mint tőből indul ki, vékony száron van a széles ívbe foglalt rózsáé vagyis inkább mák; a tőből két oldalra nő ki az oldalszáron három kis virág s azután visszafelé kunkorodva, nagy rózsában végződik; alulról is össze van kötve a virág a tővel; ket, a középső elemhez hasonló virágzat van jobbról s balról. Ágyfűtől való a XII. 3. is; nagy tulipán van lent a közepén, aljából nő ki a különös hosszúka virágzat s belőle, oldalt, fölfelé s lefele egy-egy mák; a középvirág ismétlődik jobbról-balról s a XII. 13. már látott egyszerű motívumok formálják a szegélyt; — ehez hasonlít, kissé elütő szegélyvel, a XII. 5. A VI. 10. ágyfűtől való formai alapgondolata egy hullámvonal (»fűjő«-nak nevezik e vonalat) s belőle tulipán és egyéb alakú virágzatok nőnek ki váltakozva fölfelé, lefele pedig fordítva; a szegélyen mák van. E néhány vékonyvonalú varrottasnak formailag rokona a VII. 6. »fűjő tulipántos«; formotívuma, a tulipán világosan van tartva, de a mellekrozsák maszszások; a hullámvonal domború felén van a tulipán fölfelé és lefele fordítva; homorú felében ritka majoránna. A hullámvonal gazdagabb kialakítása látható a »kapusi formában«. A VII. 5. lepedőhajtás kissé egyszerűen kidolgozott ornamentumán jól felismerhető a »kapusi forma« lényege. Az egyenes vonalok közé szorított díszén hullámvonal, az egyenes által képezett trapezalakú mezőben ennek a keskenyebb részből fejlődik ki a virágzat, betöltve a teret, itt szegletes keretben levő rózsáé van s e keret, fölül, nehezen

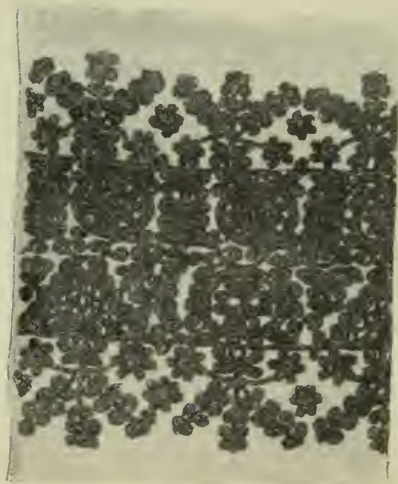
(372)

(374)

(373)

(375)

IRÁS UTÁN VARROTT MINTÁK.

felismerhető majorannában végződik; a megmaradt helyet hullámvonalból kinövő rózsák és horgasok töltik ki; a szegély alul is, felül is, hármás ágú virág, köztük majoránna; magán a lepedőn meg nagy fehér rózsák vannak, és szinte empirós hatású ez a díszítés.

A hullámvonal rendszeren nem oly egyszerű, mint ezen a példányon, hanem különféle, már ismert módon, vastagabbá fejlesztve, két különálló egyenes, vagy csak kevésbé meghajtott vonalból áll, amelyek ferdén állva s csigavonalakban végződve érintkeznek egymással. E csigavonalak érintkezése pontjából nő ki a nagy komplikált virág, amelynek rendszeren majoránnákból képzett három nyúlványa, fölfelé kiszélesedve, tölti be a teret;

ilyen a VII. 2. párnaesúp, ahol két rózsás is van egymás fölött s rajtuk két nagy majoránna, oldalt pedig két virágból képezett nyúlvány nő ki s folnyulik a felső vonalig : az egész, megfordítva, lefelé ismétlődik : tömött, különálló négyszögeket képező, *ötös* virágzatok képezik az alsó és felső szegély díszét. Hasonló a XIII. 9. párnaesúp, de kissé ritkább, egyszerűbb rózsával. A VII. 11. 3. 9. 4. 8. 10. párnaesúpok díszének túlsó fele nem látszik (az előbbi kettő fel van fejtve és szétterítve) ; lefelé mindig a szomszéd motívum fele kerül mindegyik alá. Egymáshoz többé-kevésbé hasonlóak ezek, csak a VII. 10. tér el némileg a többitől. A XII. 6. kiterítve, egész műváltában megmutatja a VII. 1. és VII. 7. párnaesúp díszét is ; ezeken láncból áll a hullámvonal, s nem nagy rózsából indulnak ki az ágak, amelyek a tért betöltik.

Egy nyárszói (VIII. 2.) kiterített párnaesúp díszé mintegy átmenet a középponti formából a «pápaszemes» vagy «jármos» mintához ; ilyenféle a VIII. 5. is. A láncos hullámvonalnak csak egyik oldalán nő ki egy kis majoránna s a nagy, élén álló négyszög közepét egy közömbös rózsás foglalja el, jelezve az egész dísz középvonalát, tengelyét ; ugyanilyen rózsák vannak a két egymásfelé keskenyebb véggel fordított trapézokban is ; a XII. 11. XIII. 3. már felismerhető módon «jármas» ; a hullámvonalnak a tengelytől számított domború és homorú része nincs egyenlően betöltve ; a megkeskenyedő homorú részbe, jól beillő, fölfelé szélesedő majoránnaalak jut, a domborúakba, részben összefüggve a hullámvonallal s körrel bekerítve, rózsualak ; vagy egész külön állva (X. 8. X. 10.) vagy ritka rózsás (VIII. 9. és X. 9.) ritkábban előforduló szegéllyel. Az inaktelki X. 12. tömött varrottásban csak két elem van : egy rózsás és egy majoránna, köztük a hullám — a két szimmetrikus részt erősen hangsúlyozott díszített tengely választja el. A hullámvonal a többiek három részből álló tagozatokban szakad meg. Még jobban felismerhető ez az alakítás a körösfői «Tamás Erzsóké» felirású párnaesúpokon (VIII. 1. VIII. 3.) míg egy zentelkei (X. 1.) varrottáson a hullámvonal domború részei visszakunkorodva végződnek rózsákban, s ez a tipikusan jellemző formája a «pápaszemes»-nek, — a szegély díszé csak bizonyos változata az «ötvirágú» dísznek, az alsó virágok egyszerű alakja az előbbeni kettőnél kissé gazdagabb kikepzésű. A VIII. 11. és VIII. 7. ritkább rózsáival és a tömött VIII. 4. az egyszerűbb pápaszemesekhez tartozik széles szegéllyel. A X. 5. magyar-győrővásárhelyi párnaesúp is az egyszerűbbek közé, tartozik e csoportban. A szintén magyar-győrővásárhelyi VIII. 6. és X. 4. párnaesúpokon hiányzik a szegély s ezt helyettesíti az egyes motívumok fölé varrott rózsák sora ; ehhez hasonló a VIII. 8. de tömöttebb és gazdagabb. A magyar-bikali X. 11. párnaesúp szintén szegélytelen, a szegélyt a szegletesen megtört hullámvonal homorú részéből kinövő virágzat kiemelkedő és összeerő ágai pótolják ; a bekunkorodó esigayonalból különös ágyszerű toldalék borul az ágakra. A X. 6. varrottáson toldalekos ágról majoránna csüng le egyik oldalán, a másikon csipkés levél. A X. 7.-en egészen fölfelé igyekvő ág nyúlik ki a magasra kiszökő rózsás melle. A VIII. 10. szinte a kivételenségig gazdag alakulása e formának ; a X. 3. egyszerűbb, de ide tartozó. A VIII. 10. szokatlan forma e csoportban, — a rendszeren erősen kikepzett tengelyvonal hiányzik, az alsó rész alárendelt kiegészítése része lett a felső virágra alakított hullámvonalnak.

A «pápaszemes» formával rokon a «selyemkeszkenős» ; két egymás felé fordított hullámvonal ágai meghosszabbítva kereszteződnek, — e két kereszteződő átlós vonal és a középpont kidomborítása s a tengely elhagyása jellemzi e formát, amelyet egyszerű alakjában a XII. 4. példány mutat be. Az átlók láncszerű továbbképzése s a közepnek negy majoránnával való hangsúlyozása látszik a IX. 8. párnaesúpon, epügy a IX. 4.-en, tömött példányai ennek az alakításnak a IX. 3. 14. 12. és 15.; az átlók közei rózsákkal vannak kitöltve, maguk az átlók virágalakban végződnek. Szép példányok a IX. 5. és XII. 7. átlatszó tisztá szerkezettel s jól elosztott pontokkal.

Mint már említettük, van a varrottásoknak egy «abroszformai»-nak nevezett csoportja, így nevezik, mert kiváltképp abroszra alkalmazták, de előfordul párnaesúpokon is,

Formai alapgondolatuk egy csigavonal, amely magába zár egy rózsaféle virágot s ugyanílyen öt-hat virág nő ki belőle, az egész pedig köralakúan zári s külön álló díszítményt képez; jól kivehető példánya ennek az alakításnak a negyedrészában ábrázolt XI. 7. abrosz: ismétlődő, elszórt kisebb rózsák és ágas virágzatok váltakoznak a földísszel. Nagyon egyszerű, szegényes a XI. 8. közepütti nagyobb virág van s körül kisebb a XI. 7. abroszon; a kalotaszentkirályi XI. 5. abroszra körvonalon vannak varrva a tömött rózsák vagy inkább körték, belül csillag a dísz. Párnaesúp a XIII. 8. abroszforma, különös szegélylyel. Hasonló a X. 11. és 374. abrosz díszé, s a jákótelki régi XI. 3. párnaesúp. Jól kivehető ez az ornamentum a zentelkei varrottason is, ritka hármasvirágzatú szegélylyel, hasonlóan a XII. 16. párnaesúpon; a kalotaszentkirályi (XI. 10.) magyar-győrő-vásárhelyi (XI. 4. XI. 9. XI. 1.) és zentelkei (XI. 2.) példányokon olyan tömött a varrás, hogy a minta szinte belévesz; a XII. 9-en a formai alapgondolat érthetőbb, bár elég tömött ennek a varrása is.

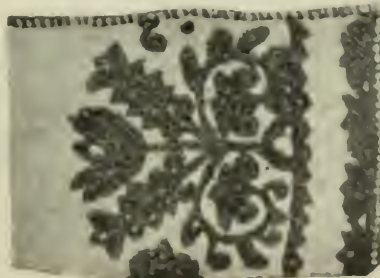
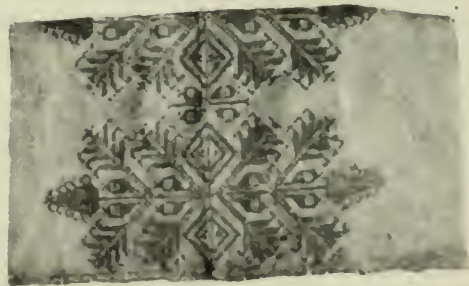
Egyik ritkábban előforduló minta az úgynevezett «dorombos». Eme elnevezésében homályos eredetű dísz elemei: egy majoránna vagy rózsza, körülkerítve s fölül szokott módon kisebb majoránnaszerű bevégzéssel, mellette hosszú «körte»-alak, — e kettő változik egymással oszlopszerűen, ami a tengely alatt lévő másik szimmetrikus rész révén még feltűnőbb: tömöttebbek, s ritkábbak, egymástól vagy jobban el vannak különítve vagy pedig egymásba olvadva képezik az oszlopszerű ismétlődő díszet. Jól kivehető ez az alakítás a IX. 8. párnaesúpon, szintúgy a IX. 11-en, ahol a rózsza mellett inkább levélfűzérnek, «cserelevélnek» megfelelő alakzat foglal helyet. Kis változattal ismétlődik ez a XI. 7. 13. és IX. 1. párnaesúpokon; a IX. 1-en széles szegély is van. A IX. 9-en gazdagabb a minta de viszont kevésbé kivehető az oszlopos elrendezés; a 375. szintén ide tartozik, bár a tengely alatti rész nem azonos a felső részszel, — a cserelevél ugyanis alul kétfelé válik s háromszögletű teret képeznek a szétvált részek; a köztük levő tér egyszerűbb elemekkel van kitöltve. Új alakítás a XIII. 10. és IX. 2., — félholdalakú mezőkben kerékre emlékeztető körbe foglalt rózsák s oldalt, rajta majoránnák; vastag a tengely s a tengely alatt ismétlődik ez az elem.

Szóljunk a szál után, amint ők mondják, a szálánvarrottakról, a szedettesekről. A gazdagságról, ami az irásutáni varrottast jellemzi, lemondhatunk. A varrás, illetve a díszítés, alkalmazkodik a varrás módjához.*

* A minták elnevezései, ahogy ma még összegyűjthető: makkos, hegyes csillag, kockás ág, jegenyész, rózsabimbós, mákos, szegfűs, szarufás, kis szarufás, fogasos, csereleveles, rózsás, színes, ágas tulipán, ablakos, szarvas, rózsaaágas (különösen ágyfűtőlvalókra alkalmazzák), nagy tulipános, fonottas (párna-héjakon) stb.

ÉGERES FALUBÓL.

A keresztöltés természetéhez képest, amivel e varrottások készülnek, szegletesek a formák; a vízszintes, a függélyes és a negyvenöt fokos irányban való kiterjedés a túlnyomó s e három iránynak folytonos ismétlődése bizonyos egyhangu formaalakulást okoz és ez jellemzi a szál után varrottast. Stilizált növényi formák mellett az egyenes vonalú mértani alakítások is szerepelnek, sőt magukat a virág- s növényi formákat is, gyakran egész mértani motívumokká változtatja az erős, a kénytelen stilizálás. Varrási módjuk az általánosan ösmert keresztöltés, mely a vászonhoz aránylag vastag szál alkalmazása által sűrűvé lesz és némileg a sínyórhoz hasonlóvá. Ezzel töltik ki a formákat úgy, hogy csak a vékony negyvenöt fokú szárazon és a kis pontokon látszik meg jól a keresztöltés.

Maga a technika befolyásolja a formai gondolatot és a díszítési elemeket, amelyek közül sok magából a technikából folyik; mindamellett gyakran tapasztalhatjuk a törekvést, hogy az írás utáni varrottas formáját mintegy e kötöttebb technika nyelvébe vigyék át. Ily módon is, kis és nagy törülközőket, lepedőt, abroszt, ágyfűtől valót, párnacsúpot díszítenek leginkább; a szín szintén vörös, kék, fekete, néha fehér. De bizony, ma már ezt a szép munkát se mélik, régi holmi az mind, amit bemutatunk, a leány hordja piacra anyja, néhai öreganyja munkáját. Más a divat, ezt már nem is kedvelik.

Formailag e varrottások tekintélyes része, épp úgy mint az írás utániak, egyetlen ágból kinövő öt virágzatos mintával van díszítve. Lehet a virág több is, levelek, levélfűzerek, kisebb virágok is kerülhetnek közéjük — de a jellemző ág a rajta levő virágokkal megmarad; rózsza, tulipán, majoránna, mák, különféle levél, szár, makkok, többé-kevésbé stilizálva, adják a formai elemeket, akadnak négy- és sokszögek, hullámvonal, sőt itt-ott madarak is. A legyszerűbb alakításuk közül való a bábonyi XIV. 21. — öt egyforma virág van a szárazon s üresen hagyott terecskék sora adja a vonalat a virágok tagozásához, érthetőbbé tévén azokat; az üresen maradt helyeknek, e nemleges formáknak, különben nagy szerepük jut a szál után varrottaknál, nemcsak mint szétválasztó, de mint díszítő elemnek is. Már valamivel gazdagabb a XIV. 16. és XIV. 8. inaktelki kis kendők mintája, a szárazon kisebb-nagyobb levelek is vannak. A XIV. 9. «kerékes tulipán»-nak nevezett példányon a nemleges formák könnyűvé teszik a dísz, tömöttebb a XIV. 24. bikali «szegfűs», lefelé fordított, madaras szegéllyel; a zentelkei XIV. 14. kis kendőn, valamint a XIV. 10-en tömött masszás formájú, míg a XIV. 15-ön a «szegfűs ág» ritka csipkeszerű megoldás, két különös tömöttebb levéllel; a XIV. 4. nyárszói példányon hat egyforma rózsza van, a hatodik a törzsön tör keresztül; a nagyalmási XIV. 11. «makkos» díszé kisebb alakban megismétlődik a szegélyen is. Erősen stilizált alakítás a XIV. 5. 19. 6. 13. — a három utolsó, valószínűleg az írás utáni majoránna mintá utánzása; ilyen a XIV. 2. párnacsúp és a XIV. 3. is, amelyen élére állított négyszöggé szélesedett ki a szár, belül virággal. A XIV. 12. példányon váltakozik a levélfűzér és virág, sok lecsüngő virág is van rajta. A nagyon régi (1752-ből való) XIV. 22. párnacsúp ritkás díszén szintén levelek vannak a virágzatok mellett. A «makkos»-nak nevezett XIV. 7. példánynak törzse ferdén áll az alapvonalra s több ilyen motívum ismétlődése adja ki az egész ornamentumot.

Az ágas virágos dísz mellett vannak, mint az írás utáni varrottásoknál, egyéb formai alapgondolatú díszek is; ilyenek a (XVI. 10.) «fojó», (XV. 4.) a «körte», (XV. 7. és 6.) a «patkós» párnacsúpok, amelyeknek váza a hullámvonal, stilizálva.

Az írás utáni varrottások «selyemkeszkenős» mintájának szintén megtaláljuk itt is a párját, meg a «rózsabimbós»-t (XVI. 7.), a «vitorlás»-t vagy «szarufás»-t (XVI. 15.), meg a «piünkösdirózsás»-t (XVI. 6.) s ilyen a XV. 14. XVI. 6. és 13., XV. 1. 3. 11. 12. 13. 14., XVI. 3. és 1—8-ig valamennyi: egy központból kiinduló átlók és átmérő vonalak megoldásai.

Hatszögekből képzett alakok, amelyekben rózsák s csillagok vannak, adják motívumait a XV. 10. XV. 2. és 378. és XV. 9. párnacsúpoknak; a XV. 16. és XV. 8. abroszokon az írás utáni «abroszforma» változik át központi sugaras alakításá.

Vegyes alak a «makkos» (XVI. 2.) szokatlan a XV. 5. úgyszintén a «páradíszes» XV. 15. és XV. 18. A XV. 17. a szőttes, nagyon egyszerűsített formákkal.

A XVII. és XVIII. táblákon mutatjuk be a még szokásos mintákat.

A 352–360 ábrákon mutattuk be a kalotaszegi asszonyok irását; a 361. ábra két felső rajza «mejjrevaló» minta s a két alsó dulandlé sarok; az elnevezéseket maguk az asszonyok írták a rajzok alá.

A 379. ábrán néhány szép régi esomózott recemintát mutatunk be, amelyekkel régente a lepedőket toldották össze; a 380 és 381 ábrákon régi és újabb vagdalásos minták vannak.

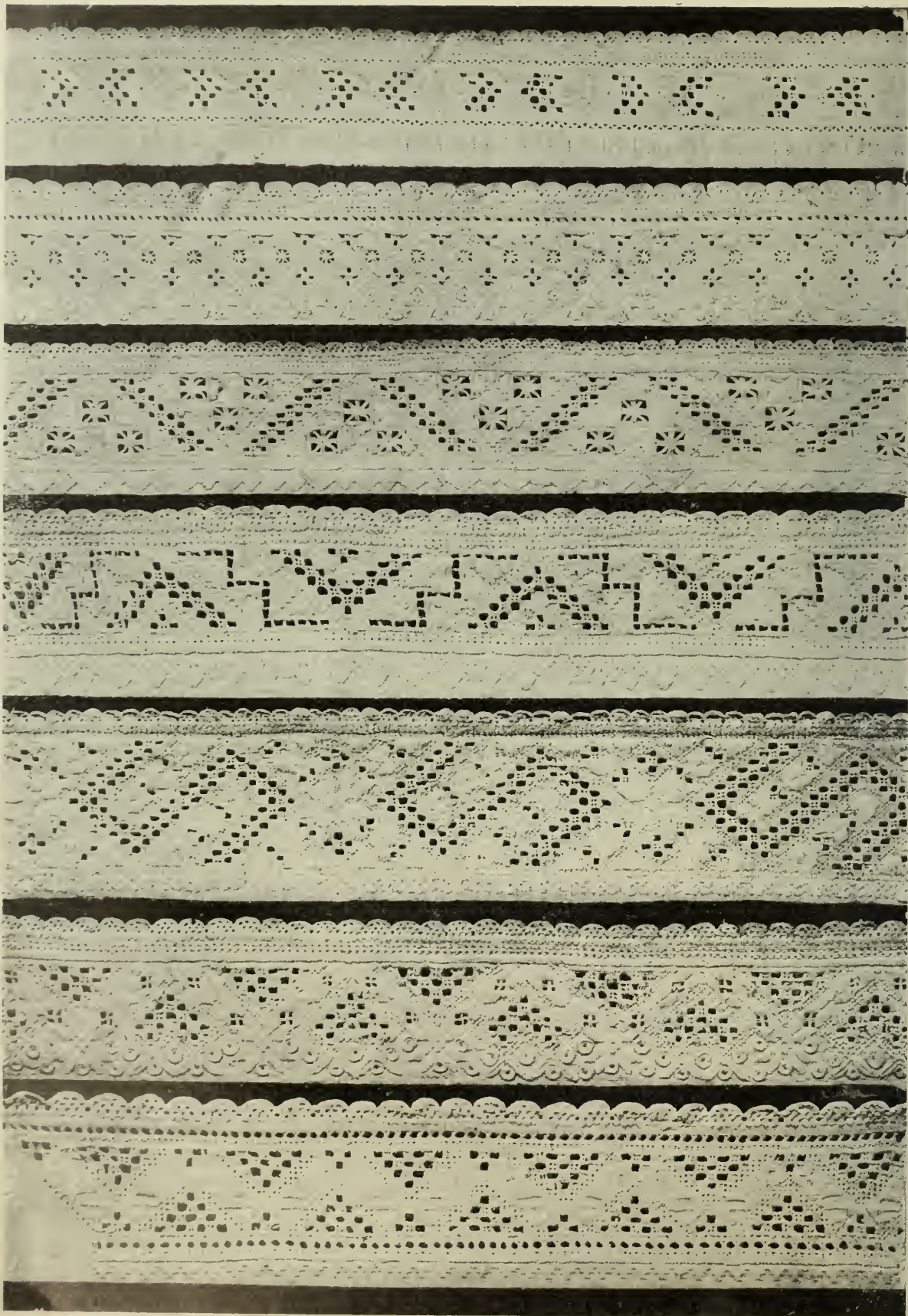
A rece nem régi eredetű, de például Győr-Monostoron nagyon el van terjedve és pedig nemcsak inggallérkötésekre, hanem rúdravalókon és párnahéjakra is használják. A recét (a hálóját) lencsnával «kötik» és azután «töltik», — mint Monostort mondják. — «míszereb, gyöngébb cernával; a nagyobb recét teljesen míszereből kötik s töltik. A kötéseken alkalmazott gyakoribb receelnevezések: körmös rózsás, inos (inas), kerek gerezdes; a kerek gerezdesnek öt motívuma van: rózsza, cserelevél, másféle rózsza, gerezd, rózsza és tulipán. Kézelőre alkalmazzák, Körösfőn, a szép «butykös»-at.

Térjünk vissza, néhány szóval, a varrottas harmadik, manapság egész Kalotaszegen legelterjedtebb formájához, a vagdalásos- vagy fehéreshez. Elnevezése, említettük, onnan ered, hogy kis ollóval arányosan kivagdadják a vásznat, a szálakat kihúzzák s a lyukat körülvarrják. A «fehéres» elnevezésnek nyilván az a magyarázata, hogy többnyire fehérnéműn alkalmazták a varrásnak ezt a módját, még pedig — régente — csak fehérrel. Hajdan, vagdalásos varrással díszítették a férfingen az ingújját, — de ez már divatját multá, ma már nem viselik, az elnevezéseket azonban, még tudják az öregek. Edvi-III. Aladár munkatársunk gyűjtötte Zentelkén a következő «fehéres» ingújjminta elnevezéseket: nagy könyökös, nagy paripás, kis paripás, nagy rózsás, félen rózsás, szembe rózsás, foglalós, öt máku, három máku, két máku, egy máku, gatyás bokkrétás, cifra bokkrétás-szénvonós, fecskefarkas, macskanyomos, asztallábas kis rózsával, félen töltéses barack, maggal, rostélyos félen töltéssel, nagy abrudi, kis abrudi, Pál Bandiné formája, alattomos. Ime, csak egy faluban, még tudnak ma ennyiről, — holnap már hírmondója se lesz! Egyetlen ilyen kézelőmintán pedig, például a «nagy könyökös»-mintán, a következő részeket nevezik meg: fog, karíma, sujta, akasztalat, cernázás, töltés, bimbó, inasfog, csipafog, hányás, fél macskanyom, szénvonó, könyök.

Szép volt a vagdalásos varrás a sárgásszürke fodor vászon-lepedőkön; láttunk is még ilyet, de csak kettőt, Körösfőn, Korpos György Páléknál. De hogy mivé nem nyomorodott ez a szép ősi munka, amióta piaci árucikk lett belőle, amióta urimunkára biztatta a népet a városi kereslet s a falusi szükség! Mert ma bizony ezt a varrást készíti a kalotaszegi nép, lélek nélkül, kedv nélkül, a nevét se ismerve az egyes mintáknak, amiket szintén elnyomorít a tudáskodó városi heavatkozás. Szerencse, hogy még Gyarmathy Zsigmondné foglalkozik az ősi mintákkal s némileg irányítja a népet, bár ő is sok elemet kölcsönöz a kastély művészetéből s kevesebb ügyet vet a népies jellegre. A varrogató falvak egynehány banális, munkaemésztő, gyilkosan unalmas mintát ismételtetnek, nem adva belé (amit különben ez a varrási mód meg sem enged) azokat az egyéni változtatásokat, azokat a művésziesen naív eltéréseket és veletlenségeket, amelyek az irás után való varratásnak annyi zamatos eredetiséget kölcsönöznek. A gyönyörű fodorvászon helyét lassankint elfoglalja a sokkal silányabb lenvászon s a fejto, a cerna helyett selymet húznak a tübe, lehetetlenül színes selymet, sárga, kek, rózsaszínű s rikító piros selymet, — mert az jó az uraknak!... Akárha gombolós lakkeipőt húzna piros eszma helyett a muszuj alá a kalotaszegi leányzó.

Jellemző különben, hogy ez a holmi csak piacra készül, az úgynevezett «iparos-asszony» bódorog vele országszerte, — nincs Kalotaszegen ház, ahol ilyesmi volna kiakasztva rúdra vagy ágyra terítve, pedig posványosodik már a nép izlése is.

III, a varrottasok kapcsán emlékezzünk meg arról a változatos, sokféle varrási mód-ról is, amivel a női ingek gallérjai, kézelői és az ingújjak kötése (az a varrás, amivel

RÉGI KALOTASZEGI «VAGDALÁSOS» MINTÁK (380)

2.

3.

4.

5.

6.

DARÁZS

1. Horgas, Körösfőről; 2. Rózsás, — leszedve, kockázva, darázsoltva 1 fordított foglalós, Mákórol; 5. Asztallábos, gyászosan, Mákórol; 6. Tu
9. Szélin rózsás, közbül kis foglalós, Mákórol;

9.

10.

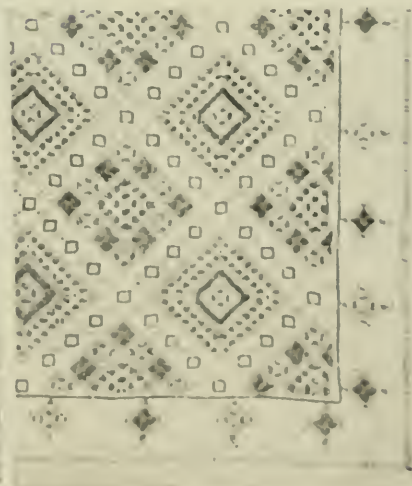
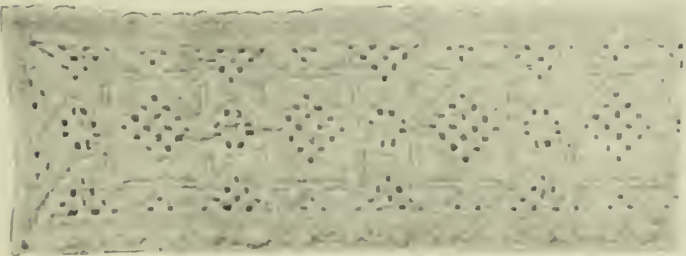
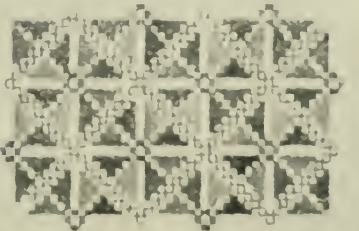
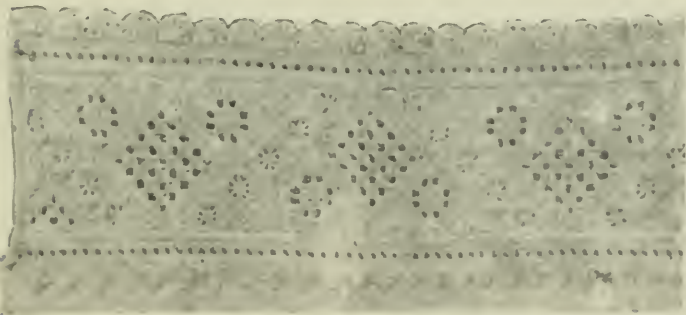
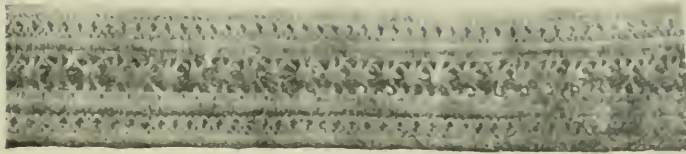
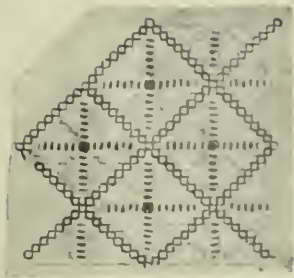

7.

11.

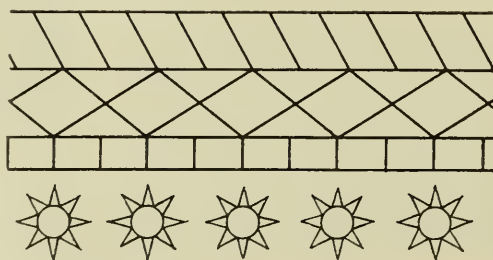
3. Kétfelől fecskefarkas, közbul nagy foglalos, Makóról; 4. Össze-
elkéről; 7. János, II-Hunyadról; 8. Négy rózsás, II-Hunyadról;
Makóról; 11. Kétfelől kis rózsás, Makóról.

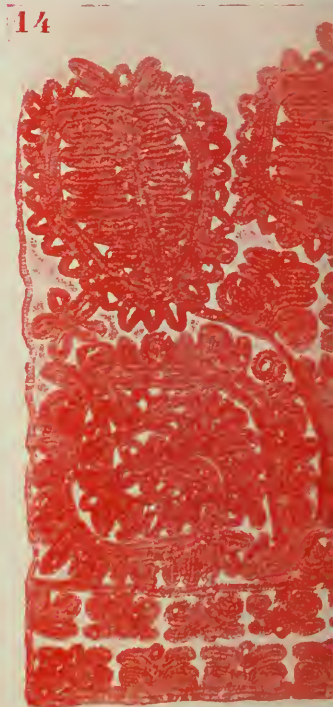
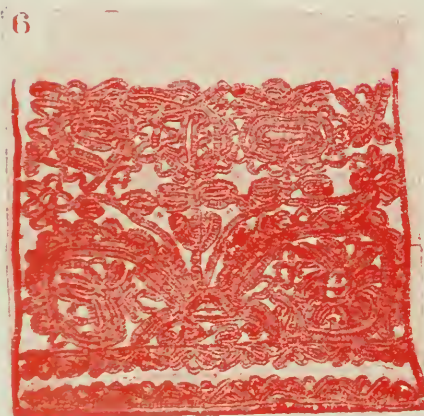
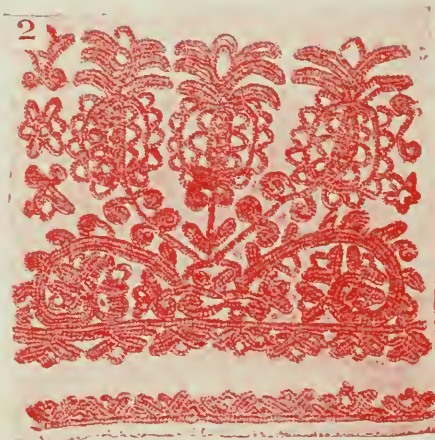
BÉGI S. ÚJABB KALOTASZEGI VAGDALÁSOS MINTÁK (38)

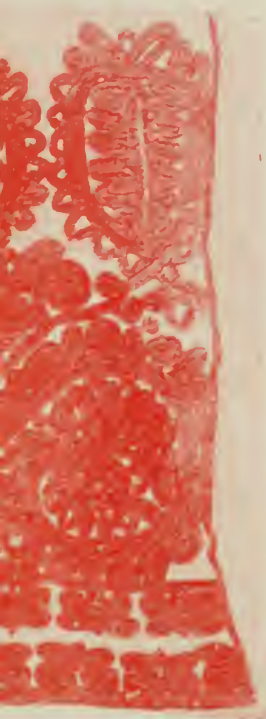
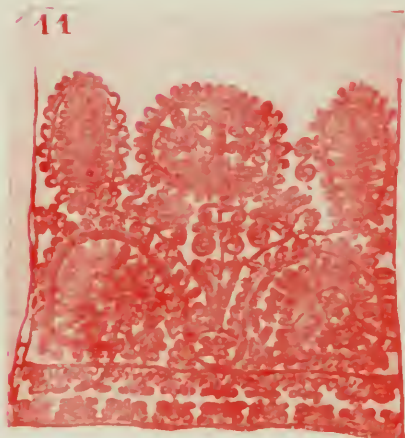
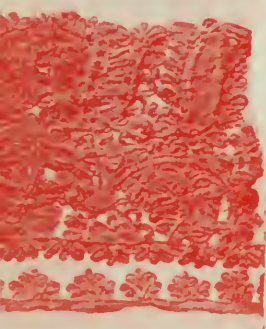
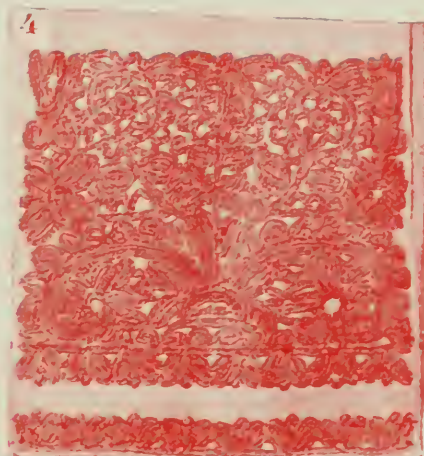
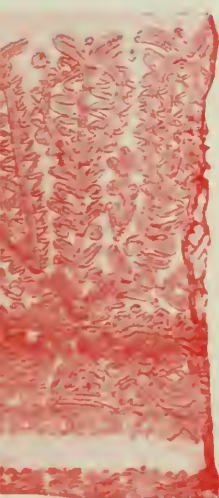
összekötik az ingújját képező vászon két szélét) készülnek. A recéről már szólottunk ; mellette talán legszebb a Bogártelkén divatos «pókos» kötés, amelyen, fölülről lefelé, következnek az elnevezések : szinelés, békaláb, elhányás, pók ; a békalábat egyszer elhányják, kétszer beszinelik, egyszer összehúzzák.

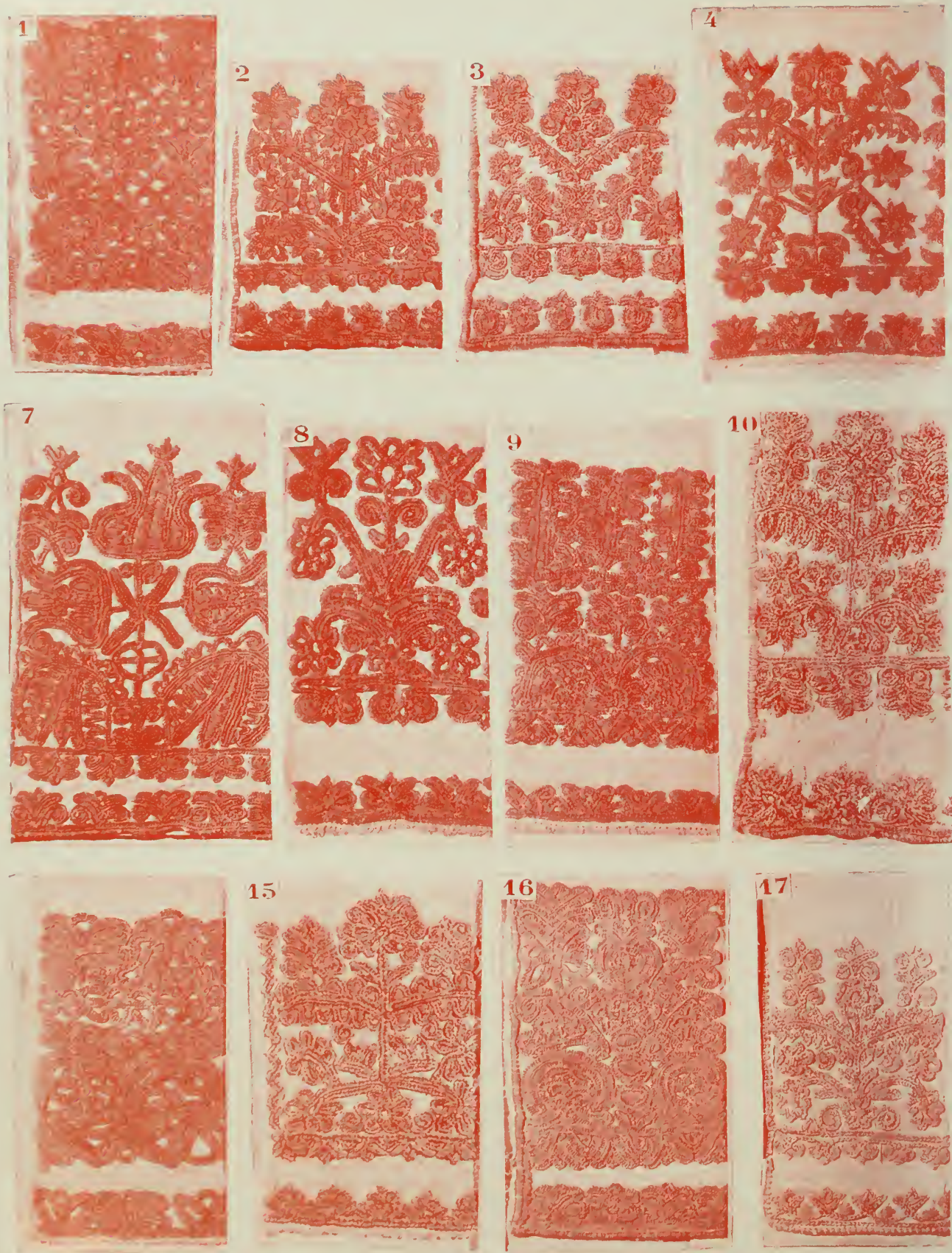
Ide tartozik még Kalotaszegnek egy sajátos díszítővarrása, a kötényeken alkalmazott, úgynevezett «darázsolás». (XVIII. tb.) Ezt legtöbb helyütt hárászszal (pamut), de az inkább városiaszkodó Hunyadon selyemmel is varrják, ami tagadhatatlanul szép, mintha csupa gyöngyszemet fűztek volna korciba. Megértjük a darázsolás készítési módját (a XVIII. tábláról) lapról, ahol a varrás három fázisát láthatjuk : ráncba szedik, mint ők mondják, leszedik a kötényt, azután hosszában mindegyik ráncát kétszer átöltik hárászszal ; miután ezt végig az egészen elvégezték, következik a kockázás, kockákra való beosztása az egésznek, — és végül a kockák kitöltése, a «töttés» (mint a recénél a hálószemek kitöltése), a tulajdonképpen darázsolás. Technikájában, a darázsolás legváltozatosabb mintáira Mákón találtunk, de vannak egyes minták Bogártelkén, Zsobokon, Bánffy-Hunyadon is. Az elnevezések különbözőek nagyon, egyazon mintának falvak szerint más és más elnevezését kapjuk. Zsobokon : mákos, soros, lajtornyás, macskanyomos, asztallábas, egenyes, barackmagos, madaras, Szalainé-forma, két rózsás, négy rózsájú, cifra rózsás, kis rózsás, loptás (labda) rózsás keresztés, mézespogácsás, kulacsos, korniceres, foglalós, kigyós, csillagos, fékenmenős, nagy foglalós ; Mákón : kétfelül kis rózsás, közbül barackmagos, új módi, szőlőgerezdes, nagy rózsás, sok rózsás, kétfelül kis foglalós, közbül pápaszemes, szélin kis rózsás, közbül nagy foglalós egyeles (elegyesen) asztallábal, asztallábas, szíves új módi, tulipántos, szélin rózsás, közbül kis foglalós, barackmagos nagy rózsával, kétfelül kis rózsas, közbül horgas rózsas, kétfelül fecskefarkos, közbül nagy foglalós, összefordított foglalós ; Bánffy-Hunyadon : jármos, nagy rózsás ; Körösfőn : horgas. Bogártelkén láttuk egyikét a legszebbeknek, a tulipántost. (XVIII. tb.)

PÓKOS KÖTÉS (BOGÁRTELKE).

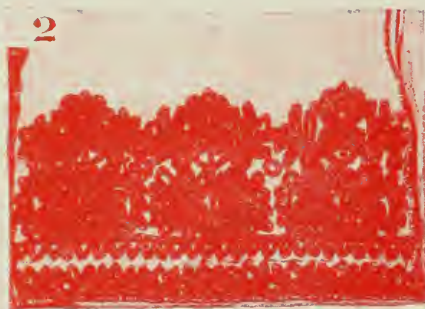

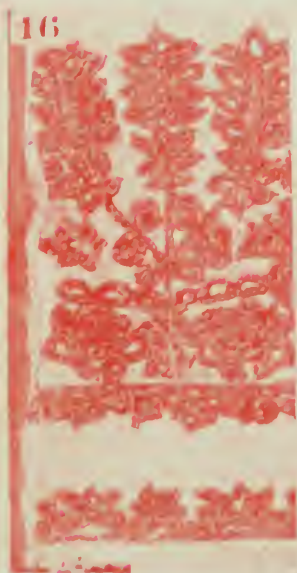
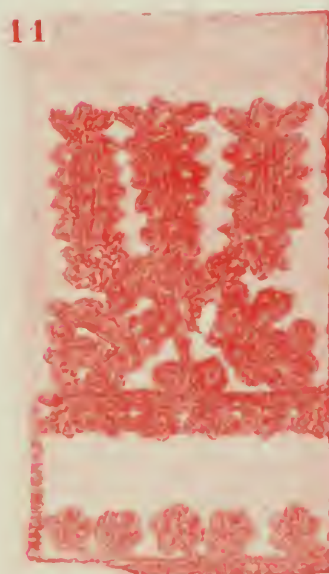
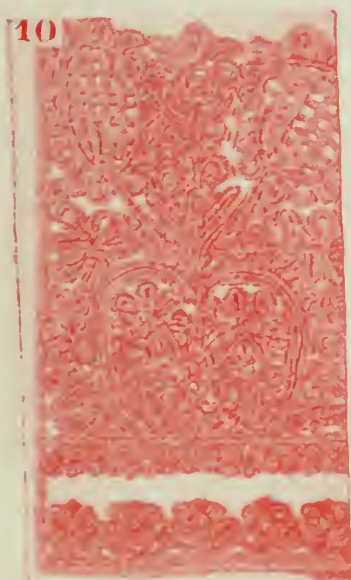
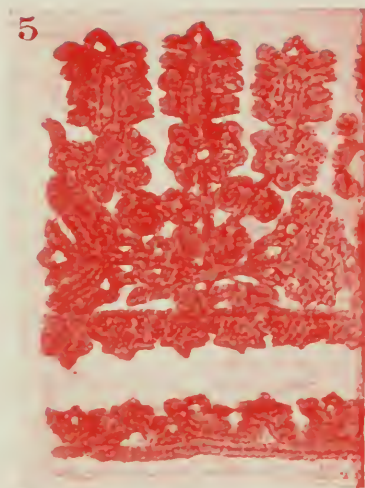
II. TÁBLA.

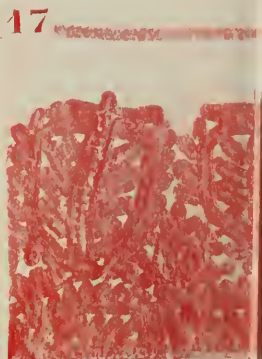
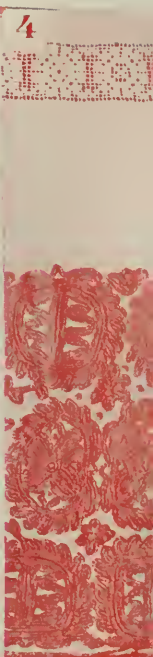
1-2. M.-Bikal. — 3. Zsc.Lok. — 4-5. M.-Bikal. — 6-7. B.-Hunyad. — 8-9. Kalota-Szt.-Király. — 10. Zsobok. —

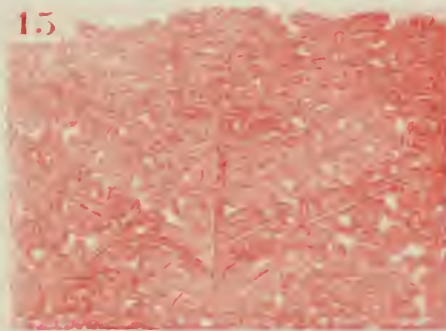
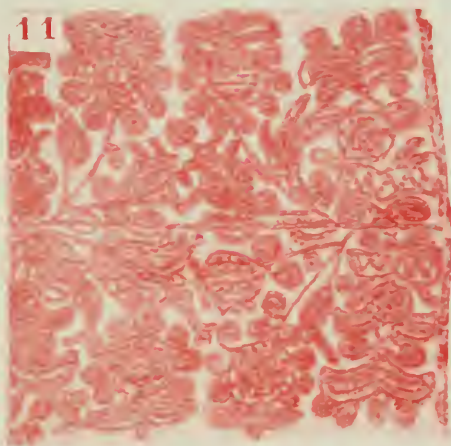
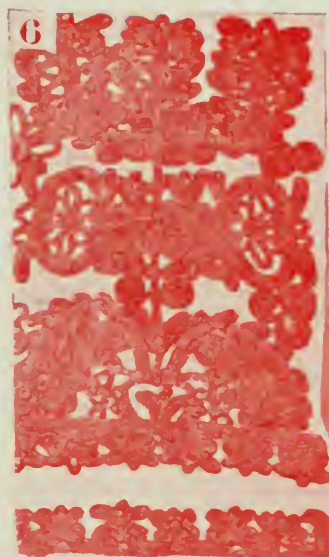
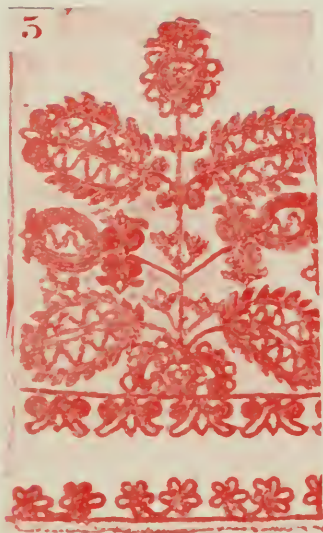

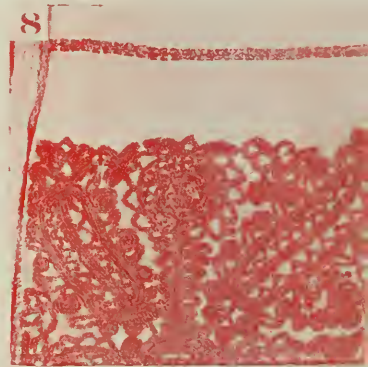
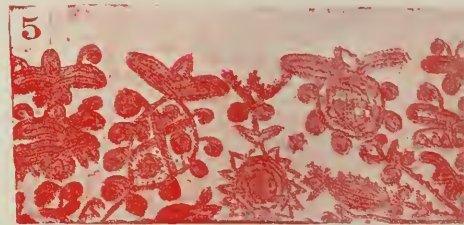
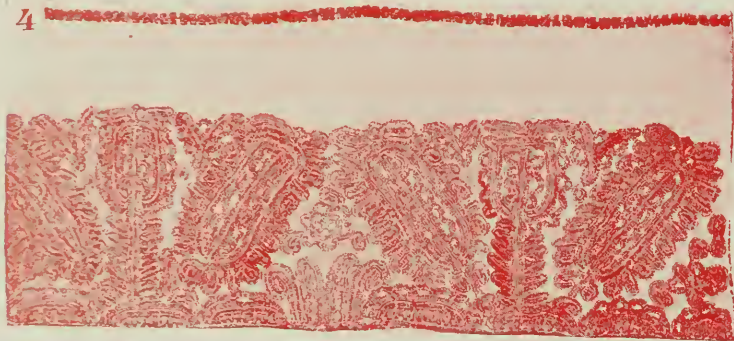
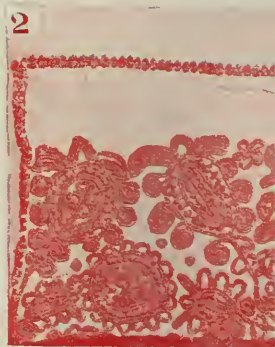
11. Dimes — 12—13. Zsólok — 14—15. Zentibó — 16. M. Valkó. — 17—19. Nyéran — 20. Zsólok.

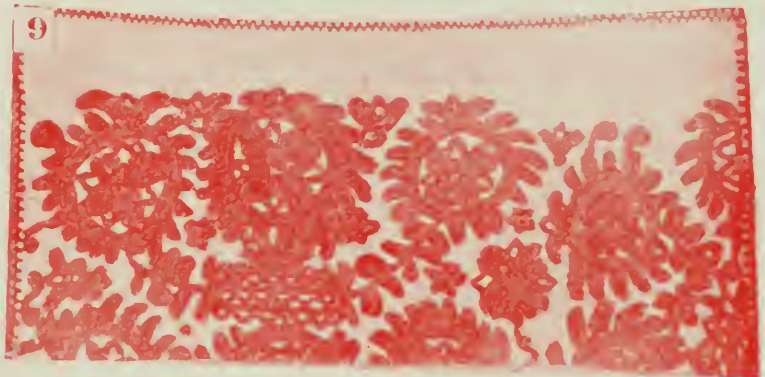
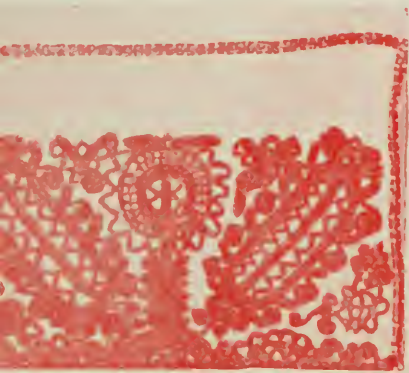
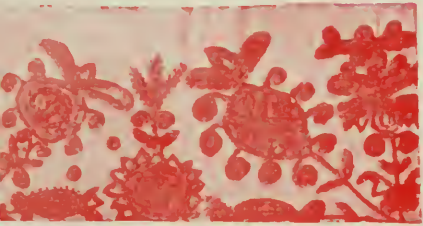
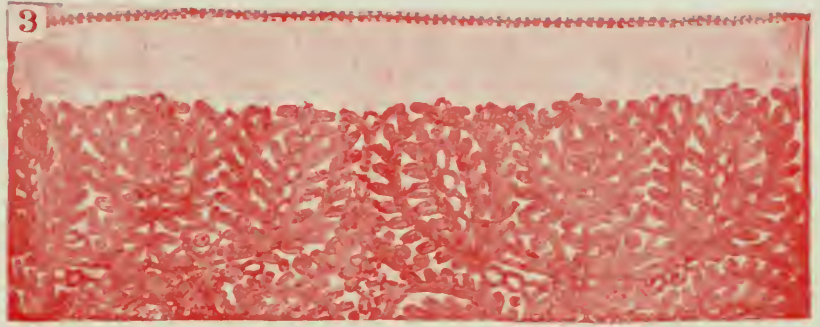
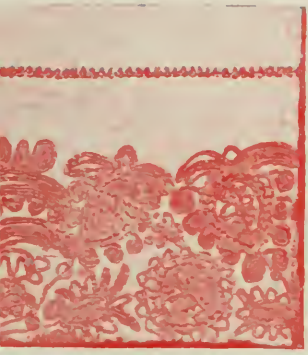

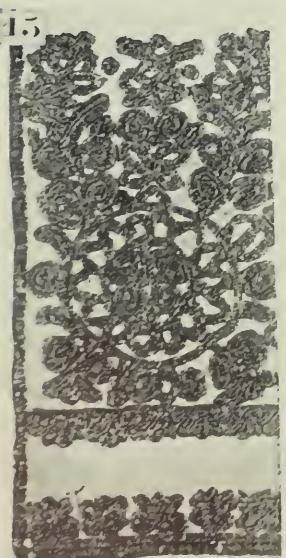
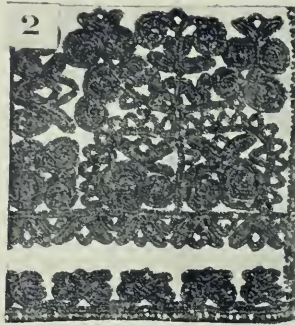

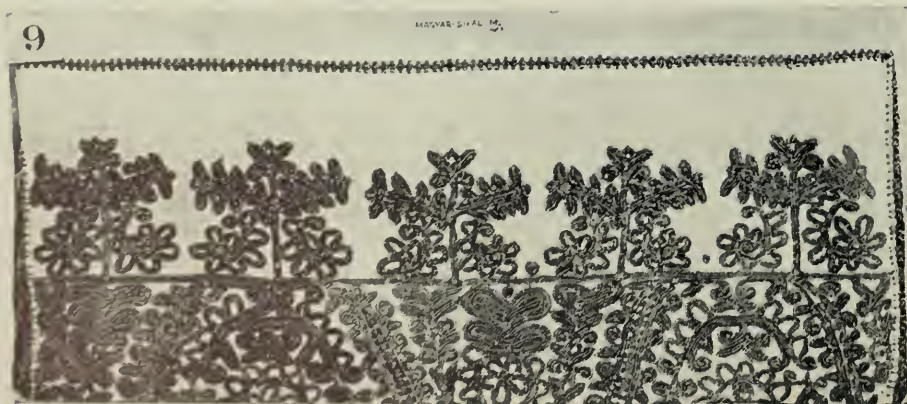
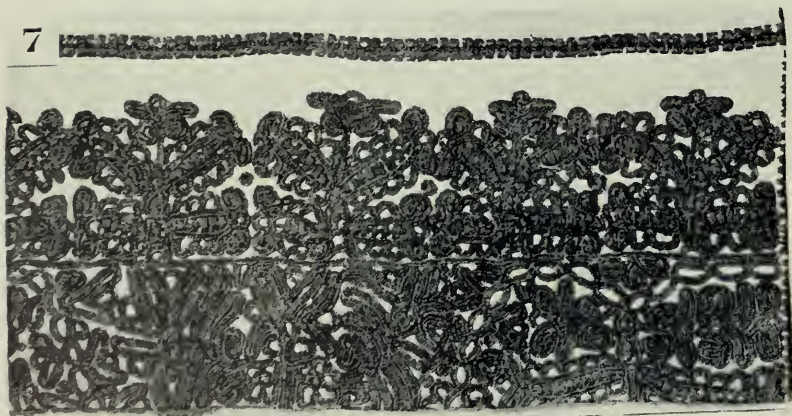
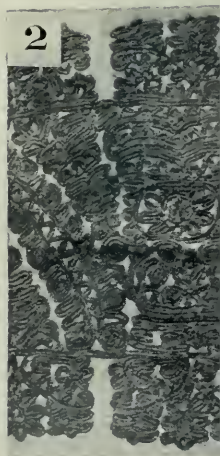
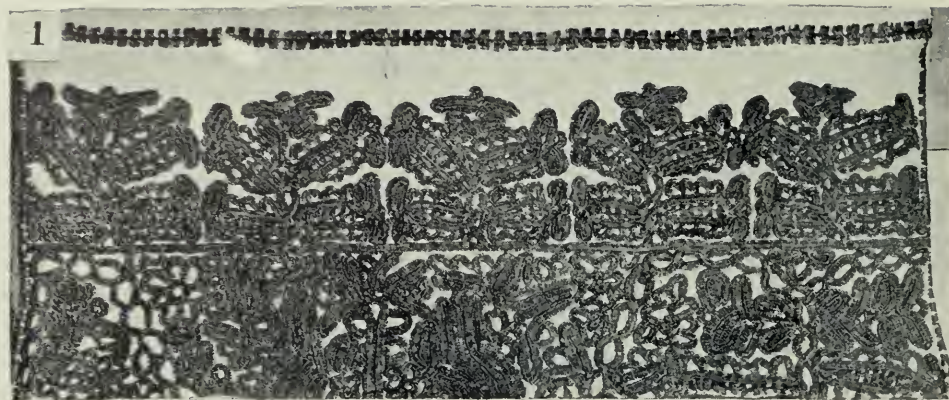

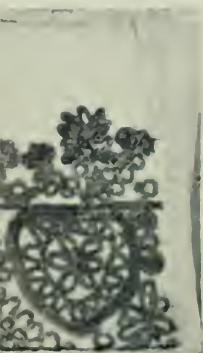
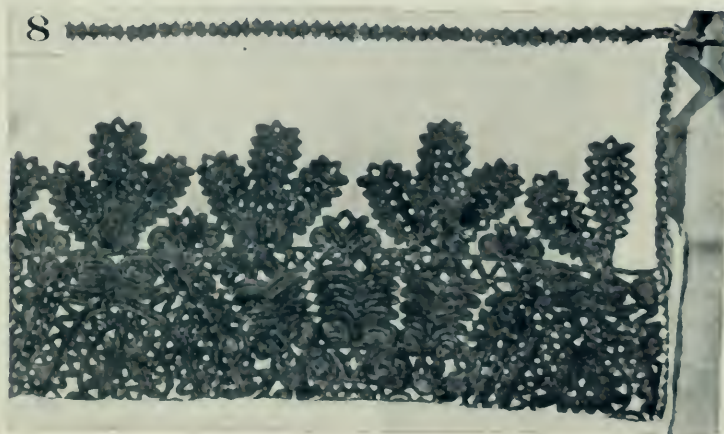
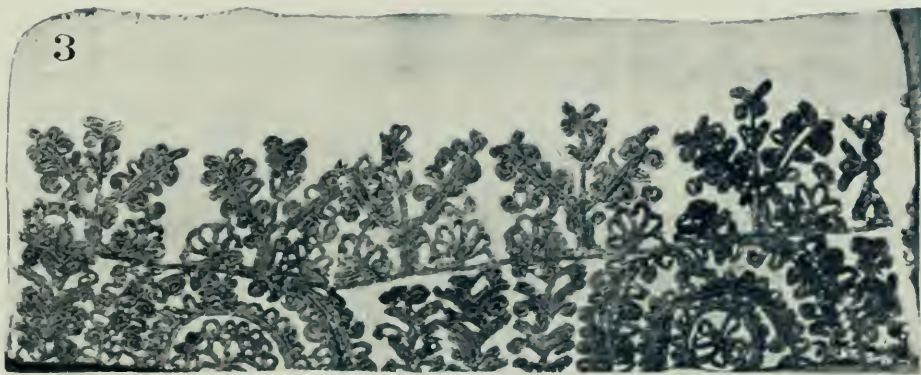

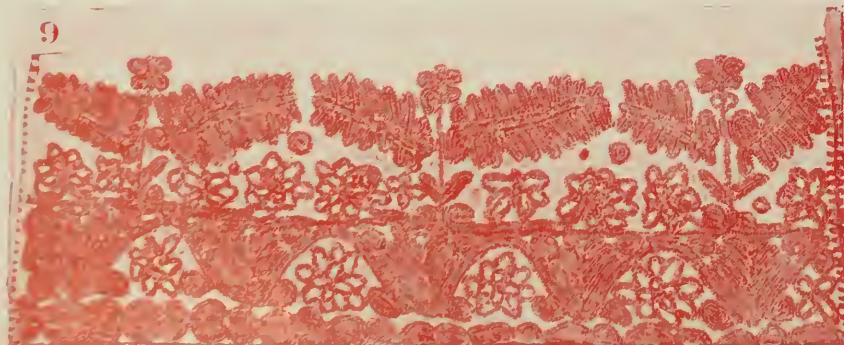
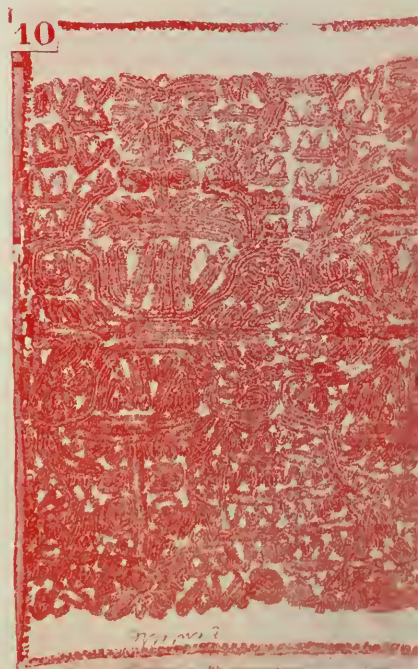
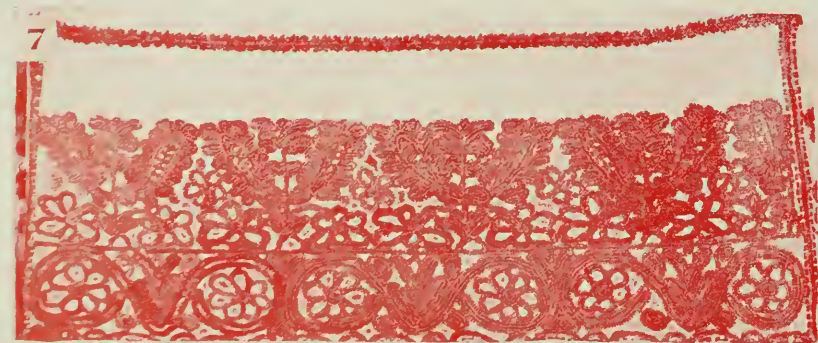
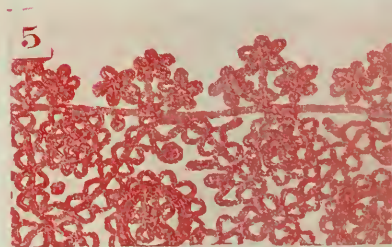
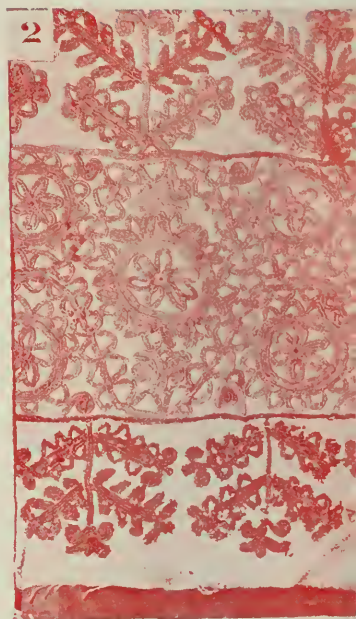
1-3. Kalota-Szl-Király, - 4-5. M.-Bikal. - 6. Daróc, - 7-8. M.-Bikal. - 9-10. Daróc. - 11

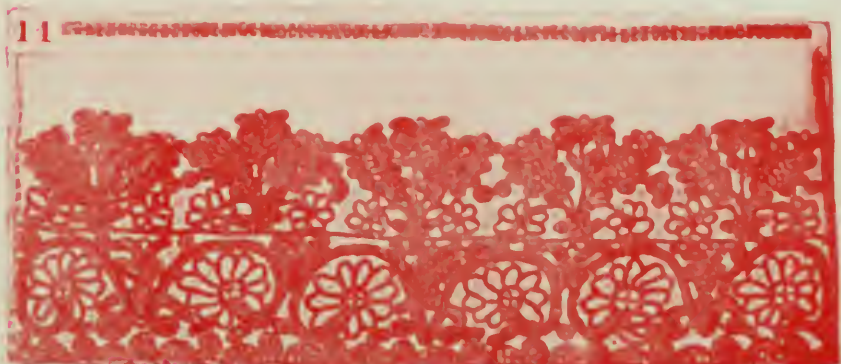
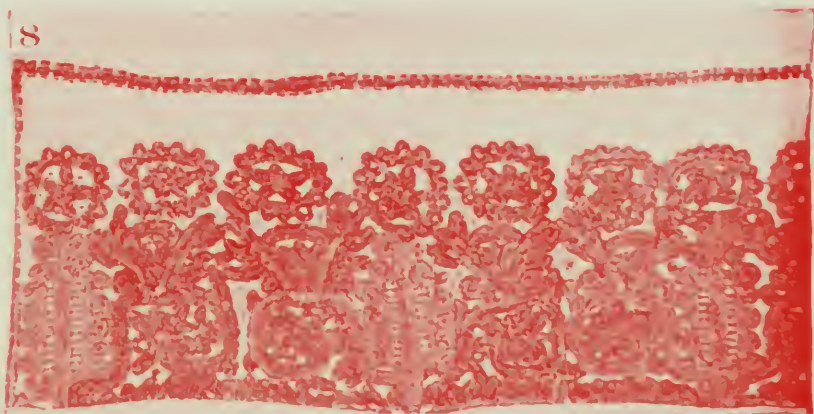
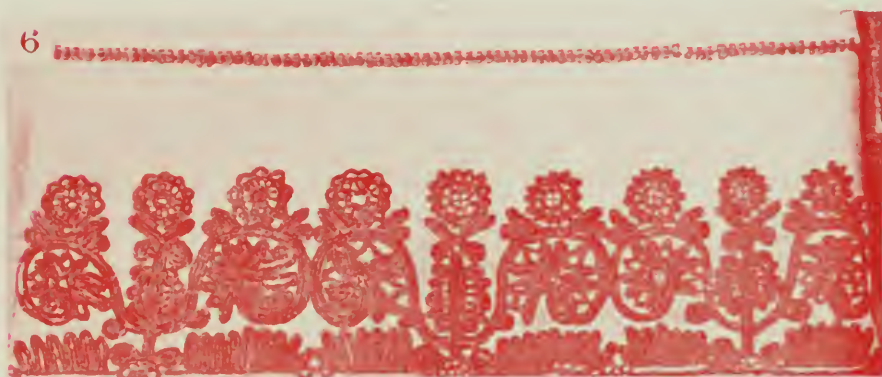
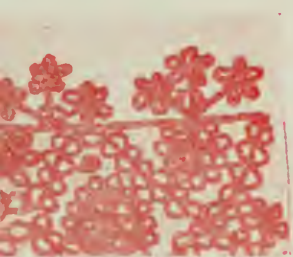
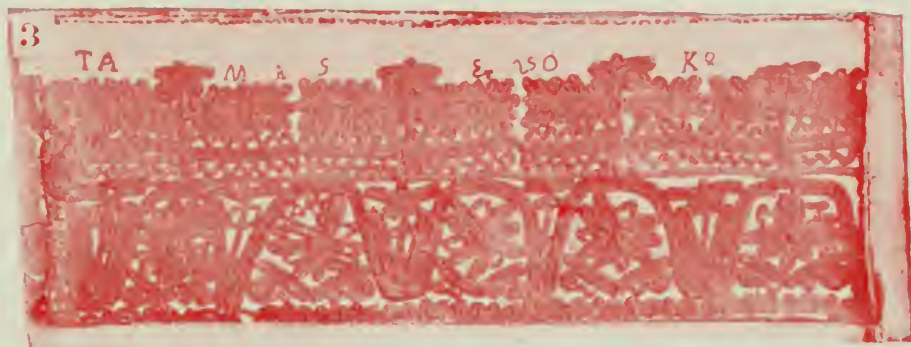
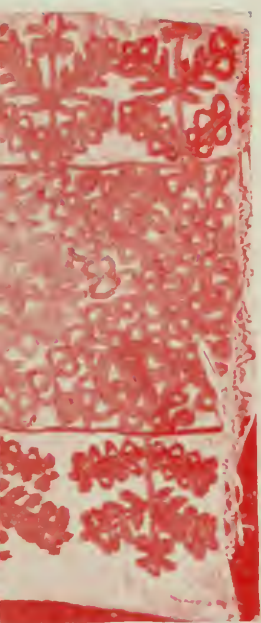

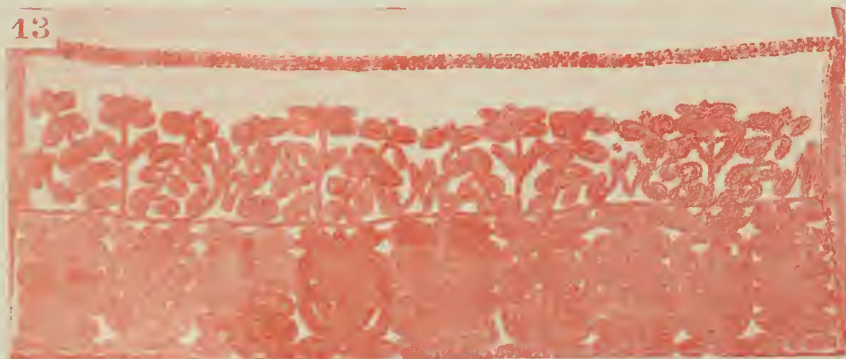
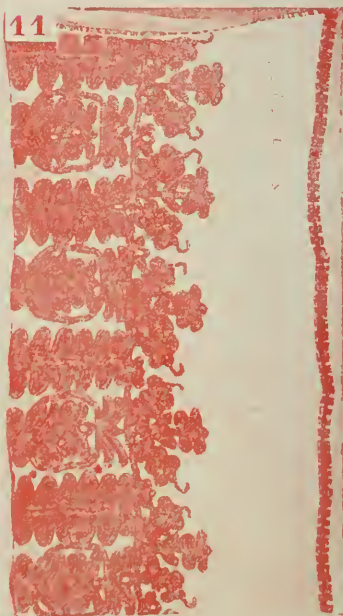
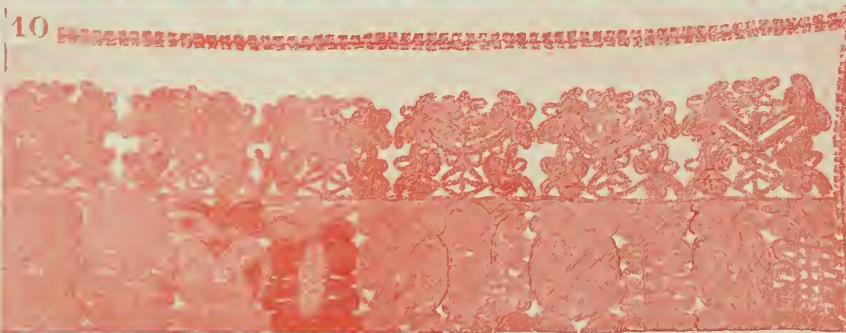
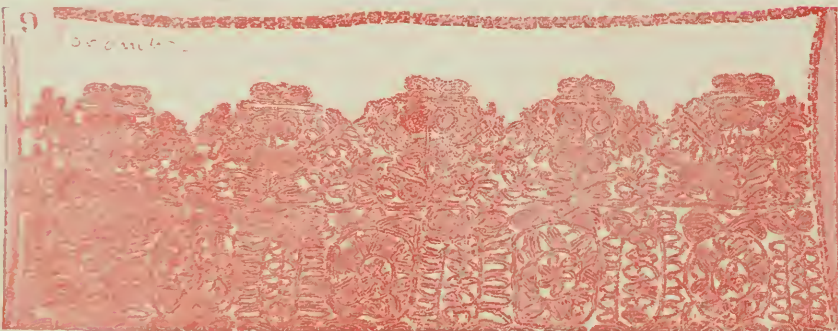
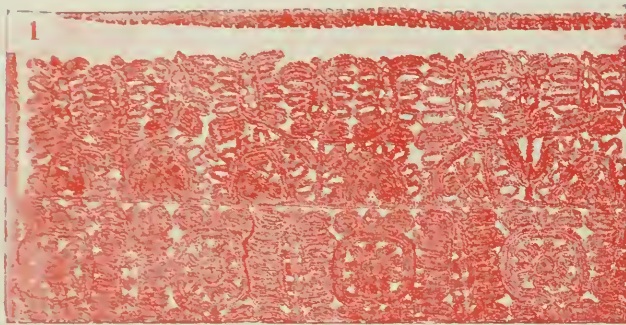
...A.
...telke. — 11. M-Bikal — 15. Luroc. — 16-17. M-Bikal — 18. K-Szt-Kiraly — 19. Nyarszo.

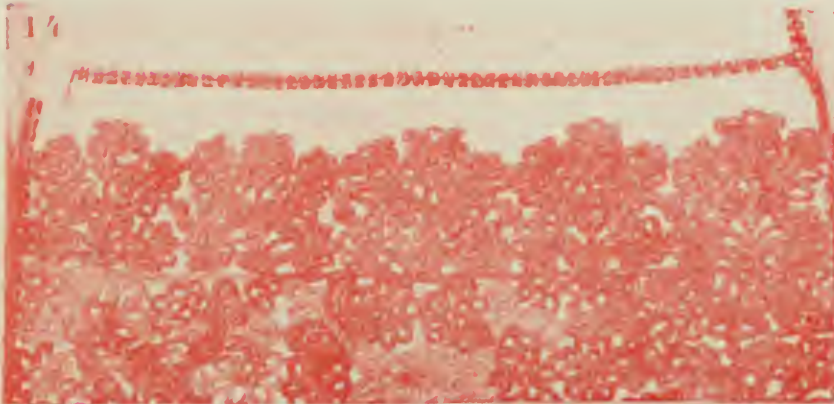
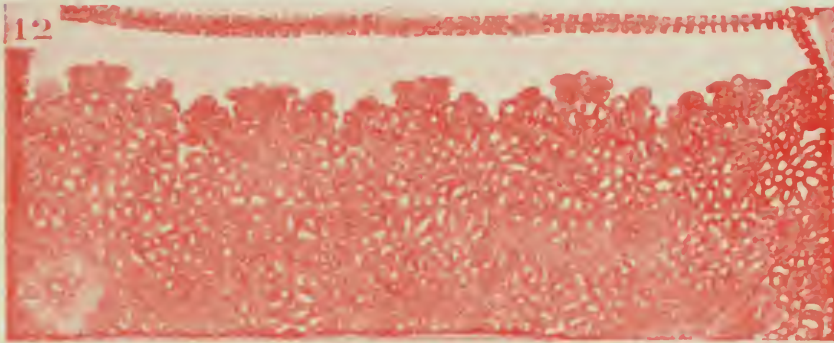
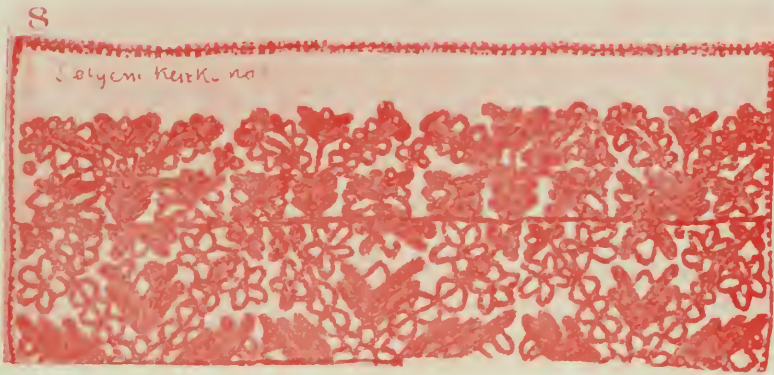
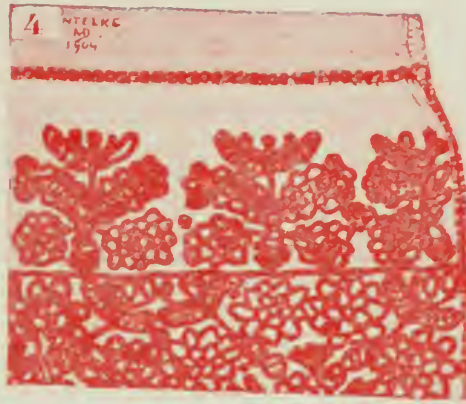
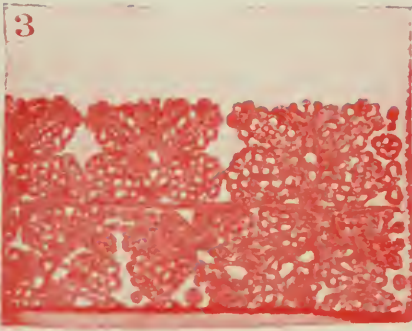

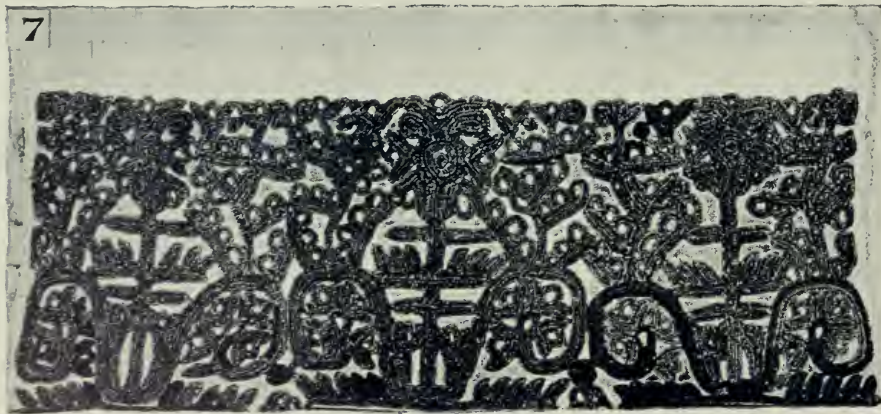
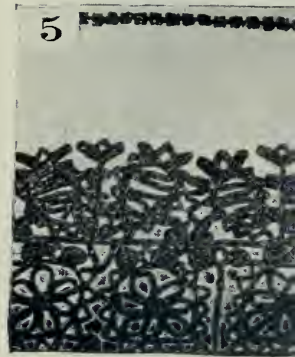
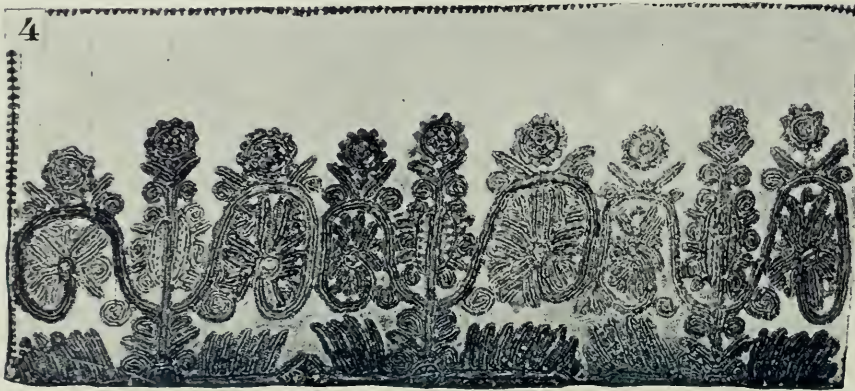
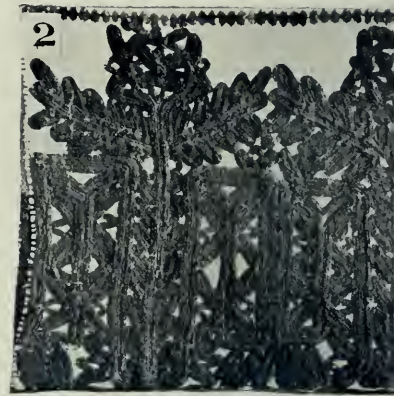
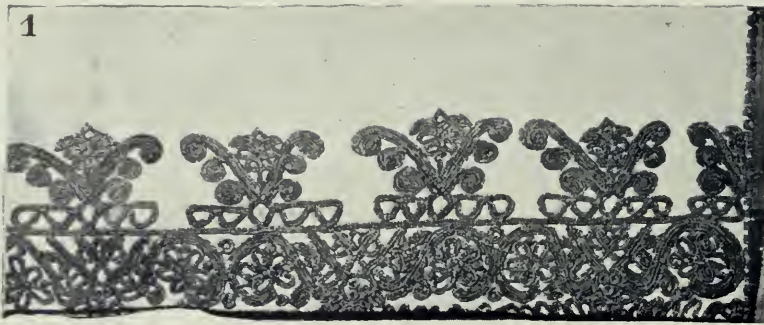

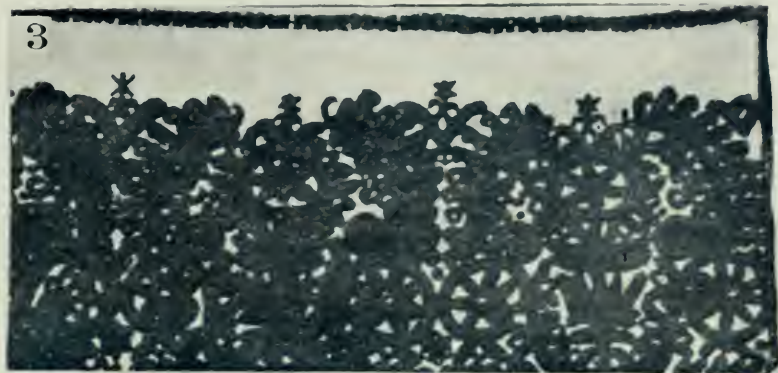

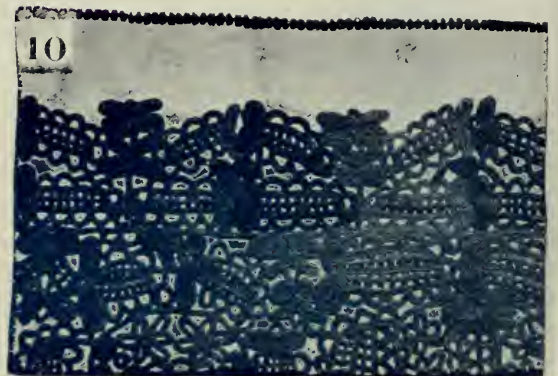
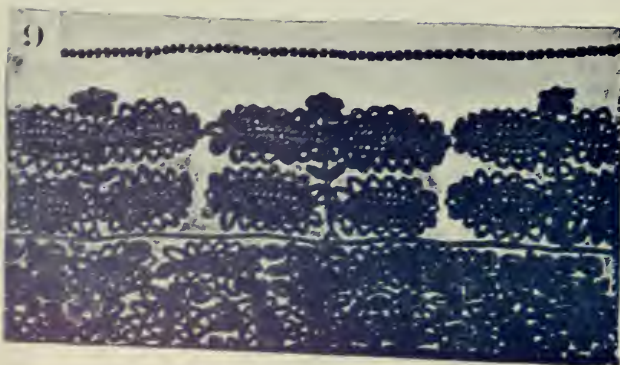
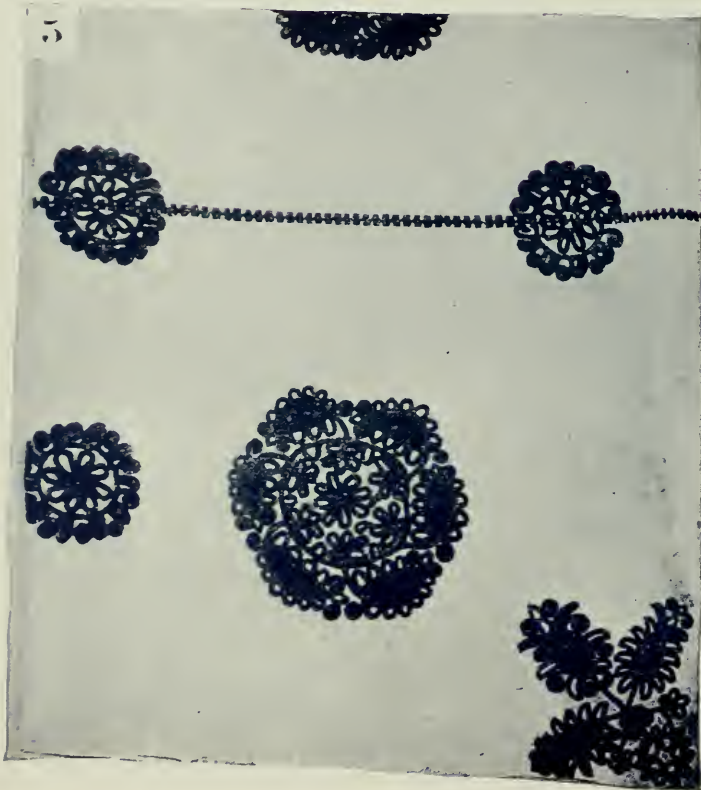

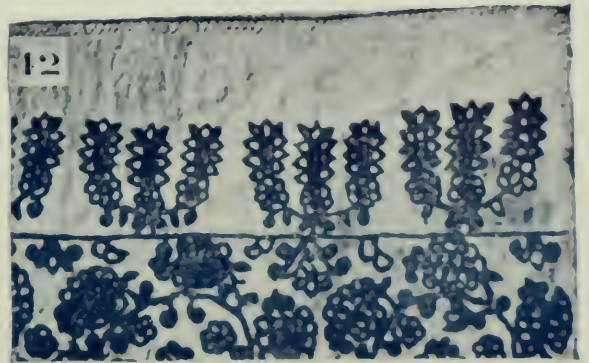
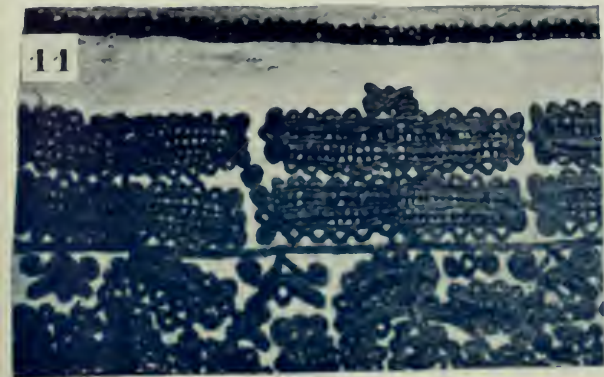
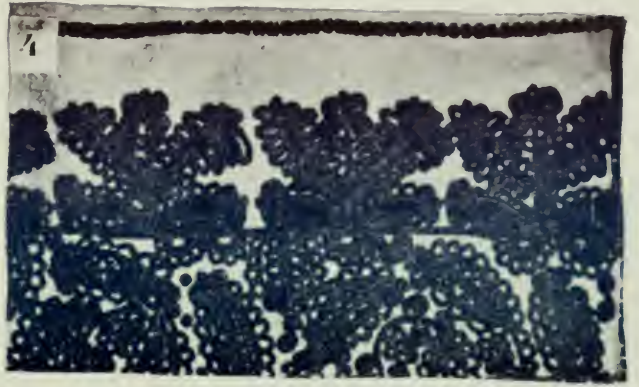
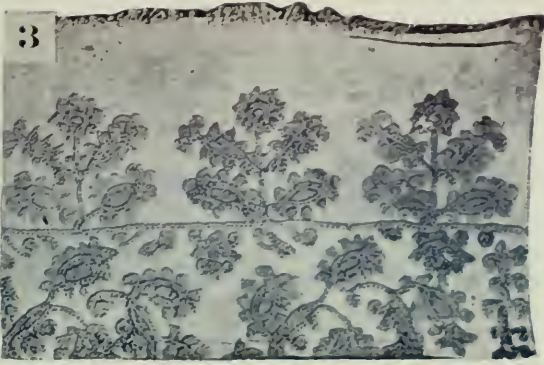

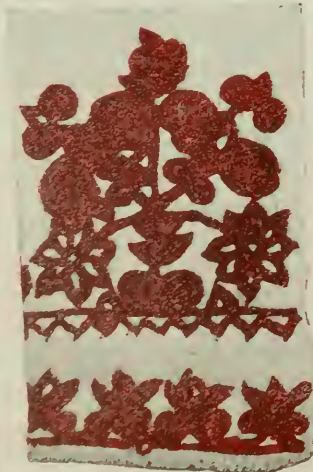
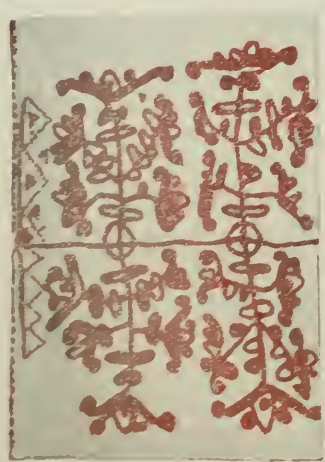
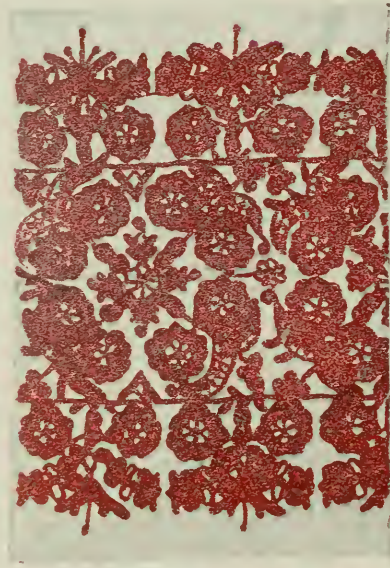
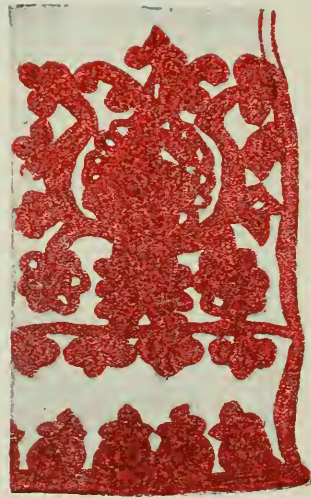

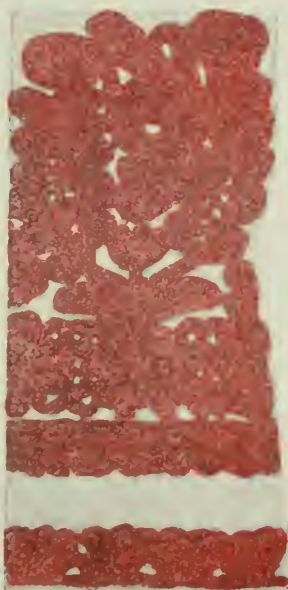
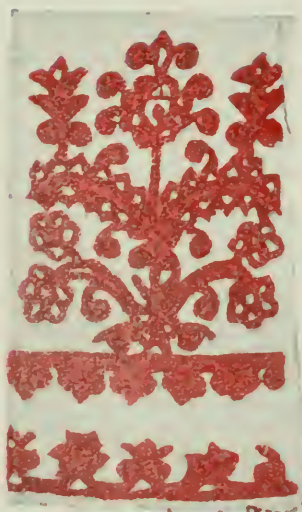

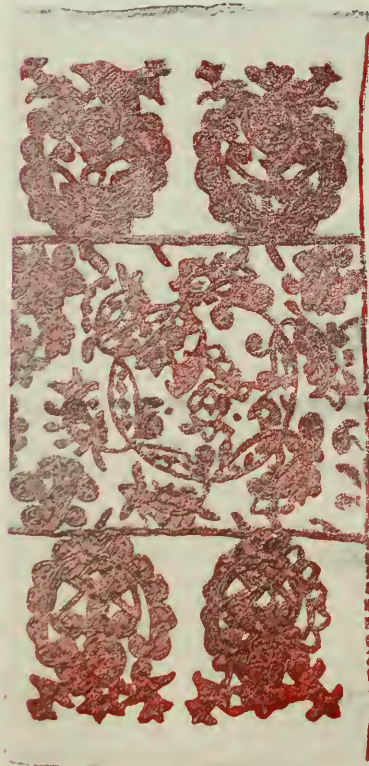
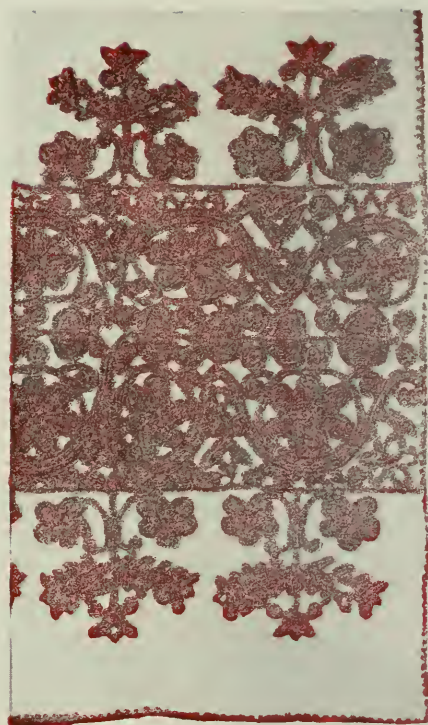
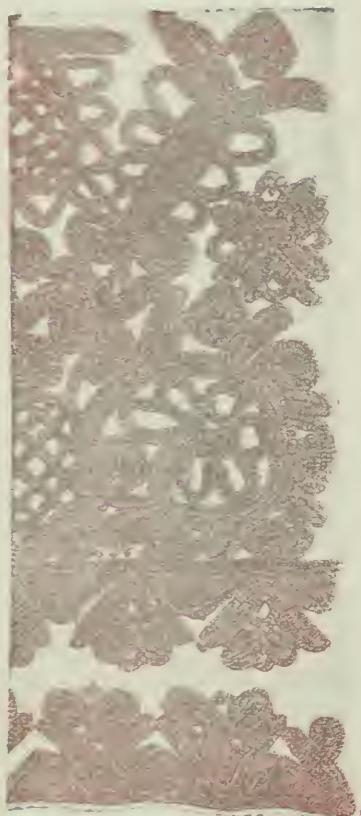

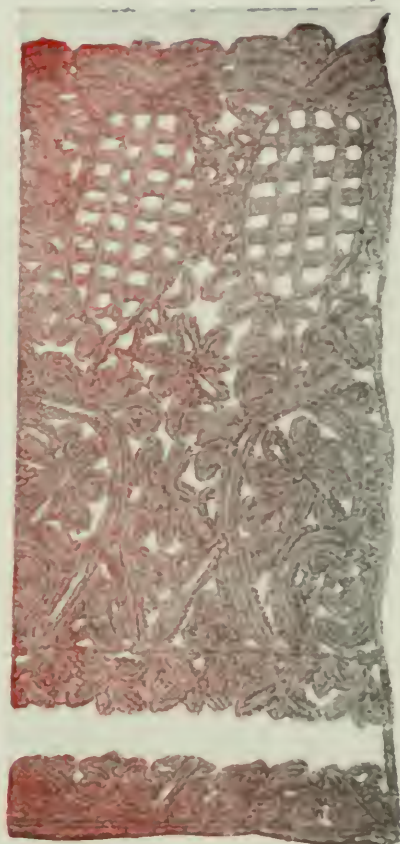
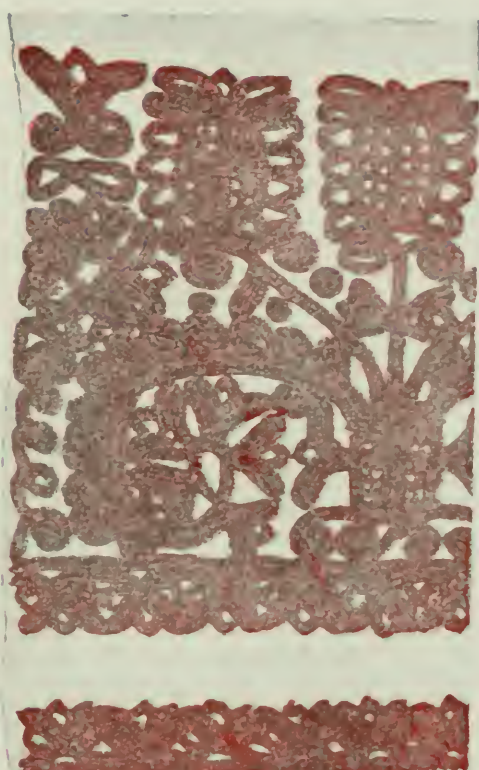
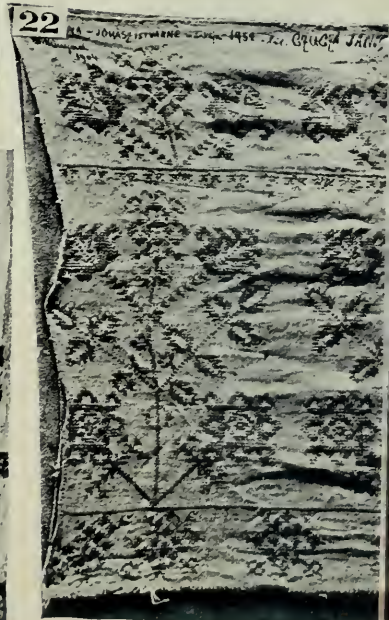
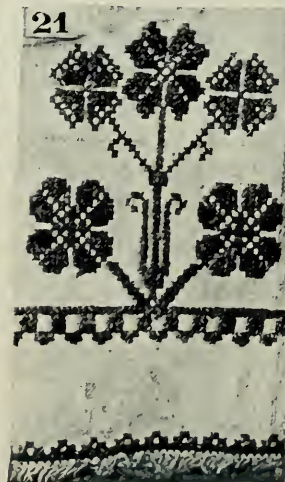
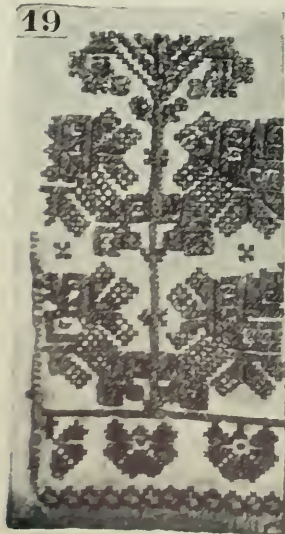
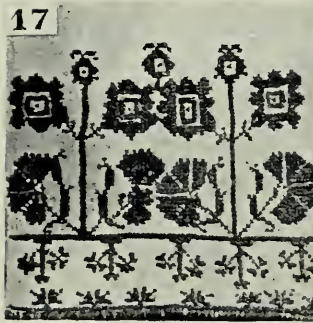
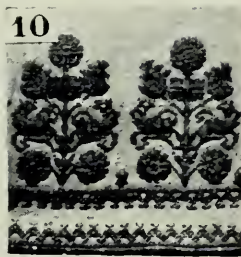
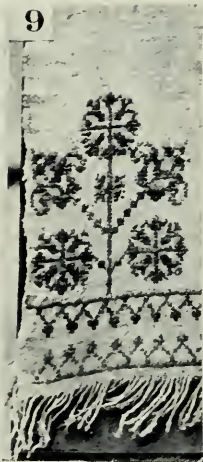
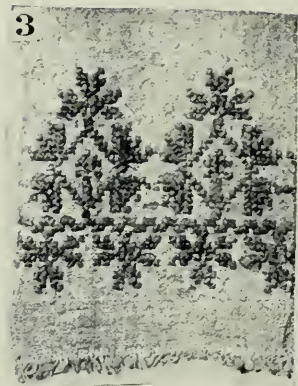

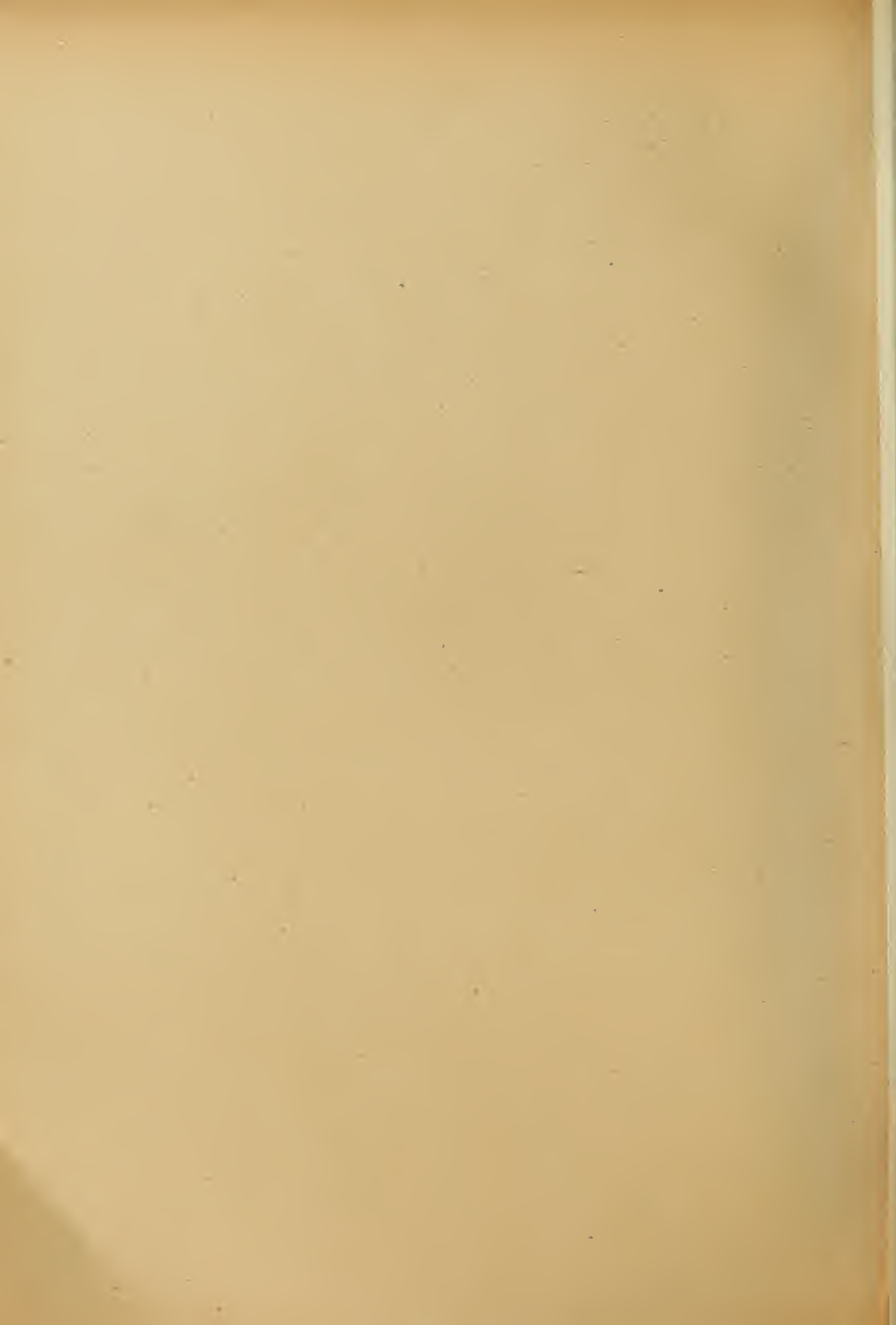
TABLA
7 - 8 - 8 - Hikal - 9 - Daric - 10 - 12 - M - Gyero Monodot

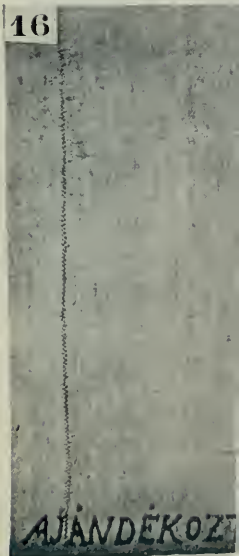
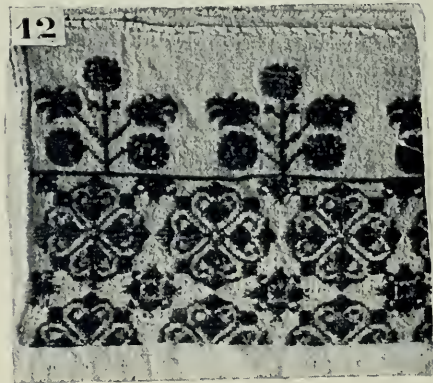
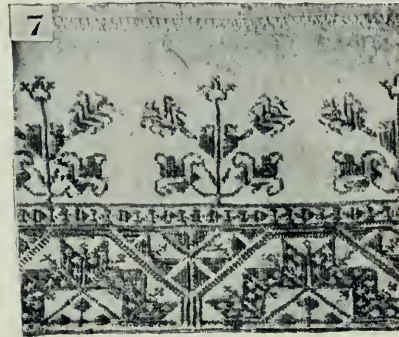
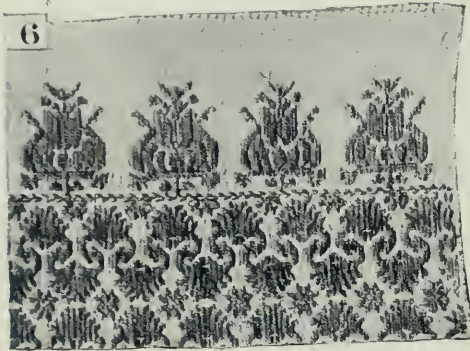

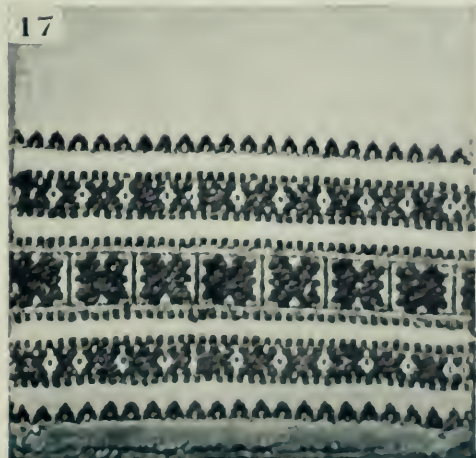
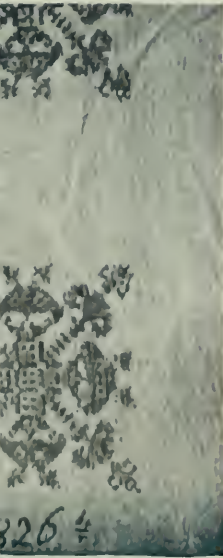
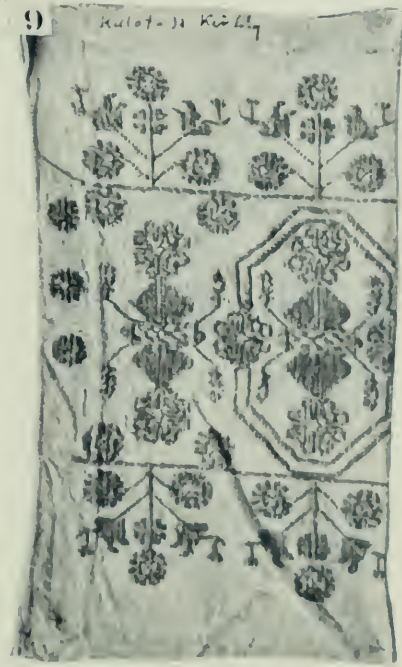
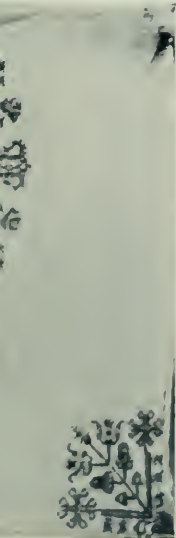
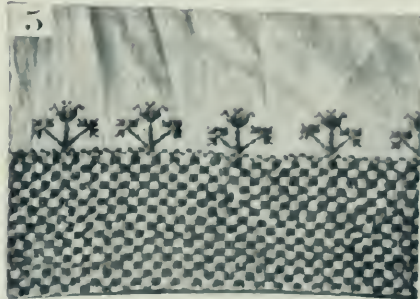
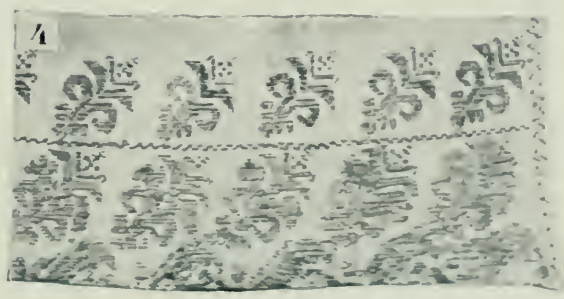

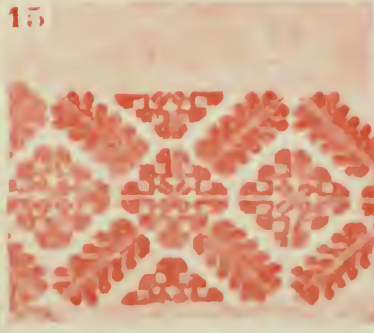
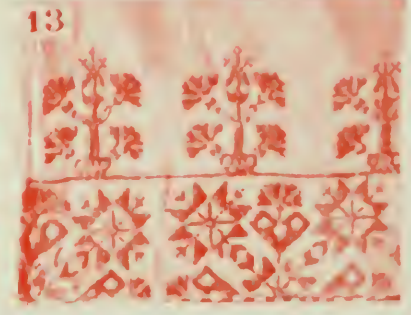
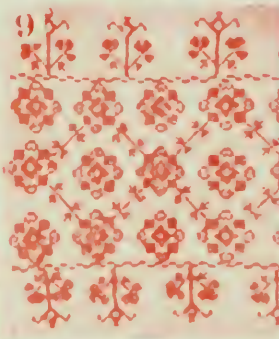
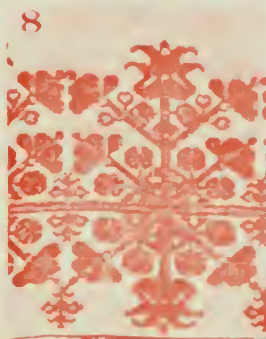
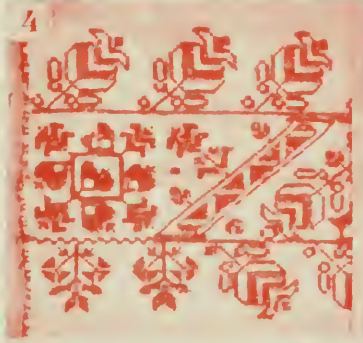
.A.

— 13-15. Zentelke. — 16-18. Inkeltke. — 19-20. Nyarszó. — 21. Bábony — 22-23. H-Hunyad. — 24-25. M-Bikal

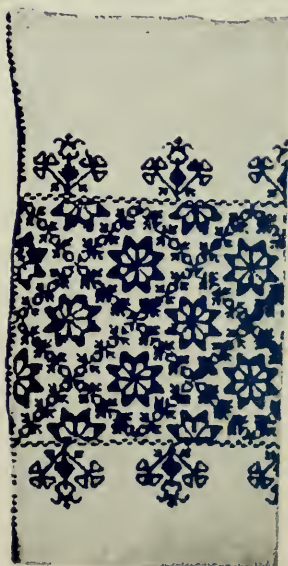
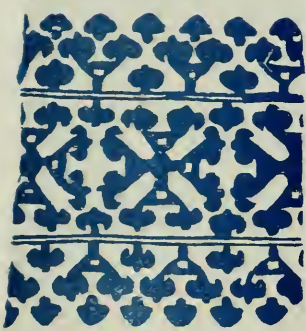

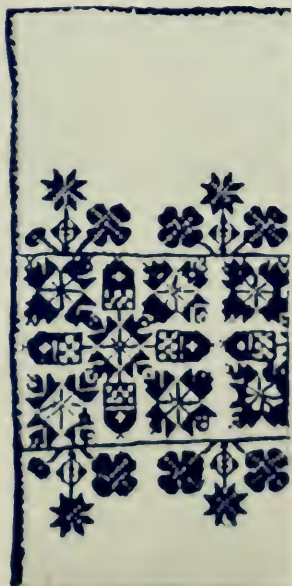
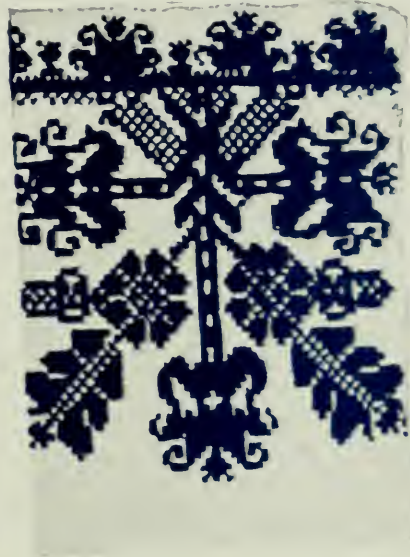

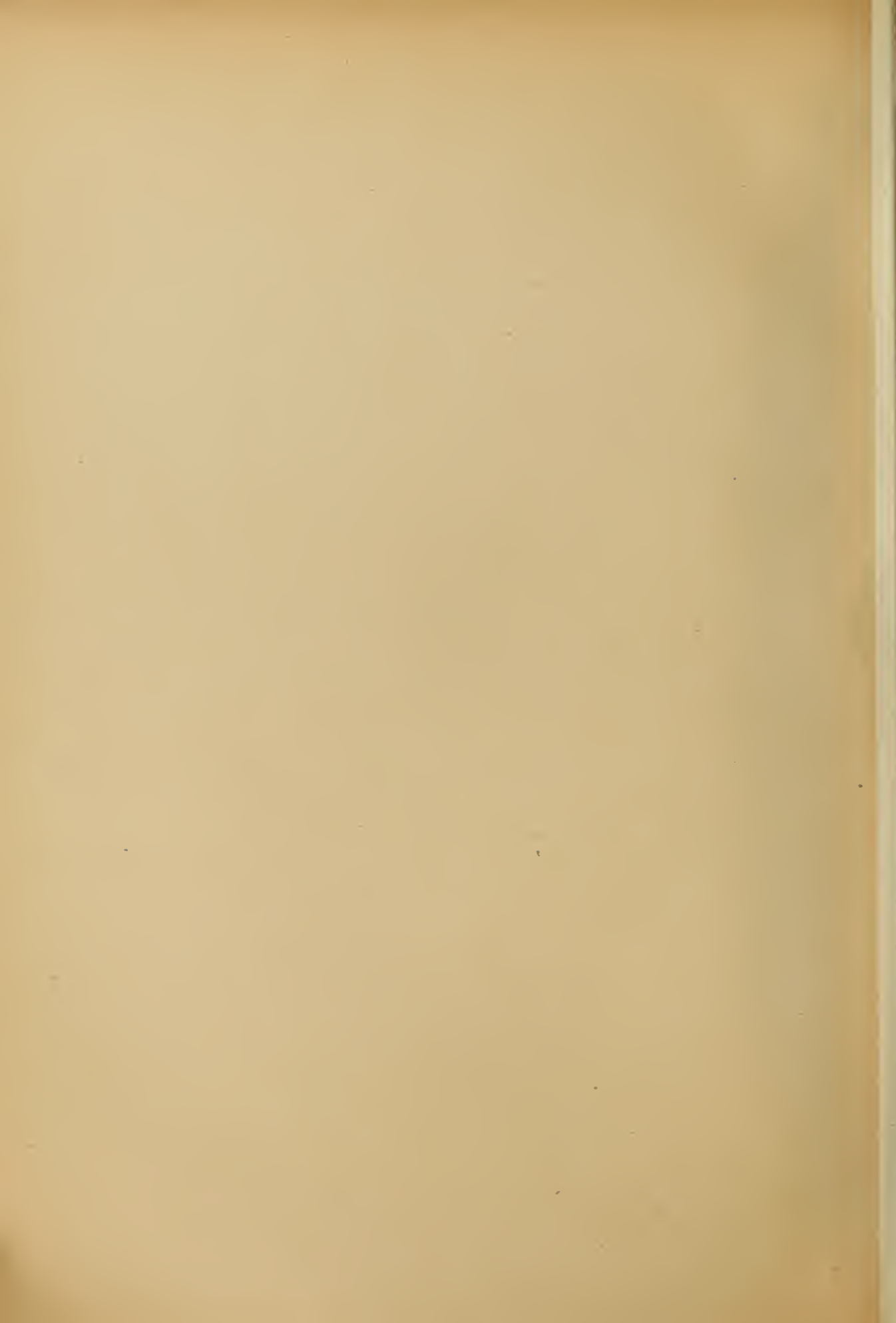
100-1500

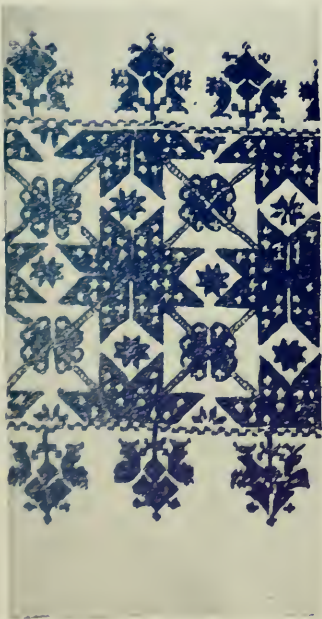
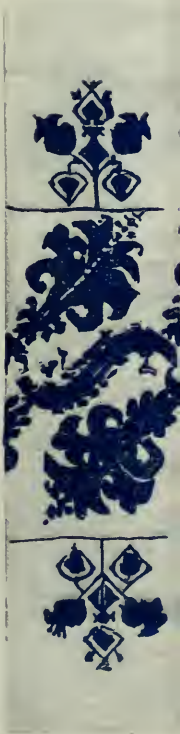
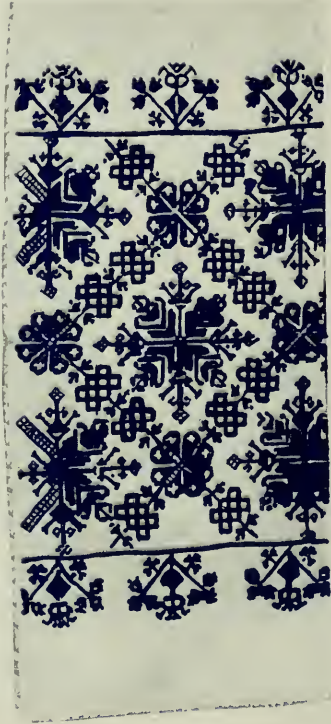
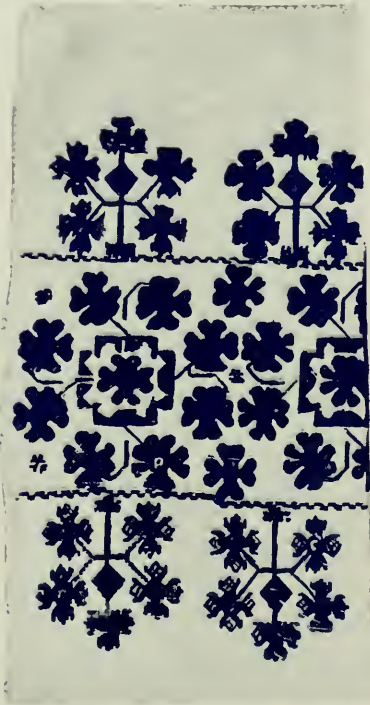
1. 100-1500 2. 100-1500 3. 100-1500 4. 100-1500 5. 100-1500 6. 100-1500 7. 100-1500 8. 100-1500 9. 100-1500 10. 100-1500 11. 100-1500 12. 100-1500 13. 100-1500 14. 100-1500 15. 100-1500 16. 100-1500

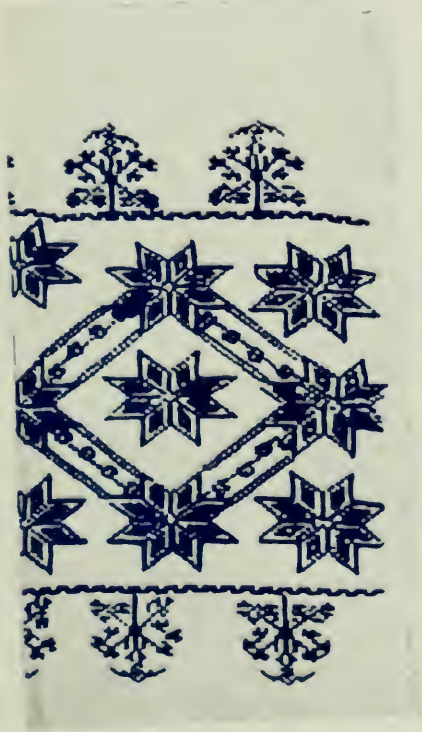

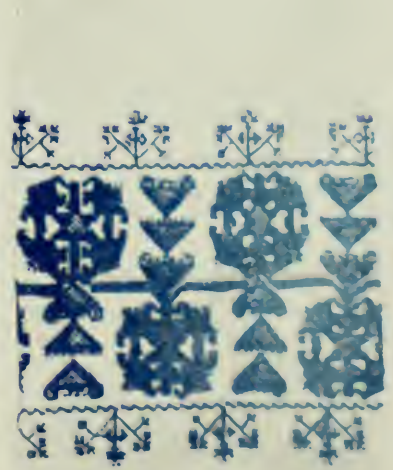
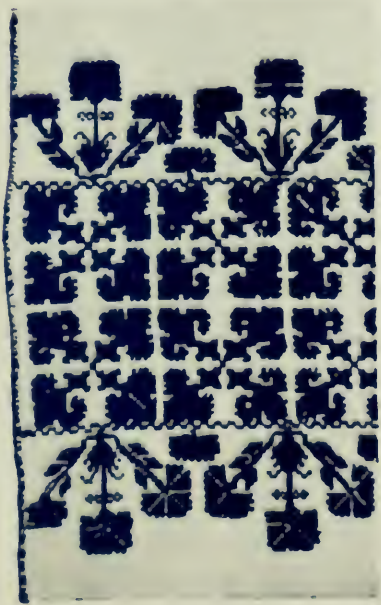
1. A.
reke — 7-9. Jakotke — 10-11. M-Bkal. — 15-16. Inaktke

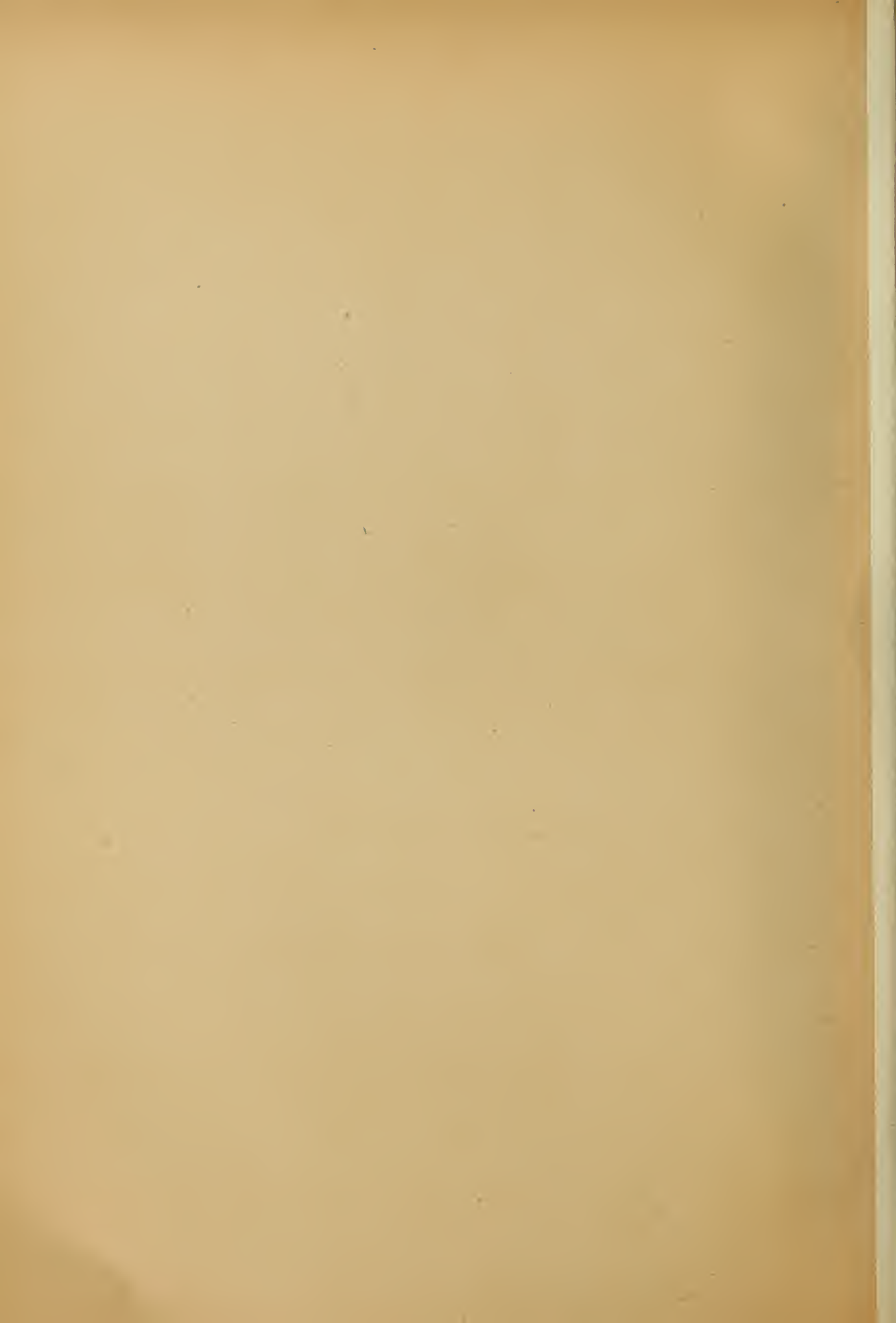

10
11
12
13
14

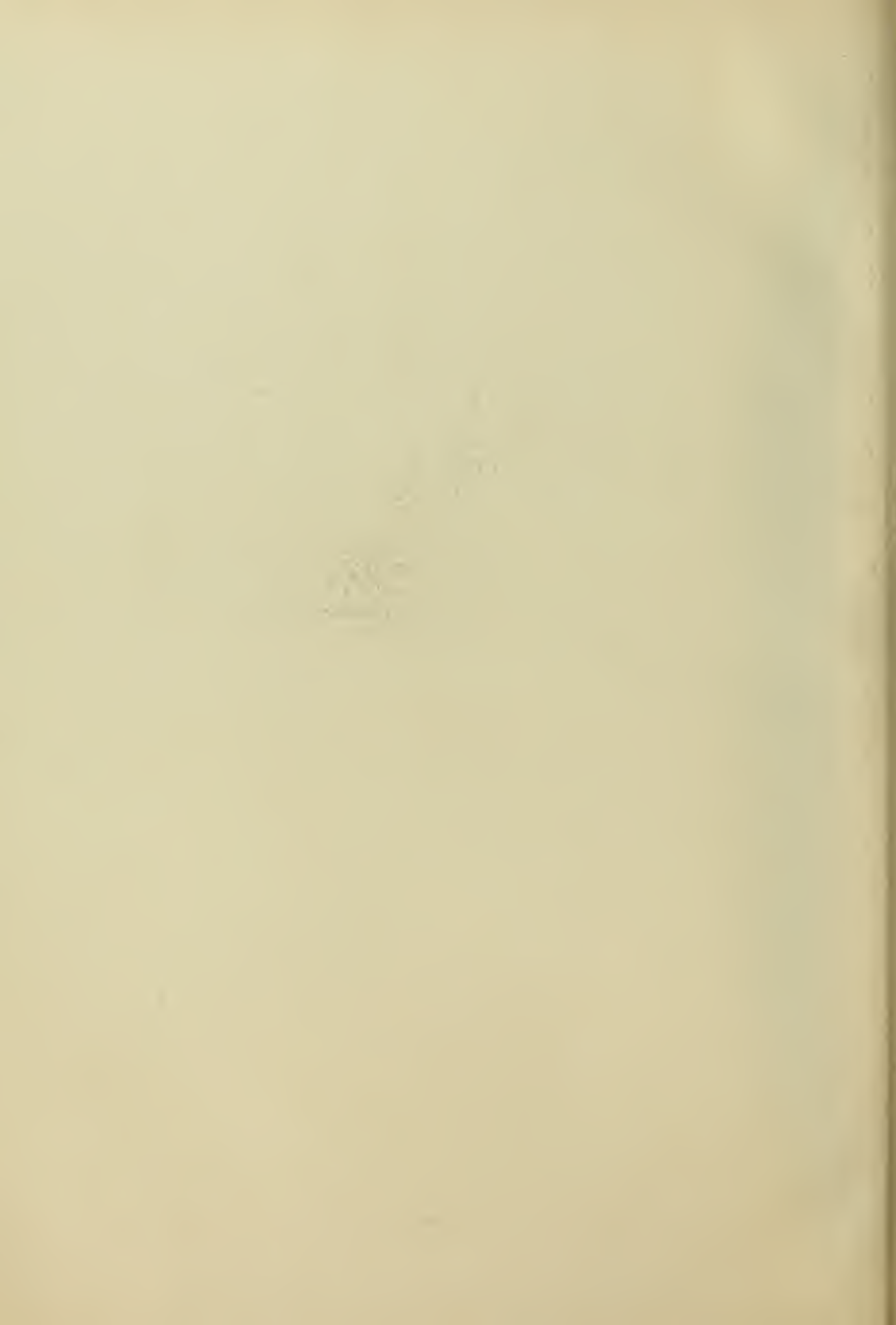
10 Mako — 11-12 Korosfo — 13-14 Székely

TEMETŐ

KALOTASZEGI TEMETŐ. (XIX. 11.)

(M.-VÁLKÓ, M.-GY.-VÁSÁRHELY, KIS-PIETRI.)
TEJFÁK.

Kalotaszegen, a múlt század elején még, a temető békésen megfert a templom körül s az volt a cinterem, a «cintrom»; régi sírok ma is vannak még a templom körül az egyházfinak termő gyümölcsfák közt, a hatvanas években oda temettek még a papot s a presbitereket, de a temető – nyilván a modern egészségügyi rendszabályok folytán – lassankint kiszorult a falu alá a lejtőkbe vagy a falu fölé, a szelíd hajlású domboldalakra s nem szomorú hely az. Oh, dehogyan szomorú! A magyar paraszt nem fél a haláltól. Bőles józansággal tudja: az a vége az életnek s bizony, sokszor még jutalom, mert megpihenés a tenger fáradalom után. Ezt bizonyítják a sírfeliratok, ezt bizonyítja, hogy akárhány helyt ott a házban, a pitarban a sírkő vagy a fejfa, amire majd szükség lesz.

Egy erdélyi öreg paraszt oktatótt bennünket, ilyenformán:

— A halál!... Nem baj az, instállom. Dehogyan baj! Apránkint szokik abba az ember. Elsőbb a foga potyog ki az embernek, aztán a szeme romlik, utóbb az inaink roskadnak meg, oda lesz a gyomrunk, mint az elnyűtt boeskor, szertemállunk, mire elérkezünk odáig. A halálig. A végén már áldás, olyan jól esik meghalni. Mintha aludni mennénk. Lám, a gyerek, az hezzeg nem szeret lefeküdni estenkint. Inkább ri, mer' a' meg mindegyre elm akar. De aztán, amikor munka alá kerül, a napi robot után jól esik az esti megpihenés. Ötven-hatvan esztendőskorunkban, úines más, csak az ágy!... Úgy gondolom én azt, instállom, mindíg, hogy amíg élünk, mind csak a halálhoz szokunk. Este, amikor lefekszünk, meghalunk egy-egy kicsit, minden áldott nap. Egyszer aztán, a legvégén, amikor úgyis nehéz már a folkeles reggel: elkövetkezik a nagy lefekvés, megpihenünk minden-

A SZTÁNAI TEMETŐ. (333)

hajnali sugár első esőjka a halott orcáját érje. És együtt vannak a sírokban, ketten, hárman, négyen is, együtt a halálban is, akik az életben egymáséi voltak. Az eltemetett feleség sírkövén s viszont, ott a férj neve, születési dátuma, csak az évszámot kell utána róni, amikor béteszik majd elköltözött párja mellé a földbe.

A temetés közügy, felebaráti kötelesség, böcsület és vallás.

Három rúd és két temetési tábla (385.) évente másnál, az utca elüljárónál áll. Temetéskor, jó reggel, elindítják a két táblát, egyet a jobb-, mást a balszomszédságba s adják tovább, házról házra, a hagyományos üzenettel: «Pengő forint bírsággal mindenki harangszóra hallgasson, a temetkezésre menjen, X. y. házához.» Harangszóra, tartozó kötelessége szerint asszony s ember, a halottasházhoz bégyül az utca, — a tanító énekel s viszik a koporsót a cinterembe. A pap elbúcsuztatja, imádkoznak s az utcabéliek, a szomszédok viszik, lebocsátják a sírba. Sírhantolása után a szószólló mond köszöntőt. (Híres szószólló volt a hunyadi harangozó, Juhász András Gyi Bandi.) Temetés után torozás, a sírásóknak egy kis kolláció a legszegényebb helyről is dukál. Fiatal leányt, fiatal legényt

korra, a jó Isten áldott földjében. Ebbe a jó földbe, aki a verejtékünkért kenyérrel szógál, amíg élünk...

Nem szomorú Kalotaszegen, színes, festői a temető is. Elköltözött kedvesek kertje, ahol az elhunyt leányzó sírján ott leng a színes fejkeszkenő, ott lobognak a hajfonat színes pántlikái (Keleten, a leánysírokon az egész hajfonatot márványba, kőbe faragja a mohamedán) s a fejába bokréta van dugva, virágból, tollúból; piros, kék főtés a gombfákon — és a jószágos természet betakargatja pázsittal, behinti mezei virággal hazatért hű gyermekei kertjét. És ahány sír, a kelő nap felé tekint valamennyi, hogy a

BAYATAL, NYÁRSZÓN. (382)

AZ INAKTELEKI TEMETŐ. (384)

bandaszóval temetnek. — a leányok rúdra kötik gyöngyös pártáikat, pántlikáikat, legszebb színes kendőiket úgy kisérik utolsó útján társukat.

Népművészeti szempontból nagyon érdekes, mert ősi, a máig is alkalmazott fejfa, a «fából való gombfa», a «fűtül való fa», amit így hívnak, még ha kőből van is («fűtül való fa kőből»). A jobbára református kalotaszegi nép nem állt keresztet a sír fölébe (csak a bácsi és jegenei katolikusok (386.) s a románok), hanem fatönköt, amelyeknek faragott díszítése gazdag és változatos. Bár a mult századból maradt síremlékek kőből vannak, az ősi forma a fa, esakhogy a régiek elkorhadtak, míg a kő jobban állja az időt. Bánffy-Hunyadon már múlik a régi fejfa állítás szokása, kivált amióta temetkezési vállalat is megtelepedett az erősen városiasodó nagy faluban, — temetőjében ninesen már egyetlen ősi formájú ép fejfa se, a síremlék gyárilag készül. A többi falvakban maga a nép készíti a fejfákat, hagyományos régi formákhoz alkalmazkodva.

Szerkezetileg öt részt lehet megkülönböztetnünk a fejfákon (a fejfák formáit utánzó sírköveken ez az öt nines ilyen határozottan hangsúlyozva): a felfelé végződés kifejezése a legfelső faragott rész; a fejfa homloka, ahová a díszítés kerül; az eresz, valami párkány módra kiugró rész, mely esőtől védi a fejfa fölírását; a törzs, amelyen a fölírás foglal helyet és a földbe ázott láb.

A négy felső rész közül el-el marad egyik vagy másik, de az eresz nem hiányzik a fejfáról soha, sőt a legegyszerűbbeken éppen az eresz képezi az egyedüli tagozást (388., 389.) A felső faragott rész elemei: a tulipán, a csillag (ket egymást atható tetraéder) s a gomb, mely a kocka négy vízszintes élének legömbölyítéséből keletkezik úgy, hogy a függélyes élek többé-kevésbé megmaradnak s megmarad a függélyes lapok közepso része is, mint keskeny szegély vagy él; lesimítják azonban e függélyes éleket is, így új lapot kapva, keletkezik a sokszögű gomb. Ha a lemeztzések font s alatt találkoznak, ket alsó lapjakkal egymás felé fordított esonka gula jó létre, amely néha egész vékony lappa változik. Szerepelnek a hasábkocka s a kimetszésök révén megmaradt mertani formák is. Ezeket az elemeket kombinálják a fejfákon, illetve, ezek az elemek egymással váltakozva sorakoznak egymás fölé, csak a tulipán marad érintetlenül a fejfa esücsán, de kerülhet csillag vagy gomb is a helyeche. Homlokán egész szélességeben marad meg a fejfa és a díszítés felvételére alkalmas frizszerű tagozást nyer. Az eresz ugyan gyakran kiugrik párkányszerűleg a homlok síkjából (389.), de az írást mégis védelmezi.

Ezektől elterő, érdekes formája a fejfának, az «S»-alakú löfejre emlékeztető levegződes, amely néha az előbbiekkal kombinálva is előfordul, de egészen (390.) egyszerű alakjában a leggyakoribb.

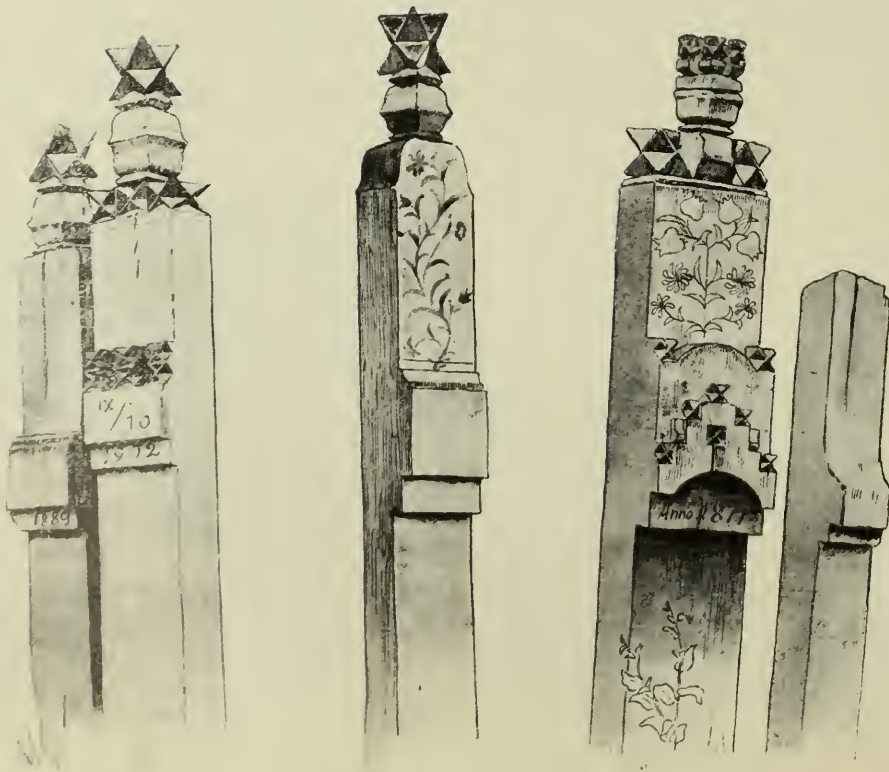
Előfordul, bár ritkábban, a törzs jobb és bal oldala vonaddfszesen is, míg a kevésbbé művészies, esztergált formák gyérek. (391., 392.)

B.-HUNYADI TEMETÉSI TÁBLA. (385)
(Négyeseres kissebbítés.)

FEJFA (DARÓC, BOGÁRTELKE, GENYE); BÁCSI SÍRKÖVEK. (386)

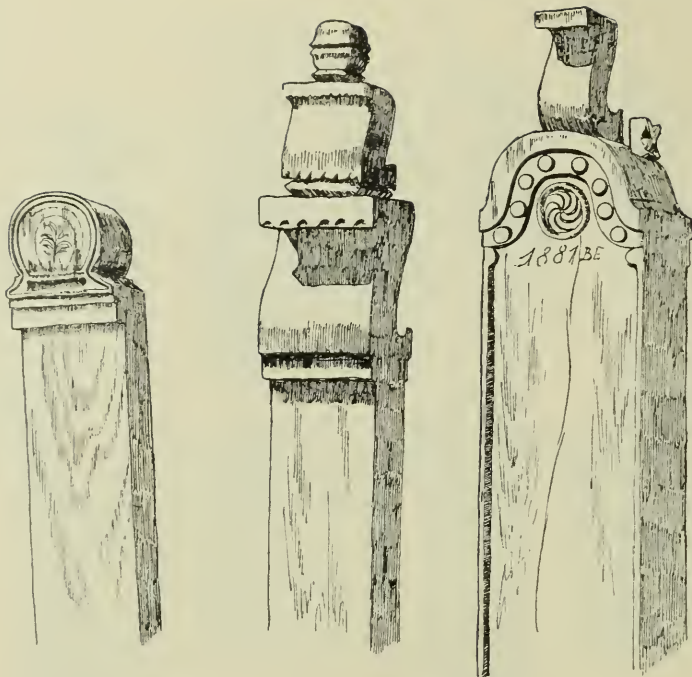

M.-HÍKAL. (389)

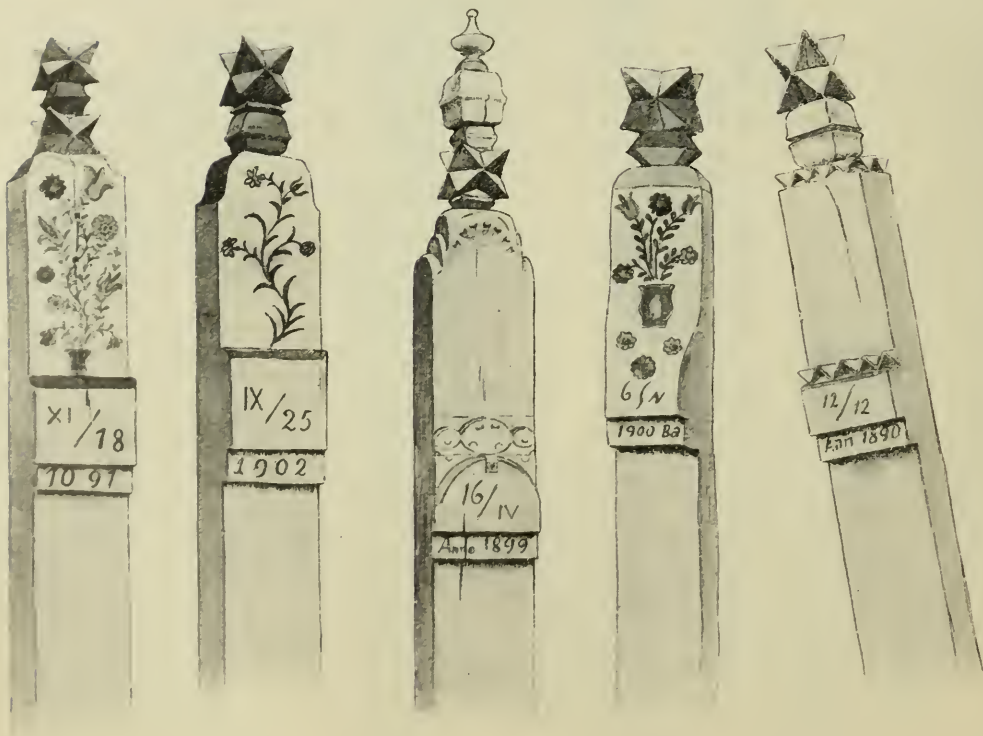

1. Nagy-Almási fejfa, beégetett díszítéssel. 2-3 Nagy-Almási fejfak. 4-5 Magyar-Győr-Vásárhelyi fejfak. 6. Nagy-Petrii fejfa. 7. Kalota-Szent-Királyi fejfa. 8. Nagy-Kapusi fejfa. 9. Szilamai fejfa. 10. Körösfői fejfa. 11-12. Inaktelki sírkövek. GRSS.

1. JÁKÓTELKE. 2-3. DAMOS. (390)

M.-BIRAL. (391)

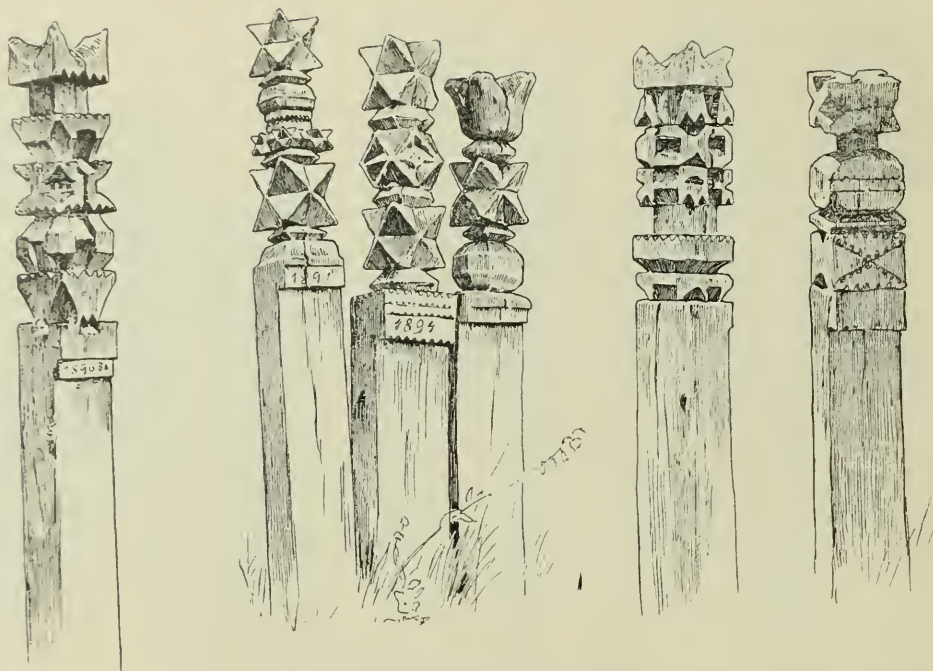
1-2. SÁRVÁSÁR. 3-7. M.-GYERŐ-VÁSÁRHÉLY. (393)

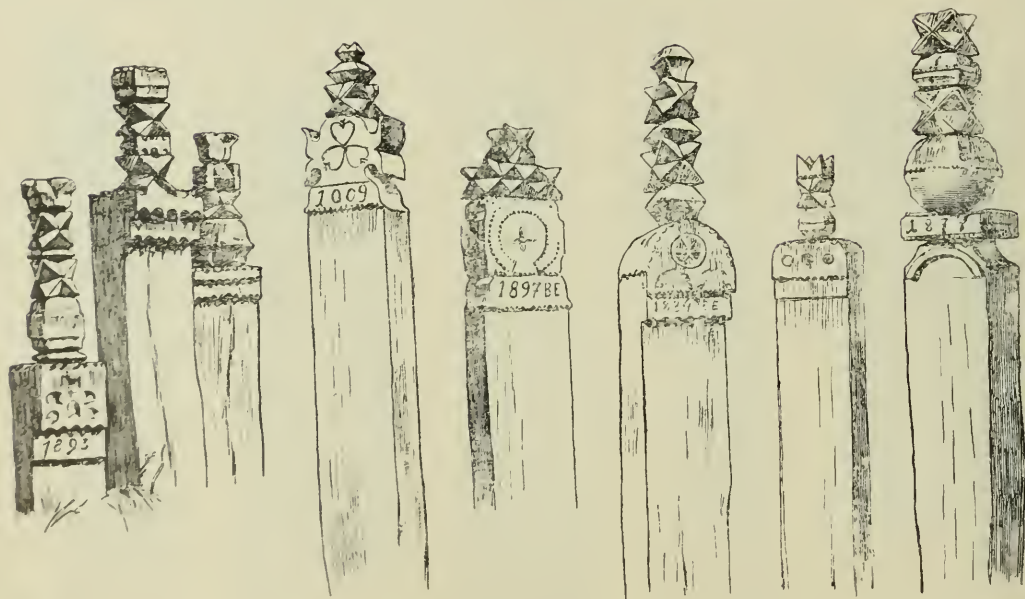
1-2. M.-VALKO, 3. KÖBÖSFŐ, 4-8. SÁRVÁSÁR (395)

Változatos a felső végződés tulipánja: rendszeren negyágú es mertani szegletes alakú vagy elgömbölyített, de lehet lapos háromágú is. Érdekes az az erőszre épült nagy tulipán-féle végződés, amiből a négy ág további osztásával lesz nyolc aljtó. (393—406.)

A gomb végződés is több változatot mutat; néha fenyő tobozra emlékeztet néha pedig kockából legömbölyített négyszögű gombot mutat. (407.)

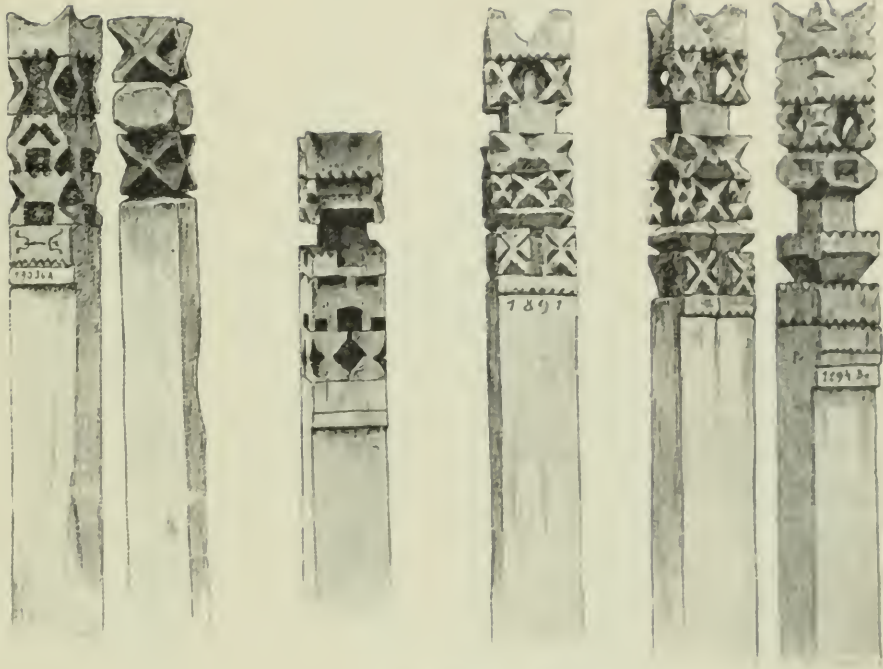

MAGYARÓKEREKE. (395)

MAGYAR-VALKÓ. (394)

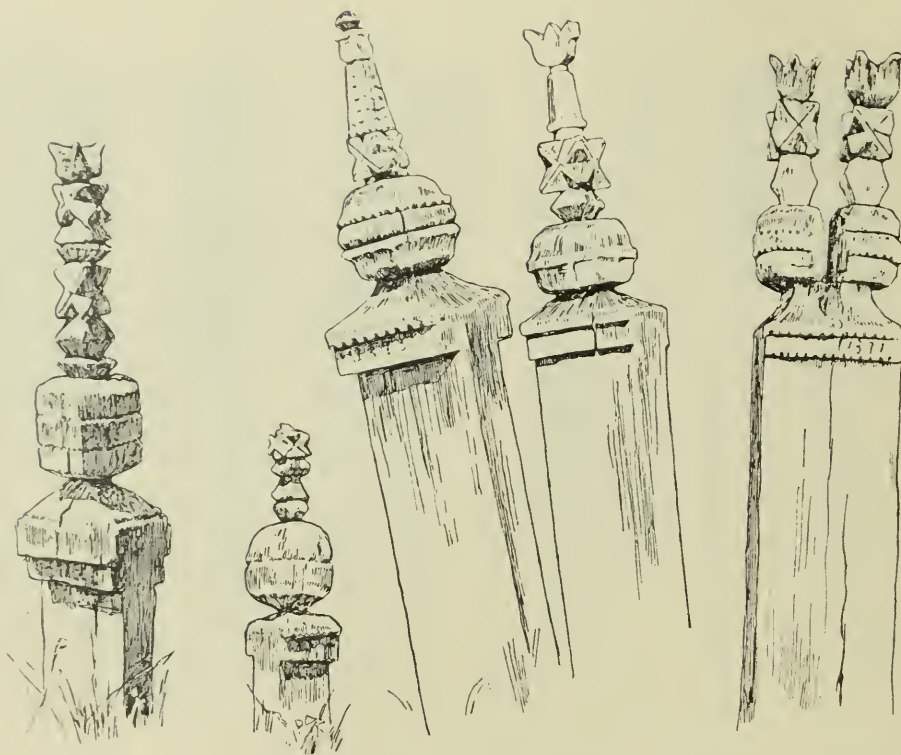
Gyakoribb a csillag végződés (két tetraeder áthúzásából képzett idom), amit kockából faragnak ki oly módon, hogy a kocka szabadon álló lapjain meghúzzák a keresztező átlókat s az éleket bemetszik mindaddig, míg az átlók felezési pontjait összeköthetik egy egyenessel, mely oly két háromszög közös alapját képezi, amelynek másik két oldalát az átlók fele része alkotja. E könnyű technikai megoldás magyarázza, hogy e dísz alkalma-

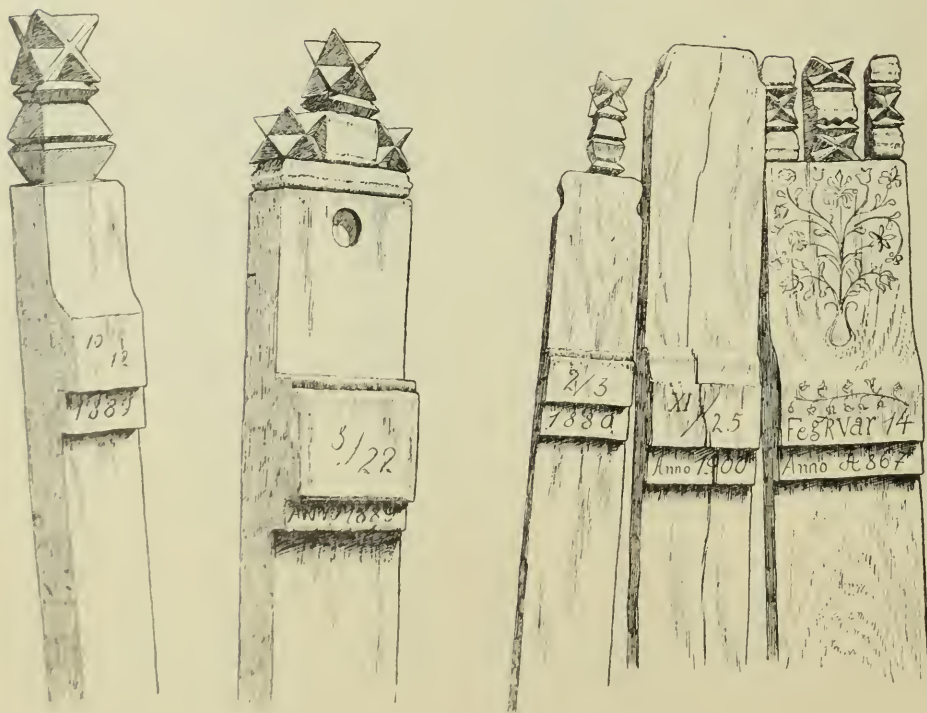
MAGYARÓKERÉK. (396)

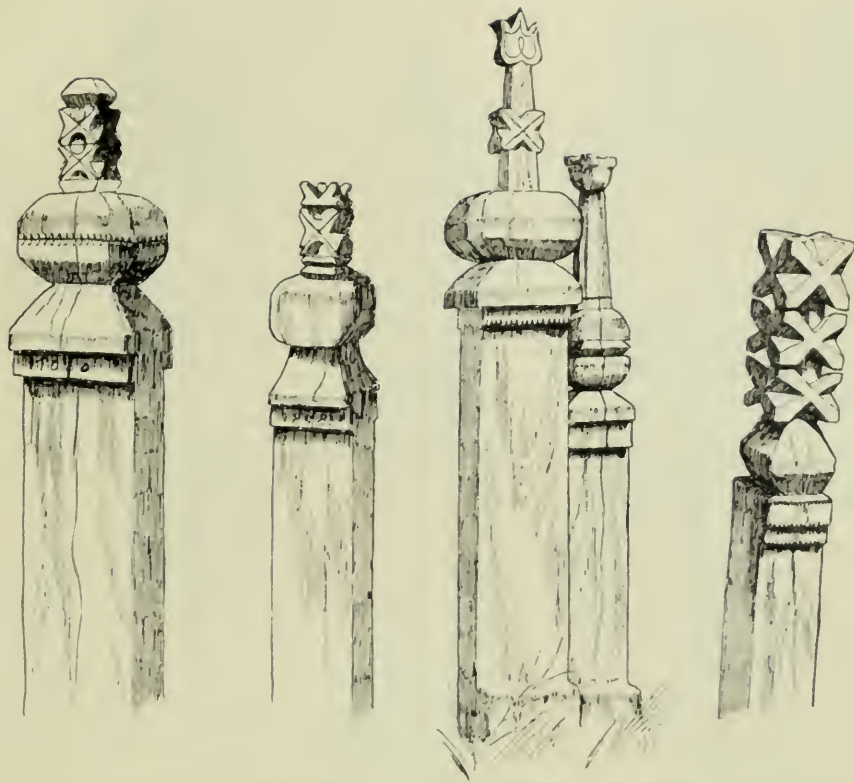
1. JAKÓTIKI 2-3. DAMOS. 6. MAGYARÓKERÉK. (397)

1-2. DAMOS. 3-5. ZSOBOK. (398)

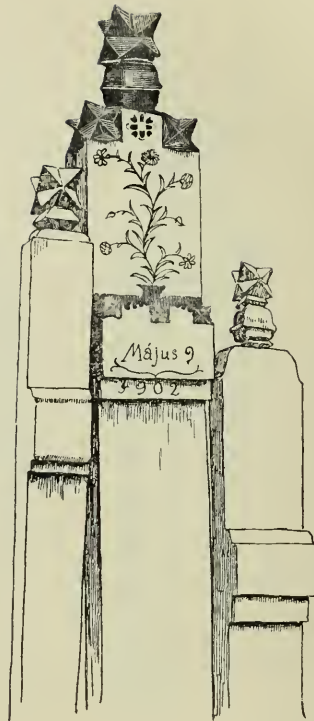
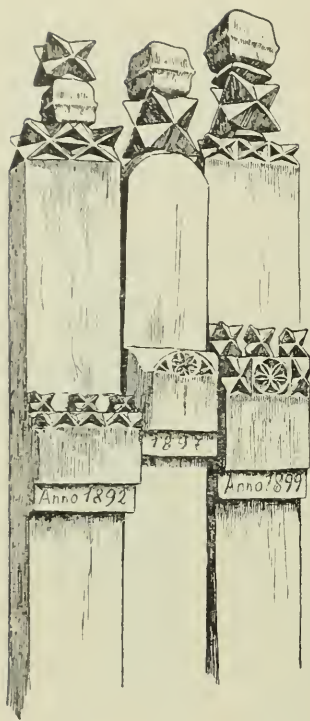
M.-BIKAL. (399)

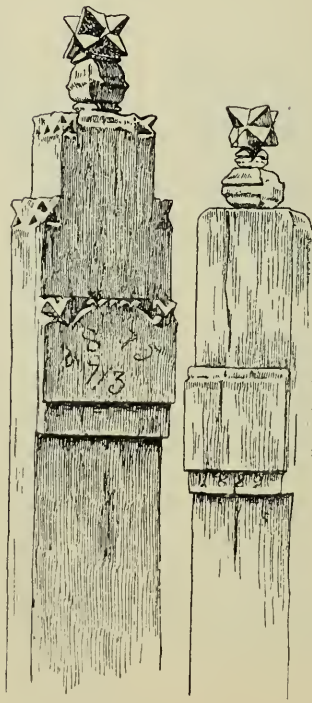
1. FARNOS. 2. SZUCSÁK. 3-5. MAGYARÓKEREKE. (400)

1. KALOTA-SZENT-KIRÁLY. 2-4. M.-GY.-VASARHELY. (400)

M.-BIKAL. (402)

M.-BIKAL. (403)

FEJFÁK ÉS SÍRKÖVEK
(NAGY-PETEI).
(404)

KÖVETUTÁNZÓ
ZSÓBOKI FEJFA.
(405)

zása oly gyakori; gazdag léven sík felületekben, saját és vesett árnyékával igen hatásos díszítés.

Érdekesek a török síremlékekhez hasonló turbános fejtők (408–9.); a gombokon többszörös vízszintes vonalozás van s a gomb tetején egy kisebb gomb ül.

E néhány elemnek egymásra építése s változtatása sokféle kiképzésre ad alkalmat, mint azt képeink mutatják; e tulipán-gomb-esillagdisznak kettős-hármas halmozása is gyakran előfordul. A laposabb fejtőkön néha ívekből összetett profilokra is akadunk s találunk csupa egymás alá helyezett laposabb és magasabb esillag alakokat is, de akadunk egészen különös alakokra is, amelyen csillagokból áttört formák vannak. (410–16).

A fejfa homlokán sokszor megtaláljuk a már többször említett református virágvázát gazdag, színes változatokban. (406)

A fejfa díszítések mértani változatai az utcaajtókról ismert köröztáshoz származnak. A homlokra felvésik az elhunyt foglalkozását jellemző szerszámokat is, a esztrinda dikését, az acs szekerejét, fűrészt, haltát, a földműves ekevasát, a cigány hegedű-

B.-HUNYAD. (406)

vonóját, az asszonyok orsóját, vetélőjét s egyéb szimbolumokat; leány nyugszik a sírban, ha alul nyílott koszorú van a fejfa homlokára vésvé. (387)

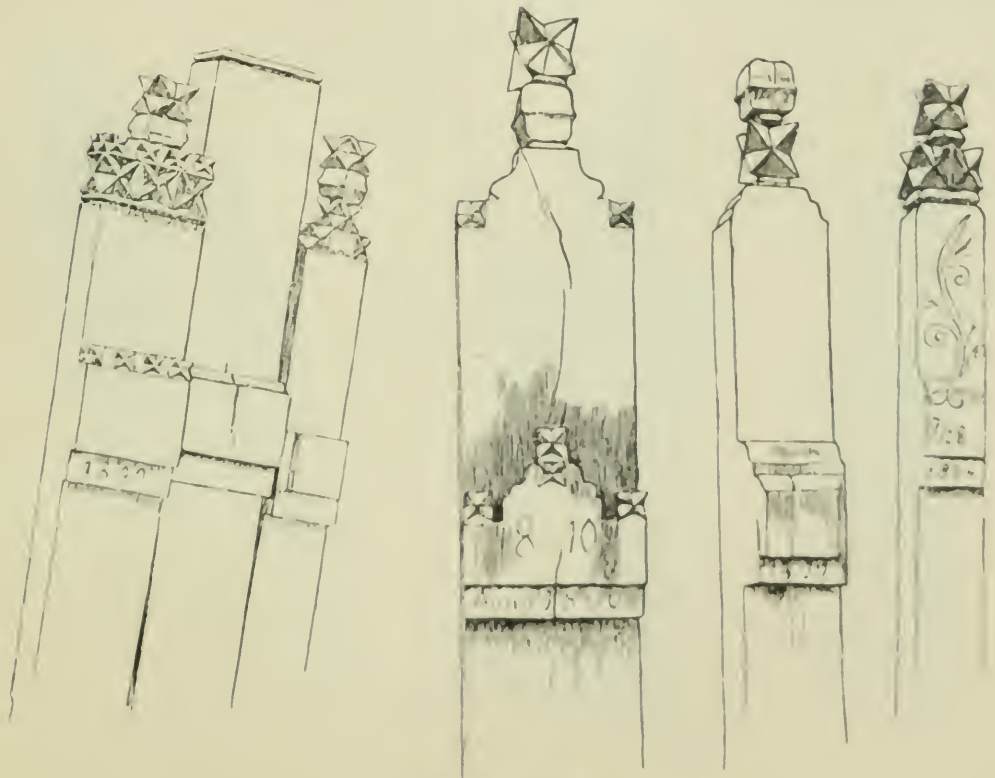
Az eresz rendszeren két tagozású, szélén fűrészcs, rovátkos a dísz; e díszítés különben egyebütt is szokásos. szívesen alkalmazzák ott, ahol egyenes vonalakat kell lágyabbá, változatosabbá tenni. Az eresz síkjára kerül legtöbbször a dátum is.

Az eresz alatt kezdődik a fejfa törzse s ezen a megható naivsággal fogalmazott felírás tipikus rímekbe szedve; hol magát az elhunytat beszéltetik első személyben, hol harmadik személyé a mondóka, vagy vegyesen.

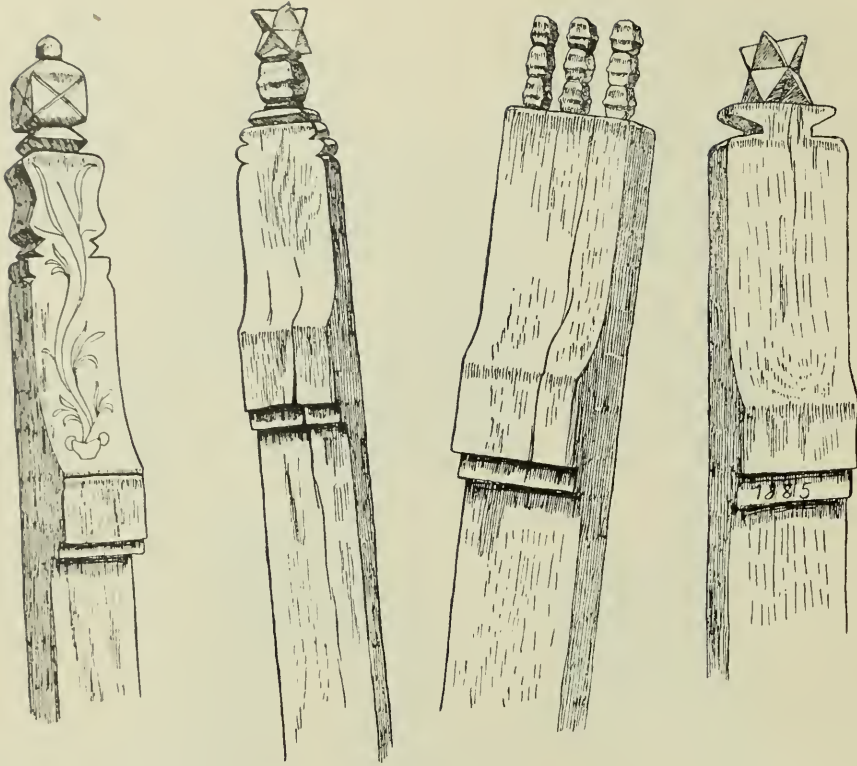
Íme néhány jellemző formája a Kalotaszegen szokásos sírfelírásoknak:

FEJFA, «HÁROMÁG»-GAL S ENGEM NE FELEJTS KOSZORÚVAL; FEJFAK ÉS SÍRKÖVEK (SZTANAL) (108)

ML-BIKAL (107)

M.-BIKAL. (409)

M.-BIKAL. (410)

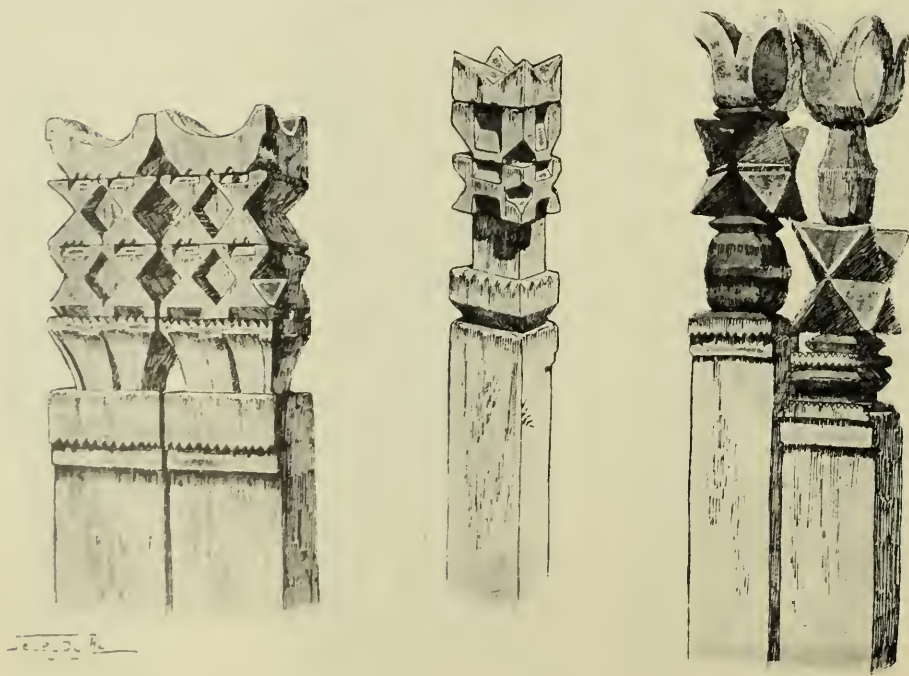
MAGYAR-VALKÓ. (11)

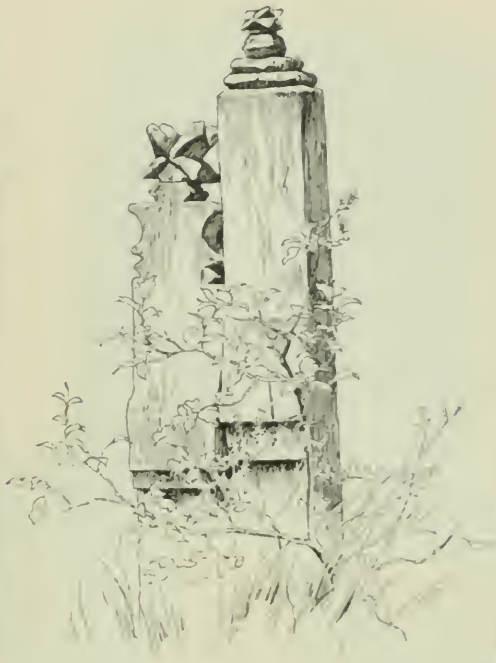
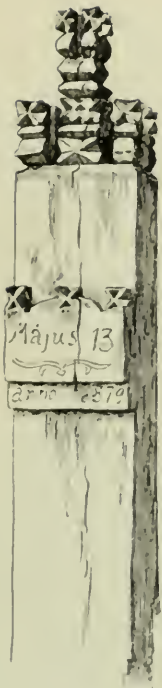
KŐBÁNYA. (12)

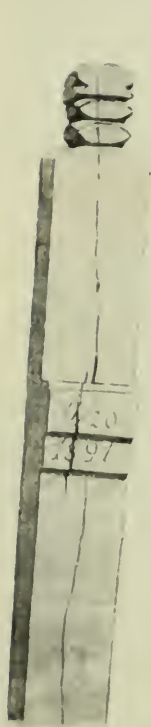
MAGYAR-BIKAL. (413)

MAGYARÓKEREKE. (414)

MAGYAR-BIKAL. (415)

1893/1894

JAKÓTELKE. (416)

Megálj' oh ha
Landó
Tekints e
Gyász
Kőre
Kovács Nagy Fe-
Renc
Nyugszik enek
A tövébe
68 évre terje
Dett élete
Poraink nyugosz-
Nak e föld
Üregébe.

SÍRKŐ, INAKTELKÉN. (417)

RÁC KATA
LIN VOLT A
NEVEM KE
LEMEN MÁR
TON VOLT
FÉRJEM
ÖTVENHÉT
ÉVEKET ÉL
TEM A FÖLDI
RÖVID ÉLET
BE MIUTÁN
ÉLTEM KIMULA
TÉTETTEM LE
E SIRBOLTBA
1884-İK ÉV
JANUÁR
30-İK NAPJÁRA

IT
PÓRLAD FEKETE
ANDRÁS SZÜL 1838
BA OKTOBER 14-ÉN MH 1904-ÉN
FEBRUÁR E KÖVET
ÖZVEGYE KOVCS
BIRÓ KIS ANA EMEI
TE

Itt nyugszik Ambrus
ERZSÉBET élt
Páros ÉLETET 36
ével
Egész ÉLETET élt
68 évet Meghalt
1904
BE

1868
E GYÁSZKÓ FEDEZI DAKO
GYÖRGYÖT VOLT FÖLDI
ÉLETE
77 ÉV BÉKE PORÁRA
DAKÓ JÁNOS TSINÁL
TATTA EZ EMLÉKET

SZIÁNA. (418)

M.-GY.-VÁSÁRHELY. (419)

ITT
 NYUGSZIK
 MÁRK PÉTER
 SZÜLETETT 1883-BA
 JULIUS 11-ÉN MEGHALT
 1898 AUGUSZTUS HÓ 12-ÉN
 E SÍRKÖVET KÉSZÍTET
 TÉK SZÜLŐIK
 MEGÁJ Ó HALADÓ
 TEKINCS E SÍR KÖRE
 OLVASD EL KI NYUGSZIK
 ENNEK A TÖVÉBE.

Enéma sír hanta
 Lal Nyugszik
 Bokor János
 Szület. 1847 Be
 Jan 9 Én Meghal
 190
 Es Neje
 Juhász Kata Szü
 letett 1852 Be
 Május 22 En Meg
 Halt 1898 Ba No 26
 Béke PORAIRRA

ITT NYUGSZIK KOVACS
 VARGA ISTVÁN ÉLE
 50 ÉVET A PÁROSBAN
 20 ÉVET ZSIGA KATÁ
 VAL MEGHALT 1880-BEN
 ITT NYUGSZIK
 ZSIGA KATA ÉLE
 MEGHALT
 (Bokor János es Zsiga Kata még ét
 s majd ide temetkezik.)

ZSÓBOK. (120)

M.-GY.-VÁSÁRHÉLY. (121)

FESTETT DÍSZLETES SÍRKŐ (KÉK-ÉHÉR-PIROS)
 M.-GY.-VÁSÁRHÉLY. (122)

FESTETT DÍSZLETES SÍRKŐ (ZSARTEKÉN). (123)

«HÁROMTOLLÚ» A FARMOSI TEMETŐBŐL; ZSÓBOKI FEJFÁK. (425)

DAMOS M.-BIKAL. (124)

MIT JÁRSZ ITT VAN
DOR UTAS EZ NEM
AZ ÉLŐK HANEM A
HOLTAK MEZEJE
HANEM MÉG IS
ÁLLJ MEG TEKINCS
EZ EMLÉK SIR KÖRE
MELYET EMELT EGY
FÉRJ TUDNILLIK
VIG PÁL
ITT NYUGSZIK AZ
URBAN A MEGHÖL
TAK SORÁBAN
ÉLT 63 ÉVET

1896

MEGALLJ OH VÁNDOR
TEKINCS E GYÁSZ KŐ
RE MELYET EMELT
VIG PÁL HÁLÁS
BUZGÓ INDULATJÁ-
BÓL EMLÉKŰL NEJÉ
NEK TÖRŐS KATÁ
NAK S ONMAGANJAK
HADD PIHENJÉK
ALMAIKAT CSEN
DESEN A HIDEG
FÖLD ALATT

1881

DARÓC. (420)

SZTÁNA. (426)

SÍRKÖVEK A DARÓCI TEMETŐBEN. (428)

ZSOBOK. (427)

SÍRKÖVEK A ZSOBOKI TEMETŐBŐL. (429)

FEJFÁK ÉS SÍRKÖVEK ZENTELKÉRŐL. (430)

A sírfelírások betűinek rajza korántsem olyan ügyes, mint a díszítések faragása; a betűk kezdetlegesek s gyakran régi módisan, egymásba vannak helyezve.

A férfi fejfák egy része színes, főleg a gyermekfejfák gombját szokták kiszínezni s előszeretettel használják az erős kék, vörös és zöld színeket. Néha váltakozva jelennek meg e színben a csillagok és gombok, máskor a csillagok belső síkjai vannak egyenlő színnel mázolva, míg a többi részre egyéb szín kerül: néha csak az éleket színezzik.

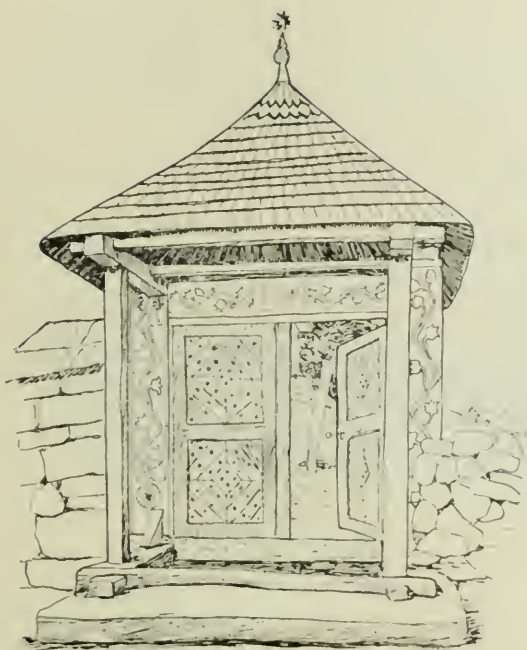
Említettük, hogy a fejfának és a sírkőnek élesen elválasztható karaktere van; a kettő közt mutatkozó eltérést a kő megmunkálásának technikai természete magyarázza; míg ugyanis a fejfáknál a fa anyaga, mély bemetszésekkel, vékony keskeny formákra utal, kőszíremlék ilyen megmunkálása ritkább, inkább a gömbölyű összefüggő formák uralkodnak s helyesen, mert ez kőszíremlék és időbírabb. Az a parasztművész érzi a

A KIS DEDEKÉ A MEN
NYEKNEK ORSZÁGA
FERENC KISS ANNA
KI ITT LELE NYUGHEL
JÉT JÉZUSSÁNAK
VÁRJA DICSÓ JÖVE
TELÉT ÉLETE RÖVID VOLT
EGY ÉS FÉL ÉV VALA
MIDŐN SZÜLŐINEK
GYÁSZOKRA
KIMULA
MEGHALT 1870-İK ÉV SZEPT
EMBER 20-ÁN.

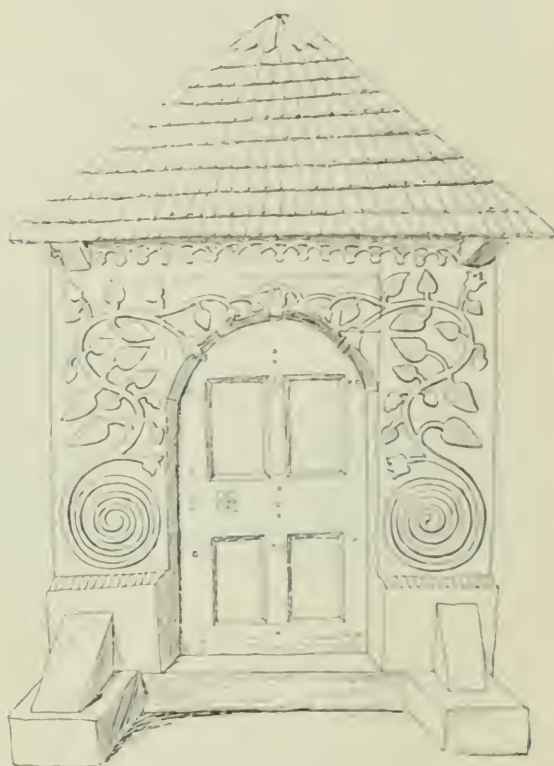
Egy nemzeti címeres sírkövön:

Ezem emlékkövet
Alutczai Özv.
Varga Mártonné
Készítette
Elhunyt hat gyereke
emlékére
Béke Poraikra
1903
június 4-én

KOVÁCS GYURI KIS
ANNA TETETETT LE
E SIRBA KORÁN
MULT KI ÉLETE
CSAK HÉT ÉVET ÉL
IETE SZÜLEINEK
NAGY BÁNATOT
Ő HALÁLÁVAL O
KOZOTT MEGHALT
1878 IK ÉV SZEPT
EMBER 25-ÉN
NYUGODJOK TESTE A
FÖLDBE LELKE PEDIG
AZ EGEKBE.

CINTEREM BEJÁRÁS, SZTÁNÁN. (431)

CINTEREM BEJÁRÁS, NAGY-KAPUSON, 1735-BŐL. (432)

két anyag karakterében rejlő különbséget és nem utánozza értelem nélkül a fához oly jól illő csillag, tulipán s gombdíszt a kővön is; bármily gyakori és jellemző ezeknek egymásra építése, változtatgatása a fejfáknál, a kősíremlékeken nem igen találunk ilyesmit. Ahol a nép át is vesz valamit a fejfákról, ott is erőteljes, vaskosabb formában cselekszi, megmaradván a kő megmunkálhatás keretén belül. Inkább előfordul, itt-ott, hogy a fejfa utánozza a sírkövek formáját és díszét (427).

A kőfaragó leginkább az ereszt kiképzésére szorítkozik, mely a felirast védi s teltele keskenyedő alakjaival fejezi ki a beveződést, amit különböző ívekből szerkeszt össze. Tanulságosak a sírkövek profiljai. Barokra emlékeztető, rendszeren egy domború és két homorú ívből összetett végződés képezi magát az ereszt is, valamivel előre szokván a felírás síkjától. Néha futó díszites van rajta, néha kettős tagozású itt is az ereszt és az alsó tagozást apró lapos gombformák töltik ki (429). Az ereszt íve alá kerül a dísz, koszoru, levélfüzér, mértani formák s egyebek. Ez alatt van a felírásra szánt hely, amit többnyire egész hosszában két egyenlő részre oszt egy fölfelé tulipán vagy levellel végződő plasztikus vonal. E tér olykor csak részben van kitöltve, hely marad, mint a fejfákon, újabb felírásnak; nem ritka, hogy még életében elkészített egyik-másik jobb modu ember a sírkövet s nevét is rávéseti, helyet hagyván a halalozas dátumának. Füstik, színezik a sírköveket is, erőteljes tiszta színekkel. Sajnos, a városi tucatmunka hatása, éppen a sírkövek révén, meglátszik már a temetőben is. Empire hatás, barokk hatás látszik itt-ott, az inaktelki sírköveken leggazdagabb a tagolás.

A fejfákra három ágú «engem ne felejts»-nek is nevezett bokrétát illesztnek, télen pedig fehér tollbokrétát libegő szakagdiszszel; legény sírokon, sok helyt kedvesük kendője lobog a fejfa mellett magas lécre szegezve, átlyuggatva a gyász jeléül. (383., 388., 408., 425.) Eredeti a koszorút helyettesítő három ágú fa, a villa, amelyet a sírlábához szúrnak le vagy a gombfa hegyébe tűznek; leány síron a fejfát a leány kedves fejkeszkenőjével takarják le. (387.)

A temető előtt, kivált ha templomudvaron van a temető, szép kapu áll, így Sztánán (431) s Nagy-Kapuson (432.). Ez utóbbi igen régi (1755-ből) jól megmaradt fakapu, szép és eredeti rajta a csigagombból kiinduló ág s az ágon a levelek és a tulipán.

JEGENYE HATÁRA.

TARTALOM.

	Lap		Lap
Bevezetés	5	Templom	63
A népművészetről	17	Ház	87
Kalotaszeg	31	Temető	253
Viselet	45		

KÉPEK JEGYZÉKE.

Lap	Szövegeképek.	Lap	
7, 11.	Bánffy-Hunyad.	41, 42.	Kétesd falu.
13.	Kalotaszegi varró leányok.	41.	Egy kalotaszegi parasztleány keze.
15.	Gyermekcsoport.	42.	Cuca Szűcs Istvánné, írőasszony, (Bánffy-Hunyad).
19.	Kalotaszegi boglyák.	43.	Kalotaszegi varrottas (Sztána).
20.	Sárvásár falu.	47.	Magyar-Bikal faluból.
22.	Sárvásári utcaajtó.	47.	Vasárnap a templom előtt, Bogártelkér.
23, 27.	Nyárszó faluból.	48.	Női viselet, Körösfőn.
25.	Régi «mézes-pogácsa» minták, Bánffy-Hunyadról.	48.	Körösfői férfi, szürben.
26.	Abécés tábla, Kis-Petriből.	48.	Egy b.-hunyadi udvarból.
27.	Barta Sámuel, az «őreg molnár» malma Sárvásárt.	49.	B.-hunyadi jegyesek.
28, 29.	Kalotaszegi malomrészlet.	49.	B.-hunyadi család.
29.	A sárvásári malom.	50.	B.-hunyadi fiatal pár.
30.	Kalotaszegi herekalangyák.	50.	Kalotaszegi szüregállér.
33.	A felkutatott terület térképe.	50.	Disztítés a szűrőn.
34.	Kalotaszeg-Szent-Király faluból.	51.	B.-hunyadi női viselet.
35.	Antal István János, magakitalálású «ódalos ekéje», Magyar-Bikalról.	52, 59, 60.	Körösfő faluból.
35.	Kozma Kis György faragta fejfák, Magyar-Bikalról.	52.	B.-hunyadi menyecske.
36.	Kozma Kis György, faragó földmives, Magyar-Bikalon.	53.	Pengyelen a muszuj (B.-Hunyadi).
36.	Kis Lőrinc Ferkő ezermester (Kétesd).	54.	Torockói kötény (Zentelke).
37.	Péntek Ferenc Gyugyi, öreg faragó Körösfőn.	54, 55.	Gyócsfersing (B.-Hunyad és Bogártelke).
37.	Kapubálvány, Vistán (házörző kutya).	55.	B.-hunyadi hajadonok templomozás után gyócsfersingben, pártával.
38.	Zentelke faluból.	56.	Púzós váll (Kalota-Szt.-Király).
39.	Vásár B.-Hunyadon.	56.	Nyárszó.
40.	Magyaró-Kereke falu.	57.	B.-hunyadi selyemvarrásu, mejjre való.
		57.	Csipkés mejjrevalók Bánffy-Hunyadról és Zentelkéről.
		58.	Bánffy-hunyadi zoldselyem varrásu piros eszma.

Lap

58. B.-hunyadi pártás hajadon.
 59. A szücsmester szerszámái, B.-Hunyadon.
 61, 65. Damos faluból.
 66. A daróci templom padjairól.
 67. A farnosi templom karzatáról.
 67. Régi templomi kendők (Daróc).
 68. A magyaró-kerekei régi és új ev. ref. templom.
 68, 69. A ketesdi templom.
 68. A ketesdi templom alaprajza.
 69. A ketesdi templom bejárása (a «kendő-igazgató».)
 69. A ketesdi templom úrasztalának régi terítőjéről.
 70. A magyar-valkói templom.
 70. A magyar-valkói templom alaprajza.
 70. Részletek a magyar-valkói templomból.
 70. Szószék a magyar-valkói templomban.
 71. A magyar valkói cinterem.
 71. A magyar-bikali harangláb.
 72. Festett menyezettáblák a magyar-bikali templomból.
 72. Festett menyezettábla a sztánai templomból.
 72. Festett menyezettáblák a daróci templomból.
 73. A b.-hunyadi templom.
 73. A b.-hunyadi templom alaprajza.
 73. Ablakok a b.-hunyadi templom régi részén. — A régi harangtöke. — A karzat ajtajának tagozata. — Az ablakok iverének aránya.
 74, 75. Régi varrások.
 76. A b.-hunyadi templom bejárása.
 77. A b.-hunyadi templom hátsó része.
 77. A magyar-gyerőmonostori templom.
 78. A damosi templom patyolatkendői (XVII. század).
 78. A nyárszói templom.
 78. A sztánai templom.
 79. Az új templom, Kis-Petriben.
 79. Az új templom, Jákó-Telkén.
 79. Kereszt-típus a katolikus Jegenyén.
 80. A jegenyei katolikus templom.
 80. A damosi templom.
 80. Festett kar- és menyezettáblák a kis-petrii régi templomból.
 81, 82. A kis-petrii régi templom fölszerelésének maradványai.
 82. Pad a kis-petrii templomból.
 83. A körösfői magyar templom részletei.
 84. A körösfői cinterem bejárása.
 84. A körösfői templom.
 85. A körösfői templom tornya.

Lap

86. A meregyói oláh templom magyar diszitése.
 89. Jákó-Telke faluból.
 90, 91. Ácsmunkák.
 92. A kalotaszegi csűr típusa.
 93. Zsobok faluból.
 93. A boronás faházak építésének módja.
 94. Tamás Péter Bolha épülő háza, Magyaró-Kerekén.
 94. Szilvaaszaló Damoson.
 95. A kemence padkáján, B.-Hunyadon.
 95. Csorgó a forrás fölött, Mákón.
 95. B.-Hunyadon.
 96. A kemence padkáján, bonya (nagyanya) az unokájával (B.-Hunyad).
 96. Pihenés (B.-Hunyad).
 97. Vince Ferkó háza, Damoson.
 97. A ketesdi tiszteletes csűrje s kútja.
 97. Tornácos ház, Damoson.
 98. Lőrinc Pál házatelke, Magyar-Valkón.
 99. A legrégibb ház, Sárvásáron.
 99. Néhai Bálint Están elhagyott háza s csüre, Damoson.
 100. Kolozi István házatelke Ketesden, 1842-ből.
 100. Az Öreg Miklós Kata háza, «pár száz éves, amióta a falu áll», Magyaró-Kerekén.
 100. Daróc faluból.
 101. Vizlevezető egy daróci kőkerítésen.
 101. Kőkerítés Albert Márton Patac háza előtt, Körösfőn.
 101. Korpos Márton Róka kőkerítése, Zsobokon.
 102. Bálint Kelemen házatelke, Magyar-Valkón.
 103. Vince György Ebes kupszegezett utcaajtaja és kerítése, Damoson.
 103. Csupos utcaajtó, leveles kapu és deszka-kerítés, Magyar-Valkón.
 104. Bálint Bandikó András házatelke, Magyar-Valkón.
 105. Marcikó Gyuri telkéről, Magyar-Valkón.
 105. Új ház, Ketesden.
 105. A ház (szoba) berendezése, Kalotaszegen.
 106. Megsokasodott «csalárd» (család) és Bokor István háza, B.-Hunyadon.
 106. Bálint Palkó Pál háza, Zentelkén.
 106. Balázs Gyárfás «kűháza», Bácsott.
 107. Bogártelke falu.
 107. Három család háza («trunkus telek»), B.-Hunyadon.
 108. Lőrinc Pál házatelkéről, Magyar-Valkón.
 109. Sztána faluból.

Lap

109. A kalotaszegi «kirakott» udvar típusa (B.-Hunyad).
 110. Régi ház udvara, Magyaró-Kerekén.
 110. Udvar B.-Hunyadon.
 111. A legrégibb csűr s udvar Magyaró-Kerekén, Péter Pál Palkó portája.
 111. Daróci udvar.
 112. Bogártelki udvar.
 112. Régi udvar, B.-Hunyadon.
 112. Félszer (ujabb módi), Zentelkén.
 113. Tyukól a ház végiben, Nagy-Almásán.
 113. Bogártelke faluból.
 113. Hínces kútágas és tyukól Nyárszón.
 114. Egy gyérő-vásárhelyi udvaron.
 114. Nyári konvha, Sárvasárott.
 114. Hímes és galambucos kútágas, Magyar-Valkón.
 114. Tulipános kútágas, Darócon.
 115. Péter Hosszú Pista szélmutatója, Magyaró-Kerekén.
 115. Vízmerő sajtár, (Nyárszón).
 116. Vaskilincsek Tamás János zsidó házá, Magyaró-Kerekén.
 116. Elromlott zár rugóját helyettesítő készség, Sztánán.
 116. Kilincskésztség, rugóval, egy nagy-almási szobaajtón.
 116. Nyárszói ólajtó.
 116. Szérűseprő nyírfából, Kis-Petriben.
 116. Kacattartó a házvégiben, Magyar-Bikalon.
 116. Nagyalmási vályú («fogás»)
 116. Nyárszói egérfogó.
 116. Berec Bandi Márton önműködő ajtó «bakasztó»-ja, Sztánán.
 116. Tasnádi István Tulogdi kilincskészége a pincén, Kis-Petriben.
 117. Albert János Jankó új háza, Bogártelkén.
 117. Péter András Paszula, égett ember új háza, (Jákótelke).
 117. Új ház Darócon.
 118. Korpos György Pál háza, Körösten.
 118. Nagyalmási új ház.
 119. Kis Lőrinc ezermester háza, Ketesden.
 119. Gáspár István, daróci földműves, maga-épített háza.
 120. Galambos tornác Jegenyén, alatta a pince.
 120. Márton András kurátor háza, Damoson.
 120. Máté János Jánoska harangozó régi módi háza, Ketesden.
 121. Újabb ház, eresz alá épített utcaajtóval, Mátkón.
 121. Kovács János háza Bogártelkén, füstölt és figurálisan hímes utcaajtóval és kapuval.

Lap

122. Tornác-szegellet föltalazott karfával, Vistán.
 122. Eresz- és karfa-részletek Bácsott; rácsos ablak, Jákótelkén.
 123. Gyurka János házaeleje Zsobokon; különböző karfák, maga a földműves gazda csinálta.
 123. Peter János háza Magyar-Valkón, esinosan állított utcaajtóval.
 123. Kalló Bandiék tornác oszlopa tulipános vágással, Magyar-Gyergyóvásárhelyt.
 123. A kurátor házatornáca M.-Valkón; más házból való cserény (rácsos ajtó) és karfa, Magyar-Valkón.
 124. Házzészletek Magyar-Valkóról.
 124. Hosszú János háza, Sztánán.
 125. Tornác szegellet, Darócon.
 125. Tornác, Szucsákon.
 125. Tornác, Bácsott.
 126. Magyar-gyérőmonostori tornác.
 127. Kis-Petri faluból.
 127. Sztánai házzészletek.
 128. Nagy-Petri faluból.
 128. Bálint Palkó Pál háza, Zentelkén.
 128. Kántor háza Magyar-Valkón, utca felé eső tornáccal.
 128. Régi kúrja, Magyar-Gyérőmonostoron.
 128. Ágoston Marci János háza, kő utcaajtóval, Sztánán.
 129. Utcaajtó kőből és tölgyfából, Zsobokon.
 129. Egy vistai utcaajtó.
 130. Nagy-almási, zsoboki és ketesdi fedél-diszítések.
 131. Házhomloka.
 132. Fedél-diszitek Magyaró-Kerekén, Zsobokon és Ketesden.
 132. Házzégdiszitek B.-Hunyadon.
 133. B.-hunyadi és zsoboki tornác-diszítések
 134. B.-hunyadi, ketesdi, zsoboki és magyaró-kerekei lécszegélyek.
 135. 136. Házcsupok (B.-Hunyad, Zsobok, Magyaró-Kereke és Nyárszón).
 136. Balázs Márton balványfája, Sárvasárott.
 136. Cserény (pityvar rácsos ajtaja).
 136. Cserény Antal János magyar-bikali konyhaajtóján.
 137. Ablakrácsok.
 137. Vityuló bejárás, Magyar-Bikalon.
 138. Paraszt ember kapurajza.
 138. Kis Lőrinc ezermester utcaajtója, Ketesden.
 138. Farnosi utcaajtó nagy-petru mintára.
 138. Utcaajtó 1822-ből, Nyárszón.
 138. Balázs József utcaajtója, Jegenyén

Lap	Lap
139. Kovács István Gyurka utcaajtaja, Sár-
vásárott.	148, 149, 150. Gombok leveles kapukról Ma-
gyaró-Kereken, Zsobokon és Bánffy-
Hunyadon.
139. Mihály András Pál régi utcaajtaja, Kőr-
ösfőn.	151. Kis-Petribé tévedt székely kapu.
139. Kis-Kapus faluból.	151. Magyar-Valkó faluból.
140. Nagy-Kapus faluból.	151. 152. Nyárszói festett diszítésű padláda
és asztal.
140. Kulcsár Márton utcaajtaja, Magyaró-
Kerekén.	152. Festett diszítésű nyárszói szegletpad.
140. Bálint János százesztendős utcaajtaja,
Sztánán.	152. Festett diszítésű nyárszói fali tékák és
egy szeglettéka.
141. Bálint András Andris utcaajtaja, Kalota-
Szent-Királyt.	153. Festett diszítésű fogas és tálal, Nyárszóról
141. Szénási István utcaajtaja, Zsobokon.	153. Kis fogasok, (Nyárszó).
141. Antal István utcaajtaja, Kőrösfőn.	154. Kis tükör, Damosról.
141. Antal György utcaajtaja, Kőrösfőn.	154. Festett diszítésű bőleső; menyezetgeren-
dára akasztott polc, «bakasztó»; karos-
székek és két guzsalyos szék (Nyárszó).
142. Jakab Márton Gazsi utcaajtaja, Darócon.	155. Himes székek támlai és ülőkéi, (Kőrösfő).
142. Bánffy-hunyadi utcaajtó.	156. Magyar bikali himes bőleső.
142. Bódizs István égett ember utcaajtaja,
Jákótelkén.	156. Vince Ferke János himes «ágyfű»-je, Da-
moson.
142. Kis Márton Ruzsa utcaajtaja, Zsobokon.	156. Csukó szék, M.-Bikalról.
143. Nagy-almási utcaajtó.	156. Himes kalotaszegi ágyfűk.
143. A Ketesden ismétlődő utcaajtó típus,
domború faragással.	157. Tulipános láda oldalának diszítése, Zso-
bokról.
144. Mákói és magyar-valkói utcaajtók.	158. Nyárszói festett diszítésű ládák.
144. A sárvásári tanító utcaajtaja.	158. Régi főtött diszítésű ládák, (B.-Hunyad,
Kőrösfő).
144. Kador Pál András utcaajtaja, Magyar-
Bikalon.	159. Kőrösfői székek.
144. Az oláh templom bejárása, Nagy-Petri-
ben.	159. Székek.
145. Pál János Mihók utcaajtaja, a szabad-
ságharc idejéből, Zsobokon.	159. Daróci festett diszítésű szék, Kis János
malmosnál.
145. Kovács János utcaajtaja kőből, Zsobokon.	160. Zsoboki szék- és padhátak.
145. Tamás Márton utcaajtaja és kapuzábéja,
Nagy-Kapuson.	161. Padok.
145. Imre András Bódizs, jákótelki égett em-
ber, kapuzábéjának maradványa 1848-
ból.	161. Fabojtos asztal, Darócon.
146. Sárvásári utcaajtó.	161. Kis Lőrinc ezermester pohárszéke, Ke-
tesden.
146. Oláh (Togyerics Simon) ház utcaajtaja
és leveles kapuja, Damoson.	162. Asztal, Kőrösfőről.
146. Borbély György Kefe utcaajtaja, Nagy-
Almásán.	162. Péter János Vigyáz «kamarás asztal»-a,
M.-Valkón.
146. Kocsár Andris utcaajtaja, M.-Gyerő-
Vásárhelyt.	162. Kamarás-asztal M.-Gyerőmonostorról.
146. Nagyszilágyi Kis János Bandi utcaajtaja,
Bogártelkén.	162. Sótartók M.-Bikalról s N.-Almásról, vizes
kártya, Magyaró-Kerekéről.
146. Sinkó János utcaajtaja, M.-Gyerőmonos-
toron.	163. Vizpadok.
147. Elekes Kálmán utcaajtaja, Bogártelkén.	164. Fali téka, Kőrösfőről.
147. Galambdúcos utcaajtó, Zsobokon.	165. Lukács István Berkó «öveges»-e, Zen-
telkén.
147. Szilágyi Márton utcaajtaja, Nagy-Kapu-
son.	165. Festett diszítésű «szegellet téka», Ketes-
den.
147. Leveles kapu és utcaajtó, Ketesden.	165. Vince Peti Jánosné «kaszten»-je, Magyar-
Valkón.
147. Nagy-almási utcaajtó típus.	165. Kalotaszegi himes kis székek.
	166. Miháltz Ákos, magyar-valkói tiszteletes
tékájának s ládájának főtött diszi-
tései; régi példák után főtötte ő maga.

- Lap
167. Egy daróci himes ládikó; egy nyárszói főstött diszítésű régi ládikó; modern faragású ládikó és tálcá.
167. Nagy-Almás.
168. Bábony falu.
168. Inaktelek falu utcája.
169. Kalántartók.
170. Nyárszói habaró fenyőgalyból. — Himes járomszeg, Nagy-Almásról. — Himes ostornyelek, Damosról. — Csüllő, söllő, Jegenyéről. — Sótartók, Nyárszóról. — Kilíncskészség, Nagy-Almásról. — Gyujtótartó, Darócról. — Iskatulya, Nyárszóról. — Vaskilíncs, Sárvasárról. — Kis fiók, Magyar-Bikalról.
171. Nyárszói és kalotaszegi gyujtótartó.
171. Csizmatakarító a jegenei templom előtt.
172, 173. Gyertyatartók és kincses szuszék.
174. Himes tekerők.
175. Himes esztováta (szövőszék), Körösfőről.
176. Csű. — Vetélő. — Vászonzeszítő. — Négy nyűstű csiga. — Feszítő az esztovátán. — A csiga alkalmazása az esztovátán. — Lábitó az esztovátán, (B.-Hunyad).
177. Kalotaszegi himes vászonfeszítők.
178. Kalotaszegi himes vetőlék.
179. Orsótartók és terítő.
180. Türe faluból.
181, 182. Kalotaszegi himes sulykok.
183—185. Himes kapatisztítók.
186. Lapicka (kézi mángorló), M.-Valkóról.
187. Vista faluból.
188—191. Zsoboki, bogártelki, daróci s egyélt kalotaszegi karikók (alabástrom, ólom és fa).
192. Himes mogyorótörők (Körösfő, Ketesd, Mákó, Nyárszó). — Csavarrajáró diótörő (Ketesd). — Almapotyoló (Kis-Petri).
193. Zsótárfogók, (Kis-Petri). — Karikaöntő minták, (Zsobok). — Faragó bieska, (B.-Hunyad). — Cirkalom, (M.-Gyerőmonostor). — Fűrész, (B.-Hunyad). — Kantahordó, (B.-Hunyad).
194. B.-hunyadi talyiga.
194. Himes fejsze.
194. Mákói szekéroidal-vasalás.
194. «Lyukas-fa», csírkeitató.
194. Bivaly szekérrre való saraglya, abból az időből, amikor még vasút nem járt; Miklós Mártonnál, Nyárszón.
194. Himes készség. — Himes járomfő. — Himes kocsifajtorja, (B.-Hunyadról)
194. Járom, B.-Hunyadról.
- Lap
195. Méra falu.
195. A szekér.
196. Kaszakötartó, Körösfőről és Jegenyéről. — Damosi járom. — Himes kaszanyelek Magyar-Gyerővásárhelyről.
197. Főstött és himes jármok, Damosról.
197. Himes gereblye, Gyerőmonostorról.
198. Kalotaszegi himes holmi.
199. Himes strázsabot, guzsaly, cséplő és vetőkaró, (Damos, Körösfő).
200. Damosi strázsa a strázsabotokkal
200. Topó és az inasa, B.-Hunyadon.
200. Topóné a sörmény mellett, B.-Hunyadon.
201. Földmives és pásztor ivőkészség.
202. Szarkalabas, kis-babós, nagy-babós, koszorús, buzafűs, tulipántos, sunyoros diszítésű edény, B.-Hunyadról.
202. B.-hunyadi új edények.
202. A fazekas szerszámai.
202. B.-hunyadi új tálak.
203. Hogy készül a fazék?
204. Agyagtaposás. — Agyagverőszék a butyókával. — Agyagterítés. — Agyagrögzés. — A fazekas-korong. — Égető kemence.
205. Régi kalotaszegi edények, (Sárvasár, Nyárszó).
205. B.-hunyadi új edény.
205. Kancsók a múlt század közepéről, (Nyárszó).
206. Szucsák faluból.
206. Méra faluból.
207. B.-hunyadi vőfélykulaes.
207. B.-hunyadi tojástartó.
208, 209. «Győri kancsók» diszítése M.-Bikalról, B.-Hunyadról és Magyaró-Kerekéről.
208. Kancsó diszítések a múlt század elejéről.
209. Tányérok a múlt század elejéről, (Bánffy-Hunyad).
209. Kancsó diszítések (M.-Bikal, Zsobok), a múlt század közepéről.
210. Magyarókerékei kancsók a múlt század elejéről.
211. Mákó faluból.
212. Magyarókeréke faluból.
212. Kalotaszegi kemence.
213. Lukács Márton faragó kályhacsempéje, B.-Hunyadon.
214. Kis Lőrinc ezermester kályhacsempéi, Ketesden.
214. Kályhacsempé, Kis-Petriből.
214. Rábut János kályhacsempéje, Szlánán.
214. Kályhacsempé, Bogártelkéről.

Lap

- 215, 216. Kályhacsempék Gyerőmonostoron, M.-Valkón, Mákón és Inatelkén.
 217. Bács faluból.
 218. Kenderáztatók. — Kendertörés. — Kendertörő (Nyárszó). — Kendertiló (Kertesd). — Tilolás.
 219. Tiloló asszonyok Körösfőn.
 220. Tilolás. — «Fű» összefogás. — Ecselés. — Hehelés. — Foaás a guzsalyról fonókerékre. — Motollálás. — Fonás guzsalyon.
 221. Hehelő asszony egy «fű» kenderrel, Magyar-Bikalon.
 221. Kendertépés, Körösfőn.
 221. Fonókerék s guzsaly, (M.-Bikal).
 221. Guzsalyonás orsóval, Körösfőn.
 222. Csüllés a vetőkaróról. — Vetőkaró. — Varrás. — Tekerés. — Az esztovátá mellett, (B.-Hunyad).
 223, 230, 246. Egeres faluból.
 224—229. Irás.
 231. Szálánvarrott, szedettes.
 232. Irás után varrott, Jákótelkéről.
 235. Régi kalotaszegi csomózott receminták.
 240, 242, 244. Irás után varrott minták.
 247. Szálánvarrott (szedettes) minták.
 250. Régi kalotaszegi «vagdalásos» minták.
 251. Régi s újabb kalotaszegi «vagdalásos» minták.
 252. Pókos kötés (Bogártelke).
 255. 258—273, 276. Fejfák.
 256. A sztánai temető.
 256. Ravatal Nyárszón.
 256. Az inaktelki temető.
 257. B.-hunyadi temetési tábla.
 274—275, 277—278. Sírkövek.
 279. Cinterem bejárás, Sztánán és Nagy-Kapuson.
 280. Jegenye határa.

Külön mellékletek.

- 16—17. Vasárnap délután, Körösfőn. I. tábla.
 24—25. Nagyanyó varrása, (Nyárszó). II. tb.
 38—39. A kemence padkán, Magyarókerékén. Kender tilolás, Nyárszón. III. tb.
 46—47. Kalotaszegi menyasszony. IV. tb.
 48—49. Kalotaszegi női és férfi viselet (Kő-

Lap

- rösfő, B.-Hunyad, Magyarókeréke, Mákó. V. tb. a., V. tb. b.
 52—53. Kalotaszegi köténysarkok s a vistai nyakkendő. VI. tb.
 54—55. Kalotaszegi női viselet s a párta (Körösfő, M.-Gy.-Monostor, B.-Hunyad.) VII. tb. a., VII. tb. b.
 56—57. Kalotaszegi dulandlák. VIII. tb. a., VIII. tb. b.
 60—61. Kalotaszegi kozsókók és mejjrevalók. IX. tb. a., IX. tb. b.
 64—65. A magyar-valkói templom. X. tb.
 74—75. A magyar-bikali templom menyezete. XI. tb.
 80—81. Templomozás, Körösfőn. XII. tb.
 88—89. Nyárszói szobarészlet. XIII. tb. a.
 88—89. Nyárszói ház. XIII. tb. b.
 128—129. Kalotaszegi utcaajtók, Damosról, Zsobokról, egy kapuzábé Nyárszón, s egy székelyes kapu Magyar-Valkón. XIV. tb.
 156—157. Festett diszítésű szék, Mákóról, Magyar-Bikalról és Vistáról, fonókerék, Mákóról. XV. tb. a.
 156—157. Festett diszítésű kanáltartó, Mákóról, fogas, Mákóról és Magyar-Bikalról, szék, Magyar-Gyerő-Monostorról és Mésrából. XV. tb. b.
 156—157. Festett diszítésű fapítéka, Bánffy-Hunyadról; «öveges», Mákóról és Magyarókerékéről; láda, B.-Hunyadról. XV. tb. c.
 166—167. Festett diszítésű polc, Magyar-Gyerő-Vásárhelyről; láda, B.-Hunyadról, Sárvasárról; «öveges», Mákóról. XVI. tb. a.
 166—167. Festett diszítésű kis székek, Nyárszóról. — Himes és festett sulyok, Körösfőről. XVI. tb. b.
 166—167. Damosi festett diszítésű jármok. — Festett diszítésű kis szék Magyar-Gyerő-Monostorról. XVI. tb. c.
 186—187. Zsoboki karikók.
 208—209. Régi edények Kalotaszegről. XVII. tb. a., XVII. tb. b.
 250—251. Darázsolás. XVIII. tb.
 252—253. Tizennyolc (I—XVIII.) tábla kalotaszegi varrottas.
 254—255. Kalotaszegi temető. XIX. tb.

12.50

12.50 / 4389

NK
943
M3
v.1

Malonyay, Dezső

A magyar nép művészete

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 21 09 008 6